

Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén

<http://w3.nyuti.rkk.hu>
<http://www.foruminst.sk>
<http://agglonet.foruminst.sk>

Első kiadás

Felelős kiadó: Tóth Károly

Felelős szerkesztő: Kocsis Aranka

Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár

Nyomta: Expresprint, s. r. o., Partizánske

Kiadta:

MTA Regionális Kutatások Központja, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Győr–Somorja, 2010

Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén

Szerkesztette:
Hardi Tamás
Lados Mihály
Tóth Károly

MTA Regionális Kutatások Központja, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet
 Fórum Kisebbségkutató Intézet
 Győr–Somorja, 2010

Lektorok

Rechnitzer János

Öllös László

A projektum címe

AGGLONET – Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén. Közzolgáltatás fejlesztési hálózat Pozsony határon átnyúló agglomerációjában (HUSK/0801/1.5.1/0007)

Megvalósító

Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja,
Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr
Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

A projektum időtartama

2009. 09. 01. – 2010. 10. 31.

A projektum vezetője

Lados Mihály

Témavezetők

Hardi Tamás, Tóth Károly

Támogató

Európai Regionális Fejlesztési Alap, Magyarország–Szlovákia Határon Átnyúló
Együttműködési Program 2007–2013

Partnerséget építünk

Magyarország–Szlovákia
Határon Átnyúló Együttműködési
Program 2007–2013

Európai Unió

Európai Regionális Fejlesztési Alap

© Szerzők, 2010

Translation © Haraszti Ildikó, Pulen Csilla, 2010

© MTA RKK, Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 2010

© Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010

ISBN 978-80-89249-43-5

TARTALOM

Előszó	9
Hardi Tamás: A szuburbanizáció jelensége és hatásai – határon innen és túl	11
1. Bevezető	11
2. A szuburbanizáció folyamata	13
3. A szuburbiák jellemzői	18
3.1. A szuburbia	18
3.2. Az ingázás jelensége	18
3.3. A társadalom	21
4. Az okok	21
5. Hatások	23
6. A szuburbanizációs csapda – tapasztalatok	24
Devan Jagodič: Határon átvélő lakóhelyi mobilitás az Európai Unió belső határai mentén.....	27
1. Bevezető.....	27
2. Határon átvélő lakóhelyi mobilitás az EU belső határai mentén. Négy esettanulmány elemzése	28
2.1. A holland–német határvidék	29
2.2. A német–francia határ menti övezet	30
2.3. A dán–svéd határvidék.....	31
2.4. A szlovák–magyar határvidék.....	32
3. Elméleti keretek	33
3.1. A határon átvélő lakóhelyi mobilitás mint a határ menti városok szuburbanizációjának következménye	33
3.2. A határon átvélő lakóhelyi mobilitás mint a rövid távú transznacionális migráció esete.....	34
4. Határon átvélő mobilitás a Felső-Adria körzetében	35
4.1. A lakosság mozgása a múltban és ma.....	36
4.2. Az európai integráció és a lakosság határon átvélő mobilitása.....	36
4.3. Mellékhatások és a közvélemény reakciója	38
5. Zárszó.....	40
Szörényiné Kukorelli Irén: A rurális tér átalakulása: szuburbanizáció, rekreáció.....	43
1. A rendszerváltás előtti évek.....	43
2. A rendszerváltástól az EU-ba történő belépésig.....	45
3. Az EU-ba történő belépéstől napjainkig.....	48
Gabriel Zubriczký: Pozsony szuburbanizációja.....	50
1. Pozsony térbeli fejlődése	50

2. A népesség alakulása	50
3. Pozsony pozíciója	52
4. Szuburbanizáció	52
5. Pozsony szuburbanizációja az 1991–2001 közötti időszakban	53
6. Pozsony lakóhelyi szuburbanizációja az 1991–2001 közötti időszakban	54
7. A Pozsony funkcionális városi térség népességalakulásának elemzése a 1991–2001-es időszakra vonatkozóan	58
8. Szuburbanizáció 2001 után	59
9. Lakásépítés a Pozsonyi kerületben	62
10. Befejezés	62

Lampl Zsuzsanna: Túl a város peremén (Esettanulmány a Pozsonyból kiköltözött felső-csallóközi és Rajka környéki lakosságról)	77
---	----

1. Bevezetés	77
2. A minta jellemzése	80
3. A kutatás eredményei	85
3.1. A migráció előzményei és okai	85
3.2. Ingázás és közlekedés	89
3.3. Új élet az új lakhelyen	92
3.4. A mindennapi tevékenységek helyszíne	96
3.5. Közösségi élet	99
3.6. Nemzetiségi vonatkozások, a nyelvhasználat lehetőségei	103
3.7. Életérzés az új lakhelyen	110
4. Záró gondolatok	114
5. Melléklet	118

Somlyódyné Pfeil Edit: Közigazgatási eszközök a szuburbanizáció hatásainak kezelésére a pozsonyi agglomeráció területén	132
--	-----

1. Bevezetés	132
2. A határon átnyúló mobilitás nemzetközi kontextusa	132
3. A letelepedő szlovák állampolgárok státuszával összefüggő jogi kérdések	135
4. A közszolgáltatások igénybevétele során irányadó néhány ágazat szabályozásáról	138
5. Az adójog és a közteherviselés egyes szabályai magyar–szlovák viszonylatban	141
6. Összegzés	142

Csizmadia Zoltán: Hálózatosodás mint lehetőség	144
--	-----

1. Bevezetés	144
2. Hálózatfejlesztési célok és prioritások	144
3. A hálózatosodás előnyei, sikerességi kritériumai és a lehetséges veszélyforrások	146
4. A hálózatépítés szakaszai és komponensei	148
5. A hálózatfejlesztés eredményei és tapasztalatai	151

Somlyódyné Pfeil Edit: Lehetőségek a szuburbán önkormányzatok intézményesített együttműködésére	154
--	-----

1. Bevezetés	154
2. Az intézményes együttműködés választható formái	154

3. Közforgalmazás-fejlesztési hálózat a szuburbanizáció hatásainak kezelésére.....	155
4. A magyar belső jog szerinti szervezeti megoldások a határ innenső oldalán	157
4.1. Magánjogi szervezeti formák	158
4.2. Közjogi szervezeti megoldások	159
5. Konklúzió. Javaslat egy kétszintű szervezet létesítésére.....	161
Prileszky István: Közforgalmazás közlekedés a határon átnyúló agglomerációban	163
1. A közlekedés szerepe az agglomerációs övezetekben	163
2. A határon átnyúló jelleg kérdése	164
3. A pozsonyi agglomeráció határon átnyúló jellege.....	165
4. A határon átnyúló közlekedési szolgáltatások fejlesztése	167
4.1. Autóbusz-közlekedés	167
4.2. Vasúti közlekedés	169
4.3. Hajózás.....	170
5. Az egységes agglomerációs közlekedés kialakításához megoldandó szabályozási feladatok	170
6. Példák az EU-gyakorlatból	172
7. Összefoglalás	176
Lelkes Gábor: A régió gazdasága.....	178
1. Primer szektor	179
2. Ipar	181
3. Tercier szektor.....	184
4. Vállalkozások.....	188
5. Humán erőforrás	190
6. A holnap.....	192
Baj Gabriella: A területhasználat átalakulása.....	196
1. Bevezetés	196
2. Győr-Moson-Sopron megye, a vizsgált határ menti térség területhasználatának bemutatása.....	197
2.1. A Dunakiliti duzzasztómű.....	200
3. Külföldi állampolgárok ingatlanszerzése Magyarországon	201
3.1. Törvényi szabályozás.....	201
3.2. Szlovák állampolgárok ingatlanszerzése Győr-Moson-Sopron megyében	202
3.3. Pozsony magyarországi szuburbán térségének legkedveltebb települései.....	203
4. Összefoglalás	207
Reisinger Adrienn: Oktatás és egészségügy	210
1. Bevezetés – Problémafelvetés	210
2. Külföldi állampolgárok a magyar közoktatási rendszerben	211
2.1. Törvényi szabályozás – felmerülő problémák	211
2.2. Néhány jellemző adat	212
2.3. Óvodai tapasztalatok	214
2.4. Általános és középiskolai tapasztalatok	214

3. Felsőoktatási helyzet Magyarországon a külföldi állampolgárságú hallgatók helyzetét vizsgálva	216
3.1. Törvényi szabályozás – a külföldi állampolgárok jogai.....	216
3.2. Néhány jellemző adat	216
3.3. Gyakorlati tapasztalatok	218
4. Egészségügy.....	219
4.1. Törvényi szabályozás.....	219
4.2. Gyakorlati tapasztalatok	219
5. Összegzés, javaslatok.....	220

ELŐSZÓ

Pozsony városának különleges adottságai vannak. Talán egyetlen főváros a világon, amely egyszerre két szomszédos állammal is határos: Ausztriával és Magyarországgal. Történelmi meghatározottságai mellett a város területi bővülése is hozzájárult, hogy ez a sajátos földrajzi elhelyezkedés kialakuljon. A hetvenes–nyolcvanas évek gyors urbanizációja, lakosságszám növekedése után a kilencvenes évek végén megindult a szuburbanizáció, a lakosság kiköltözése a város környéki településekre. A kétezres évek gyors gazdasági fejlődése még intenzívebben növelte-növeli a város és a városkörnyék lakóinak számát, Pozsony és környéke egész Szlovákiából vonzza az új megtelepülőket.

Ezt a történetet bármely fejlődő nagyvárosról elmondhatnánk: Pozsony különlegessége földrajzi elhelyezkedéséből és etnikai környezetéből adódik. A kiköltöző városi lakosok és az újonnan érkezők gyakran olyan területeken találnak lakhelyet családjuk számára, amelynek lakossága többségében magyar származású (Csallóköz). Az uniós csatlakozás után megnyílt az út a szomszédos határtérségek, Magyarország és Ausztria felé is. A vállalkozó szellemű családok a szomszédos országok határ menti településein vásároltak ingatlant maguknak, felismerve, hogy ezekben a falvakban az ingatlanárak meg sem közelítik a fővárosi, illetve főváros környéki árakat.

Itt jön a határ több évtizedes elválasztó szerepe: a magyar és osztrák határ menti falvak saját országukban a periférián helyezkednek el, messze a fővárostól. A megnyíló határ, az átjárhatóság, költözés szabadsága viszont egy csapásra egy másik állam fővárosának közvetlen közelébe „helyezte” őket. A gyarapodó főváros agglomerációja átlép a határon, s új lehetőségeket, de új problémákat is jelent a szomszédos települések számára. Ez egy ritka jelenség, egész Európában csak néhány példát találhatunk rá (pl. Trieszt, Genf), de intenzitását, funkcionalitását tekintve Pozsony esete mindenképpen egyedülálló.

Jelen kötetünk ezt a problémakört vizsgálja: a Pozsonyból kiköltözők helyzetét, a szuburbanizáció hatásait a magyar többségű Csallóközben és Magyarország határ menti falvaiban. A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézete és a Fórum Kisebbségkutató Intézet, összefogva három szlovákiai (Somnoria, Pozsonypüspöki és Vajka) és három magyarországi (Dunakiliti, Mosonmagyaróvár és Rajka) érintett önkormányzattal az Európai Unió támogatásával¹ egy éven keresztül vizsgálta a térséget. Vizsgálódásunk egy jelenséget követett nyomon, amelyre még nem volt példa térségünkben, s ez adta a munka nehézségét, de szépségét is a kutató számára. Munkánk célja, hogy megismerjük ezt a folyamatot, s az önkormányzatok, a közszolgáltatóknak a szuburbanizációból eredő problémáira és lehetőségeire segítsünk választ adni. Jelen kötetünk ennek a munkának az eredményeit tárja a nyilvánosság elé.

¹ A kutatást a Magyarország–Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 támogatta. A támogatott projekt címe és kódja: AGGLONET Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén – Közszolgáltatás fejlesztési hálózat Pozsony határon átnyúló agglomerációjában. HUSK/0801/1.5.1/007

A kutatómunka hátteret biztosított ahhoz, hogy vizsgálatainkkal párhuzamosan felépítsünk egy határon átnyúló hálózatot, amelynek első tagjai a munkában részt vevő önkormányzatok, s amely rugalmasan tovább bővíülhet más önkormányzatokkal, érintett szolgáltatókkal és hivatalokkal. A hálózat tagjai így tapasztalataikat és lehetőségeiket összekapcsolva, közösen hatékonyabb válaszokat tudnak adni a szuburbanizáció, illetve az eltérő állampolgárságú és nyelvű beköltöző népesség problémáira. Országon belül sem bővelkedünk városi agglomerációkban működő hálózatokban, így egy határon átnyúló ilyen szerveződés különleges kihívást jelent a benne résztvevők számára.

Reméljük, hogy munkánk, s a létrejött hálózat hozzájárul ahhoz, hogy Európának ebben a különleges, határon átnyúló térségében egy példaértékű összefogás valósuljon meg, létrejöjjön, s funkcionáljon egy gazdaságilag növekvő régió, amely tiszteletben tartja a nemzetállami területeket, de túllép az államhatárok elválasztó, korlátozó hatásán, amelyet sok évtizeden át meg tapasztalhattunk.

A szerkesztők: Hardi Tamás, Lados Mihály, Tóth Károly

HARDI TAMÁS

A SZUBURBANIZÁCIÓ JELENSÉGE ÉS HATÁSAI – HATÁRON INNEN ÉS TÚL

1. BEVEZETŐ

A lakóhelyi szuburbanizáció ma már általános jelenségnek mondható Magyarország nagyvárosai körül. A városi lakosok közeli településekre történő kiköltözése mellett a gazdaságilag fejlődő városi térségekbe az ország más részeiből áttelepülő népesség egy része is a város helyett valamelyik közeli települést választja lakóhelyül. A szakirodalomban eltérő véleményeket találunk arra nézve, hogy hazai városaink szuburbanizációs tendenciái megegyeznek-e a nyugat-európaival, avagy jelentős mértékben eltérnek azoktól (Timár–Váradi 2000). Általában a városfejlődés fő tendenciái hasonlóak, bizonyos közép-európai sajátosságokkal, amelyek térségünk sajátos történelmi, társadalmi-gazdasági fejlődéséből s mindezek megkésetttségéből ered (Enyedi 1988; Rechnitzer 1994). Hasonlóan izgalmas kérdés, hogy Magyarországon belül vidéki városaink szuburbanizációja miben különbözik a budapesti folyamatoktól, másfelől az egyes vidéki városok szuburbanizációs folyamatai között tapasztalhatók-e jelentős eltérések? Véleményünk szerint a kilencvenes évek során zajló folyamatok sok szempontból hasonlóak, mint más országban, hasonlóak a hajtóerők, a jelentkező problémák, sok jellemzőjükben viszont mások. A szerző által többször vizsgált Győr esetében nagyon sok egyezést tapasztalhatunk a Budapest környékén leírt folyamatokkal (Dövényi–Kovács 1999), elsősorban a szuburbanizáció múltja (rekreációs szuburbanizáció – hétvégi telkek vásárlása a nyolcvanas években), a kitelepülő népesség jellemzői és motivációja terén. Ugyanakkor vidéki városaink szuburbanizációja lényegesen kisebb léptékű, mint a szakirodalomban fellelhető külföldi példák, mint ahogy a vidéki városi népesség koncentrációja is kisebb a klasszikus példákban szereplő urbánus térségekre jellemző mértéknél. Vidéki városaink szuburbanizációja egy olyan időszakban indult meg, amikor a hazai gazdaság egy erős visszaesésen ment át, ami a népesség jelentős részének elszegényedéséhez vezetett, s a demográfiai állapotokat a természetes népességfogyás jellemzi (Bajmócy 1999). Továbbá, a kilencvenes évek során a lakás- és telekpiac átalakult, szinte kizárólagos volt a családok önerős lakásépítése, a bérakásállomány jelentős részét privatizálták, s csak egészen kis számban épültek új bérakások. Mindezek eredményeként a lakáspiac meglehetősen torz képet mutatott, bérakáspiacról pedig nem is beszélhetünk. Kutatásaink során kialakult véleményünk szerint a szuburbanizációs folyamat az ingatlankezelés, s így ezzel egyidejűleg nyilván a kínálat jellemzőinek változásán alapul, vagyis egy gyenge, tőkehiányos ingatlanpiac esetén nem lehet jelentős mértékű, viszont a fellendülő gazdaság, az új évezred elején jelentkező ingatlanpiaci növekedés, a könnyen hozzáférhető, olcsó

hitelek a szuburbanizációt is fellendítették. A 2008 végén beköszöntött válság ingatlanpiaci kiteljesedése napjainkban tapasztalható, így annak szuburbanizációs hatásairól jelenleg még nincsenek egzakt ismereteink. Ezeket a lehetséges hatásokat mindenesetre megbecsülhetjük, átgondolhatjuk.

Foglalkoznunk kell ugyanakkor azzal is, hogy a szuburbanizáció jelensége a városfejlődési folyamat része, s mint ilyen, nem jelent állandóságot, hanem maga is változik térben és időben, s ez a változás viszonylag gyors lehet. Tehát a növekedés megállhat, sőt csökkenésbe is átfordulhat, új ingatlanpiaci folyamatok indulhatnak be. A viszonylag rövid idő alatt, hasonló körösszetételű és szociológiai jellemzőkkel bíró (szegregált) népesség érzékenyebbé teszi a településeket egyes válságjelenségek iránt.

Ezeket a tényeket felismerve napjainkban erősödnek azok a kritikai nézetek, amelyek a szuburbanban kiköltözés, városterjedés negatívumait s fenntarthatatlanságát hangsúlyozzák. Nézetünk szerint valóban léteznek ezek a negatív jelenségek, de térségünk városai és urbánus térségei nem olyan méretűek, hogy ezek a negatívumok fatális eredménnyel zárulnának. Ahogyan a robbanásszerű városnövekedés sem teremtett térségünkben élhetetlen városokat (hasonlóat az amerikai városnegyedekhez vagy harmadik világbeli városokhoz), úgy a szuburbanizáció problémái is kezelhetők maradnak, amennyiben azokat időben felismerjük s összehangolt válaszokat adunk rájuk.

Különleges helyzetet teremt, amikor a nagyváros közvetlenül az államhatár mellett helyezkedik el, s így a terjeszkedésének a politikai tér szab határt. Kifejezetten erősíti ezt a helyzetet, ha a határ a város természetes növekedési irányába, a földrajzi és/vagy közlekedési lehetőségek irányába esik. A határ megnyitása így óhatatlanul a szuburbanizációnak a másik állam határvidekére való kiterjedését vonja maga után. Itt azonban a szuburbanizáció hatásainak speciális helyzetével találkozhatunk. A beköltöző népesség nem csupán szociológiai jellemzőiben, hanem állampolgárságában, nyelvében is különbözik, s költözési motivációi között szerepelnek olyan pillanatnyi gazdasági előnyök is, amelyek országon belül nem adóttak (valutaárfolyam, árszínvonal különbsége).

A hazai szuburbanizációnak egy különleges, új esete Pozsony határon átnyúló terjeszkedése (Hardi–Hajdú–Mezei 2009). Az államhatárok elválasztó szerepének csökkenésével, az uniós tagállamok közötti átjárhatóság javulásával a különleges földrajzi helyzetben lévő (határ mellett elhelyezkedő) nagyvárosok életjelenségei áttekerjedhetnek a határon. Vannak már erre példák Európában (lásd kötetünkben Devan Jagodič tanulmányát). Nem is annyira a folyamat léptéke hívja ki a figyelmünket, mint inkább a különlegessége. Pozsony esetében egy dinamikus növekedő fővárost csak az államhatár választott el egy olyan térségtől, amely a saját államában (Magyarországon) vidékinek számított. Így az ingatlanárakban jelentős különbség mutatkozott, ami megindította a vállalkozó szellemű pozsonyi családok kitelepülését a mosonmagyaróvári kistérség határhoz közeli településeire (Rajka, Dunakiliti stb.). A kedvező ingatlanárak mellett a kiköltözést elősegítette, hogy Pozsony belvárosa könnyen, gyorsan elérhető ezekről a településekről, a jó utaknak köszönhetően gyorsabban, mint például a Csallóköz több, hasonló távolságra elhelyezkedő falujából, városából, ahonnan a korábbi szuburbanizációnak köszönhetően tömegek indulnak reggelente Pozsonyba dolgozni. A lakossági kiköltözés mellett megjelent a rekreációs kiköltözés (hétvégi házak vásárlása) és megindult a munkahelyek kiköltözése is a magyar oldalra. Pozsony a fővárosok sorában viszonylag kisméretű város. Mintegy félmillió lakosával nem produkál olyan tömeges jelenségeket, mint a kilencvenes évek elejétől az akkor közel kétmillió Budapest. Terjeszkedését földrajzi helyzete is befolyásolja, mivel be van szorítva a hegyvidék, a Duna és az államhatárok (osztrák és magyar) közé. Így csak egyes irá-

nyokba tud az agglomeráció terjeszkedni, s a határok megnyílása ehhez kedvező helyzetet teremtett. Tehát a kiköltözést több dolog is motiválta, léptékét tekintve kezelhető, megfelelő odafigyeléssel.

A szuburbanizáció tehát egy gyors folyamat, amelynek nem csupán okai, de hatásai is érdekesek a kutató számára. A határon átnyúló változata pedig még különlegesebb élethelyzeteket teremt, s felerősítheti ezeket a hatásokat pozitív és negatív irányban egyaránt. Viszonylag kis létszámú népességet érint (jelenleg kb. 3000 szlovák állampolgár él a vizsgált térségben), de ez a létszám tovább növekedhet, s észre kell vennünk, hogy egykori perifériánk ma egy főváros agglomerálódó zónájába került annak előnyeivel, hátrányaival egyetemben. Ezt az uniós integrációs folyamatok egy különleges földrajzi helyzetű térségének lokális megjelenéseként értékelhetjük.

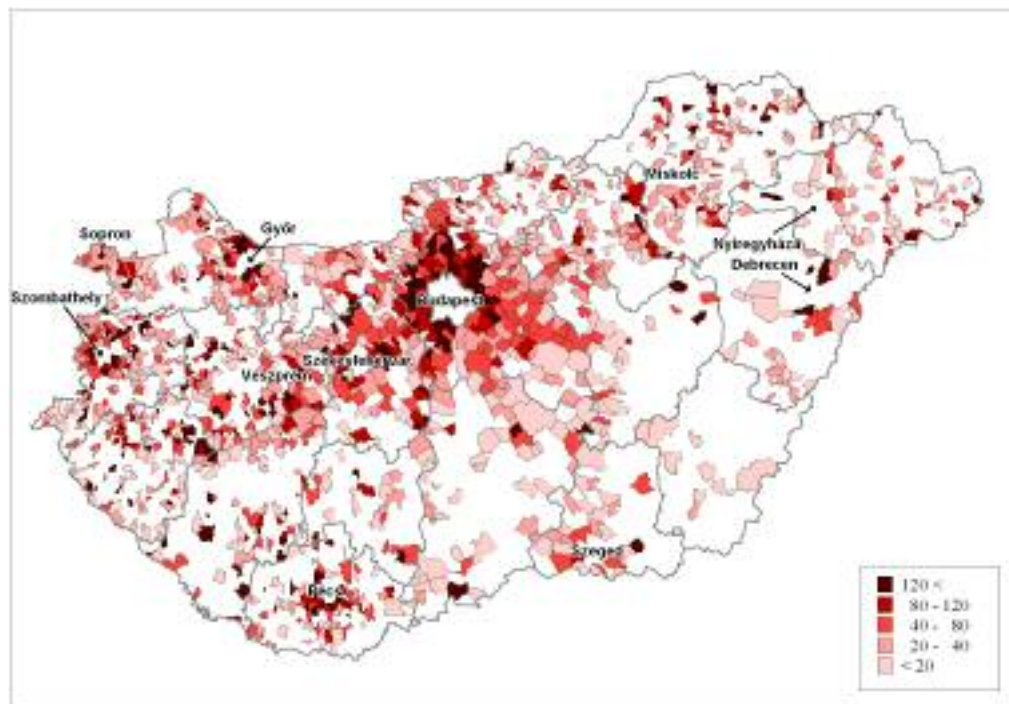
Jelen tanulmányban bemutatjuk a szuburbanizáció jelenségét, s elsősorban magyarországi példákon a már lezajlott folyamatokat. Ezek a példák bemutatják, hogy hogyan alakult át a központi települések helyzete, s a szuburbán települések funkciója. A folyamat Budapest esetében a kilencvenes évek elejétől tapasztalható a mai formájában, míg vidéki városaink az évtized végén kapcsolódtak be. Tanulmányunk e példák segítségével vázolja fel a folyamat általános jellemzőit, hatásait.

2. A SZUBURBANIZÁCIÓ FOLYAMATA

A szuburbanizáció jelensége a nagyvárosok környékén az egész világon tapasztalható folyamat. Pontos meghatározására számos definíció született, amelyek némiképp eltérő módon értelmezik a jelenséget (Tímár 1999). Maga a jelenség a városok térbeli szétterülésének tekinthető, mely a város közigazgatási határán kívül valósul meg. A folyamat a városi lakosok, a vállalkozások, a szolgáltatások kitelepülését jelenti a város határán kívül eső, közeli településekre. A szuburbanizáció jelensége szinte törvényszerűen követi a városok robbanásszerű növekedését. Ekkor a város növekedése rendszerint megáll, s a város körüli gyűrű kezd el növekedni (Enyedi 1988). A statisztikák ekkor a falusi népesség számának növekedését rögzítik, hiszen a város környéki települések községeknek (falvaknak) számítanak, holott a szuburbán zónában ezek a települések már a város térben kiterjesztett részeinek tekinthetők. Jellemző, hogy előbb csak néhány település, majd egész zónák lakosság száma kezd el növekedni. Ez a növekedés rendkívül gyors is lehet, tapasztalhatjuk, hogy kisebb települések akár egy évtized alatt is megduplázhathatják lakóik számát. A közlekedési lehetőségek alapvetően befolyásolják a kiköltözés lehetőségét és irányát. A tömegközlekedés megjelenése után a közlekedési pályák mentén alakultak ki a szuburbániák, míg igazán nagy lendületet a személygépkocsi elterjedése adott a folyamatnak, amikor egy város körül már széles övezetekben terülhettek szét a lakónegyedek. Tehát a közlekedés technikai fejlődése lehetőséget teremtett a szuburbániák létrejöttéhez.

Alábbi ábránk azokat a településeket mutatja, amelyek állandó lakhely szerinti vándorlása egyenlege 2002 és 2007 között pozitív volt, tehát többen költöztek oda, mint ahányan elköltöztek az adott időszakban. Jól látszik, hogy nagyobb városaink népességüket veszítették vagy stagnáltak, tehát nem rendelkeztek vándorlási többlettel (lásd Budapest, Győr, Szombathely, Veszprém, stb.), míg a körülöttük lévő gyűrűben a beköltözők száma erősen növekedett (Hardi 2002; Szabó 2006; Bajmóczy 2006).

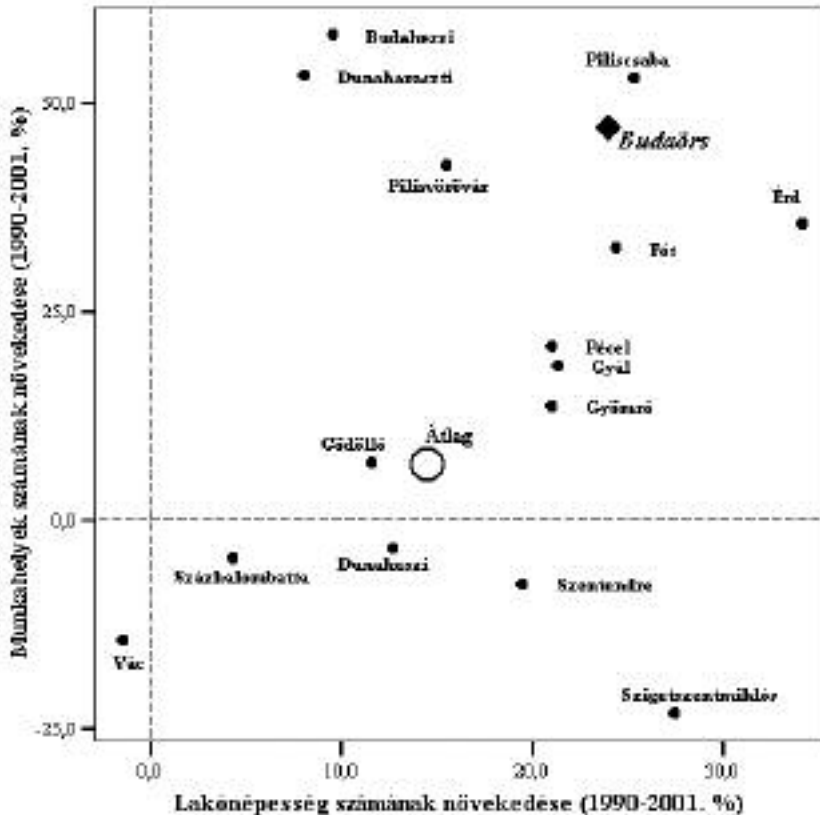
1. ábra: A pozitív vándorlási egyenleget felmutató települések Magyarországon 2002–2007 között (vándorlási nyereség: fő/1000 lakos)

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás és szerkesztés.

A szuburbanizáció nem csupán a lakosság kiköltözését jelenti. A lakóhelyi szuburbanizáció mellett beszélnünk kell a munkahelyek, a szolgáltatások, a rekreációs tevékenységek kitelepüléséről is. A város környéki településeken növekszik a munkahelyek száma, a városi cégek telephelyeiket kiköltöztetik, s ugyanakkor számos szolgáltatás (pl. bevásárlóközpont) is már a városhatáron kívül jön létre. Mindez természetesen nem egyenletesen megy végbe. Vannak települések, ahol a lakosságszám gyarapszik, vannak, amelyek esetében a munkahelyek száma nő, s van, ahol mindkettő. A mellékelt ábra a budapesti agglomeráció városai lakosságszámának és munkahelyszámának változását mutatja 1990 és 2001 között. Ábránkon keresztül, a budapesti agglomeráció példáján láthatjuk, hogyan alakítja át a szuburbanizáció egy-egy település, egy-egy övezet funkcióját.

2. ábra. Az agglomerációs társközponatok funkcióváltozása a kilencvenes évtizedben

Forrás: KSH adatok alapján szerkesztette Hardi Tamás

Az ábrából jól kiolvashatók az egyes települések fejlődésének jellemzői. Lakosságszámban és a munkahelyek számában egyszerre csak Vác veszített a kilencvenes évtizedben. A többi település egyértelműen növelte a népességét, így a népességnövekedés mértéke és a munkahelyek számának változása alapján tehetünk közöttük különbséget.

Bizonyos települések egyértelműen elindultak egy funkcióváltás irányába. Láthatjuk, hogy Szigetszentmiklós és Szentendre esetében a lakosságszám erős növekedését a munkahelyek számának csökkenése kísérte, tehát a lakóhelyi funkció erősödött.

A másik véglet, a foglalkoztatói szerepkör erősödése Dunaharaszti, Budakeszi, Budaörs, Piliscsaba és Píllisvörösvár esetében figyelhető meg. Valamennyi település erősen vonzó lakóhelyet biztosít, különösen Budaörs és Piliscsaba, de munkahelyeik számának növekedése jelentősen meghaladta a lakosok számának növekedését. Valójában ők azok, akik a szuburbanizáció egy következő fázisába léptek, ahol a lakóhelyek növekedése mellett a munkahelyek számának dinamikus növekedése tapasztalható, s munkaerővonzó képességük már nem csak az agglomerációban, illetve a központi városban, hanem az agglomeráción kívül is érvényesül.

Biatorbágy és Törökbálint is a dinamikusan növekvő, munkahelyi szerepkört felvevő, ingázó célponttá váló települések közé tartozik. Törökbálint lakosságszámát 9459 főről 11 278-ra

növelte (19,2%-kal), munkahelyeinek számát pedig 3591-ről 5389-re (50,1%-kal). Biatorbágy a fenti ábra koordinátarendszerében viszont nem is lenne ábrázolható, mivel miközben lakosságszámát 7176 főről 8293-ra növelte, a munkahelyek száma 948-ról 2952-re nőtt (211,4%-kal). E két település bevonása a vizsgálatba azt a véleményünket erősíti meg, hogy a Budapesti agglomeráció nyugati része erősen munkahely-orientált változást élt/él át, s ez nem csupán Budaörsöt, hanem a szomszédos, jó adottságú településeket is érinti.

A tipikus szuburbán fejlődés kategóriájának nevezhetjük Gyál, Pécel, Fót és Érd csoportját, amelyek hasonló mértékben növelik népességüket és munkahelyeik számát. Köztük Érd az, amelynél mindkettő növekedése nagyon erős, de például Budaörssel összevetve elsősorban a lakóhelyi funkciója erősödik. Fejlődésük, arányaik hasonlóak az agglomerációs átlaghoz, csak nagyobb dinamikával ismétlik azt, nagyobb a letelepülő lakosok és munkahelyek száma. Esetükben tehát egy klasszikus, tipikus szuburbán fejlődést tapasztalhatunk, átlagon felüli dinamikával.

Az átlaghoz leginkább Gödöllő és Gyömrő hasonlít, ahol a munkahelyek természetes mértékű növekedése s mellette lakosságszám-növekedés is tapasztalható.

Az ábra tanulsága, hogy a budapesti agglomeráció nyugati és északnyugati irányában tapasztalhatunk elsősorban egy posztsuburbán átalakulást. Az öt elkülönülő település (Dunaharaszti, Budakeszi, Pilisvörösvár, Piliscsaba és Budaörs) közül Dunaharaszti növekedése elsősorban a telephelyes iparnak köszönhető, míg a négy, hegyek közé szorított település esetében egyértelműen a szolgáltató szektor, valamint a „negyedik” szektor (felsőoktatás, kutatás) telepítette ki a munkahelyeit. Ez az utóbbi megállapítás Piliscsabára érvényes, ahol az egyetemi képzés a lakosságszám növekedéséhez is hozzájárult. A Zsámbéki-medence fejlesztési tervei, amelyek a K + F kapacitás növelését célozzák, beleillenek ebbe a képbe, még akkor is, ha az aktuális tervek éppen lekerültek a napirendről.

Vidéki városainknál is növekszik a szuburbán térség foglalkoztató szerepe. Győr példáján keresztül láthatjuk, hogy a letelepülő vállalkozások egyre inkább az agglomerációt részesítik előnyben. A győri agglomeráció gazdasági súlyának vizsgálatához a 10 főnél többet foglalkoztató, működő vállalkozások számának alakulását vizsgáltuk az 1999-es és 2007-es éveket összehasonlítva.

1. táblázat. A Vállalkozások megoszlása a foglalkoztatottak száma szerint 1999; 2007

A vállalkozás nagysága	10–19 fő		20–49 fő		50–249 fő		250–499 fő		500 fő felett		Összesen	
	1999	2007	1999	2007	1999	2007	1999	2007	1999	2007	1999	2007
Év	db	db	db	db	db	db	db	db	db	db	db	db
Ország	15652	18461	9034	9982	5371	5088	613	512	480	412	31150	34455
Régió	1551	1656	878	884	583	535	79	54	60	56	3151	3185
Megye	745	821	397	413	270	261	40	26	24	30	1476	1551
Agglomeráció	371	412	194	203	130	132	19	13	17	17	731	777
Agglomeráció Győr nélkül	72	88	28	46	21	19	1	3	1	1	123	157
Győr	299	324	166	157	109	113	18	10	16	16	608	620

Forrás: KSH adatok alapján saját számítások

Az összehasonlítás eredményeképpen látható, hogy egy enyhe koncentrációs folyamat megy végbe a régióon belül. A régió részesedése az országos adatokból csökkent a két időpont között,

viszont a régióon belül Győr-Moson-Sopron megye, azon belül a győri agglomeráció súlya növekedett. Az agglomeráción belül viszont egy enyhe dekoncentráció következett be: Győr aránya némiképp csökkent, miközben az agglomeráció részesedése növekedett a vállalkozások számából. A vállalkozások számának növekedése a két időpont között a vizsgált területi egységek közül az agglomerációban volt a leggyorsabb (27,6%), míg országosan 10,6%, a régióban 1,1%, a megyében 5,1, Győrben 2,0%.

Tehát a 21. század első évtizedében nyilvánvalóan beindult a gazdasági szuburbanizálódási folyamat. Győr részarányának csökkenése nem a város attraktivitásának csökkenését jelentette, hiszen a növekedés így is meghaladta a régiós átlagot, hanem a városban elérhető telephelyek számának csökkenését, a bérleti díjak növekedését, az elérhetőség romlását, vagyis a város telítettségét. Azaz tipikusan azok a jelenségek következtek be, amelyek minden nagyváros körül bekövetkeznek, amennyiben a térség gazdasági növekedést él át. Nyilván több önkormányzat segítette is a folyamatot a helyi adók szintjének kedvező megállapításával, telephely-kialakítással, de korábbi interjúink tanúsága szerint a telephelyi döntésekben nagy súlyt jelentett például az autópálya elérhetősége (pl. Töltéstava, Nyúl esetében). Láthatóan kialakultak a foglalkoztató alcentrumok a térségben.

Mint minden folyamat, a szuburbanizáció is szakaszolható, egyfajta életgörbét ír le (Tímár 1999). Három fő szakaszt mutat: 1) kezdeti szakasz; 2) tömeges szuburbanizáció; 3) a hanyatlás szakasza. Ezek a fázisok természetesen nem törvényszerűen egy ívet írnak le, megfelelő körülmények között újra kezdődhet, ismétlődhet valamelyik szakasz. Főleg kisebb városok esetében a kiköltözni vágyó/tudó népesség elfogyhat, illetve a gazdasági-társadalmi feltételek változásával újabb rétegek kapcsolódhatnak be vagy eshetnek ki a kiköltözés folyamatából.

A kezdeti szakaszban csak néhány településen érezhető a lakosság gyors növekedése, az erős betelepülés. Jellemző, hogy ekkor a betelepülők még saját beruházásukban építenek családi házakat, esetleg használt ingatlanokat vásárolnak. A tömeges szakaszban már megjelennek a nagyobb befektetők is, új lakóterületek alakulnak ki, s egyre gyakoribbá válik a sorházak, több-lakásos társasházak építése, ezáltal gyorsan növekszik a beköltözők száma, a népsűrűség. Ez az az időszak, amelyben alapvetően átalakul a korábbi falu egy városias jellegű településsé.

Az elmúlt években az ingatlanpiac sokat változott. Az agglomerációban a korábban jellemző családi házas beépítés mellett ma már egyre inkább a vállalkozók által épített nagy társasházak megjelenése mutatható ki, amelyekben gyakran több száz lakás található. Ez elsősorban Budapest agglomerációjában tapasztalható, de megfigyelhető Győr környékén is. A magyarázat az, hogy a telekárak, ingatlanárak növekedésével ma már jobban megéri több lakás építése egy lakótelekre, valamint fontos szempont, hogy a családi házat építeni képes, illetve akaró réteg egyre inkább fogy, s a kiköltözés során előtérbe kerülnek azok, akik vagy nem tudják a házat megfizetni, vagy nem kívánnak telekkel, kerttel bajlódni. Ez a folyamat más európai országokban már korábban bekövetkezett (Herfert 2001).

Ennek eredménye ugyanakkor, hogy az agglomerációs települések népsűrűsége nő, s egyre világosabbá válik, hogy a városból való kitelepülés elsősorban gazdasági kényszer hatására következik be a családoknál.

A szakaszolás fontos tanulsága, hogy a szuburbanizáció nem örökérvényű folyamat. Hasonlóan a városfejlődés más eseményeihez, ez is visszafejlődhet, ellentétes folyamatok következhetnek be. Budapest esetében az agglomeráció külső övezetében számos, korábban favorizált település beköltözési intenzitása csökkent, néhol népességfogyás indult meg (Schuchmann 2008). Ez különösen érvényes a távoli, nehezebben megközelíthető szuburbiákra.

3. A SZUBURBIÁK JELLEMZŐI

3.1. A szuburbia

A kiköltözés legfontosabb eredménye, hogy ún. szuburbiák jönnek létre, amelyek fizikai megjelenésükben, kapcsolatrendszerükben, lakóik összetételében, szokásaikban más jellemzőkkel bírnak, mint a hagyományos falusi népesség. Státuszuk szerint lehetnek községek, városok, lakosságszámuk alapján a néhány ezres nagyságrendtől a nagyvárosok körüli több tízezres népességű városokig terjedhetnek. (Budapest agglomerációjában pl. Érd napjainkra 70 ezres népességet ért el.) A létrejött szuburbiák nagyságrendje természetesen függ a központi város méretétől is. Fontos, hogy lakóik nagy része a központi városból települt ki, s arányuk a 20–50%-ot is elérheti. Térségünkben jellemző, hogy a szuburbiák létrejötte spontán folyamat, míg Amerikában, Nyugat-Európában több helyütt tervezők alakítottak ki ilyen településeket, hogy a városokra nehezedő népességnomást enyhítsék, illetve hogy a városi lét nehézségei miatti kitelepülési igényt kielégítsék.

Mint már említettük, fontos megállapítás, hogy ezek a települések egy urbánus zóna részei, akkor is, ha eredetileg falusi jellegűek voltak. A lakók kapcsolatrendszere már nem a saját településük felé épül ki elsősorban, hanem a központi város irányába, fejlettebb, nagyobb agglomerációk esetén pedig az agglomeráció más települései felé (is).

3.2. Az ingázás jelensége

A kapcsolatok egyik legfontosabbika, amely a többi kontaktust (pl. szolgáltatások igénybevétele) is meghatározza, a munkahelyi ingázás. Kisebb városok szuburbán zónájában ez általában a város környéki településről a központi munkahelyek irányába valósul meg. Például Győr esetében a központi város felé valósul meg a mozgások 90%-a. Fejlettebb, nagyvárosi agglomerációknál, ahol már a városkörnyéki települések maguk is foglalkoztató központokká váltak, az ellenkező irányú áramlás is megfigyelhető, sőt, az agglomeráción belül s annak határán kívülről is kialakulnak ingázó irányok a kisközpontok felé. Budapest agglomerációjában, például Budapest és Budaörs között, a munkaerőcsere naponta mindkét irányba hasonló létszámú, de eltérő az ingázók foglalkoztatási szerkezete. Jellemző, hogy a Budaörsről Budapestre járó munkavállalók magasabb kvalitást igénylő munkákat végeznek, míg a fővárosból kifelé tartók alacsonyabbat. Az agglomerációs alközpont foglalkoztatási szerepének megváltozását az ingázáson keresztül Budaörs példáján tudjuk a leginkább szemléltetni. (Sajnos, ilyen adatokhoz csak a népszámlálások útján lehet hozzájutni, ezért a legfrissebb információk is 2001-ből származnak.)

Budaörs esetében a fővárossal folytatott munkaerőcserére jellemző, hogy 1990-ben a Budaörsről Budapestre ingázók száma lényegesen meghaladta a fővárosból kijárókéét. Tehát egy tipikus szuburbán jelenségnek lehetünk tanúi, amikor a lakóhelyeket biztosítja elsősorban a kisváros, míg a munkahelyeket a központi város. 2001-ben ugyanakkor már hasonló volt a Budapestről Budaörsre, mint a fordított irányba ingázók száma, s hozzá kell tennünk, hogy a fővárosba bejárók száma csökkent is némileg (2. táblázat).

2. táblázat. A Budaörs és Budapest közötti munkaerőcsere

Év	Helyben foglalkoztatott összesen	Összes foglalkoztatott helyi lakos	Eljárók	Ebből Budapestre	A Budapestre ingázók aránya az eljárókból	A Budapestre ingázók aránya a foglalkoztatottakból	A Budapestről Budaörsre ingázók száma
1970	n.a.	8587	6327	5975	94,4	69,6	n.a.
1990	9706	9381	5835	5250	90,8	56,5	2989
2001	14 275	11 013	6406	5220	81,5	47,4	5232

Forrás: KSH adatok alapján

Az ábrázolt időszakban a munkahelyek száma jelentősen megnőtt Budaörsön. Látható ugyanakkor, hogy az évtizedek alatt a Budaörsről Budapestre ingázók száma számszerűen lényegében nem változott, az elmúlt évtizedekben 5–6000 fő között mozgott.

Így a munkahelyek számának bővülése az alábbi eredményeket hozta:

- Az ingázók arányának csökkenését. Míg 1970-ben a budaörsi munkavállalók 73,7%-a járt más településre dolgozni, addig 2001-re ez az arány 58,2%-ra csökkent, szinte hasonló eljáró létszám mellett. A Budapestre ingázók körében még jelentősebb a csökkenés.
- A helyi foglalkoztatás erősödése. Nyilvánvaló, ha az eljárók száma nem emelkedett, viszont a helyben lakó foglalkoztatottaké igen, akkor a helyben foglalkoztatottak számának nőni kellett. Ez a növekedés a kilencvenes évek során mintegy 30%-ot ért el.
- A Budapestről kijáró munkaerő jelentősége nőtt Budaörs gazdaságában. Míg 1990-ben a helyi munkahelyek mintegy 30%-át töltötték be budapestiek, addig 2001-re ez az arány, növekvő létszámok mellett 36,7%-ra emelkedett. A Budaörsre ingázók köréből pedig arányuk 48,5%-ról 54,1%-ra emelkedett.
- A más településekről bejárók számának növekedése. A helyben foglalkoztatottak számának növekedése mellett lényegesen nagyobb mérvű a más településekről bejárók számának növekedése. Ez mintegy 157%. (Következő alfejezetünkben ezt részletesen kielemezzük.)
- Összefoglalva, a munkahelyek számának bővülését a Budapestről kijárók számának növekedése, ugyanakkor a budaörsi aktív korú lakosság nagyobb arányának helyben maradása kísérte. Ennek és az agglomerációban máshol keletkezett munkahelyeknek köszönhetően a Budaörsről Budapestre járók számának kis mértékű, de arányának jelentős csökkenése következett be.

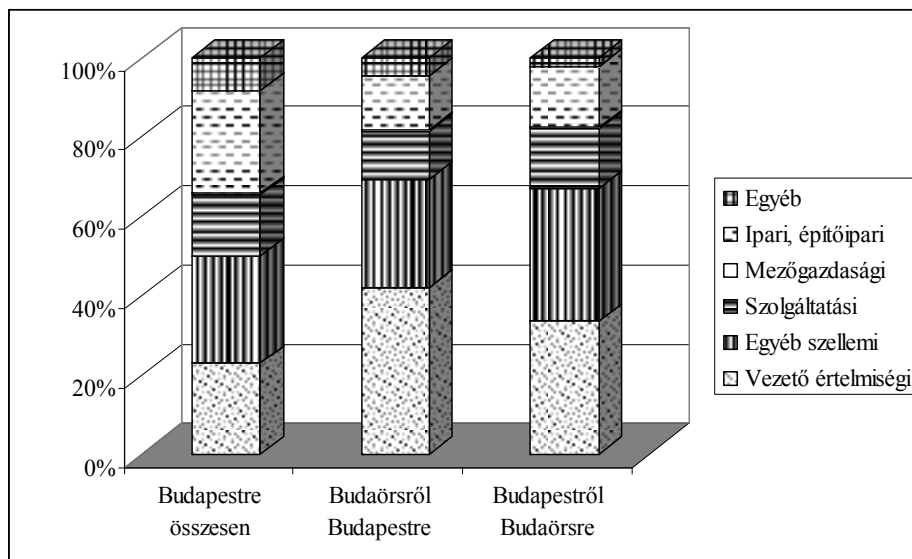
A budaörsi munkahelykínálat kilencvenes évekbeli átrendeződése a munkaerőcsere strukturális átalakulását vonhatta maga után. Tehát az ingázók foglalkozási és ágazati összetétele változhatott.

A más településekről Budapestre ingázók körét, valamint a Budaörsről Budapestre és a fővárosból Budaörsre ingázók csoportját összehasonlítva, a foglalkozási csoportok szerint néhány eltérést tapasztalhatunk (3. ábra). A budapesti átlagnál lényegesen magasabb a Budaörsről a fővárosba ingázó vezető beosztásúak aránya 2001-ben (42,0%). Hozzáadva az egyéb szellemi foglalkozásúak arányát, megállapíthatjuk, hogy a Budaörsről ingázók 69,4%-a tartozik e két kategóriába. Vélhetően ez a magas arány a kilencvenes évek során alakult ki. 1990-ben az ingázókat csak szellemi és fizikai beosztás szerinti bontásban közölték a statisztika-

kák, s ebből megtudjuk, hogy az akkori fővárosba ingázók közül csak 50,2% (2616 fő) volt szellemi beosztású. A fővárosból kijárók körében is hasonlóan változtak az arányok. Míg 1990-ben a kijárók között 48,7% volt a szellemi foglalkozásúak aránya, addig 2001-ben 66,9%. Összevetve tehát az 1990. évi és az ezredforduló utáni eredményeket, kitűnik, hogy *a Budaörs és Budapest között ingázók körében lényegesen megnőtt a szellemi foglalkozásúak aránya, s talán ezt nevezhetjük a fő s egyben strukturális átalakulásnak a két város közötti munkaerőcserében*. Ez a jelenség nyilvánvalóan összefügg a kisváros magas lakóhelyi presztízsével, a kilencvenes években jelentős dinamikát mutató kiköltözési folyamattal s a város gazdaságában bekövetkezett szerkezeti változással, nevezetesen a szolgáltatások arányának növekedésével, valamint a cégközpontok kitelepülésével. Voltaképpen az egész, Budapest és az agglomeráció közötti ingázásban egyre nagyobb arányban vesznek részt a szellemi foglalkozásúak, hiszen ez a gazdaság átalakulásával függ össze (terciarizálódás). A budaörsi munkaerőcserében azonban az átlagnál lényegesen magasabb arányban vesznek részt a szellemi foglalkozásúak, mint az agglomeráció egészében.

A másik jellemző eltérés a Budapestről Budaörsre ingázó egyéb szellemi foglalkozásúak (irodai alkalmazottak, alacsonyabb beosztású vezetők stb.), valamint a szolgáltatási alkalmazottak felülreprezentáltsága az ellenkező irányú mozgáshoz képest. A kilencvenes évek változásai, a szolgáltató szektor (áruházak) és a vállalati központok Budaörsre települése nyilván az ilyen irányú foglalkoztatást erősítette meg a városban, s különösen a szellemi alkalmazottak körében jellemző, hogy követték a Budaörsre települő céget.

3. ábra. Az ingázók megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint az összes Budapestre ingázó, valamint a Budaörs és a főváros között ingázók körében, 2001-ben

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Budaörs és Budapest viszonya tehát az elmúlt időszakban alapvetően megváltozott. Egyrészt jelentősen megnőtt a fővárosból kijárók száma, másrészt jelentős mértékben átalakult az ingázók foglalkozási összetétele és így a társadalmi hovatartozás szerinti összetétel is.

3.3. A társadalom

A kiköltöző lakosokról a közvélekedés azt tartja, hogy jellemzően a középosztályhoz tartozó, fiatal családok. Lehet, hogy általában ez így is van. Elmondhatjuk ugyanakkor, hogy a kiköltözők szociológiai jellemzői nagyon különbözőek lehetnek. Egyrészt eltérő társadalmakban eltérő társadalmi csoportok vállalkoznak a kiköltözésre, másrészt az egyes övezeteket eltérő társadalmi státuszú kiköltözők preferálják (vannak kifejezetten magas státuszú szuburbiák középosztályi lakossággal, alacsonyabb státuszúak, amelyek az alsó-középosztálynak adnak otthont), harmadrészt a szuburbanizáció egyes korszakaiban, fázisaiban is más és más összetételű lehet a kiköltözők csoportja. A felső középosztály csak kisebb arányban vesz részt ebben a folyamatban. Érdekes megjegyezni, hogy például Budapest esetében a szuburbiák jellemzően a szomszédos, városon belüli kerületek státuszához alkalmazkodnak, annak folytatásai a városon kívül (Izsák 2004). Tehát a szegényebb városszéli peremkerületek folytatásában alacsonyabb státuszú szuburbiák, a magas státuszúak folytatásában gazdagabb szuburbiák találhatók. Beszélhetünk tipikusan munkás szuburbiákról is, különösen ott, ahol nagyfoglalkoztató üzem települt ki a városon kívülre, maga köré gyűjtve alkalmazottait. A magyar és a közép-európai városfejlődés sajátossága a szegénység kiköltözése, különösen a kilencvenes évek elején. Ekkor a rendszerváltás körül hirtelen megnövekvő városi rezsiköltségek elől menekültek sokan a peremterületekre, elsősorban a zárt kertekbe, számos problémát okozva ezzel önmaguknak s a települések irányítóinak egyaránt.

Győri vizsgálataink alapján elmondhatjuk, hogy nálunk a kiköltözők jelentős része (a győri megkérdezettek 72%-a a lakótelepekről került ki). A szocializmus időszakának eredményeként lakótelepeink népessége a társadalmi összetétel szempontjából meglehetősen heterogén volt. A lakótelepek homogenizációjához erősen hozzájárult a szuburbanizáció jelensége is, mivel elszívta azokat a rétegeket, amelyek képesek voltak a minőségi lakásváltásra.

4. AZ OKOK

A vállalkozások és a lakosság kitelepülésének alapját az ingatlanpiaci változások idézik elő elsősorban. A lakóhelyi szuburbanizációban a kiköltözés hajtóerejét több megközelítés szerint is értékelhetjük. Ha a térgazdaság alapvető elméleteire figyelünk, akkor a háztartások lakóhelyválasztásuk során két fontos tényezőre vannak tekintettel a neoklasszikus megközelítés szerint (Lengyel–Rechnitzer 2004): a munkába járás költségére (idő, távolság és a közlekedési mód szabályozza), valamint az ingatlannal kapcsolatos költségekre, ami összefüggésben van az ingatlan nagyságával és elhelyezkedésével.

Behaviorista megközelítésben vizsgálnunk kell az ember költözéssel, lakhelyválasztással kapcsolatos alapvető attitűdjeit, elvárásait. A szegregáció a megfelelő szomszédság megválasztásán, a lakóhely presztízsértékén keresztül óhatatlanul jelentkezik. Ebben természetes jelenségként értékelhetünk egyfajta felfelé igazodást, tehát a jobb lakókörnyezet elérésének igényét, amiben a társadalmi státusz is kifejezésre jut. A szocializmus öröksége, hogy a hetvenes-nyolcvanas években létrejött lakótelepek szándékoltnak vegyes népességet tömörítettek, ezzel a szegregáció ellen hatottak (Cséfalvay 1994). Lakótelepeinken így nagy számban voltak olyan háztartások, amelyek a költözés lehetőségének megteremtődésekor gyorsan maguk mögött hagyták a lakótelepet. A lakótelepi elidegenedéssel szembeni egyik válasz, valamint a lakótelepek politikai okok miatt kikényszerített társadalmi sokszínűsége elleni reakció volt ez a szegregálódás. A városon belüli ingatlanfejlesztések hiánya azonban akadályozta a városon belül a minőségi

váltást, ezért sokan a környező településen kerestek maguknak lakóhelyet. Ezt bizonyítják győri vizsgálataink.

Fontos szempont ugyanakkor a szuburbán lét mítosza, amely a szuburbiát mint idilli családi környezetet tünteti fel. A nagyszámú munkahelyet létesítő várossal szemben a család lakóhelye, „nőiesebb” tér (Tímár 1999). Ez a mítosz természetesen a természet közelsége mellett vonatkozik a saját tulajdonú családi ház megteremtésének, a saját területnek az igényére is (az én házam az én váram individualizmusa), amely valóban erős motiváció. A rendkívül magas ingatlanárakkal jellemezhető, sűrűn lakott térségekben jelenik meg ez az igény minden akadályt elsöprő erőként.¹ Győri vizsgálataink azt mutatják, hogy a motivációk között azonban első helyen a kedvező vételi ajánlat állt, s a megkérdezett kiköltözők mintegy 40%-ának a véleménye (2002-ben) az volt, hogy megfelelő győri ingatlan esetén inkább a várost választották volna, és a megkérdezés pillanatában is szívesen cserélték volna városra ingatlanjukat. (Ekkor azonban a városi fejlesztések még kis számban álltak rendelkezésre s a telekkialakítások száma is csekély volt.) Számos település ugyanakkor ennek a mítosznak nem felel meg. A közlekedési nehézségek, az ingázás a távolabbi településeken a családi fészket alvóhellyé degradálják, az egyre kisebb telkek kialakítása a saját teret szűkíti és a természetközelséget is megszünteti, az új utcák, lakóterületek nehezen elérhetővé teszik a közösségi tereket (sok helyütt járda sincs) s a családokat autós életmódra veszik rá. Így egyes esetekben az életforma elszigeteltebbé válhat, mint a lakótelepeken. Ezek a települések futnak ki először a folyamatból, s válnak az ingatlanok nehezen értékesíthetővé.

A szuburbanizációnak mint lakóhely választási folyamatnak fontos hátteret adott térségünkben az, hogy a lakásprivatizációval a családok egy jelentős része tőkét kapott a kezébe (Dövényi-Kovács 1999). Az állami tulajdonú városi lakásokat a rendszerváltás után a bérlők nagy része mélyen a piaci ár alatt vásárolhatta meg, s ezek értéke a keresleti jellegű ingatlanpiacon hamar megnövekedett. A kilencvenes évek végén a lakótelepi panellakások ára is rendkívül megnövekedett, hiszen alig került a rendszerbe új építésű lakás, így a családok kezén egy olyan tőke keletkezett, amellyel a szuburbiákban megvalósíthatták minőségi váltással kapcsolatos álmaikat.

Ha a munkahelyek kitelepülését nézzük, a háttérben szintén felfedezhetők ingatlanpiaci folyamatok, de más motivációk is. Főleg a gazdasági növekedést átélő nagyvárosokban, fontos központokban szembevető az ingatlanárak növekedése, ami előtérbe helyezi a városkörnyéki, gyakran vidékről jobban megközelíthető telephelyeket. A munkahelyek kiköltözésénél is egyre fontosabbá válik az ún. „területintenzitás”, vagyis a bérelt vagy megvásárolt ingatlan egy területegységére jutó előállított termék mennyisége. Így a nagyobb alapterületet vagy sok szállítást igénylő tevékenységek előszeretettel választják telephelyül a szuburbán településeket. A kiköltöző népesség és a napi mozgási irányai, szokásai a szolgáltatások térbeli elhelyezkedését is újrastrukturálják. Az autóhasználat átalakítja a napi mozgáspályákat, s a vásárlók előnyben részesítik a parkolóhellyel rendelkező, útba eső szolgáltatásokat. Így a nagyáruházak és más

1 Ilyen pl. Hong Kong esete (Wang 2004), ahol a határon átlépve Kína szocialista rendszerű részében valósítják meg lakhatási álmaikat a sűrű népességű város lakói. De tapasztalhatjuk azt is, hogy nyugat-európaiak (sőt japánok) kontinensünk szegényebb országaiban vásárolnak ingatlant nyugdíjas korukra. Saját tapasztalatunk, hogy Bulgáriában, az ottani falvakban letelepedett angol nyugdíjasok alapvető motivációjaként a „saját föld” megszerzését nevezték meg, amelyre London környékén képtelenek lettek volna. Ez ugyan már távol van a szuburbanizáció jelenségétől, itt a vidéki térbe való kiköltözés (counterurbanisation – ellenurbanizáció) egy sajátos, határon átnyúló esetével állunk szemben, de a saját föld megszerzése mint motiváció erősségét a példa jól mutatja.

szolgáltatások kötelező telephelyeivé válnak a közlekedési hálózat városperemi/városkörnyéki csomópontjainak. A kiskereskedelemben tapasztalható átrendeződés mögött megtaláljuk az autós életformaváltást, nem csupán a nagy láncok árversenyét.

Az ingatlan befektetők számára nagyobb haszonnal kecsegtetnek az egyben megvásárolható és fejleszthető területek, telkek, amelyeken gazdaságosabban tudnak nagyobb számú ingatlant kialakítani. Az (egykori) falvak így egy urbánus zóna részének tekinthetők, fejlődési folyamataik nem választhatók el a központi várostól, illetve annak agglomerációjától.

Tehát láthatjuk, hogy a jelenséget több hatás együttes jelenlétére kell visszavezetnünk, s ezek a hatások egymást is erősítik (ingatlanpiac–mítosz és lakhatási igények – térbeli szétterülés – autóhasználat kényszere – napi mozgás átalakulása – szolgáltatások térbeli átrendeződése és átalakulása).

5. HATÁSOK

Ekkora jelentőségű népességáramlási folyamat és a városi funkciók térbeli átstrukturálódása természetesen nem következhet be káros következmények nélkül. Egy település, amely a városból kitelepülők célterületévé válik, új fejlődési pályára áll. Sok olyan közvetlen hatás éri, amelyre saját önkormányzatának, lakóinak már nincs befolyása. Ezek a hatások egyaránt lehetnek pozitívak és negatívak (Kovács 1999). A pozitív hatás egyértelműen a népesség és a vállalkozások, munkahelyek számának a növekedésében érhető tetten. Ez a költözési folyamat egy évtizeden belül megváltoztathatja egy település életét. Ugyanakkor a növekedés nem jár együtt a korábban kiépült infrastruktúra, ellátórendszerek hasonlóan gyors növekedésével, ami konfliktushelyzetet teremt. Az új népesség azonban szociológiai jellemzőit, kapcsolatrendszerét tekintve eltér a korábban helyben lakó népességtől, ami nem csupán a mindennapi szokásokban szegregálja egymástól a két népcsoportot, hanem gyakran lakóhelyi elkülönülést is jelent: az új utcák, lakóterületek népessége eltérő életvitelt folytat. Mindezekkel együtt tehát megváltoznak a település gazdasági, társadalmi, műszaki jellemzői.

A kiáramlás kezdetén a szuburbanizációnak még egyértelműen a pozitív hatásait hangsúlyozták, mára azonban a hátrányok is világossá váltak. Az agglomerációs települések vezetői fenntartásokkal fogadják a nagy lakásberuházásokat, hiszen azok módosítják településük társadalmi összetételét, műszaki környezetét, az intézményekkel szemben támasztott igényeket. Így az agglomerációs települések helyzetüknek megfelelően különböző stratégiákat dolgoztak ki a további fejlődés kezelésével kapcsolatban (Szabó 2003). Az agglomerációban, valamint a városban erősödik a szegregáció, aminek jelentősek a társadalmi vonatkozásai (Dövényi–Kovács 1999; Csanádi–Csizmady 2002; Izsák 2004).

A lakosok és a gazdasági szereplők kitepülése nagymértékben felerősíti a város és vidék közötti ingaforgalmat, mivel a kiköltözők munkahelyeiket általában továbbra is a városban találják meg, s a városi lakosok is egyre nagyobb mértékben látogatják a város peremén vagy az agglomerációban létesült szolgáltatásokat, kereskedelmi egységeket. A szuburbanizáció egyik fontos következménye tehát a közlekedéssel szemben támasztott igények megváltozása. A szuburbanizáció meglehetősen gyors folyamat, s egy adott területen szinte egy-két év alatt meg tudja változtatni a közlekedési kereslet jellemzőit. Ezzel szemben a közlekedési infrastruktúra rugalmatlan, átalakításához, az igényekhez igazításához évek, gyakran évtizedek és számtalan szereplő érdekeinek az egyeztetése s nem utolsósorban a jogszabályi környezet változása szükséges. Így nem csoda, hogy a városfejlődés e tipikus szakaszát szinte mindenhol a világon közlekedési problémák, konfliktusok sora jellemezte, jellemzi. A közlekedési problé-

mák ma már Magyarországon sem csupán a fővárosban, hanem vidéki nagyvárosainkban is jelentkeznek, Győrben például évről évre érezhető a forgalom növekedése, s a csúcsidőszakokban ma már jelentősebb közlekedési nehézségek alakulnak ki. A helyzet várhatóan tovább romlik az elkövetkező években. Igaz ugyan, hogy a közlekedés volumene a vidéki városokban kisebb, de ugyanakkor az infrastrukturális elemek áteresztő képessége is szűkebb, sok helyütt hiányzik a kötőtpályás közlekedés, s az alacsonyabb népsűrűségből következően az autóbuszokra támaszkodó tömegközlekedés hatékonysága is rosszabb. Mindezeket összevetve be kell látnunk, hogy a vidéki városok és környezetük ugyanúgy jelentős problémák előtt állnak a közlekedést illetően, mint a főváros, sőt sok tekintetben annál hátrányosabb helyzetben vannak.

A szuburbanizáció egyik legfontosabb és egyben legkorábban tapasztalható következménye a közlekedési igények jelentős növekedése és átstrukturálódása. Ma már nemcsak a fővárosban, hanem vidéki városainkban is tapasztalható, hogy jelentős mértékben megnőtt a személygépkocsi-forgalom a környező települések viszonylatában, különösen a munkaidő kezdetéhez és végéhez igazodva. Ez a növekedés természetesen nem írható teljes mértékben a szuburbanizáció számlájára, hiszen a városi lakosok és a vidéken helyben lakók is egyre nagyobb mértékben használnak személygépkocsit. A szuburbán kitelepülők azonban – amint vizsgálataink rámutattak – felülreprezentáltak a személygépkocsi-használatban s általában a közlekedési igényekben, ezért a forgalomműködésben jelentős a szerepük. Általánosságban elmondhatjuk, hogy az egy egységnyi kitelepülő lakos több egységnyi mobilitási igényt gerjeszt, tehát a kitelepülők létszámának növekedése nem egyenesen arányos a közlekedési igények növekedésével, mivel ezek az igények gyorsabban nőnek.

Győr környéki vizsgálataink alapján elmondhatjuk, hogy a kiköltöző lakosság körében nem találtunk olyan családot, ahol nem lett volna gépkocsi, sőt gyakoribb volt a két-három autós család, míg az autóbuszos közlekedést elsősorban a korábban is helyben lakók vették igénybe (Hardi-Nárai 2005). Mindez hatással van a még a lakosság egészségi állapotára is. A növekvő forgalom növeli a balesetvesztést, az autós életforma pedig erősíti az elszigeteltséget, így a szuburbán népesség fizikai és mentális egészségi szituációja is szignifikánsan eltérhet a helyben lakó és a városi népcsoporttól is (Sturm, R.–Cohen, D.A. 2004).

6. A SZUBURBANIZÁCIÓS CSAPDA – TAPASZTALATOK

A korábban bemutatott neoklasszikus elmélet szerint a háztartások mint fogyasztók a lakóhelyválasztásuknál optimalizálták elhelyezkedésüket, a munkahelytől való távolságot és a lakással kapcsolatos költségeket. Napi tapasztalataink azonban azt mutatják, hogy a háztartások piaci informáltsága meglehetősen rossz, különösen, ami a jövőbeli, várható folyamatokat, azok bekövetkezési valószínűségét illeti. A kiköltözés idején a közlekedési költségeket, az ezzel járó nehézségeket hajlamos az egyén alábecsülni, az ingatlanl járó költségeket pedig a rendkívül liberális hitelrendszer csökkentette átmenetileg (s csupán látszólag). Így a 21. század eleji ingatlanpiaci „boom” idején sok család a minőségi lakásváltást hitelekkel, erőn felül vállalt költségekkel oldotta meg. Olcsó volt a hitel, így a várostól távolabb, nagy alapterületű ingatlant lehetett építeni. Olcsó volt az autó, így megengedhette magának a család, hogy nehezebben megközelíthető helyen vásároljon telket. Az ő számukra viszont a válság így dupla nehézségeket okozhat. Különösen a szegényebb családok csak a hitelek ellenére is csak a távolabbi településeken tudtak lakóhelyet találni. A hiteltörlesztések mellett a nagy ingatlan költségei növekednek, számukra az autózás kényszer, hiszen csak így tudják elérni a munkahelyet, iskolát, szolgáltatásokat. (Nem beszélve a munkahely elvesztésének, betegségnek stb. lehetőségéről). Nagy

számban vannak olyan családok, amelyek ingatlanpiaci pozíciójukat felülértékelték, s nagyobb távolságra, s nagyobb ingatlanba költöztek, mint amilyet jövedelmük megengedett². A problémát az jelenti, hogy válság idején a közlekedéssel és az ingatlannal kapcsolatos fix költségek megmaradnak, sőt növekednek miközben az ingatlan forgalmi értéke nem változik, esetleg csökken. A peremterületeken, ahová a szegényebb családok költöztek, a sűrű beépítésű szuburbiákban az ingatlanok forgalmi képessége lényegesen lecsökken.

Ezt a folyamatot nevezhetjük a szuburbanizáció csapdájának. A kiköltözés egy felfutó gazdaságú korszak eredményeként jelentkezik, viszont a szuburbiákban a családok a közlekedési szükségletük, a térben szétvált lakóhely, munkahely, szolgáltatás miatt a válságoknak jobban kitettek, s előbb kerülhetnek anyagilag is krízishelyzetbe. Az önkormányzatok számára ebben ott jelentkezik a különös veszély, ahol a kiköltöző népesség társadalmi státuszát, szocio-demográfiai jellemzőit tekintve homogén, így egy válság a lakosság nagy részét érintheti. Ez különösen azokon a településeken igaz, ahova a anyagilag rosszabb helyzetben, illetve veszélyeztetettebb helyzetben levők telepednek le. Nyilván ez egyfajta „település-ökológiai” megközelítés, de ma már fontos ezt a városokra kitalált szemléletet a vidéki településekre is alkalmaznunk, s kijelenteni, hogy a szuburbán kiköltözés irányítatlan formája a család, a település, a szélesebb környezet szempontjából sem tartható fenn hosszú távon.

Mindezek alapján tehát azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy a szuburbanizáció jelensége törvényszerűen eléri a jó földrajzi pozícióban elhelyezkedő településeket, s megváltoztatja azok életét, fizikai megjelenését, társadalmát, kapcsolatrendszerét. Ennek ellenállni napjaink demokratikus társadalmában lehetetlen. Irányítani azonban szükséges, hogy ne csupán a piaci folyamatok, hanem a fenntarthatóság ésszerű érvei is hassanak a lakóhely, munkahely, szolgáltatások térbeli megtelepülésének mintázatára. Az ingatlanok eladásából származó könnyű bevétel, az egyre kisebb telkek kimérése, s még több család vonzása csak ideiglenesen jelent javuló költségvetést, hiszen a szolgáltatások bővítésének kényszerét is maga után vonzza. A település bevételeit azonban az adórendszer sajátosságai miatt nem növeli ezzel arányosan, s számos konfliktust is hozhat magával. Ezért szükséges megtalálni az egyensúlyt a beköltözések, a fejlesztések és a társadalmi fenntarthatóság között.

IRODALOM

- Bajmócy Péter (2006) A hazai szuburbanizációs folyamatok trendjei 2000 után. – Csapó T.–Kocsis Zs. (szerk.) *Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon*. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola. 112–127. o.
- Bajmóczy, P.– Hegedűs, G. (2008) Transformation of the Settlement System in Post-Socialist Hungary. – Kertész, Á.– Kovács, Z. (eds.) *Dimension and Trend sin Hungarian Geography*. Hungarian Academy of Sciences Geographical Research Institute, Budapest. 135–148.o.
- Csanádi G.–Csizmady A. (2002) Szuburbanizáció és társadalom. – *Tér és Társadalom*. 3., 27–55. o.
- Cséfalvay Z. (1994) *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Ikva Kiadó, Budapest.
- Dövényi Z.–Kovács Z. (1999) A szuburbanizáció térbeni–társadalmi jellemzői Budapest környékén. – *Földrajzi Értesítő*. 1–2., 33–57.o.
- Enyedi Gy. (1988) *A városnövekedés szakaszai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

2 Az autóhitelek sorozatos bedőlése idején (2008 vége) hangzott el többször, hogy az átlagos magyar autós legalább eggyel nagyobb kategóriájú autóban ül, mint amit megengedhet magának, s ezt a kedvező hitelekkel érte el. Ugyanez sok ingatlanra is elmondható.

- Hardi T. – Nárai M. (2005) Szuburbanizáció és közlekedés a győri agglomerációban – *Tér és Társadalom*. 1., 81–101. o.
- Hardi T. (2002) Szuburbanizációs jelenségek Győr környékén. – *Tér és Társadalom*. 3., 57–83.o.
- Hardi T.– Hajdú Z.–Mezei I. (2009) *Határok és városok a Kárpát-medencében*. MTA RKK, Győr–Pécs.
- Herfert, G. (2001) *Suburbanisierung in Deutschland*. Leske+Budrich, Opalden.
- Izsák É. (2004) *A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Kovács R. (1999) A szuburbanizáció hatása az önkormányzatokra. – *Földrajzi Értesítő*. 1–2., 59–81.o.
- Lengyel I.– Rechnitzer J. (2004) *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.
- Phelps, N.A. (2010) Suburbs for nations? Some interdisciplinary connections on the suburban economy – *Cities*. 27, 68–76.o.
- Rechnitzer J. (szerk.) (1994) *Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához*. MTA RKK, Győr–Pécs.
- Schuchmann J.(2008) Városiasodó községek és nagyközségek az agglomeráció peremén – Csapó T.– Kocsis Zs. *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. IV. Településföldrajzi Konferencia. Savaria Univesrity Press, Szombathely. 293–305.o.
- Sturm, R.– Cohen, D.A. (2004). Suburban sprawl and physical and mental health. – *Public Health*. 118, 488–496.o.
- Szabó J. (2003) Települési stratégiák a budapesti agglomerációban – *Tér és Társadalom*. 4., 101–116. o.
- Szebényi A. (2006) A szuburbanizáció sajátosságainak vizsgálata Pécs környékén, 2005-ben. – Csapó T.–Kocsis Zs. (szerk.) *Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon*. Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely. 196–214.o.
- Tímár J. (1999) Elméleti kérdések a szuburbanizációról. – *Földrajzi Értesítő*. 1–2., 7–32.o.
- Tímár J. (2001) Mégis, kinek az érdeke? – szuburbanizáció a kapitalizálódó Magyarországon – *Földrajzi Konferencia, Szeged 2001*. <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Timar.pdf> Letöltés: 2010. augusztus 19.
- Tímár J.– Váradi M. (2000) A szuburbanizáció egyenlőtlen fejlődése az 1990-es évek Magyarorszáján. – Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 153–175. o.
- Wang, D. (2004) Hong Kongers' cross-border consumption and shopping in Shenzhen: patterns and motivations. – *Journal of Retailing and Consumer Services*. 11., 149–159.o.

DEVAN JAGODIČ

HATÁRON ÁTÍVELŐ LAKÓHELYI MOBILITÁS AZ EURÓPAI UNIÓ BELSŐ HATÁRAI MENTÉN

1. BEVEZETŐ

Napjainkban egyre többen értenek egyet azzal a gondolattal, hogy Európában az utóbbi néhány évtizedben az állam hatalma bizonyos mértékig erodálódott, és az államhatárok egyre átjárhatóbbá váltak (Perkmann–Sum 2002).¹ Azt ugyan túlzás lenne kijelenteni, hogy a nemzetállamok veszélybe kerültek, mégis, a határon átívelő mobilitás ma már európai polgárok milliói számára vált hétköznapi valósággá. A schengeni egyezmény, amelyet huszonnyolc ország politikai vezetői írtak alá, fokozatosan leépítette a vámellenőrzéseket, s ezzel lehetővé tette az emberek számára a szabad mozgást egyik tagállamból a másikba. 2004-ben az Európai Unió elfogadta a 2004/38/EC irányelvet, amely a törvényhozás transzparenciáját erősíti nemcsak a mozgás, hanem a tartózkodás szabadságára vonatkozóan is, a végrehajtás leegyszerűsítésével, illetve az ezzel összefüggő védelmi és további garanciák növelésével.²

A fentebb ismertetett fejlődési trendek elsősorban az EU belső határ menti övezeteire érvényesek. A nyitott határoknak köszönhetően az emberek napi szintű mobilitása, illetve a szomszédos gazdaságokkal és kultúrákkal való találkozás lehetősége a többszörösére nőtt. A határon átívelő kölcsönös kapcsolatok intenzitása az állampolgárok térbeli mobilitásától függ, legyen szó fogyasztásról, munkáról, oktatásról, szolgáltatásról, szabadidő eltöltéséről, utazásról vagy más szükségletek kielégítéséről. A mobilitás ilyen formái, mivel feltételezik a gyakori mozgást a származási hely és a lakóhelyi ország között, egyértelműen megkérdőjelezzik a nemzeti határok meglétének értelmét.

Jelen tanulmány a határ menti övezetekben kialakuló térbeli mobilitás jelenségét tárja fel, illetve a „határon átívelő lakóhelyi mobilitás” terminus technicus bevezetésével javaslatot tesz

1 A két szerző tanulmányában három, egymással kölcsönösen összefüggő s a jelenséget meghatározó folyamatot elemez. Az első a globalizációval, azaz az áruforgalom, a szolgáltatások, a tőke és az emberek szabad mozgásának kvantitatív és kvalitatív növekedésével függ össze. A felsorolt jelenségeknek köszönhetően ugyanis a térségben gyengült az állami kontroll a társadalmi élet kulcsfontosságú területein. A másik folyamat közvetlen összefüggésben áll a globalizációval. Lényegében az állam „kiüresedéséről” van szó, amikor is egyes jogkörök transznacionális keretekbe emelkednek (pl. az EU hatáskörébe), megint mások szubnacionális (regionális, illetve helyi önkormányzati) szintekre szállnak alá. Végezetül a hidegháború vége a szocialista típusú tervgazdaságok fokozott integrációját eredményezte a nyugati kapitalista rendszer kereteibe.

2 Az irányelvek értelmében a három hónapot nem meghaladó tartózkodáshoz elegendők az érvényes személyi okmányok, hosszabb távú tartózkodást pedig a befogadó ország illetékes hivatalánál kell bejelenteni kereső tevékenységet vagy megfelelő anyagi forrásokat felmutatva, hogy az érintett személy ott-tartózkodása ne jelentsen terhet a befogadó ország számára. Ötéves legális és összefüggő tartózkodás után a befogadó országban az EU-polgárok és családtagjaik feltétel nélkül megkapják a letelepedési engedélyt (2004/38/EC).

a jelenség megnevezésére. A vizsgált folyamat, amely egyes határ menti régiókban lényegében egész Európa területén megfigyelhető, olyan migrációs mozgásokra vonatkozik, amikor egy adott ország lakosai a határ túloldalán vásárolnak ingatlant s lakhatás céljából odaköltöznek. Igaz, hogy a lakóhelyi mobilitás áramlatai már korábban is az ingatlanpiac és a megélhetés határ menti asszimetriájából alakultak ki, intenzív növekedésük a 20. század kilencvenes éveitől, azaz az európai integrációs folyamatok felgyorsulásával indult meg. A lehetőség, hogy néhány kilométerrel távolabb, akadálymentes területre költözve javíthatják az életkörülményeiket, számos egyént, illetve családot ösztönöz – és a jövőben is ösztönözni fog – hasonló lépésre.

A határon átvélő lakóhelyi mobilitás mértéke drámai módon növekszik a Felső-Adria határ menti övezetében, az olasz és a szlovén államhatár mentén elterülő régióban. Szlovéniában az ország 2004-es EU-csatlakozását, illetve az ebből eredő ingatlanpiaci liberalizációt követően jelentős keresletnövekedésre került sor a lakásvásárlás terén elsősorban azoknak az olasz állampolgároknak köszönhetően, akik egyre nagyobb számban költöztek ki Triesztből a szlovéniai Karszt hegység határ menti területeire. A festői Karszt vidék valóban kedvező lehetőségeket nyújt ingatlanvásárlásra, de elsősorban a színvonalas lakókörnyezet – az érintetlen természet és a tiszta levegő – miatt közkedvelt.

A tanulmány három fejezetből áll. Az első annak a csekély számú akadémiai tanulmánynak az értékelésével foglalkozik, amelyek témája a határon átvélő lakóhelyi mobilitás jelensége. A négy európai esettanulmány összehasonlításával rámutathatunk a jelenség kialakulásának fő okaira, illetve jellemző jegyeire és a fejlődési folyamatok trendjeire. A második fejezet egyfajta kísérlet a jelenség megfelelő koncepciós kereteinek a definiálására két különböző, elemző perspektívából, nevezetesen a szuburbanizációs elméletek és a transznacionális migrációval foglalkozó tanulmányok szemszögéből. A zárófejezet a Felső-Adria határ menti régiójára irányítja az olvasó figyelmét. A közelmúltban folytatott etnográfiai vizsgálat eredményei rávilágítanak az említett esettanulmányokkal, valamint a javasolt elméleti keretekkel összefüggő egybeesésekre, illetve ellentmondásokra.

2. HATÁRON ÁTÍVELŐ LAKÓHELYI MOBILITÁS AZ EU BELSŐ HATÁRAI MENTÉN. NÉGY ESETTANULMÁNY ELEMZÉSE

A határon átvélő lakóhelyi mobilitás fogalma alatt a két vagy több állam határ menti övezetében lejátszódó migrációs mozgásokat értjük. Az akadémiai intézetek mindmáig alig fordítottak figyelmet a jelenség megismerésére. Legjobb tudásunk szerint mindössze néhány tudományos igényű tanulmány született erről a relatíve új jelenségről, nevezetesen az államhatárokon átvélő kiköltözésről. A tárgykörben eddig megjelentetett, európai uniós határ menti régiókat vizsgáló esettanulmányok a holland–német (Strüver 2005; Van Houtum – Gielis 2006), a holland–belga (Van Houtum – Gielis 2006), a német–francia (Terlouw 2008), a spanyol–portugál (Sidaway 2001), illetve a szlovák–magyar (Hardi 2009) államhatárok mentén elterülő övezeteket vizsgálták. További (pl. a dán–svéd határövezetet elemző) esettanulmányokról egyes regionális vagy helyi intézmények internetes oldalairól is információkat szerezhetünk.

Az alábbiakban négy európai uniós, belső határ menti övezettel foglalkozó esettanulmányt elemzünk. A vizsgált területeken a közelmúltban látványosan megnövekedett a határon átvélő lakóhelyi mobilitás jelensége. Az elemzés három olyan területet vizsgál, amelyek a régebbi tag-államok államhatárai mentén terülnek el (azaz: Hollandia és Németország, Németország és Franciaország, Dánia és Svédország között), s ahol a közös európai házhoz való tartozás gon-

dolata már többé-kevésbé polgárjogot nyert. S bemutatunk egy olyan határövezetet, amely két újonnan (2004-ben) csatlakozott állam, Magyarország és Szlovákia között található. Itt az államhatárt fizikai értelemben csak 2007-ben számolták fel.

2.1. A holland–német határvidék

Az első esettanulmány a holland–német államhatár mentén húzódó területsávot veszi górcső alá, tehát az egyik olyan európai határvidéket, amely az elmúlt két évtizedben már sikeresen feldolgozta a határ mint konstitutív minőség megszűnését. Az európaizáló és regionalizációs folyamatok elősegítették a gazdasági, illetve szociális harmonizációt a határ mindkét oldalán. A fizikai akadályok felszámolása jelentősen hozzájárult a határon átívelő lakóhelyi mobilitás növekedéséhez a régióban, hiszen a közös tér, a közös piac jóval nagyobb mozgásteret jelent mindenki számára.

A holland lakosság nagyarányú átköltözése a szomszédos német területekre a határon átívelő lakóhelyi mobilitás megnövekedett áramlataként értékelhető és viszonylag új jelenség a helyi lakosság mozgásában (Strüver 2005; Van Houtum–Gielis 2006). A schengeni egyezmény megkötése 1985-ben és következményeként a határok megnyitása komoly ösztönzést adott ennek a folyamatnak. Ez az esemény apránként teljesen megváltoztatta a lakosság viszonyát az államhatárhoz, ezentúl már nem csupán akadályt láttak benne, hanem vonzó lehetőséget is (Spierings – Van der Velde 2008). A geopolitikai és pszichoszociális klíma megváltozása mellett számos holland állampolgár döntésében (azaz a határ németországi oldalára való költözésében) kulcsszerepet játszott a gazdasági motiváltság. A legfőbb tényező, amely úgymond kihajtotta a hollandokat az országukból, a megvehető ingatlanok hiánya, illetve magas árak a holland oldalon. Ugyanakkor a határ német oldalán a legnagyobb vonzerőt éppen az elérhető ingatlanok széles választéka és kedvező ára,³ valamint a megélhetés jóval alacsonyabb költsége jelentette (Van Houtum–Gielis 2006).⁴

A holland migránsok városi környezetből érkeznek, és rendkívül vonzónak találják a szomszédos német vidék nyújtotta magas életszínvonal lehetőségét (Strüver 2005). Jellemző módon a határtól néhány kilométerre található területeken telepednek le. Az új lakóövezetek meglehetősen ad hoc épültek fel a Hollandiából tömegével jelentkező igények kielégítésére. Ezek az agglomerációk lényegében a holland határvidék nagyvárosainak szatellittelepei rendkívül kedvező lakáskörülményekkel. Ilyen település például Bunde Winschotenu közelében, Bad Bentheim és Gronau Enschede mellett vagy a Sittard közelében található Selfkant, de elsősorban is meg kell említenünk Kranenburgot, az 170 000 lakosú holland várost Nijmegen tözsom-szédságában.

Az elmúlt húsz évben Kranenburg környékének vidékies hangulata – amely egyébként minden Rajna melléki kis falura jellemző – gyökeresen megváltozott, a környék a városiasodás útjára lépett. E kis falu identitásválsága a közelmúltban nagy tömegben betelepült holland városi lakosság jelenlétének, illetve az őket befogadó új lakóövezetek megépítésének köszönhető. 2005-ben a holland lakosok aránya már elérte a 18,2%-ot a térségben (Huijgen–Reijmer 2005).

A kranenburgi holland közösség életformáját vizsgálva Strüver (2005) az összegyűjtött adatok alapján megállapította, hogy a migránsok jellemző módon intenzíven ápolják kapcsolatai-

3 2003-ban a családi házak átlagos ára Hollandiában körülbelül 342 000 eurónak felelt meg, miközben Németországban mindössze 175–200 000 euró körül mozgott (Westhof 2003; Schipper 2005).

4 Hollandiával összehasonlítva Németországban jóval alacsonyabbak a helyi adók, de alacsonyabb pl. a gépjármű után fizetett és az útdíj is.

kat származási helyükkel, elsősorban Nijmegennek, a várossal, ahol dolgoznak, ahol a gyermekeik iskolába járnak s ahol a szabad idejüket töltik barátaik, illetve rokonaik körében. Van Houtum és Gielis (2008) „rugalmas migrációnak” nevezték el a jelenséget, rugalmasságon ezúttal a centripetális erők (vagyis a másik országba költözés) és a centripetális erők (azaz a gyakorlati/érzelmi kapcsolatok fenntartása a származási országgal) között fennálló folyamatos interakciót értve.

A bevándorlók „rugalmas” életformája és a feltételezés, hogy nem igazán szándékoznak integrálódni az új szociokulturális környezethez, heves nyilvános vitákat váltott ki az őslakosság körében. A média egy része nyíltan holland invázióról beszélt, s az új lakótelepeket „enklávénak”, „kolóniának”, sőt, „kis Amszterdamnak” címkézték. Legkeményebb kifogásaikat két pontba csoportosíthatjuk: 1) a migrációs áramlatok egyirányúak, és a holland lakosság nagyobb vásárlóerejét igazolják; 2) a holland keresletnek köszönhetően megnövekedtek az ingatlanárak, ami lehetetlenné teszi egyes német állampolgárok számára a lakásvételt a saját országuk területén. Léteznek ugyanakkor más vélemények is, ezek már inkább pozitív fényben tüntetik fel és olyan tágabb folyamatokba helyezik a jelenséget, amelyek a fizikai és pszichológiai gátak lebontásához s végső soron a teljes határ menti övezet integrációjához vezetnek.

2.2. A német–francia határ menti övezet

A második esettanulmány a német–francia határvidéket célozta meg a Rajna völgyében, Karlsruhe közelében, ahol 1989-ben hivatalosan is megalakult a PAMINA eurorégió.⁵ Az eurorégió azoknak a centripetális erőknek a kölcsönhatásából született, amelyek egyaránt hatottak alulról felfelé és fentről lefelé. Az államhatár két oldalán élő emberek kapcsolattartása nem csupán a határon átnyúló együttműködés intézményes keretei közt fejlődhet, hanem az itt élő lakosok által elfogadott „határátlépő magatartási modelleknek” köszönhetően is (Terlouw 2008).

A határátlépő magatartási modellek a PAMINA eurorégió asszimetrikus regionális szerkezetének köszönhetően alakultak ki. A piaci árak és az érvényes előírások különbözősége arra ösztönzi az itt élőket, hogy a határ mindkét oldalán aknázzák ki a mindennapi élet nyújtotta lehetőségeket. Ezek az aránytalanságok eredményezik a határon átvélő migrációs folyamatokat mindkét irányban. Az egyik irányból az Elzászban (Alsace) élő és Németországban munkát vállaló francia alkalmazottak a jobb munkakörülmények miatt vállalják az ingázást. A másik irányból a Karlsruhéból és környékéről származó és a francia oldalra költöző, ugyanakkor továbbra is Németországban dolgozó németek lépik át nap mint nap a határt, továbbra is megtartva a munkahelyüket és szociális háttérüket a származási országban (Terlouw 2008).

A PAMINA régióban a határon átvélő lakóhelyi mobilitás nem teljesen új jelenség⁶ Már a közös európai piac megnyitásától, azaz 1992-től megfigyelhetjük a német állampolgárok masszív jelenlétét a francia határ menti ingatlanpiacon, mert lényegesen leegyszerűsödött számukra a lakásvásárlás s ezzel egyidejűleg a letelepedés is a francia oldalon. A németek így teljes mértékben profitálhattak az alacsonyabb francia ingatlanárakból. A hasonló tulajdonságú

5 PAMINA lényegében mozaikszó, a Palatinat (Pfalz), a Mittlerer Oberrhein (Közép-felső Rajnavidék) és a Nord Alsace (Észak-Elzász) kifejezések összevonásából keletkezett. Az eurorégió mintegy 6000 négyzetkilométer kiterjedésű 1,5 milliós népességgel. Legnagyobb ipari és gazdasági központja a német határ menti nagyváros, Karlsruhe.

6 A németek már a korábbi évtizedekben is, korlátozott számban ugyan, de szívesen költöztek Franciaországba. Komoly vonzerőt jelentettek számukra a dombokon meghúzódó, régi, tradicionális elzászi farmok, valamint a francia életstílus.

lakóépületek Németországban a többszörösébe kerülhettek, mint Franciaországban, miközben az adózási szint mindössze néhány tized százalékkal volt magasabb (REK 2001; Bohn 1997). Néhány községben ma már a német bevándorlók aránya eléri az összlakosság 35%-át is.

A kiterjedt lakónegyedek építését a községi önkormányzatok is támogatták, bőkezűen osztogatva az építési telkeket. Az elzárt falvak nagy kiterjedésű, új családi házas övezeteiben, mint például Wintzenbachban vagy Beinheimben érezhető a német állampolgárok jelenléte, mivel koncentráltan és elkülönülten élnek saját lakónegyedeikben, amelyeket gyakran gettónak nevez a környezetük (Ramm 1999). Mindez megnehezíti a német bevándorlók társadalmi integrációját. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a származási országgal napi szinten ápolják szociális és gazdasági kapcsolataikat (Terlouw 2008).

A Franciaországba áttelepültek számára a nyelvtudás kulcsfontosságú tényező a Németországhoz fűződő kötődésükben. Három Franciaországban élő német állampolgárból kettő nem beszél franciául (Bohn 1997), s azok, akik mégis megpróbálkoznak a nyelvtanulással, inkább kivételnek számítanak. Számos esetben a nyelvi akadályok olyan mértéket öltenek, hogy ebből kifolyólag a bevándorlók úgy döntenek, inkább visszaköltöznek az anyaországba. Erről tanúskodik az a tény, hogy a PAMINA eurórégió francia oldalán élő németek száma a 20. század kilencvenes éveiben ugyan radikális növekedésnek indult, az utóbbi években azonban ez a létszám állandósulni látszik (Bökenbrink–Vetter 2001).

Általánosságban elmondható, hogy a határ francia térfelén kialakult német enklávék nem jelentenek komoly társadalmi problémát. Az új betelepülők komoly adóbevételeket jelentenek a községeknek, s ugyanakkor magasabb bevételhez juttatják az ingatlanaikat eladó német állampolgárokat is. Sokan úgy tekintenek a német lakosok beköltözésére, mint hatáskörükön kívül eső s az államhatár közelében teljesen hétköznapi jelenségre, amely ugyanakkor számos előnnyel is jár. Az őslakosok kezdeti ellenállása a németek ingatlanpiacon betöltött konkurens helyzete miatt ma már megszűnőben van, mivel sok német bizonyos idő után visszatért az anyaországba (Terlouw 2008).

2.3. A dán–svéd határvidék

A dán–svéd határvidék legjellegzetesebb specifikuma a természetes akadályt képező Øresund tengerszoros, amely elválasztja egymástól a dániai Sjaelland és a svédországi Skåne régiót. 2000-ben az Øresund-híd megépítésének köszönhetően a két oldal összekapcsolódott. A munkálatok befejezése után formálisan is megalakult az Øresund határvidék,⁷ s egyidejűleg jelentősen megnövekedett a lakossági mobilitás a két ország között. Ettől a momentumtól számítva tanúi lehettünk, ahogy a határ túloldaláról érkező migránsok száma folyamatosan növekedett a Skåne régióban, és ugyanakkor mind több svéd állampolgár vállalt munkát Koppenhágában a dán főváros kínálta kedvező munkafeltételeknek köszönhetően. Az elmúlt évtizedben a határon átívelő mobilitás már nem elsősorban a svédeket érintette, egyre több dán állampolgár döntött úgy, hogy lakóhelyét az öböl túloldalára helyezi át.

A határon átívelő lakóhelyi mobilitás a dán–svéd határ mentén sem jelent újdonságot. Ez a jellegzetes határvidék elsősorban abban különbözik a többitől, hogy a migrációs áramlatok az Øresund híd átadása után növekedtek meg számottevően. Néhány, a közelmúltban készített sta-

7 Az Øresund határvidék három földrajzi egységre oszlik: Koppenhága és agglomerációs övezete, a főváros dániai vidéki hátszaga, valamint a svédországi Skåne régió. A terület kiterjedése 21 203 négyzetkilométer, lakosainak száma 3,7 millió, ennek kétharmada a határ dániai oldalán él.

tisztika elég szemléletesen jelzi, hogy a Svédországba költöző dán állampolgárok száma éves viszonylatban mintegy a háromszorosára nőtt, tehát míg 2001-ben 1582, 2006-ban már 4284, 2007-ben pedig 4311 dán állampolgár költözött Svédországba. A migránsok demográfiai profilja alapján elsősorban fiatal emberekről van szó (Ørestat 2007).

A migrációs áramlatok további jellemzője a dán bevándorlók letelepedése a hídfő közelében, hogy minél jobban lerövidítsék a beutazás idejét koppenhágai munkahelyükre. A 2005-ben és 2006-ban Skåneba települt dánok több mint egyharmada a svågertorpi vasútállomás öt kilométeres körzetén belül vásárolt ingatlant (ez a vasútállomás található a legközelebb a hídfőhöz), s több mint a fele a hídfő tíz kilométeres körzetén belül lakik. A lakóhelyi mobilitás ezen áramlatának fő célpontja a malmői agglomerációs övezet (Ørestat 2007).

Egy felmérés,⁸ amelyet a malmői városi önkormányzat megrendelésére végeztek 2006-ban kétezer ugyanabban az évben Malmöben letelepedett dán állampolgár részvételével, kétfajta gazdasági tényezőt tárt fel, amelyek pozitívan befolyásolják a migrációs áramlatok előretörését, s mindkettő a migránsok gazdasági helyzetével függ össze. Az első tényező a családi házak jóval alacsonyabb ára, különösen a koppenhágai agglomeráció ingatlanáraihoz képest,⁹ a második tényező pedig a svédországi olcsóbb megélhetés. A felmérés résztvevőinek túlnyomó többsége (95%) elégedettségét fejezte ki az áttelepüléssel kapcsolatban. Míg a származási országban mindössze 39%-uk lakott saját tulajdonú vagy bérelt házban, az áttelepülés után ez az arány 84%-ra nőtt. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezek az adatok jobb életkörülményekről tanúskodnak, és arra ösztönzik a dán állampolgárokat, hogy költözzenek a szomszédos országba.

A felmérés feltárta a határon túli migránsok életmódjának néhány jellemző vonását, amelyek már az új élethelyzetben alakultak ki. A lakóhelyváltás ellenére a megkérdezettek 85%-a továbbra is Koppenhágában van alkalmazásban. Ez azt jelenti, hogy nagy részük napi szinten ingázik Koppenhágába és vissza. A nyilvánosságra hozott eredmények szerint ötből hárman (59%) saját gépjárművel teszik meg ezt az utat.

2.4. A szlovák–magyar határvidék

Igaz, hogy a szlovák–magyar államhatár nem tekinthető nemzetiségi feszültségektől¹⁰ mentes térségnek, azonban ma már megszokott dolog, hogy a lakosság mozgástere a határon túlra is kiterjed. Már a szocializmus idején is megfigyelhettük a mobilitás különféle formáit, ezek elsősorban a munkavállalással és a bevásárlással függtek össze, az elmúlt évtizedekben pedig tovább bővültek a lehetőségek a határ túloldalán található különféle intézmények és szolgáltatások (pl. oktatási intézmények, egészségügyi szolgáltatások stb.) igénybevétele révén. Miután a két ország csatlakozott az Európai Unióhoz, valamint a schengeni övezethez, a hagyományos migrációs praktikák a határon átvélő mobilitás újabb válfajaival gyarapodtak. Az utóbbi időben például egyre több magyarországi cég költözik a határ túloldalára az alacsonyabb adóterhek és a színvo-

8 *Wonderful Malmö: Sample Survey for Danes who Have Moved to Malmö during 2006* [A gyönyörű Malmö: felmérés a 2006-ban Malmöbe költözött dánokról]. Malmö City Hall, December 2007.

9 Összehasonlítva a koppenhágai és a malmői ingatlanárakat, láthatjuk, hogy a koppenhágai családi házak ára négyzetméterenként 2007-ben 3850 eurót tett ki, míg Malmöben ez az ár nem haladta meg a 2600 eurót (www.tendenseresund.org).

10 A konfliktusok túlnyomó része az első és a második világháború idejére, a 20. század első felére vezethető vissza, valamint az ezeket követő békeszerződésekhez, amelyek sohasem tudták megnyugtatóan rendezni a nézeteltéréseket, ezért is élednek fel azok újra a jelenkorban is. A problémák elsősorban a szlovákiai magyar kisebbséget érintik, ez a csoport az elmúlt időszakban gyakran került a szlovák kormány nacionalista retorikájának a kereszttüzébe.

nalasabb vállalkozói környezet miatt, s nagyjából ugyanattól az időtől datálható a lakóhelyi mobilitás megindulása is, azaz a helyi lakosság átköltözése az államhatár túloldalára.

Hardi Tamás (2009) a szlovák–magyar határon átvélő lakóhelyi mobilitás közelmúltban elindult áramlatait a Pozsonyban és Kassán lejátszódó szuburbanizációs folyamatok evolúciós szakaszának minősítette. A dinamikusan fejlődő szlovák főváros, Pozsony jelentős mértékű agglomerációs övezetet épített ki rapid tempóban növekvő gazdasággal. Pozsony specifikus határ menti helyzete és a robbanásszerű fejlődésnek indult helyi ingatlanpiac azt eredményezte, hogy az agglomerációs övezet már a határ magyar oldalán is elkezdett terjeszkedni, s a jövőben ez a szuburbanizációs folyamat várhatóan erősödni fog. Különböző feltevések szerint 2008 őszéig körülbelül három-ötezer szlovák állampolgár költözött a magyar határövezetbe.

Ellentétben a korábban ismertetett esettanulmányokkal, az idegen nyelv a magyar–szlovák határövezetben már nem szerepel a migrációs folyamatot fékező erőként. Igaz, hogy ez a határövezet többnyelvű és többnemzetiségű, azonban a helyi lakosok a határ mindkét oldalán aktívan használják vagy legalább értik a magyar nyelvet. Sőt, éppen a nyelvtudás tekinthető motivációs tényezőnek az áttelepüléshez mind a többségi szlovák, mind a kisebbségi magyar lakosok körében.

3. ELMÉLETI KERETEK

Egynéhány – a közös referenciakeretből eredő – különbözőséget leszámítva azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ismertetett esettanulmányok a hasonlóságok egész sorát mutatják. Figyelembe véve mindezeket a konvergens jelenségeket, a következő fejezetben megpróbáljuk kialakítani a határon átvélő lakóhelyi mobilitás adekvát koncepciók kereteit. Az idézett szerzők egynémely feltételezését elemezve s néhány saját megállapítást is hozzátéve, kétfajta elemző szempontból vizsgáljuk dolgozatunk tárgyát, mégpedig a szuburbanizációs elméletek és a transznacionális migrációs tanulmányok szemszögéből.

3.1. A határon átvélő lakóhelyi mobilitás mint a határ menti városok szuburbanizációjának következménye

Valamennyi korábban ismertetett esetben a határon átvélő lakóhelyi mobilitás az úgynevezett határ menti nagyvárosokban kialakuló s e városok környékére ható centripetális erők következménye. A határon átvélő mobilitás áramlatai Nijmegen, Karlsruhe, Koppenhága vagy Pozsony esetében az előrehaladt szuburbanizációs folyamatok tünetei. Szuburbanizáció alatt a nagyvárosok urbánus szövetének a kiterjesztését értjük az adminisztrációs határon túlra. Ezek a határok esetünkben az államhatárral is egybeesnek. Ennek a folyamatnak köszönhetően a szomszédos ország vidéki övezetei is fokozatosan az említett nagyvárosok lakóövezeteivé, elővárosaiává, illetve szatellittelepüléseivé válnak.

A határon átvélő lakóhelyi mobilitás e tanulmányban azonosított okainak többsége a szuburbanizációs folyamatok jellegzetes vonásait viseli magán: a sűrűn lakott városokban fellépő lakásínség; a nagyvárosi ingatlanárakhoz képest olcsó lakóházak a periférián; a nagyobb, a központoktól távolos, természetközeli lakóházakat preferáló életforma terjedése; javuló útviszonyok és a személygépjármű-közlekedés megnövekedése. A jelenség fejlődési és növekedési irányára nagy hatással vannak a kormányzati szervek is urbanizációs politikájuknak köszönhetően: az építési engedélyek kiadásával, a hitelfeltételek megteremtésével, a periférikus területek fejlesztési terveivel stb.

A szuburbanizáció mint a nagyvárosok életciklusának specifikus fázisa,¹¹ a 20. század hetvenes éveinek kezdetén rohamos fejlődésnek indult Európában. Az utóbbi évtizedekben számos európai nagyvárost övező terület a felismerhetetlenségig megváltozott. Az államhatárok közelében a szuburbanizációs folyamatokat gyakorta fékeztek fizikai, adminisztratív vagy lélektani akadályok, amelyek meggátolták, hogy az adott nagyváros a saját vidéki hátszágában kinőhesse magát. A közelmúltban felgyorsuló európai integrációs folyamatok a piaci harmonizációval együtt hozzájárultak az akadályok felszámolásához és lehetővé tették a lakóhelyi mobilitás zavartalan fejlődését.

A szuburbanizációs folyamatoknak egész sor kísérőjelenségét figyelhetjük meg, közülük számosat a határ menti övezetekben is. A lakosság decentralizációja az új, periférikus lakónegyedekben például magával hozta a munkahelyre való közlekedés s ennek következtében a gépjárműforgalom megnövekedését, ami a környezetszennyezés szintjét is óhatatlanul megnövelte. Ezenkívül a periférián található vidéki táj egyre városiasabb jelleget ölt, s ezzel azt kockáztatja, hogy elveszti az identitását és fokozatosan nem helyyé alakul át (Augè 1992). S nem utolsósorban, amint azt Sennet (1970) is leírja, az új lakóhelyek defenzív és privatizáló kultúrájuk révén egyre nagyobb kiterjedésűek, ami meggátolja az ott élők emberi kapcsolatainak kialakulását.

A szuburbanizáció hagyományos következményein kívül a határon átvélő lakóhelyi mobilitás kérdésében szeretnénk még feltárni a migrációs áramlatoknak a periférián élő lakosság nemzetiségi és nyelvi összetételére gyakorolt hatását is. Az általában egyébként is többnyelvű és többkultúrájú határ menti övezetekben a szomszédos ország lakosságának nagyarányú betelepülése felboríthatja a meglévő egyensúlyt. Konfliktushelyzetek kockázata elsősorban ott fenyeget, ahol a migránsok új közösségei nem sajátítják el a helyi nyelvet, inkább etnikai enklávákat hoznak létre, amelyek gyakran elkülönülnek a helyi lakosságtól, s nem mutatnak érdeklődést a társadalmi beilleszkedésre.

3.2. A határon átvélő lakóhelyi mobilitás mint a rövid távú transznacionális migráció esete

A határon átvélő lakóhelyi mobilitás jelenségének jellegzetes vonása a kétdimenziós migrációs áramlat, amelynek van egy permanens kiterjedése, ami a határ túloldalára való költözést jelenti, és számos ideiglenes kiterjedése, ami a származási ország és a lakóhelyi ország közötti napi szintű ingázásnak felel meg. Valóban, ezekre a migránsokra az a tendencia jellemző, hogy mindennapos kapcsolattartásra törekednek a származási helyükkel, itt dolgoznak, iskoláztatják gyermekeiket, látogatják barátaikat, rokonaikat, töltik szabadidejüket és veszik igénybe a köz- és magánszolgáltatásokat. Az ilyen típusú migráció jellegzetes tulajdonsága a folyamatos jelenlét mindkét oldalon, két nemzeti közösség között (Gielis 2009).

A Strüver (2005) által definiált és Gielis (2009) által kidolgozott elméleti irányelvekkel összhangban arra hajlunk, hogy a határon átvélő lakóhelyi mobilitás jelenségére a transznacionalizmus elemző szemszögéből tekintsünk. Ez az elmélet a közelmúltban kezdett formálódni a nemzetközi migrációs tanulmányok keretei közt. A transznacionalizmust úgy határozhatnánk meg,

11 A fejlődési fázisok elmélete (Van den Berg 1981) azt feltételezi, hogy egy-egy város életciklusa a demográfiai növekedés és hanyatlás fázisaival definiálható. Az elmélet érvrendszere szerint a migrációs áramlatok trendjei a gazdasági ciklusok és az urbánus transzformáció következményei. Az elmélet négy dinamikus fejlődési szakaszt különböztet meg: urbanizáció, szuburbanizáció, deurbanizáció és reurbanizáció; az első két szakasz a gyarapodás ideje (az egész nagyváros lakossága növekszik), a másik két szakaszra a hanyatlás jellemző (vagyis a nagyváros népessége csökken).

mint „olyan folyamatot, amely révén a migránsok a származási országot és a tartózkodási hely országát összekötő társadalmi hálózatok kiépítésén fáradoznak” (Schiller, Glick et al. 1992, 1). A migránsok transznacionális aktivitásai új kategória születéséhez vezettek a köreikben, ez pedig a „transzmigráns”. Transzmigránsoknak nevezhetők azok a személyek, akik „különféle érzelmi és társadalmi kapcsolataik segítségével határon átvélő társadalmi hálókat építenek” (u. o.).

A transznacionalizmus irodalma elég gyakran foglalkozik a beutazás gyakorlatával, hiszen ez egyre több, az államhatárt nap mint nap átlépő személyt érint.¹² A transznacionális migráció egyfajta alkalmazkodást jelent, ami nem a származási országtól való elszakadásban merül ki, hanem éppen ellenkezőleg, a folyamatos kapcsolattartásból profitál. A transzmigránsok hajlamosak megőrizni társadalmi, gazdasági és kulturális kapcsolataikat a származási országgal, s ugyanakkor új kapcsolatrendszerket építenek ki a tartózkodási helyükön, s mindezeket csak megerősítik a beutazás napi gyakorlatában.¹³ Ez esetben a migráció nem jelent olyan jelentős, az elszakadásból eredő traumát, mint amilyen óhatatlanul bekövetkezik egy végleges emigráció esetében, s így ez a döntés az egyén életét sem befolyásolja különösebb mértékben (Ambrosini, 2008).

A határ menti övezetekben kialakuló migrációs folyamatokat elsősorban a származási ország és a célország közötti földrajzi közelség különbözteti meg a jelenkori, nagyobb távolságokat áthidaló transznacionális migrációktól. Ebben a összefüggésben „rövid távú transznacionális migrációról” kell beszélnünk (Strüve 2005). Igaz, hogy a folyamatos ingázás a két terület között a transzmigrációk többségénél inkább csak virtuális jellegű (Vertovec 1999, 447), a rövid távú migráció a határ menti övezetekben mégiscsak elég nagy fizikai rugalmasságot feltételez. A szomszéd ország közelségének köszönhetően a „transzmigránsok beutazása ‚valósággá’ vált, s a fejlődés irányát tekintve a mindennapi realitás része lehet” (Gielis 2009, 605).

A migránsok transznacionális magatartása komoly, elsősorban makroszintű társadalmi következményekkel járhat. Annak ellenére, hogy számos egyéni döntésen és cselekvésen alapulnak, ezek a transznacionális aktivitások és kapcsolatok egészében véve az érintett városok, sőt, nemzetek jövőjét is befolyásolhatják (Portes 2003). Ebből a feltevésből kiindulva azt a következtetést kell levonnunk, hogy a rövid távú transznacionális migráció is hatással lehet az érintett határ menti övezetre, ahogyan azt fokozatosan „transznacionális térré” változtatja. Véleményünk szerint itt az a kulcskérdés, hogy ez a gyakorlat a „transznacionális” életforma iránti igény kifejeződése, vagy éppen ellenkezőleg, olyan „nemzeti” megmozdulások egyszerű következménye, amelyek célja az államhatár történelmi jelenlétéből eredő asszimetriák sikeres hasznosítása.

4. HATÁRON ÁTÍVELŐ MOBILITÁS A FELSŐ-ADRIA KÖRZETÉBEN

A tanulmány zárófejezetében az olasz–szlovén határvidékre jellemző lakóhelyi mobilitás áramlatait vizsgáljuk. A fejezetben bemutatott információkat egy még mindig folyamatban levő etnográfiai kutatás tárta fel (Jagodič 2010).¹⁴ A kutatás mélyinterjúk sorozatán alapul, jól tájékozott alanyok szolgáltatnak információt a tárgykörben, például ingatlanügynökök, városterve-

12 A közlekedés és a kommunikáció költségeinek csökkenése egyre több ember számára teszi lehetővé a kétlaki életet, a kényelvű kommunikációt és a rendszeres, államhatárokon átvélő kapcsolattartást (Portes–Guarnizo–Landolt 1999).

13 Vertovec (2004) a transzmigránsok kettős orientációját megragadva bevezette a „bifokális” fogalmát, amit úgy próbált jellemezni, mint a mindennapos élethelyzetekben fellépő akut tudatosság előtérbe helyezését.

14 A kutatás egy tudományos munka része, egy doktori disszertáció keretében, amely a *Határokon átvélő lakóhelyi mobilitás az EU „belső” határai mentén: a Felső-Adria példája* címet viseli.

ző mérnökök, jogászok, hivatalnokok, bankszakemberek stb., továbbá az olasz (transz)migránsok, illetve a szlovén őslakosok képviselői is kifejtik véleményüket.

4.1. A lakosság mozgása a múltban és ma

Felső-Adria rendkívül érzékeny és ellentmondásos határvidék. A 20. század folyamán a régiót kettészelő államhatár néhányszor eltolódott, s ennek következtében a területek hovatartozása is többször megváltozott. Minden ilyen változást a politikai-szervezeti rendszer változásai követték, továbbá etnikai repressziók és az államhatár újbóli kijelölése, s mindezek a jelenségek rányomták a bélyegüket az itt élő lakosság csoportjainak kapcsolatrendszerére, és migrációs hullámokat indítottak el. A második világháború végén ilyen volt például Isztria és Dalmácia olasz ajkú lakosságának gazdasági és politikai okokból történő, hosszú és fájdalmas exodusa Olaszországba, miután Jugoszlávia megszállta a területet.¹⁵

A múltban összetartozó területeket elválasztó határ abszurd volta a demográfiai helyzet drámai változásaival együtt a második világháborút követően megteremtette a feltételeit annak, hogy Felső-Adria válságövezetté alakuljon. Mégsem éleződött ki a helyzet, sőt, ellenkezőleg, a hatvanas években az olasz–jugoszláv határ egyre átjárhatóbbá vált. Ebben az időszakban a határon átvélő mobilitás gyakorlatát gazdasági és fogyasztói érdekek inspirálták, s ezekhez később olyan tényezők is csatlakoztak, mint a turizmus és a szabadidő eltöltése. Számos határon túlra ingázó alkalmazott (pl. kőműves, kertész, bolti eladó, pincér, illetve gyermekgondozó) utazott a jobb munkakörülményektől csábítva Jugoszláviából Olaszországba (Zago 2004). Szlovénia demokratizálása a kilencvenes évek első felében, illetve EU-csatlakozása a közelmúltban tovább erősítették ezt a határon átvélő gyakorlatot, és a mobilitás újfajta jelenségét alakították ki.

4.2. Az európai integráció és a lakosság határon átvélő mobilitása

A határon átvélő lakóhelyi mobilitás jelensége a Felső-Adria régióban a 2004-es évtől tűnt fel, vagyis közvetlenül Szlovénia EU-csatlakozásától számítva. Ez az esemény magával hozta a szlovén ingatlanpiac liberalizációját és megnyitását valamennyi tagállam polgárai, így az olaszok előtt is. A Szlovéniával szomszédos Friuli–Velence–Giulia régió fővárosában, Triesztben élő olaszok számára a határon túli ingatlanpiac hirtelen rendkívül vonzó lehetőségeket kínált. Mind több trieszti lakos vásárolt házat és költözött át a szomszédos szlovéniai Karszt¹⁶ falvaiba, mert ez a terület nemcsak rendkívül jó anyagi feltételekkel nyújtott lakhatási lehetőséget, hanem igazán színvonalas, zöldövezeti életkörülményeket is biztosított.

A Felső-Adria övezetében fellépő, határon átvélő lakóhelyi mobilitás lényegében Trieszt természetes szuburbanizációs terjeszkedéseként jelenik meg. Maga a folyamat már a második világháborút követő években kezdetét vette, amikor a közvetlen hátszágban fekvő falvakat új, városi lakosok kezdték benépesíteni. A kelet felől fennálló természetes akadály (vagyis a jugoszláv–olasz, majd szlovén–olasz) államhatár meggátolta a város fejlődését a régió hatá-

15 Az isztriai és dalmáciai olaszok exodusa mind a mai napig széles körű szakmai és politikai viták tárgya. Legvitatottabb szempontjai az emigránsok összlétszámának megállapítása (azaz hány olasz hagyta el valójában az otthonát), illetve emigrációjuk okainak feltárása (önként vagy kényszer hatására távoztak el).

16 A szlovéniai Karszt megnevezés (szlovénül Kras, olaszul Carso) azt a határ menti mészköves fennsíkot jelöli Délnyugat-Szlovéniában, amely átnyúlik Olaszországba is, kiterjedése mintegy 851 négyzetkilométer, lakosainak száma 27 270 Divaca, Komen, Hrpelje-Kozina falvakban, valamint Koper/Capodistria és Miren-Kostanjevica Karszt vidéki övezeteiben (Velikonja 2007).

ron túli területei felé. Mindez az Olaszországhoz tartozó Karszt vidéki területek intenzív beépítéséhez vezetett. A közelmúlt változásai a térség geopolitikai, szociális és gazdasági fejlődésében lehetőséget nyújtottak a szuburbanizációs folyamatok számára, a határ átlépésére és a szlovén területekre történő behatolásra.

1. térkép. Trieszt szuburbanizációja átlépi az olasz–szlovén határt

Forrás: A szerző

A szlovéniai Karszt területére a közelmútban kitelepült olasz állampolgárok összlétszámát nehéz lenne megállapítani. A Szlovén Köztársaság adójelentésében közzétett adatok alapján az olaszok által megvásárolt ingatlanok száma 2004 áprilisától 2010 májusáig összesen 950 objektumot tett ki (DURS 2010). Ennek mintegy 50%-a található a szlovéniai Karszt területén, amint ez néhány ingatlanforgalmazóval folytatott beszélgetésünkben kiderült. Ahhoz, hogy a számszerű megállapításaink helytállóak legyenek, ehhez az adathoz még hozzá kell adnunk a mintegy 20%-ot kitevő új ingatlant, és figyelembe kellene vennünk azokat a bevándorlókat is, akik inkább házat béreltek lakhatás céljából. Az utóbbiak létszámát azonban korántsem lenne egyszerű kinyomozni.

Ezeknek a migrációs mozgásoknak a résztvevői általában az első közös otthonukat kereső fiatal párok, akik Trieszt tartományban nem találtak megfelelő megoldást lakásproblémájukra. Közülük sokan már kapcsolatba kerültek a szlovén nyelvvel és kultúrával is (néhányan trieszti szlovén kisebbségiek, másoknak szlovén származású rokonaik vannak, megint mások egyszerűen csak tanulták a szlovén nyelvet), s mindez bizonyára megkönnyíti majd integrációjukat az új környezetbe. Jóval nagyobb problémát jelent a migráció azok számára, akik gyengén vagy egyáltalán nem beszélnek a szlovén nyelvet; nehézséget okozhat számukra az is, hogy alig ismerik a helyi szociokulturális környezetet, elsősorban az államhatár hosszú fennállása miatt.

Felső-Adria esetében a migrációs áramlatok elsősorban a határ közvetlen közelében fekvő falvakban koncentrálódnak, ami megkönnyíti a bevándorlók számára a származási országgal való kapcsolattartást.¹⁷ A szlovéniai Karsztban letelepedett olasz (transz)migránsok vallomásai

¹⁷ A szlovéniai Karszt falvai közül az olasz bevándorlók áradata elsősorban Lokev községet érintette, amely alig néhány kilométerre fekszik az olasz határtól. Nem véletlen, hogy számos trieszti család éppen ezt a falut célozta meg s vásárolt itt villát vagy bérelt házat. Divaca mellett lakópark épült, kifejezetten olasz ügyfelek számára. A többi területen az olaszok koncentrációja lényegesen alacsonyabb, hiszen a körülbelül 200 környező községben élnek szétszóródva.

alapján kiderült, hogy sokan közülük nap mint nap beutaznak Triesztbe, ott van ugyanis a munkahelyük, oda járnak iskolába a gyerekeik, ott látogatják a barátaikat, rokonaikat, ott töltik a szabadidejüket és a szolgáltatások egész sorát ott veszik igénybe. Sokuk számára az új lakóhely egyszerűen csak éjjeli szállásként szolgál, tehát olyan helyként, ahol hétköznap néhány szabad órájukban vagy esetleg hétvégén élvezhetik a természet szépségeit, azonban az infrastruktúra, szolgáltatások, avagy a társadalmi, kulturális élet terén alig nyújt számukra valami lehetőséget.

4.3. Mellékhatások és a közvélemény reakciója

A határon átvélő lakóhelyi mobilitás egyirányú áramlatainak előretörése számos problematikus kérdést vet föl, s ezek a helyi közvélemény számára aggodalomra adnak okot. A szlovéniai Karszt esetében a szuburbanizáció jellegzetes hatásai még áthatóbbak lehetnek, tekintettel ennek a természeti környezetnek a törékenységre. Sok ember szeretné megőrizni a vidék természeti értékeit. Az itt élők bizalmatlanságának fő okai azok a potenciális következmények, amelyek az ellenőrizetlen migrációs áramlatok következményeként jelenhetnek meg a környezet, a táj, a társadalom és a kultúra területén.

Környezeti szempontból a szlovéniai Karszt olyan morfológiai és geológiai ritkaságok gyűjtőhelye, amelyek különlegesen érzékennyé teszik a területet.¹⁸ Az UNESCO besorolása alapján egyes övezetei a Világörökség részét képezik, amiből egyenesen következik ezek törvényes védelme. Világos tehát, hogy a nagymértékű talajmunkálatok a folyamatos építési beruházások következményeként veszélyt jelentenek az értékes természeti képződmények számára, amelyeknek köszönhetően a táj nemzetközi ismertségét szerezte. A nap mint nap érkező új bevándorlók és ezzel összefüggően a gépjárműforgalom megnövekedése magas szintű környezet-szennyezést és közlekedési dugókat eredményezhet, és ez veszélyt jelent az egész régió életminőségére.

A migrációs áramlatok tájvédelmi szempontból visszafordíthatatlan károkat okozhatnak, mivel uniformizálják a területet, s ezzel tönkreteszik a Karszt falvainak jellegzetes arculatát. A legnagyobb veszélyt az jelenti, hogy a tipikus falusi táj egy dinamikusan növekvő külváros jellegét ölti magára, s anonim tájjá válik lakóházakkal, teraszos villákkal és bevásárlóközpontokkal. A migrációs áramlatok egyik leggyakrabban bírált következménye az új építésű, modern technológiával készült épületek egysíkú látványa, amely merőben elüt a hagyományos karszti építészettől.¹⁹ Az új épületek úgy hasonlítanak egymásra, mint egyik tojás a másikra, és számos olyan építészeti elemet honosítanak meg, amelyeknek vajmi kevés köze van a Karszt vidék jellegzetes kultúrájához.

18 Elsősorban a víz, a szél és más elemek által létrehozott karsztos képződményekre gondolunk, amelyek megtörik a talajszerkezetet, barlangokat és föld alatti forrásokat hoznak létre.

19 A Karszt építészete egészében véve rendkívül harmonikus: hagyományos anyaghasználat (kiváló minőségű mészkő) s érzékeny, részletgazdag kidolgozás, illetve a rusztikus kézművesmunka sajátos ötvözte jellemzi.

1. kép. Egy karsztbeli falu jellegzetes látképe

2. kép. Az utóbbi évek urbanisztikai előretörése

Forrás: Slovenia.info

http://www.slovenia.info/pictures%5Ctown%5C1%5C2004%5C10_stanjel_26491.jpg

Civilna iniciativa Kras <http://civilnainiciativakras.com/node/80>

Ez a fajta építészeti ellaposodás nem csupán az építőipar legújabb fejlődéséből, hanem egyúttal a terület szociális struktúráinak megváltozásából és egy kialakuló, új, a magánélet kultúráját hangsúlyozó életformából is következik. A régió új lakosai körében a családi élet olyan modellje terjedt el, amely egy védelmet nyújtó tojánhéjotthonban, egy minden komforttal ellátott „az én házam az én váram” típusú, kis, elszigetelt birodalomban gondolkodik. Attól a pillanattól fogva, ahogy az „élni” fogalmát felváltja a „lakni” fogalma, az embereknek már nincs többé igényük a társadalmi beilleszkedésre az új környezetben, s inkább a határ túloldalán található valósággal tartják fenn a kapcsolatot. Ezek az életmódminták szöges ellentétben állnak a Karszt vidék hagyományos életformájával, amely az együttélés és szolidaritás jellemző modelljén alapul.

A jelenség utolsó problematikus eleme részben összefügg az előző bekezdésben elmondottakkal, hiszen a migrációs áramlatoknak a szlovéniai Karszt etnikailag homogén, szlovén jellegű kulturális szerkezetére gyakorolt hatását érinti. A fő problémát a betelepülők meglehetősen gyenge és hiányos szlovéntudása jelenti, továbbá az ebből eredő kommunikációs nehézségeik az őslakosokkal, akik nem mindig mutatnak készséget az olasz nyelvű társalgásra, holott sokan közülük tudnak olaszul. Néhány helyen már tanúi lehetünk a falvak határában lakóparkokba zárt kis etnikai enklávék keletkezésének, amelyek fő jellemzője a helyi társadalmi élettől való függetlenedés és elszigetelődés.

A helyi közvélemény szerint az ismertetett problémahalmaznak éppen ez az eleme képezi a legtöbb vita tárgyát. Számos helyi polgár mutatott rá a területrendezési előírások hiányosságaira, hiszen éppen ezek a hiányosságok készítik elő a terepet az újabb és újabb, az angolszász külvárosi hagyományt meghonosító építési beruházásoknak. A területfejlesztés ebből kifolyólag kénytelen alkalmazkodni a nagyberuházók és az ingatlanüzérkedésből élő lobbicsoportok érdekeihez, miközben a helyi közösségeket általában kihagyják a döntéshozó folyamatokból, még akkor is, ha nagy horderejű területfejlesztési döntésekről volna szó (Lah 2008). Az ilyen esetek következményeként a térségben számos polgári kezdeményezés alakult, amelyek küldetésüknek tekintik „a Szlovén Karszt mint nemzeti, természeti és kulturális örökség megővését” (CI Kras 2010).

3. kép. Egy Karszt vidéki falu, Tomaj határába tervezett építési beruházás projektje

Forrás: Gradimo.com <http://www.gradimo.com/novice/9957>

5. ZÁRSZÓ

A dolgozatban elemzett öt európai esettanulmány a határon átívelő lakóhelyi mobilitást vitatott, egymástól eltérő reakciókat kiváltó jelenségnek írja le. Az egyik oldalon felsorakozó nézetek szerint olyan ez, mint az alulról szerveződő, határon átívelő integráció rendkívül izgalmas laboratóriuma, ami hozzájárulhat a fizikai határok végleges eltávolításához s a lélektani gátak lebontásához is. Ilyen megvilágításban a jelenség kihívást jelent a nemzetállami koncepcióknak, hiszen a határ menti övezeteket transznacionális térré alakítva megteremti a lehetőségét a népcsoportok, kultúrák és életformák találkozásának.

A másik oldalon található nézetekre a nemzeti orientáció túlsúlya a jellemző, s ezek úgy értékelik a határon átívelő lakóhelyi mobilitást, mint valami inváziós folyamatot, amely idegen elemekkel hígítja fel a terület hagyományos kultúráját. Általában a határon átnyúló mobilitás kétfajta mellékhatását szokták hangsúlyozni. Az első a szuburbanizáció előrenyomulásának a jellegzetes tünetegyüttese, azaz környezeti problémák, a terület értékvesztése, a magánszférát preferáló életforma térnyerése stb. A második a nyelvi, nemzetiségi szerkezet megváltozása a helyi lakosság körében. A megnyilvánuló tiltakozások újabb típusú határokat jelölnek ki, és újfajta társadalmi, nemzetiségi konfliktusokkal fenyegetnek.

Léteznek természetesen más, mértéktartóbb vélemények is, amelyek úgy tekintenek a migrációs áramlatok keletkezésére és fejlődésére, mint a határvidéki élet dinamikájának a szerves összetevőjére s két szomszédos területi egység fejlődési szintjének a kiegyenlítésére, amire addig az államhatár hosszú fennállása miatt nem kerülhetett sor. Igaz, hogy az uniós politikai nyomásgyakorlás a határvidékek gazdasági harmonizációját hangsúlyozza, a területek megélhetési és bérszintkülönbségei, az adórendszer és az ingatlanpiac eltérései azonban még mindig fennállnak, s ez arra fogja ösztönözni az itt élőket, hogy a különféle élethelyzetekben aknázzák ki az ebből származó előnyöket.

Figyelmen kívül hagyva az ontológiai nézetkülönbségeket, a határon átvélő lakóhelyi mobilitás áramlatainak előrenyomulása gyakorlati problémák egész skálájára hívja fel a figyelmet, s ezekkel nap mint nap szembe kell nézniük az állami, a regionális vagy akár a helyi vezetőknek is. Ilyenek például: Hogyan szeretnék támogatni a letelepedők integrációját az új szociokulturális környezetben? Hogyan készültek fel a szegregációból következő lehetséges helyzetek vagy adott esetben egy közvetlen etnikai konfliktus kezelésére? Hogyan oldják meg az olyan típusú fiskális problémákat, mint például a bevándorlóknak nyújtandó közszolgáltatások, ha a betelepülők többsége a származási országban fizeti az adóját? Milyen együttműködést lehetne kialakítani a szomszédos falvakkal a problémák megoldása érdekében? Csupán néhányat soroltunk fel a felmerülő kérdések halmazából. Ezeket kell majd az elkövetkező évek kutatásainak megvilágítaniuk.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

- Ambrosini, M. 2008. Un'altra globalizzazione. La sfida delle migrazioni transnazionali. Il Mulino, Bologna.
- Augé M. 1992. Non-lieux: introduction à une anthropologie of supermodernity. Seuil, Paris.
- Bohn, T. 1997. Le mode de vie des menages Allemands de la Bande Rhenane Nord. Institut d'Etudes Politiques, Strasbourg.
- Bökenbrink, C. & Vetter, S. 2001. Die grenzüberschreitenden Wohnsitzverlagerungen innerhalb des Paminaumes. Pamina, Europäische Region mit Zukunft, Verlag der Pfälzische Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, Speyer.
- CI Kras 2010. Poslanstvo. civilnainiciativakras.com.
- Directive 2004/38/EC, Officiálny spravodajca Európskej únie. L158, 30.04.2004, 77.
- DURS 2010. Število kupljenih nepremičnin v RS s strani tujcev. 1.5.2004 – 30.4.2010; www.durs.gov.si/si/stevilo_kupljenih_nepremicnin_v_rs_s_strani_tujcev.
- Gielis 2009. Borders Make the Difference: Migrant Transnationalism as a Border Experience. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 100, 5, 598–609.
- Hardi, T. 2009. Changing Cross-Border Movements on the Slovakian-Hungarian Border Region after the EU Accession. Region and Regionalism, 9, 1, 175–186.
- Huijgen, G. & I. Reijmer 2005. Wonen in Duitsland. Een Kwalitatieve Verkenning van Actuele Ontwikkelingen, I&O Research, Enschede.
- Lah, L. 2008. Ključna vprašanja in odgovori o prostorskem razvoju Krasa. Zelnik, D. ed. Ohranitev kraške krajine kot razvojna priložnost Krasa. Državni svet Republike Slovenije, Ljubljana, 13–18.
- Ørestat 2007. Migration across Øresund; www.tendensØresund.org/en/migration-across-Øresund.
- Perkmann, M. & Sum, N. L. 2002. Globalization, Regionalization and Cross-Border Regions. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Portes, A. 2003. Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism. International Migration Review, 37, 874–892.
- Portes, A., L. E. Guarnizo & P. Landolt 1999. The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field. Ethnic and Racial Studies, 22, 217–237.
- Ramm, M. 1999. Saarländer im grenznahen Lothringen. 'Invasion' oder 'Integration'? Geographische Rundschau, 51, 110–115.
- REK. 2001. Raumentwicklungskonzept/schema d'aménagement de l'espace PAMINA, PAMINA, Lauterbourg.
- Schiller, N. Glick et al. eds. 1992. Towards a Transnational Perspective on Migration. New York Academy of Sciences, New York, 1–25.
- Schipper, B. 2005. Tien Redenen om in Duitsland te Gaan Wonen. www.verhuis.de/start/index.html.
- Sennet, R. 1970. The Uses of Disorder: Personal Identity & City Life, Alfred A. Knopf, New York.

- Sidaway, J. D. 2001. Rebuilding Bridges: A Critical Geopolitics of Iberian Transfrontier Cooperation in a European Context. *Society and Space*, 19, 743–778.
- Spierings, B. & M. Van der Velde 2008. Shopping, Borders and Unfamiliarity: Consumer Mobility in Europe. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 99, 497–505.
- Strüver, A. 2005. Spheres of Transnationalism within the European Union: On Open Doors, Thresholds and Drawbridges along the Dutch-German Border. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31, 323–344.
- Terlouw 2008. The Discrepancy in PAMINA between the European Image of a Cross-Border Region and Cross-Border Behaviour. *GeoJournal*, 73, 103–116.
- Van den Berg, L. et al. 1982. *Urban Europe: A Study on Growth and Decline*. Pergamon, Oxford.
- Van Houtum, H. & Giellis, R. 2006. Elastic Migration: the Case of the Dutch Short-Distance Transmigrants in Belgian and German Borderlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97, 2, 195–202.
- Velikonja, P. 2007. Analiza razvojnih možnosti Krasa. Občina Komen, Ajdovščina.
- Vertovec, S. 1999. Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 447–462.
- Vertovec, S. 2004. „Migrant Transnationalism and Modes of Transformation.” *n International Migration Review*, 38, 970–1 001.
- Westhof, P. 2003. Wonen bij de Buren. *Vereniging Eigen Huis Magazine*, November, 12–14.
- Zago, M. 2004. Il confine-ponte: la strategia. Meyr, G. – Pupo, R.: Dalla cortina di ferro al confine ponte. *Civici Musei Storia ed Arte*.

Fordította Pülen Csilla

SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN

A RURÁLIS TÉR ÁTALAKULÁSA: SZUBURBANIZÁCIÓ, REKREÁCIÓ

A tanulmány célja a pozsonyi agglomeráció AGGLONET projekt által vizsgált területén négy település vizsgálata. Elemezni kívánjuk azokat a térbeli folyamatokat, melyek a rekreációs szuburbanizációra utalnak. A kiválasztott négy település: Magyarországról Rajka, Dunakiliti, Dunasziget és Szlovákia területéről Vajka. Arra keressük a választ, hogy a különböző gazdasági adottságú és múltú, de közel azonos természeti attraktivitással rendelkező településekben milyen változást hozott a szuburbanizációs folyamat a rekreáció és a turizmus terén.

Mind a szuburbanizáció, mind a rekreáció szempontjából az AGGLONET projekt által érintett szuburbanizációs tér különlegesnek számít. A nemzetközi és a hazai szuburbanizáció irodalma rendkívül gazdag. Magyarországon Budapest szuburbanizációjával olyan neves szerzők foglalkoztak, mint Beluszky Pál (1998/a; 1998/b; 1999; 2002), Kovács Zoltán (1998/a; 1998/b; 2008), Alföld és az alföldi nagyvárosok szuburbanizációs jelenségeit elemzi munkáiban Tímár Judit (1993; 1994; 1995; 2001) a rekreációs funkciót vizsgálja Csordás László (1995; 1996; 1998).

Győr agglomerációjával Göcsei Imre, Hardi Tamás (2008/a; 2008/b; 2010) foglalkozott és különösen a környezeti krízist átélő Szigetközzel Göcsei Imre, Szörényiné Kukorelli Irén (2003/a; 2003/b; 2007). Az utóbbi szerző több tanulmányában foglalkozott a térségben a falusi turizmus fejlődésével, a térségre jellemző természetközeli turizmus megjelenésével, a rendszerváltás után megjelenő új funkciók és a turizmus kapcsolatával.

A jelen tanulmány olyan szuburbanizáció vizsgálata, ahol a folyamatokat az országhatáron kívüli település (főváros) gerjeszti és hatása egy eddig urbanizációtól érintetlen területre terjed ki, s ahol magát a folyamatot az integrációs politika és a fővárosi gazdasági erőteré idézte elő.

A térség turizmusának jellemzését három időszakra lehet bontani. Az első szakasz a rendszerváltás előtti évek, melyek 1990-ig tartanak, a második 1990-től a szuburbanizáció elindulásáig, a harmadik szakasz napjainkig tart.

1. A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTTI ÉVEK

Az érintett települések turizmusáról a mai értelemben alig lehet beszélni, mégis a vendégforgalmat érintő statisztikákban megjelenik mindegyik település, de mind a három különböző arculattal.

A) Rajka a szezonális turizmus területén mutat eredményeket, átutazó látogatóit főleg a keletnémet turisták jelentették. 1990 előtt a balatoni turistaszegzon első állomásaként aposztrofálhatjuk. A Rajkánál belépő keletnémet turisták számára, akik a Balatonhoz tartottak, hogy a nyugati rokonokkal együtt tölthessék a szabadságukat, ez volt az első magyarországi helyszín a határ átlépése után. Az erre a vendégfogadásra kiépített szálló, panziók és a fizetővendéglátás szobái a rendszerváltás után elvesztették vendégkörüket.

„Itt (Rajkán) korábban nagyon sok turista utazott át, tehát határállomás volt Rajka, főleg a korábbi időkből, amikor az NDK-sok jöttek. Itt nagyon sok úgynevezett szobáztató működött, még van jó néhány, ami hivatalosan is működik” – támasztotta alá a fentieket a polgármester.

A kereskedelmi szállásférőhelyek száma: 175, amelyből a magán-fizetővendéglátás helyeinek a száma 114.

A vendégek száma az összes kereskedelmi szállásférőhelyen 5735, ebből a külföldiek száma 3644 fő.

A vendégéjszakák száma az összes kereskedelmi szállásférőhelyen 7664 fő, ebből a külföldi vendégéjszakáké 3929.¹

Az adatok önmagukért beszélnek, hiszen a külföldi vendégek száma és a vendégéjszakák száma szinte megegyezik, ami alátámasztja a tranzitturizmus jelleget, az egyéjszakás tartózkodást.

B) Dunakiliti a nyolcvanas években szintén rendelkezett nem is kevés szálláshellyel, de ez a szálláshelykapacitás az erőmű építésének volt köszönhető. A szálláshelyeket gyakorlatilag az építómunkások és az építésvezetőség használta, azaz a vendégéjszakák magas száma a kiemelt beruházáshoz kapcsolódó munkásszállás foglaltságát mutatta. Ezenkívül a magánszálláshelyek száma magas ebben az időben a faluban (189).² A vendégéjszakák száma 1985-ben 4676, 1989-ben már jelentősen megugrik, 28 478 a T-STAR adatbázis alapján. Mindez nem a megnövekedett szabadidő eltöltésére utal, hanem az erőmű építkezésén dolgozók heti ingázását mutatja.

C) Dunaszigetet nem érintette az erőműépítés, amit mutat az is, hogy mind a szállásférőhelyek száma, mind a vendégek száma az előző két településhez képest lényegesen kevesebb. A fizető-vendéglátás csupán 10 szálláshellyel rendelkezik, 1985-ben 157 vendéget, 1989-ben összesen 617 vendéget regisztráltak a faluban.³ Ez a kevés számú vendég viszont a szabadidő eltöltésére érkezett a faluba, ahol a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején már kialakítottak egy üdülőterületet és szabadstrandot a Doborgaz falurészen. Itt épültek meg a mosonmagyaróvári gyárak üdülői, a Mofém, a Motim-üdülő és a Kühne-üdülő, amelyek biztosították a strand közönségét, a vendéglők látogatottságát. A statisztikai adatokban a gyárak üdültetési adatai nem szerepelnek.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a vizsgált három település közül Rajkát a tranzit turizmus jellemezte, Dunakilitin az építkezés gerjesztette szállásadás jelentette a vendégkört. Egyedül Dunasziget volt az a település, ahol a hagyományos értelemben vett turizmus elkezdődött, amit viszont éppen a statisztikai adatok nem tudnak alátámasztani. A falu számára a turizmust a vállalati üdültetés jelentette, valamint a doborgazi felduzzasztott Duna-ág mentén, bár kicsi telkeken, a megépült hétvégi házak egész sora, amelyeknek a tulajdonosai főleg mosonmagyaróváriak voltak. A rendszerváltás előtt tehát a rekreációs funkció már jellemző volt a településre.

A rendszerváltás és az erőműépítési stop átírta az addigi folyamatokat. Rajkán elapadt a keletnémet tranzitturizmus, Dunakilitin megszűnt a szobakiadás, Dunaszigeten bezártak a vállalati üdülők, ahova a vállalati dolgozók helyett vagy az enyészet, vagy a privatizáció szele költözött be.

¹ Adatok: KSH Megyei Statisztikai Évkönyv 1990.

² T-STAR 1989.

³ T-STAR 1985, 1989.

2. A RENDSZERVÁLTÁSTÓL AZ EU-BA TÖRTÉNŐ BELÉPÉSIG

A rendszerváltás után, a kilencvenes évek első felében Szigetközben a környezeti válság ügye került a középpontba, várva a minél előbbi megoldását.

Az önkormányzatok már 1992-ben létrehoztak egy érdekvédelmi és területfejlesztési társulást (Szigetközi Önkormányzatok Szövetsége – SZÖSZ), ameynek mindhárom vizsgált település tagja volt. A szervezet célja a környezet- és természetvédelem volt. Megragadtak minden pályázati lehetőséget, hogy kerékpárutat építsenek, amely része lehet a Duna menti európai hálózatnak, nem titkolva ezzel azt a szándékot, hogy a természeti kincsekben gazdag területet a turistákkal felfedeztessék. Titkolt vágya volt a szövetségnek a nemzeti park cím elnyerése vagy legalábbis egy natúr park kialakítása. A szigetközi természetvédelmi körzetet (TK) a Környezetvédelmi Minisztérium országos szinten kijelölte, ezt követően több önkormányzat a saját területén tanösvényt épített, a helyi nevezetességekről táblákat helyezett ki. Végül közös pályázat eredményeképpen megépült, bár több szakaszban, a kerékpárút is, mely valóban az Eurovelo Duna menti kerékpárút részévé vált.

Még a kilencvenes években vállalkozók létrehozták a Szigetközi Turizmusért Egyesületet. Az egyesület az ökoturizmust preferálja, a térségben a kenuszás és a lovas turizmus adottságai jók, a kerékpárút megépítése után a kerékpáros turizmus feltételei is adóttak. Az országos szinten megrendezett, Európában is visszhangra talált Utazás Kiállításon az egyesületnek saját standja van, ami ugyancsak Szigetköz turizmusát népszerűsíti.

A turizmusban vállalkozók elsősorban nem a gazdálkodók (farmerek), hanem azok, akik a rendszerváltás adta lehetőségeket kívánták kipróbálni, sok esetben előremenekülés volt ez a munkanélküliség elől, bizonyos esetekben pedig a kihívások voltak erősek (mást, újat csinálni).

A három falu képe fokozatosan átalakult. A legnagyobb változást a termelőszövetkezetek felbomlása jelentette. A földrajzi helyzetből adódóan már a nyolcvanas évek második felétől egyre népszerűbb lett a külföldi, főleg Ausztriában való munkavállalás. Kompenzálta ez a kilencvenes évek első felének emelkedő munkanélküliségét, és megemelte a háztartások jövedelmét.

A külföldi munkavállalás mellett az átalakuláshoz nagyban hozzájárult az osztrák tőke, amely már a kilencvenes évek elején megjelent a megye északnyugati peremén, például Dunakilitin. A kis termelőüzemek mellett a turizmusban is történt beruházás. Dunakilitin megépült a Princess kastélyszálló, amelyet egy Belgiumból hazatelepült egykori dunakiliti lakos, a belga királyi ékszerész finanszírozott. A kastély mellett ugyanő golfpályát épített, amely ma is működik. A leállított erőműépítés helyett (mellett) magánkemping nyílt, amely mára jelentős turisztikai vonzerővel rendelkezik, saját programokkal csalogatja a vendégeket.

Ere az időszakra esik az osztrák, német, kisebb mértékben holland állampolgárok ingatlanvásárlási kedvének a megnövekedése is. A termőföldvásárlás moratóriuma miatt a lakóházak, nyaralók vétele volt nagyon népszerű a Balaton partján, Budapesten, Zalában és itt, Szigetközben. Egy 2000-ben történt felmérés szerint az ingatlant vásárló külföldi állampolgárok 20%-a osztrák, 40 %-a német volt, az ország egészére vonatkozóan (Gazdaság és Jog 2001).

A vizsgált három településen is több ingatlan került osztrák kézre. Bár pontos adat nincs, a külföldi vásárlóknak mintegy 90%-a lehet osztrák. Dunaszigeten a kialakított üdülőterületen is számos ingatlan került az ő kezükbe.

„A hévíégi házak elsősorban osztrákok részére voltak kiadva, megvették jobb módúak, átépítették őket, szép házakat építettek, lerombolták a rosszakat” – mondta a polgármester.

Dunakilitin a hagyományos falukép a telekkialakítások miatt változik, mondhatnánk a counterurbanizáció jelei mutatkoznak rajta. A telkek egyre kisebbek, amelyeken már hagyományos paraszti gazdálkodást nem lehet folytatni, de a fiatal lakosság ezt már nem is igényli.

„Az igény meg nem ez, nem tudjuk eladni a nagy telkeket. A 900 négyzetméteres telkekre is elkezdődött már a használati megosztási kérelem benyújtása. Tehát még a konyhára való zöldségtermesztés egy részét sem akarja a falu döntő többsége. Én azt gondolom, hogy országos viszonylatban is hamis az az elképzelés, hogy a hagyományok ápolása címszó alatt bármilyen módon a vidékfejlesztés az önellátást biztosítja, hasonlóan, mint a világ bármely részén” – támasztotta alá a fentieket a polgármester. Annak ellenére, hogy a Szigetköz hagyományosan zöldségtermelő vidék, a többi falu polgármestere is hasonlóképpen látja az életmódban bekövetkezett változást: „Nincs igény a konyhakertre, csak a fűnyíróra.”

„Visszatérve a telekalakításhoz. Nagyon sok dilemmát okoz ez nekünk, hogy ne legyen túlszűfolt az élettér, a lakóköznyezet az itt lakóknak. Mert ha 200-300 négyzetméteres telkeket alakítunk ki, akkor, amikor megveszik, még nem gondolják végig a fiatalok, hogy ez mit jelent, mert nekem 'nem kell 800 négyzetméteres telek, mert csak a gond van vele, fűvet nyírni, meg a többi'. A kert meg szoba se kerül, mert azt se tudja, hogy hogyan kell kapálni, akkor honnan tudná, hogy mit, hogyan kell eltenni, meg egyebek. De amikor meg már ott van egymáson, egymás nyakán a sok lakóépület, akkor meg már probléma adódik” – folytatta a polgármester.

A kilencvenes években a turizmus fejlesztése, a kerékpárút-építése idején, még a rendszerváltás hangulatában talán túl nagy elvárás fogalmazódott meg a turisztikai ágazatot illetően. A helyi attrakciók túlértékelése és a belföldi turizmus jelentős visszaesése miatt a kínálati oldal nagyszámú nyugati turistában reménykedett. Hamar rá kellett jönni azonban, hogy a térség elsősorban a hazai látogatókra számíthat. Ezért a Szigetköz turisztikai marketingje is hamarosan erre koncentrált. A Szigetközre és a Nyugati-Kapu Térségfejlesztési Társulásra vonatkozóan (mindkettő magában foglalja a vizsgált településeket) több fejlesztési dokumentum született, amelyekben utolérhető a turisztikai ágazat fejlesztésére tett stratégiai irányok megfogalmazása is. A SZÖSZ számára a Stratégiai irányok... dokumentumban még 1996-ban prioritásként fogalmazódott meg a turizmus minőségi bővítése, az imázsépítő akciók fokozása, a helyi egyediségének kommercializálása a helyi kultúra szerepének hangsúlyozásával. A Nyugati-Kapu Térségfejlesztési Társulás turisztikai koncepciója (1998) hangsúlyozza a marketing fokozásának szükségességét, a Dunakilitin megépült víztározó turisztikai célra való hasznosításának és a programkínálat részletes kidolgozásának a fontosságát. 2002-ben a Szigetközi Ökoturisztikai Program is elkészült, amelyben a prioritások között a gyalogos- és kerékpáros turizmus, a vízitúrázás és a lovaglás szerepel. Hangsúlyozni kell, hogy a tágabb, megyei és régiós programdokumentumok szintjén többször megfogalmazásra került a nemzeti park kialakításának a gondolata. A Hármashatár Régió Koncepció (1999) tartalmazza a következőt: „Osztrák–Magyar–Szlovák Duna menti Nemzeti Park Létrehozása, amely magában foglalná az újonnan létesítendő Szigetközi Nemzeti Parkot és egy közösen üzemeltetett monitoring rendszer kiépítését.” Ezenkívül kiemeli a gyógyturizmust, valamint a kerékpárút-hálózat hiányzó szakaszai megépítésének és a meglévők összekötésének a szükségességét a szlovák oldali, valamint a Fertő-tó körüli kerékpárral. Úgy tűnik, ez az egy stratégia foglalkozott érdemben a szlovákiai és a magyar területek összekapcsolásával, egy közös rekreációs régió kialakításával.

Visszatérve a kilencvenes évtizedben megvalósított turisztikai fejlesztésekre, úgy tűnik, hogy az a sok stratégia és program ellenére meglehetősen ad hoc jellegű volt. Egyedül a kerékpárút-hálózat kiépítése volt tervezett, hiszen ez pályázati forrásból, önkormányzatok közös fejlesztéseként valósult meg. Bár itt is találkozunk – s talán nem is alaptalan – kritikákkal. A kerékpárút ugyanis bár megépült, de a Szigetköz átívelő országúttal párhuzamosan haladva nem a táj természeti szépségeit, az Öreg-Dunát és az ahhoz közeli területeket köti össze, hanem a településeket észak–déli irányban, kihagyva Dunakilitit, Dunaszigetet és Rajkát.

A vizsgált három településen a turizmus fejlődése bár nem látványos, de egyenletes. A térség egészére jellemző a szoft-turizmus kialakulása és a különböző ökoturisztikai ágazatokhoz való kötődés. Egyértelmű, hogy Dunaszigeten és Dunakilitin már ebben a szakaszban a víziturizmus és a lovasturizmus indult fejlődésnek.

Dunakilitin otthonra talált a díjugrató sport, rendszeresen tartanak itt országosan jegyzett díjugrató versenyeket, amelyek szép számú közönséget vonzanak. Ezek az események idegenforgalmi látványosságnak számítanak, mert a két-három napos díjugrató lovasversenyek indulóinak a száma 200-300 között mozog, s ez már jelentős nézőszámot is generál. A lovassport-hoz kapcsolódóan hobbi- és versenylótenyésztéssel is foglalkoznak a faluban. Az egyik tenyésztőnek 15-20 lóva van, meg a fiatal szaporulat.

A másik a víziturizmus, amely részben csillagtúraszerű. Már tíz éve megalakult a vízisport-egyesület, amely népszerűsíti ezt az ágazatot.

Mindezeket az aktivitásokat a statisztikában alig lehet utolérni, mert a falusi vendéglátás adatait bár 1998 óta már gyűjtik az összeírások, de azok nem tükrözik a valódi vendégszámot. A kereskedelmi szállásférőhelyek adatai (1. táblázat) viszont nem tartalmazzák a vizsgált településekre jellemző falusi vendéglátás mutatóit. Dunakilitin 2003-ban három, Dunaszigeten 13 falusi vendéglátó volt, a vendégek száma ugyanebben az évben 317, illetve 189 fő, amiből a külföldi vendégek száma csekély, mindössze 6 és 27. Rajkán bár a vendéglátók száma magasabb, a fogadott vendégek száma elmarad az előbbi két településétől, csupán 52. A három falu közül Dunaszigetnek a falusi turizmusban betöltött növekvő szerepét az is mutatja, hogy míg a másik két faluban a kilencvenes évektől csökkent a falusi vendéglátásban érdekeltek száma, itt a duplájára nőtt, bár ez a lehetőségekhez képest még mindig alacsony.

1. táblázat. Kereskedelmi szálláshelyek és vendégforgalom

Település	Az összes kereskedelmi szálláshely szállásférőhelyeinek a száma	A szállodák szállásférőhelyeinek a száma	Vendégek száma összesen a kereskedelmi szálláshelyeken	Külföldi vendégek száma a kereskedelmi szálláshelyeken	Vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken	Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken
Dunakiliti	196	63	2041	1007	5900	1940
Dunasziget	23	0	467	114	1080	249
Rajka	240	0	974		974	0
Összesen	559	63	3482	1121	6954	2189

Forrás: KSH TSTAR 2003

A három vizsgált településre vonatkozóan összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy itt a rendszerváltás nem hozott átütő sikert a turizmusban.

A dunacsúnyi duzzasztómű és a bösi erőmű építése kapcsán kialakult konfliktus a Szigetközre irányította a megyei és országos politika figyelmét, a környezeti problémák miatt a szlovák-magyar konfliktus erősödött, sőt a kétoldali együttműködés gyakorlatilag ellehetetlenült. Másrészt a kilencvenes évek magyar részről az oszták-magyar, a Nyugat-magyar kapcsolat-építést részesítette előnyben, a nyugati hatásokat és adaptációkat értékelte. A környezeti konfliktushelyzet kezelésére egyetlen lehetőség kapott hangsúlyt, mégpedig a nemzeti park létrehozása, s ezáltal a Szigetköz természeti értékeinek védelme, s ennek alárendelve a turizmus s az egyéb fejlesztések. Még 1993-ban kormányközi megállapodás is született egy határon átnyúló nemzeti park létesítésére vonatkozóan a Fertő-Hanság Nemzeti Park mintájára. Végül ez a gon-

dolat elhalt, főleg mivel az önálló nemzeti park jogosultságát a Fertő-Hanság Nemzeti Park igazgatósága megkérdőjelezte azzal, hogy a Szigetközben a tájvédelmi körzetek nagysága nem indokolja azt. Ez a közel húsz évig tartó tétozás visszavetette a turizmus átgondolt fejlesztését, az ágazatba történő nagyobb beruházások megvalósulását. Maradtak a kis lépések, a tökeszegény falusi vendéglátás, a falusi turizmus szállásférőhelyeinek bővítése vagy elszigetelve egy-egy nagyobb beruházás.

Dunaszigeten a rendszerváltozás előtt elkezdődött üdülési fejlesztések növekedése a tulajdonviszonyok változása miatt nem volt töretlen, de a földrajzi adottságok és a korábban kialakított üdülőtérület miatt a település átélte a rendszerváltozás sokkját, és pozitív fejlődési irányt vett. A településen a kenu-, a lovas- (túra) és a kerékpáros turizmus vált népszerűvé. Dunakilitin jellemző a falusi vendéglátás, a megépült öt csillagos hotel (amíg működött) a magas áraival nem a környékre érkező turistákat szolgálta ki, hanem az ide szervezett konferenciák, képzések és egyéb rendezvények résztvevőit. A funkcióját veszített duzzasztómű szomszédságában kialakított kemping hosszú távra a vízi turizmus központjává vált. A településen a lovasturizmus speciális ága, a rövid ideig tartó, de magas látogatottságú díjugrató versenyek jelentenek attrakciót a lovasoknak már a kilencvenes évek közepétől. Rajka nem dicsekedhet a turizmusával, a rendszerváltozás az addigi lehetőségeket elsöpörte, és ebben a második szakaszban a település nem talált magára. Kimaradt a kerékpárút építésből és kiesik a szigetközi víziturizmusból is.

Mindhárom településnek és egész Szigetköznek is hátránya, hogy a kilencvenes évek elején már felmerülő kishajó-beléptetési rendszert nem tudta megvalósítani.

„A Dunán a vízitúra-lehetőség, a kishajó-forgalom biztosítása a duzzasztómű révén rendelkezésre áll, működőképes, megoldható lenne a hajózsilip is, jelen pillanatban nem használható, csak engedéllyel. Kérvényeket kell kérni mindig ahhoz, hogy a zsilipelést megcsinálhassák vagy feketén megcsinálják. Először ki kell venni a hajókat, a duzzasztást elvégezni, zsilipelni, ez neveléses... Még mindig probléma kishajókkal, kenekkel ájtönni, teli cuccokkal, de jachtokat, egyebeket nem lehet. És így ez a vízi nemzetközi idegenforgalom gyakorlatilag nem létezik, nem használjuk ki, nem tudják kihasználni a szigetköziek. Itt a duzzasztómű térségében mindenféle infrastruktúra jelen van, minimális fejlesztéssel megoldható lenne, hiszen még a benzinkútnak a helye is ott van a duzzasztómű mellett, mert korábban működött ott egy benzinkút” – mérgeződött Dunakiliti polgármestere.

3. AZ EU-BA TÖRTÉNŐ BELÉPÉSTŐL NAPJAINKIG

Mi történt az elmúlt öt évben Szigetköznek ezen részén? Átalakuló tulajdonviszonyok, átalakuló életmód, helyi társadalom, átalakuló funkciók jellemzik a térséget. Az Európai Unióba történő belépéssel és különösen a schengeni övezet kiterjesztése után a térségben eddig nem tapasztalt folyamatok indultak el a migrációt és a szuburbanizációt illetően. Magyarország észak-nyugati csücskében a szuburbanizáció és a rekreációs szuburbanizáció egyértelmű jegyei figyelhetők meg, mégpedig nem a magyarországi nagyváros, Győr hatására, hanem a szomszédos főváros, Pozsony hat erőteljesen a Szigetköz északi területeire.

Tehát egy olyan területen kell és lehet vizsgálni a szuburbanizáció hatásait, ahol ez teljesen új jelenség, csak az utolsó években érhető tetten, ráadásul egy szomszédos ország fővárosának a hatására. Úgy gondolom, a fentiek a magyarországi szuburbanizációs kutatásoknak egy teljesen új társadalmi-gazdasági megközelítést adnak erre a határtérségre.

Egész eddig a vizsgált térségre a rurális jegyek és a természetközeli turizmus volt jellemző. Bár a rekreációs funkció, éppen a természeti adottságok révén jelen volt a térségben, de ezt

Mosonmagyaróvár gerjesztette, ennek megfelelően a mérete is egy középváros hatásával volt jellemezhető. Győr agglomerációs hatása, ami a rendszerváltás után erősödött fel, Szigetköz északi csücskében már nem volt észlelhető. Mindezek alapján mondhattuk korábban, hogy a Felső-Szigetköz karaktere a counterurbanizáció és a rurális turizmus.

A továbbiakban a pozsonyi agglomerációs folyamatok által gerjesztett rekreációs szuburbanizáció jegyeit mutatjuk be a három magyar település és egy szlovák település esetében.

A magyar települések számára és őket bevonva több területfejlesztési dokumentum készült az EU-tagdá válás előtt, egészen 2003-ig, ezeket elemezzük és felhasználjuk az eddigi kutatási eredményeket is, valamint a polgármesterekkel készült interjúk segítségével naprakész helyzetjelentést tudunk adni a településeket érintő rekreációs folyamatokról, a települések átalakulásáról, a „rural change” települési adaptációjáról.

A tágabb térség és a vizsgált települések területfejlesztési dokumentumaiban a turisztikai szektort illetően egyikben sem kerül említésre a Felső-Szigetköz településeit érintő szuburbanizációs hatás lehetősége, éppen ezért mondhatjuk, hogy a térséget felkészületlenül érte a pozsonyi népesség kiáramlása, a szuburbanizációs folyamatok és az ehhez szorosan kapcsolható rekreációs szuburbanizáció elindulása. A vizsgált településeket magában foglaló területfejlesztési dokumentumkészítők nem számoltak Pozsony közelségével, hatásával. Az első fecskék (pozsonyi lakosok) kiköltözése irányította a kutatók, programkészítők figyelmét erre a Szigetközt érintő új jelenségre.

A szuburbanizáció legelőször és legerősebben Rajkát érintette. A településen a turisztikai szolgáltatások vesztek jelentőségükből a korábban taglalt okok miatt. Többnyire a szakirodalom arról ír, hogy a rekreációs szuburbanizáció kivált(hat) szuburbanizációt (Williams, M. A. – Halls, M. C. 1991), viszont itt éppen ellentétes folyamatnak lehetünk tanúi, mert itt a Rajkára betelepülők és baráti körük fedezi fel a háborítatlan természet szépségeit és generál egy rekreációs, hétfégi keresletet a településen.

„De akik idetelepültek, idejöttek és velük nagyon sokat beszéltem, őket megragadja ez a környezet, mert ha itt kimegyünk, nekünk már föl sem tűnik talán, milyen csodaszép helyen élünk. Micsoda erdő, a vadon élő állatok – a szarvasoktól kezdve – megnézheti bárki, annyi van belőlük. Rajkának nagyon nagy külterületei vannak, aminek a jelentős része erdő és vizek által határolt rész” – lelkendezik Rajka polgármestere.

A felismerés kirángatta a települést csipkerózsika álmából és az utóbbi években erőteljes turisztikai fejlesztésekbe kezdett. Persze, a fejlesztések tervei több esetben már korábban megfogalmazódtak, de most a megvalósításuk – úgy tűnik – felgyorsulóban van, a jelentkező igények miatt.

GABRIEL ZUBRICZKÝ

POZSONY SZUBURBANIZÁCIÓJA

1. POZSONY TÉRBELI FEJLŐDÉSE

Pozsony (Bratislava) több évszázados fejlődése során Szlovákia legfontosabb központjává vált. Az országon belüli excentrikus fekvése ellenére az 1939–1945-ös években a hadviselő állam fővárosa lett és a Szlovák Köztársaság 1993-ban történt megalakulása óta annak fővárosa.

1996 óta a Pozsonyi kerület felsőbb szintű közigazgatási egység központja. Miután mind- eddig nem sikerült átültetni a város mint különleges közigazgatási egység jogállását, Pozsony 5 járásra tagozódik. A legkisebb járást a Pozsony I történelmi városközpont alkotja 9,6 km² terü- lettel. Pozsony 17 városrészből áll, melyek azonban a történelem során nem mindig tartoztak a városhoz. Pozsony térbeli növekedésére főként a háború utáni időszakban került sor. 1943-ban a város nyugati pereméhez Károlyfalu (Karlova Ves) csatlakozott. Nagyszabású integráció ment végbe az 1946-os évben, amikor a város nyugati részéhez hozzácsatolták Dévényt (Devín), Hidegkutat (Dúbravka), Lamacsot (Lamač), délen Ligetfalut (Petržalka), a város keleti oldalán pedig Főrévet (Prievoz), Récsét (Rača) és Pozsonyszöllőst (Vajnory). Ezzel a zónabesorolási határozattal Pozsony területe 193,6 km²-re nőtt és a lakosság lélekszáma 143 000-ről 190 000- re gyarapodott. A közigazgatási növekedés következő fázisa 1972-ben zajlott le, amikor a nyu- gati oldalon a városhoz csatolták Dévényújfalut (Devínska Nová Ves) és Pozsonybesztercét (Záhorská Bystrica), keleten Vereknýt (Vrakuňa) és Pozsonypüspökit (Podunajské Biskupice), a déli oldalon pedig Oroszvárt (Rusovce), Horvátjárfalut (Jarovce) és Dunacsúnyt (Čunovo).

1978-ban kezdték építeni a kommunista Közép-Európa legnagyobb lakótelepét, Ligetfalut (Petržalka), melyet 150 000 lakosra dimenzionáltak. Ezzel szemben több városrész megőrizte inkább vidéki, mint városi jellegét, ezért megállapítható, hogy a szuburbanizáció az úgyneve- zett nagy Pozsony belső területén is végbement. A jelenlegi nagy Pozsony 367,5 km² területen fekszik és mélyen benyúlik a Kis-Kárpátokba, ezért erdős területe kiterjedésének köszönhető- en a világ fővárosai között az egyik legmagasabb értéket éri el.

2. A NÉPESSÉG ALAKULÁSA

A város népességfejlődését egészen 1996-ig folyamatos növekedés jellemezte, ekkor mérsékelt fordulat következett be. A népességnövekedést történelmi, politikai és területi változások befo- lyásolták. A város térbeli növekedése, a szomszédos vidéki közösségek integrálása hozzájárult a lakosság háború utáni élénk létszámnövekedéséhez. Az első hivatalos magyarországi nép- számlálás idején (1869-ben) Pozsony lakosainak száma 46 540 volt, amely Szlovákia mai terü- letén az össznépesség 1,88%-át tette ki. A háború utáni változások hozzájárultak a lakosság- szám gyors növekedéséhez, ami már 1950-ben elérte a 192 896-es értéket, s ez a szlovákiai népesség 5,6 %-át jelentette. A hivatalos népszámlálási adatok alapján Pozsony lakosainak száma 1991-ben érte el a legmagasabb értéket, az ekkori 442 197 lakos Szlovákia össznépessé- gének 8,38%-át tette ki.

1. táblázat. Pozsony népességének alakulása

Évszám	A lakosok száma	A SZK össznépességének hányada (%)
1869	46 540	1,88
1880	48 006	1,94
1890	52 411	2,02
1900	61 537	2,21
1910	73 459	2,52
1921	93 189	3,11
1930	123 844	3,73
1940	138 988	3,92
1950	192 896	5,6
1961	241 796	5,79
1970	285 448	6,29
1980	380 259	7,62
1991	442 197	8,38
2001	428 672	7,97

A lakossági létszámnövekedés legmagasabb indexe két népszámlálás közötti időszakban, mégpedig az 1940–1950 közötti évtizedben 1,39 volt. A lélekszám legnagyobb abszolút növekedését a 20. század hetvenes évei hozták magukkal, amikor a lakótelepek masszív építésének köszönhetően a város tíz év alatt csaknem 100 000 új lakossal gyarapodott. A politikai és társadalmi viszonyok 1989 utáni átalakulása változást hozott a településfejlődésben és az urbanizációs trendek tekintetében is az országban. Törést jelentett az 1996-os év, amikor Pozsony jelenlegi közigazgatási határokon belüli népességnövekedése megfordult és 1997 után bekövetkezett a második világháború utáni első, éves népességsökkenés. Ennek oka, egyéb tényezők mellett, a hozzáférhető lakások számának csökkenése volt – 1985 előtt évente 6500 új lakás befejezésére került sor, 1995-ben már csak 1469 lakás épült, 1996-ban pedig 348. Az 1996-os évben ez a trend elérte mélypontját, azóta a befejezett lakások száma növekedett (Korec 2006).

Pozsony népességének újkori csökkenése azonban határozottan nem a város deprivációját jelenti, s nem is az emberek tömeges menekülését a városból. Ez csak a mindinkább erősödő szuburbanizáció valós bizonyítéka. Becslések szerint a környékről ingázó lakosokkal együtt Pozsonyban naponta több mint 600 000 ember fordul meg. Tény, hogy a város jelenlegi közigazgatási határai nem elégségesek a Pozsonyban végbemenő urbánus, gazdasági és fejlődési folyamatok értékeléséhez. A folyamatok és a város potenciáljának reális megítéléséhez térben legalább a Pozsonyi kerület szintjén kell dolgoznunk, pontosabban a funkcionális térség szintjén, amely azt a térséget öleli fel, amelyben a legintenzívebb interakciók mennek végbe. A Pozsony külterületén zajló szuburbánus folyamatok értékeléséhez tehát Pozsony funkcionális városi térségéből indulunk ki, melyet Bezák írt le 1990-ben kiadott tanulmányában.

3. POZSONY POZÍCIÓJA

A Pozsony–Bécs–Győr háromszög gazdasági szempontból az egyik legérdekesebbnek tartott térség, egyes beruházók szerint ráadásul a legperspektivikusabb is Európában. Az az elképzelés, hogy a munkaerőmozgás Közép-Európában is egyszer olyan rugalmassá válik, mint az USA-ban, arra enged következtetni, hogy a elkövetkező évtizedek attraktivitás tekintetében párharcot eredményeznek majd Pozsony, Budapest és Bécs, valamint további közép-európai központok számára, melyek között versengés is folyik majd a munkaerő és a bevándorlók megnyerése érdekében. Pozsony ebbe a stádiumba bizonyos előnyökkel léphet be. A város fekvése attraktív: folyó mentén, előhegység lábánál és három (sőt négy) állam határának találkozásánál terül el. Közlekedési csomópontot képez (mi több, az európai közlekedéstervezők gondolataiban is felmerült, például a Strasbourgól induló expressz vasútvonal kapcsán). Pozsony településfejlődési, közigazgatási, politikai és gazdasági hierarchiájával is kitűnik. Pozíciója olyannyira domináns, hogy lényegében képes magához vonzani és befogadni az ország együttes potenciáljának a meghatározó részét (például koncentrálni a szellemi potenciált). Ondoš és Korec Pozsony fejlődésének jelenlegi kiindulási pontjait a következőkben látják:

- politikai és társadalmi átalakulás
- posztindusztriális időszak
- a globalizáció hatása
- domináns pozíció Szlovákia GDP-je szempontjából
- településhierarchia
- attraktív fekvés
- közlekedési csomópont
- diverzifikált gazdaság
- humán potenciál
- adminisztratív funkciók
- történelmi-politikai fejlődés
- a város térbeli fejlődése – a szocializmus idején esetleges volt
- a belső hegység attraktivitása
- a tér besűrítése
- az attraktív helyek besűrűsödése és a bumerángthatás kevésbé érdekessé válnak
- az fenyeget, hogy a szuburbánus térség csak az egyéni közlekedéstől válik függővé (Ondoš–Korec 2008).

4. SZUBURBANIZÁCIÓ

A szuburbanizáció mint folyamat először a 19. század végén kezdődött, de sokkal látványosabban nyilvánult meg a második világháború után. Legelőször Európában jelent meg, főleg Londonban. Az USA-ban később indult, viszont nagyobb dinamikával, és látványos hatást gyakorolt a városok magjára. A mi körülményeink között csak a legutóbbi időszakban jelent meg. Általában véve, a nagyváros peremén és külterületén, az ún. rural-urban fringe-ben végbemenő folyamatokról van szó. A funkcionalitást illetően vita folyik arról, hogy kontraurbanizációról van-e szó vagy a város expanziójáról (urban sprawl). Mindenesre ennek eredményei az új lakóhelyi körzetek a város környékén. A folyamat indikátorai a migrációs növekedés, a lakás- és házalap kvantitatív és kvalitatív növekedése, következményei pedig a jobb technikai infrastruktúra, a telkek és ingatlanok magasabb árai, a társadalomszerkezet változásai, a szegregáció.

A szuburbanizációt a lakosságnak a központi város és a külterület közötti elhelyezkedésében bekövetkezett változások, a külváros lakosságának demográfiai és szociológiai mutatóiban bekövetkezett változások (szociodemográfiai megközelítés) és a külváros térbeli struktúrájában bekövetkezett változások is jellemzik (morfológiai megközelítés).

A szuburbánus környezetben zajló új építkezések megvalósításának módjait Sýkora (2003) definiálja:

- egész lakóterületek építése kulcsrakész családi házakkal
- egyéni házépítés olyan parcellákon, amelyeket beruházó kínál tömegesen az új fejlesztési területeken
- egyéni házépítés szabad parcellákon a meglévő beépítések keretében.

A szuburbanizációs folyamatokat Pozsony viszonyai közt fokozatosan több geográfus tanulmányozza. Közülük megemlíthetjük itt Kurtát a Pozsony külterületén lévő községek behaviorális felmérése kapcsán (Kurta 2007) és Švedát, aki esettanulmányokat készített Lozornó (Lozorno), Horvátgurab (Chorvátsky Grob) és Oroszvár településekről (Šveda 2009).

Az adott problémakör kutatása sok buktatóval jár. A kutatónak, rendkívüli erőfeszítése ellenére sem sikerült teljes és pontos adatokhoz jutnia, ami a lakosság migrációját, a ház- és lakásépítést stb. illeti. Sajnos, még mindig a költözések pontatlan nyilvántartása jellemző. A szuburbánus zóna településein nagyszámú csoport honosult meg, akik az adott községben laknak, de nem jelentkeztek be állandó lakosként. Mondanunk sem kell, mekkora gondot okoz ez az érintett községek polgármestereinek. A migrációs áramok megfigyelésénél hiányzik az átmeneti lakhelyű pozsonyiak szuburbánus községekbe történő kivándorlásának a nyilvántartása. Így megtörténik, hogy a statisztikák egy család Zsolnárról (Žilina) Csöllére (Rovinka) történő kiköltözését mutatják ki, holott a család korábban nyolc évig Pozsonyban élt, átmeneti lakcímen. Furcsa jelenség a romák migrációja, amely általában teljesen esetleges és nem tartozik a racionális okokból bekövetkezett migráció kategóriájába.

Pozsony szuburbanizálódásának figyelemreméltó vonása a szomszédos államokba történő áttérjedése. A város Ausztria és Magyarország határán lévő excentrikus fekvéséből kivételes szuburbanizációs lehetőség következett. Elsődleges tényezőnek bizonyult az árkülönbség Pozsony és a szomszédos országok vidéki, perifériás környezetében. Később további okok, de korlátok is megjelentek. A Magyarország irányában történő migrációt beárnyékolta a két ország kapcsolatában megnyilvánuló bizonytalanság, amely több érdeklődőt is visszariasztott. Az ausztriai irány az árak, a szabad kapacitás, a helyi közösségek stb. miatt korlátozott. A külföld irányában végbemenő szuburbanizáció további alakulása szempontjából fontos lesz az ottani hatóságok és a helyi őshonos lakosság viszonyulása is. A szóban forgó szuburbanizáció jelenlegi állása kevésbé dokumentált, főként a megfelelő adatok megszerzésének nehéz volta miatt.

5. POZSONY SZUBURBANIZÁCIÓJA AZ 1991–2001 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A szocializmus idején Szlovákia a hagyományos durva urbanizációval küszködött, amely a művilág kiváltott, vidékről a városok lakótelepeire nehezedő migrációs nyomásban nyilvánult meg. A szuburbanizációs tevékenységek gyerekcipőben jártak. Az elsődleges szektorban csökkent a dolgozók száma, 1980-ban még három, Pozsony külterületén lévő községben – Nemesgombán (Hubice), Vitényben (Bellova Ves), Sárretnen (Blahová) – a gazdaságilag aktív lakosság több mint 50%-a dolgozott az elsődleges szektorban. 2001-ben a mezőgazdaságban dolgozók legmagasabb aránya a gazdaságilag aktív lakosságban 31,7% volt Nemesgomba köz-

ség esetében. A központi intézmények minden igyekezete ellenére azonban Szlovákia lakossága lélekben sokkal inkább vidéki maradt, mintsem városi.

A szuburbanizációs tevékenységek nem mutatkoztak meg azonnal, még az 1989-es rendszerváltást követően sem. A kilencvenes évek eleje a gazdasági sokk, a kezdődő privatizáció, a visszaeső építőipar jegyében telt. A családok beruházásai a minimumra csökkentek, az emberek nagy gazdasági bizonytalanságban éltek. A kilencvenes évek eleje azonban mégiscsak jelzett némi változást Pozsony közvetlen környékén a családiház-építési folyamatokban, főként északnyugati irányban. Az emberek biztos befektetési formaként keresni kezdték a régebbi, lakatlan házakat is a közeli vidéki körzetekben. Pozsony szuburbanizációja a kilencvenes évek második felében fokozatosan, mind a négy lehetséges irányban kibontakozott: északkeleti, illetve keleti, délkeleti, északnyugati és délnyugati irányban egyaránt. Az északkeleti zóna Bazin (Pezinok) és Szenc (Senec) irányában terül el, a délkeleti Somorja (Šamorín), az északnyugati Malacka (Malacky), a délnyugati pedig külföldre is átnyúlik, Ausztria és Magyarország területére, főként Köpcsény (Kittsee), Berg, Wolfstahl, Magyarországon pedig Rajka és Bezenye irányába.

Az 1996-os évet követően javultak a lakásépítési és -vásárlási feltételek, meghonosodtak a jelzáloghitelek, az építkezési takaréklátvány, létrejött az állami lakásfejlesztési alap. A lakosság egyes csoportjai a privatizációs tevékenységeknek köszönhetően jelentős pénzösszeghez jutottak. Fokozatosan elkezdődött a gazdasági fellendülés. A szuburbanizációs folyamatok másrészt annak következtében is teret nyertek, hogy sok fiatal család pénzhiánnyal küszködött. A nem elégséges családi tőke kiváltotta a vidéki, olcsóbb építkezés iránti érdeklődést, mivel a város és a vidék között ebben az időben rendkívül nagy volt az árkülönbség.

A pozsonyi szuburbanizáció első fázisa a tehetősebb réteg nagy telkeken, a községek belterületének peremén lévő szabad parcellákon történő családiház-építésében nyilvánult meg, mint például Limpak (Limbach), Máriavölgy (Marianka), Pozsonybeszterce (Záhorská Bystrica) esetében.

A második fázist a nagyberuházók általi, kereskedelmi célú építés, új lakókörzetek kialakítása jellemzi, amelyek térben gyakran elválasztódnak a községek eredeti belterületétől.

6. POZSONY LAKÓHELYI SZUBURBANIZÁCIÓJA AZ 1991–2001 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

Elemeztük a Bezák (1990) tanulmánya alapján behatárolt funkcionális városi térséget (fvt), melyben Pozsony mellett 108 község, ebből 101 vidéki és 7 városi rangú település található. A községek a 6 eredeti járás, sőt 2 kerület térségében terülnek el, ami egyszersmind Szlovákia közigazgatási rendszeréről is kiállít egyfajta bizonyítványt. A legészakibb község Kukló (Kuklov), eredetileg a Szenici (Senica) járáshoz tartozott, a legdélebbi fekvésű Bodak (Bodíky), az egykori Dunaszerdahelyi járásban, a legkeletibb Pusztafödém (Pusté Úľany) az egykori Galántai járásban van. Valamennyi a Nagyszombati (Trnava) kerület része. Pozsony valós nodális (csomóponti) térsége tehát minden községet magában foglal a Pozsonyi kerületen belüli, eredeti Pozsonyi (Bratislava), Malackai (Malacky), Szenci (Senec), Bazini (Pezinok) járásból, továbbá néhány községet a Nagyszombati kerülethez sorolt korábbi Dunaszerdahelyi (Dunajská Streda) (29 község), Galántai (Galanta) (3 község) és Szenici (Senica) (7 község) járásból.

A tartósan lakott lakások számának alakulása összehasonlítható a két legutóbbi népszámlálás közti időszakra vonatkozóan. A szocializmus időszakának utolsó tíz évében leginkább a

vizsgált terület városi lakásainak, valamint Nádásfő (Rohožník) lakásainak a száma növekedett, ami a cementgyár működésével függött össze. A lakások számának viszonylag legnagyobb növekedése a következő sorrendben mutatkozott: Nádásfő, Szenc, Somorja, Bazin és Pozsony. A másik póluson található a periférián lévő, kevésbé attraktív vidéki községek, de meglepő módon a Pozsonyborostyánkő (Borinka) vagy Máriavölgy (Marianka) típusú községek is. Máriavölgy az említett időszakban a tartósan lakott lakások számának növekvő indexe tekintetében csak 90,2%-ot, Pozsonyborostyánkő pedig ráadásul csak 87,3%-ot ért el. Pozsony funkcionális városi térségének egészében a tartósan lakott lakások növekedési indexe 121,2%. A térség közvetlen központjában – Pozsonyban – a megfigyelt adat 126,9%-os értéket mutatott, a térség központjának külterületén 108,9% volt. Ez annak az ismert ténynek a megerősítése, hogy az adott időszakban a lakásépítők előnyben részesítették a fővárost. Az adott évtizedben a 39 443 tartósan lakott lakások összesített számából 34 203 magában Pozsonyban épült, és csak 5240 épült Pozsony külterületén, a Pozsony funkcionális városi térséghez tartozó községekben. A várt változásokat e tekintetben az 1989 novembere utáni időszak hozta magával, amit az 1991-es és a 2001-es népszámlálás közötti időszak adataival támaszthatunk alá. A tartósan lakott lakások száma az egész Pozsony funkcionális városi térségben 103%-os növekedési indexet ért el, miközben maga Pozsony 102,5%-osat, a fvt-n belüli külterület pedig 104,2%-osat. Az első felismerés ebből az, hogy a tartósan lakott lakások száma lényegesen alacsonyabb a korábbi évtizedhez képest. Az 1991 és 2001 közötti időszakban mindössze 6763 tartósan lakott lakás épült. Fontos változást jelent azonban a növekedés térségen belüli megoszlása, ugyanis a külterületen jelentősen nagyobb számú ilyen lakás épült, mint a központban, Pozsonyban. Ez arról tanúskodik, hogy sok pozsonyi család bérbe adja a pozsonyi lakását, miközben a külterületre települ át. A valós adatok még inkább a külterületek javára alakulhattak, azonban nem minden áttelepült személy jelentette be az állandó lakhelyére vonatkozó változást. A községek tekintetében a legnagyobb növekedést Gútor (Hamuliakovo) érte el (123,3%-os növekedési index), valamint Erzsébetmajor (Miloslavov) és Limpak (Limbach). A külterület városai alacsonyabb relatív értékeket mutattak, ezek közül a legmagasabb Stomfa (Stupava) a 19. helyen és Modor (Modra) a 24. helyen, abszolút értékben viszont a vidéki községek vezetnek. A tartósan lakott lakások száma tekintetében a legalacsonyabb növekedési indexet a közlekedési szempontból leginkább izolált községek érték el, miközben érdekes, hogy ebben a csoportban a bösi vízerőmű felvízcsatornája által leválasztott három község – Nagybodak (Bodíky), Doborgaz (Dobrohošť), Vajka (Vojka nad Dunajom) – dominál. Ezekben a községekben a lakhatás másodlakás vagy üdülési célra használt lakás irányába történő funkcionális átalakulására került sor. A potenciális szuburbanizáció fontos indikátorai lehetnek az egyes községekben lévő lakatlan lakások is. A lakatlan lakások legkisebb aránya a térség városaiban található. A vidéki községek közül e tekintetben kiemelkednek a Csallóköz térségében elterülő községek, ezzel ellentétben a lakatlan lakások legnagyobb részaránya többnyire Pozsony külterületének erdőháti (Záhorie) térségében található.

2. táblázat. A tartósan lakott lakások számának alakulása a Pozsony fvt községeiben

Település	1	2	3	4	5	6
Hamuliakovo	205	227	280	110,73	123,35	10,26
Miloslavov	214	220	265	102,80	120,45	14,52
Limbach	269	274	330	101,86	120,44	21,43
Vlky	92	97	116	105,43	119,59	10,08

Település	1	2	3	4	5	6
Zlaté Klasy	661	708	845	107,11	119,35	4,05
Zálesie	166	193	224	116,27	116,06	11,46
Hviezdoslavov	84	76	88	90,48	115,79	23,48
Kostolište	233	245	282	105,15	115,10	11,04
Kalinkovo	218	233	266	106,88	114,16	13,64
Plavecký Štvrtok	548	545	622	99,45	114,13	12,15
Rovinka	306	339	383	110,78	112,98	4,49
Báhoň	421	406	453	96,44	111,58	13,71
Dunajská Lužná	731	768	856	105,06	111,46	8,84
Hurbanova Ves	51	58	64	113,73	110,34	20,00
Mierovo	110	107	118	97,27	110,28	15,11
Budmerice	534	547	602	102,43	110,05	16,16
Borinka	197	172	188	87,31	109,30	28,24
Báč	102	100	109	98,04	109,00	10,66
Stupava	2360	2396	2610	101,53	108,93	9,56
Rohovce	245	281	305	114,69	108,54	4,71
Nový Život	537	550	596	102,42	108,36	9,70
Hrubý Šúr	171	185	200	108,19	108,11	12,28
Malinovo	350	366	395	104,57	107,92	5,28
Modra	2418	2665	2873	110,22	107,80	12,36
Štvrtok na Ostrove	420	439	473	104,52	107,74	7,25
Ivanka pri Dunaji	1448	1452	1561	100,28	107,51	11,21
Pezinok	5053	6490	6948	128,44	107,06	8,30
Zohor	908	862	921	94,93	106,84	13,76
Hrubá Borša	109	103	110	94,50	106,80	23,61
Lehnice	549	593	633	108,01	106,75	11,59
Rohožník	531	866	922	163,09	106,47	9,07
Kvetoslavov	236	248	264	105,08	106,45	21,19
Vinosady	279	296	315	106,09	106,42	18,81
Jablonové	339	316	336	93,22	106,33	22,58
Nová Dedinka	421	447	473	106,18	105,82	8,16
Viničné	470	455	480	96,81	105,49	13,67
Jakubov	376	368	387	97,87	105,16	15,69
Malacky	4445	5543	5812	124,70	104,85	6,50
Šamorín	2832	3775	3943	133,30	104,45	7,46
Kráľová pri Senci	409	426	444	104,16	104,23	19,57
Láb	433	414	431	95,61	104,11	15,49
Dubová	278	263	273	94,60	103,80	14,15
Hubice	111	134	139	120,72	103,73	2,11
Janíky	201	222	230	110,45	103,60	9,45
Blatná na Ostrove	203	226	234	111,33	103,54	10,69
Veľké Leváre	945	964	997	102,01	103,42	12,70
Suchohrad	227	177	183	77,97	103,39	31,97
Šenkvice	1140	1238	1277	108,60	103,15	10,70
Častá	602	595	612	98,84	102,86	18,07
Marianka	336	303	311	90,18	102,64	25,60
Čakany	141	152	156	107,80	102,63	15,68
Bratislava	127291	161494	165587	126,87	102,53	7,44

Település	1	2	3	4	5	6
Moravský Ján	560	557	571	99,46	102,51	20,36
Most pri Bratislave	418	458	469	109,57	102,40	13,63
Sekule	488	468	479	95,90	102,35	19,63
Vištuk	419	392	401	93,56	102,30	14,68
Janovce	122	136	139	111,48	102,21	12,03
Chorvátsky Grob	501	478	488	95,41	102,09	13,01
Senec	3195	4486	4579	140,41	102,07	7,77
Jelka	929	983	1003	105,81	102,03	11,86
Lozorno	760	784	799	103,16	101,91	17,37
Tomášov	542	585	596	107,93	101,88	11,18
Svätý Jur	1598	1529	1555	95,68	101,70	8,21
Veľký Biel	648	617	627	95,22	101,62	11,94
Slovenský Grob	581	574	582	98,80	101,39	14,54
Píla	87	79	80	90,80	101,27	25,93
Veľká Paka	211	224	226	106,16	100,89	17,52
Blatné	468	424	426	90,60	100,47	16,80
Čenkovce	187	219	220	117,11	100,46	13,39
Závod	701	745	744	106,28	99,87	18,78
Sološnica	430	443	442	103,02	99,77	21,63
Bernolákovo	1446	1454	1447	100,55	99,52	15,53
Studienka	472	464	461	98,31	99,35	25,28
Záhorie	123	146	145	118,70	99,32	15,20
Plavecký Mikuláš	272	235	233	86,40	99,15	30,24
Oľdza	79	81	80	102,53	98,77	15,79
Jablonec	237	227	224	95,78	98,68	14,83
Gajary	873	810	798	92,78	98,52	22,07
Lakšárska N. Ves	339	325	320	95,87	98,46	30,89
Reca	415	387	380	93,25	98,19	17,21
Doľany	317	305	299	96,21	98,03	26,89
Veľký Grob	365	356	348	97,53	97,75	24,02
Trnávka	150	127	124	84,67	97,64	16,22
Pernek	285	248	242	87,02	97,58	31,44
Horný Bar	319	330	322	103,45	97,58	18,89
Kuchyňa	496	467	454	94,15	97,22	21,04
Malé Leváre	368	328	318	89,13	96,95	31,47
Záhorská Ves	541	478	462	88,35	96,65	26,43
Plavecký Peter	169	178	172	105,33	96,63	22,52
Bellova Ves	66	57	55	86,36	96,49	30,38
Vysoká pri Morave	653	579	558	88,67	96,37	19,13
Tureň	229	252	242	110,04	96,03	11,68
Pusté Úľany	493	485	465	98,38	95,88	18,56
Plavecké Podhradie	224	210	201	93,75	95,71	22,99
Čataj	287	281	268	97,91	95,37	16,25
Boldog	102	128	122	125,49	95,31	17,01
Kuklov	266	245	229	92,11	93,47	27,30
Macov	54	58	54	107,41	93,10	32,50
Kyselica	45	42	39	93,33	92,86	25,00
Vojka n. Dunajom	184	167	155	90,76	92,81	23,65
Blahová	105	108	100	102,86	92,59	23,66

Település	1	2	3	4	5	6
Igram	172	172	158	100,00	91,86	19,80
Borský Jur	569	515	473	90,51	91,84	31,05
Kostolná pri Dunaji	142	141	129	99,30	91,49	23,67
Štefanová	115	105	96	91,30	91,43	27,27
Kaplná	230	218	196	94,78	89,91	14,04
Dobrohošť	153	135	119	88,24	88,15	30,41
Bodíky	146	124	108	84,93	87,10	34,55
Bílkově Humence	118	95	82	80,51	86,32	47,77

1 – a tartósan lakott lakások száma 1980-ben

2 – a tartósan lakott lakások száma 1991-ben

3 – a tartósan lakott lakások száma 2001-ben

4 – a lakások számának növekedési indexe 1980 és 1991 között

5 – a lakások számának növekedési indexe 1991 és 2001 között

6 – a lakatlan lakások részaránya a községben lévő lakások összesített számával szemben

7. A POZSONY FUNKCIONÁLIS VÁROSI TÉRSÉG NÉPESSÉGALAKULÁSÁNAK ELEMZÉSE A 1991–2001-ES IDŐSZAKRA VONATKOZÓAN

Miután nem minden esetben volt szó a lakáslap lakottságának intenzív és kvalitatív növekedéséről, figyelembe kell venni a posztkommunista évtizedben lezajlott népességfejlődést is. A Pozsony funkcionális városi térség 108 községéből az adott időszakban népességnövekedést könyvelt el 83 község, népességcsökkenést pedig 24 község, emellett Nemesgomba (Hubice) megőrizte lakosainak eredeti számát. A legnagyobb népességnövekedést Limpak (Limbach) érte el 126,2%-os növekedési index mellett, melyet Gútor (Hamuliakovo) és Erzsébetmajor (Miloslavov) követett. A Pozsony külterületén épült városok növekedése elmaradt a vidéki községekkel szemben, miután leginkább Modor (Modra) népessége növekedett, ami a funkcionális városi térség összes települése közül a 34. helyezéshöz volt elég. A magasabb népességnövekedés nem mindig tanúskodik egyben kvalitatív fejlődésről is. Viszonylag gyorsan növekedtek ugyanis egyes vidéki települések, amit azonban nem lehet összefüggésbe hozni a szuburbanizációs folyamattal, mert ezek az alacsonyabb társadalmi csoportok nagyobb természetes szaporodásával és alacsonyabb migrációs növekedésével tűnnek ki, így Nagymagyar (Zlaté Klasy), Jóka (Jelka), Lég (Lehnice), Detreköcsütörtök (Plavecký Štvrtok). Ezzel szemben a szuburbanizációs növekedés egyértelmű Limpak (Limbach), Gútor (Hamuliakovo), Erzsébetmajor (Miloslavov) és Pozsonyivánka (Ivanka pri Dunaji), Pozsonyborostyánkő (Borinka) vagy Dénesd (Dunajská Lužná) esetében. A legnagyobb népességcsökkenést, hasonlóképpen, mint a tartósan lakott lakások tekintetében, a bösi vízerőmű felvezsatornájának jobb oldalán elterülő három település jegyezte, Nagybodak (Bodíky), Vajka (Vojka nad Dunajom) és Doborgaz (Dobrohošť).

Meglepetést jelent a lakosság lélekszámának általános csökkenése a Pozsony funkcionális városi térségben. Az adott időszakban a népességnövekedési index 99,1%-os értéket ért el. Ebből főleg Pozsony részesedett, ahol meglepetésre 13 525 lakossal csökkent a népességszám (növekedési index 96,9%). Pozsony külterületének népessége ezzel szemben 7592 lakossal nőtt (növekedési index 103,6%). Feltételezhető, hogy a külterületek népességnövekedése összefügg Pozsony populációs veszteségével, bár pontos adatokhoz nehéz hozzájutni. Mindössze néhány példát sorolhatunk fel.

A Malackai (Malacky) járás községeibe az 1990–1997 közötti időszakban betelepültek több mint 1/3-a Pozsonyból származik, így Pozsonyborostyánkőn (Borinka) (68,8%), továbbá Máriavölgy (Marianka), Stomfa (Stupava), Nagylévárd (Veľké Leváre), Kislévárd (Malé Leváre), Nagymagasfalu (Vysoká pri Morave), Zohor (Zohor), valamint Magyarfalu (Záhorská Ves) községekben is (Morávková 1999). Ezek a Pozsony közvetlen szomszédságában vagy a jó megközelíthetőségű, fő közlekedési útvonalak mentén fekvő települések.

A Bazini (Pezinok) és a Szenci (Senec) járásba az 1991–1997-es időszakban betelepültek több mint 1/3-a Pozsonyból származott. A következő községekről van szó: a Bazini (Pezinok) járáshoz tartozók közül Cseszte (Častá) (57,2%), Szentgyörgy (Svätý Jur), Hattyúpatak (Viničné), Limpak (Limbach), Cserfalu (Dubová), a Szenci (Senec) járáshoz tartozók közül pedig Csölle (Rovinka) (58,7%), Dénesd (Dunajská Lužná), Szemet (Kalinkovo), Cseklész (Bernolákovo), Gútor (Hamuliakovo), Dunahidas (Most pri Bratislave), Erzsébetmajor (Miloslavov), Éberhard (Malinovo), Királyfa (Kráľová pri Senci), Horvátgurab (Chorvátsky Grob), Vök (Vlky), Magyarbél (Veľký Biel), Magyarisziget (Hurbanova Ves) és Szenc (Senec) (Kebisová 1999).

A Szenci (Senec) járás déli részében az 1993–1999-es adatok alapján Szalai azt figyelte meg, hogy a Dénesdre (Dunajská Lužná) betelepültek 54%-át, a Gútorra (Hamuliakovo) betelepültek 51%-át, a Szemetre (Kalinkovo) betelepültek 54%-át, a Csöllére (Rovinka) betelepültek 81%-át, az Erzsébetmajorra (Miloslavov) betelepültek 76%-át, a Dunahidasra (Most pri Bratislave) betelepültek 60%-át, a Félbe (Tomášov) betelepültek 36%-át képezték pozsonyiak (Szalai 2002). A hivatalos adatok mellett figyelembe kell venni azoknak a pozsonyiaknak a rejtett kitelepülését is, akik évekig Pozsonyban éltek, ám állandó lakhelyük Szlovákia más településein volt.

Érdekes a népesedésdinamika települések elhelyezkedése szerinti, intraregionális megoszlása. A Pozsony központjától 25 km-es távolságon belüli települések 105,9%-os növekedési indexet értek el, a 35 km-es távolságon belüli települések 104,7%-os, a 45 km-es távolságon belüli települések 103,3%-os és a 45 km-re vagy távolabbra fekvő települések 102,8% növekedési indexet értek el. Állíthatjuk tehát, hogy a települések Pozsonytól való távolsága és a népességnövekedés egyenes arányban áll egymással.

8. SZUBURBANIZÁCIÓ 2001 UTÁN

A szuburbanizáció jelensége 2001 után világosabban kezdett körvonalazódni. Jobban differenciálódott Pozsony külterülete, egyre mélyültek a különbségek azok közt a települések közt, ahol folyamatban van és ahol éppen ellenkezőleg, elmarad a szuburbanizációs folyamat. Ugyanígy egyre inkább kikristályosodnak a lakóhelyi szuburbanizáció formái a város külterületén lévő községekben és mikrorégiókban.

Jelenleg végéhez közeledik a népszámlálási periódus, és a szakemberek várják az új, 2011-es népszámlálási adatokat, hogy ezek által lehetővé váljék a Pozsony külterületén az elmúlt tíz évben zajló folyamatok megfigyelése. A nem teljes adatok ellenére, a 2001–2008 közötti időszakból rendelkezésre álló adatok alapján már most előrejelezhetők bizonyos trendek.

3. táblázat. A legnagyobb relatív népességnövekedés a Pozsony fvt-ben az 1991–2001 közötti időszakban

Község	A lakosok száma 1991-ben	A lakosok száma 2001-ben	Abszolút növekedés	Növekedési index
Limbach	904	1141	237	126,22
Hamuliakovo	768	945	177	123,05
Miloslavov	707	864	157	122,21
Hurbanova Ves	190	228	38	120,00
Hviezdoslavov	285	337	52	118,25
Borinka	446	519	73	116,37
Zlaté Klasy	3723	4289	566	115,20
Zálesie	654	750	96	114,68
Hrubá Borša	315	360	45	114,29
Plavecký Štvrtok	1918	2177	259	113,50
Kostolište	836	940	104	112,44
Lehnice	2144	2409	265	112,36
Mierovo	375	419	44	111,73
Janovce	405	448	43	110,62
Báhoň	1440	1591	151	110,49
Studienka	1455	1598	143	109,83
Vinosady	884	969	85	109,62
Vlky	367	399	32	108,72
Štvrtok na Ostrove	1545	1679	134	108,67
Trnávka	395	428	33	108,35
Jelka	3569	3864	295	108,27
Lozorno	2514	2710	196	107,80
Záhorská Ves	1412	1521	109	107,72
Veľké Leváre	3193	3430	237	107,42
Dunajská Lužná	2735	2932	197	107,20
Gajary	2513	2690	177	107,04
Malé Leváre	979	1046	67	106,84
Blatné	1313	1398	85	106,47
Šenkvice	3982	4230	248	106,23
Kvetoslavov	777	822	45	105,79
Ivanka pri Dunaji	4716	4989	273	105,79
Sekule	1531	1618	87	105,68
Nový Život	1938	2048	110	105,68
Modra	8090	8536	446	105,51

A települések átkötöttségét Pozsony külterületén a napi munkaerő-ingázásról szóló 2001-es adatok alapján tudjuk dokumentálni. A Pozsony funkcionális városi térség keretén belül a Pozsonyba ingázók legnagyobb hányadát 94%-os értékkel Dunahidas (Most pri Bratislave) település érte el, amely Pozsony tözsomszédságában fekszik. A gazdaságilag aktív lakosság több mint 75%-a Pozsonyba ingázott további 14 településről: Stomfa (Stupava), Máriavölgy (Marianka), Pozsonyivánka (Ivanka pri Dunaji), Éberhard (Malinovo), Szentgyörgy (Svätý Jur), Dénesd (Dunajská Lužná), Zohor (Zohor), Horvátgurab (Chorvátsky Grob), Csölle (Rovinka), Fél (Tomášov), Somorja (Šamorín), Cseklész (Bernolákovo), Erzsébetmajor (Miloslavov), Szenc (Senec). Figyelemreméltó a nagyarányú ingázás olyan városokból, melyek

alternatívát kellene hogy jelentsenek Pozsonnyal szemben, ehelyett azonban a főváros abszolút gazdasági árnyékában vannak. Stomfa (Stupava), Szentgyörgy (Svätý Jur), Somorja (Šamorín) és Szenc (Senec) mellett, melyek 75%-a ingázik Pozsonyba, a gazdaságilag aktív bazini (Pezinok) lakosság 74%-a is naponta bejár Pozsonyba, valamint a malackaiak (Malacky) és a modoriak (Modra) több mint 50%-a is naponta a fővárosba utazik a munkahelyére. A napi ingázástól való függőség a Pozsony funkcionális városi térségben a Pozsonytól való távolsággal és a fő közlekedési korridorokkal arányosan csökken. A pozsonyi munkahelyre történő ingázási arány legalacsonyabb Erdőhát (Záhorie) és a Duna mente (Podunajsko) félreeső, távoli településein, mégpedig Detrekőszentpéter (Plavecký Peter) (12%), Bilka Humenec (Bilkove Humence), Detrekőszentmiklós (Plavecký Mikuláš), Szentistvánfalva (Štefanová), Detrekőváralja (Plavecké Podhradie), Hegysúr (Hrubý Šúr) községekben.

Az egyes települések attraktivitását jelezheti a nyers migráció is. A 2002–2008 közötti időszakban Pozsony külterületén, a funkcionális városi térség keretén belül a legtöbb személy városba költözött. A legnagyobb számú bevándorlót sorrendben Bazin (Pezinok), Szenc (Senec), Malacka (Malacky), Somorja (Šamorín), Stomfa (Stupava) és Modor (Modra) jegyezte. A térség utolsó városa Szentgyörgy (Svätý Jur) a 108 település között a 11. helyet foglalta el. Szentgyörgyöt (Svätý Jur) a betelepülők száma tekintetében megelőzték azok a vidéki települések, amelyek Pozsony szuburbanizációjának legjelentősebb pillérei közé tartoznak: Pozsonyivánka (Ivanka pri Dunaji), Cseklész (Bernolákovo), Dénesd (Dunajská Lužná) és Horvátgurab (Chorvátsky Grob). Az említett községek mindegyike az 1995–2001 közti időszakhoz viszonyítva több mint 1000 új bejelentkezett lakossal gyarapodott. Néhány település a lakhatás szempontjából nem jegyzett annyi betelepülőt, mivel földrajzi fekvésük illetve méreteik következtében korlátozott a növekedési lehetőségük, így Limpak (Limbach), Hattyúpatak (Viničné), Erdőhát (Zálesie), Szemet (Kalinkovo) stb. A legkevesebb betelepülőt a funkcionális városi térség periferiáján lévő települések jegyezték, mint például Nagybodak (Bodíky), Bilka Humenec (Bilkove Humence), Keszölcés (Kyselica), Vitény (Bellova Ves), Béke (Mierovo). Érdekes, hogy a felvízcsatorna építése folytán elvágott településeken (Vajka/Vojka nad Dunajom, Nagybodak/Bodíky és Doborgaz/Dobrohošť) másként alakult a helyzet. Amíg Vajka (Vojka nad Dunajom) és Doborgaz (Dobrohošť) népességszáma előremutató, Bodakon (Bodíky) a népességszám visszaesőben van.

A Pozsony funkcionális városi térséghez tartozó települések népességének 2001 utáni általános alakulását a 2008/2001 növekedési indexszel fejezzük ki. Az említett időszakban Pozsony külterületén rendkívül nagy növekedés példáit figyelhetjük meg. A legnagyobb népességnövekedést az adott időszakban Erdőhát (Zálesie) község érte el 75%-os növekedési indexszel (749-ről 1311-ra nőtt a lakosok száma). A következő település Erzsébetmajor (Miloslavov) volt, 170,1%-os növekedési indexszel, itt 2001-től 2008-ig a lakosok száma 867-ről 1475-re nőtt. A harmadik legjelentősebb növekedéssel Horvátgurab (Chorvátsky Grob) dicsekedhet, 167,9%-os növekedési indexszel. Az említett időszakban ugyancsak 30% feletti, erős növekedést jegyeztek Limpak (Limbach), Gútor (Hamuliakovo), Vörösmajor (Hviezdoslavov), Csölle (Rovinka), Dénesd (Dunajská Lužná), Macháza (Macov) és Csenke (Čenkovec) településeken. A népesség szempontjából nagynak minősülő községek közül nagyarányú növekedését megőrizte Dénesden (Dunajská Lužná) kívül Pozsonyivánka (Ivanka pri Dunaji) és Cseklész (Bernolákovo). A népesség szempontjából kicsinek minősülő községek közül növekedésnek indult Vörösmajor (Hviezdoslavov) településen kívül Pozsonyborostyánkő (Borinka), Macháza (Macov), Nagyborsa (Hrubá Borša), Magyarisziget (Hurbanova Ves) és Olgya (Oľdza). A városok közül az adott időszakban a legnagyobb növekedést Stomfa (Stupava) jegyzi, amely több mint 109%-os növekedést ért el.

Figyelemre méltó, hogy az 1995–2001 közti időszakban a Pozsony funkcionális városi térség településeinek túlnyomó többségénél felgyorsult a növekedés, ami a szuburbanizáció felé vezető kedvező trendről tanúskodik. A 2001–2008-as időszakban a növekedésben vezető helyen lévő községeken kívül (Erdőhát/Zálesie, Erzsébetmajor/Miloslavov és Horvátgurab/Chorvátsky Grob), fellendültek az olyan hagyományosan szuburbánus települések is, mint a Csallóköz küszöbén elterülő Dénesd (Dunajská Lužná) és Csölle (Rovinka), valamint a Kis-Kárpátokban lévő Máriavölgy (Marianka). A népesedésben 2001–2008-as időszakban nem növekvő települések csak Nagybodak (Bodiky) és Bacsfa (Báč na Žitnom ostrove), Bilka Humenec (Bílkove Humence) és Láb (Láb) az Erdőháton (Záhorie), valamint Igrám (Igram), Istvánkirályfalva (Štefanová) és Erzsébetkápolna (Kaplňa) a funkcionális városi régió északkeleti peremén (az Erdőhát katonai körzet specifikus térség, amelyet nem tartunk tipikus településnek).

9. LAKÁSÉPÍTÉS A POZSONYI KERÜLETBEN

A Pozsonyi kerületben 73 vidéki település és 7 város található, területe 2053 km². A kerület lakosainak száma a 2007. december 31-i adatok szerint 610 850 volt, ami 298 lakos/km² népsűrűséget jelent. A 2001-es népszámlálási adatok szerint a lakosok több mint 17%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, ami az ország többi kerületéhez viszonyítva jelentősen magasabb érték. A Pozsonyi önkormányzati kerület migráció szempontjából növekvő, például 2007-ben a pozitív migrációs egyenleg 3543 lakos volt.

A lakásépítés 2001 után fellendült. Az új évezred első évtizedében a Pozsonyi kerületben felépült lakások száma egészen 2007-ig emelkedett, amikor számuk elérte az 5736-os értéket, azután a piac telítettsége miatt mérsékelten csökkent.

A új építésű lakások négyzetméterenkénti ára 2008 első félévében Gádošiová szerint (2009) Pozsonyban 2165, Prágában 2486, Bécsben 2614, Budapesten 1290 € volt. A lakásárak átlagos évközi növekedése Pozsonyban azonban ekkor rendkívüli mértékű, 23,9%. Ez volt az az időszak, amikor a lakások árszintje elérte a csúcserőértéket, amit azután a világgazdasági válság fogott vissza.

Lakásépítés 2001 és 2008 között

A Pozsonyi kerületben az említett időszakban 30 826 lakás építését befejezték be, ezek közül a legtöbbet a Pozsony II városkerületben és Szencen (Senec). A legintenzívebb építés Bazinban (Pezinok), Horvátgurabon (Chorvátsky Grob), Stomfán (Stupava), Szencen (Senec), Pozsonyivánkán (Ivanka pri Dunaji), Malackán (Malacky), Cseklészen (Bernolákovo) és Dunahidason (Most pri Bratislave) ment végbe.

2008-ban Szlovákiában 17 184 lakás építését fejezték be, ebből a Pozsonyi kerületben 5563-at, amivel a kerület messze túllépte a többi kerületet. Ezzel szemben fele annyi lakást fejeztek be a szomszédos Nagyszombati (Trnava) kerületben. Az 5563 lakásból a 2003–2008 közötti időszakban az összes településen 2184 családi házként épült.

10. BEFEJEZÉS

Az elemzésből kitűnik, hogy Pozsony külterülete a szuburbanizációs folyamatokra jellemző vonásokat mutat. A Pozsony funkcionális városi térség keretén belül, amelyet az elkövetkező évtizedekben bekövetkező szuburbanizációs folyamatok szempontjából objektív módon poten-

ciális térségnek tekinthetünk, olyan térségek alakulnak ki, melyek a településfejlesztési határozatok és a területfejlesztési tervek megvalósulásával képesek megkészserezni jelenlegi népességszámukat. A jövő a potenciális betelepülők preferenciái alapján dől majd el, a Pozsony és (vagy) külterületén alakuló telek- és ingatlanárak függvényében. Kérdés csak az marad, hogy a város tényleges külterületéhez nem kellene-e hozzácsatolni a városi közigazgatási egységen belüli peremtelepüléseket is, Pozsonybesztercét (Záhorská Bystrica), Pozsonyszöllőst (Vajnory), Horvátjárfalut (Jarovce), Oroszvátr (Rusovce), Dunacsúnyt (Čunovo), melyek megőrizték vidékies jellegüket, építészetiileg nem forrtak össze Pozsonnyal, és rezidenciális dinamikát mutatnak (kiterjedt elkülönült lakónegyed alakult ki Pozsonybesztercén/Záhorská Bystrica, amely Pozsony közigazgatási területéhez tartozik). A 21. század első évtizede kedvez az intenzív szuburbanizációs tevékenységeknek. Bezák, aki a 1996–2004 közötti migráció kutatásával foglalkozott, megállapította, hogy a városok a vidék javára több mint 62 000 lakost veszítettek, ezeknek a 81,5%-a ugyanabba a funkcionális városi térségbe költözött (Bezák 2006). Ami a napi ingázást illeti, az az ellentétes irányban jelent meg. A szuburbánus területekről a gazdaságilag aktív lakosok többnyire a városi munkahelyükre utaznak. Az alacsonyabb rétegek viszont, akik nem engedhetik meg maguknak a lakhatást a szuburbánus zónában, az elsődleges szektorban dolgoznak, a raktárgazdaságban, raktáráruházakban.

Napjainkban azonban az építés lassulásának, a típusok és formák átértékelődésének a jelei mutatkoznak. Világos, hogy az emberek viszonylag kis terekbe történő tömeges beprézelődése nem teljesítette a családok magasabb kategóriás lakhatás és jobb életminőség utáni vágyát. Egyre gyakrabban jelennek meg házak, lakások eladását kínáló hirdetések a szuburbánus zónában. A beruházók egyes térségekben az új építésű házak nehezebb eladhatóságával küszködnek. Sok család tért vissza a városba az ingázás és iskolába járás következtében fellépő, elfogadhatatlan idővesztés miatt. Miközben néhány évvel ezelőtt a problémás irányt az Erdőhátról (Záhorie) és Bazinból (Pezinok) vezető útvonal jelentette, most a Szenc (Senec) és főleg Somorja (Šamorín) irányából vezető útvonalakon tarthatatlan a helyzet. Itt több tízperces idővesztéssel lehet számolni. A fellendülést a racionális mérlegelés, számvetés váltja fel, s a hangsúly főként az ingatlanok és a környezet minőségére helyeződik át.

4. táblázat. A községek identifikálása a Pozsony fvt-ben

Identifikáció	Település	Járás	Kerület
1	Báč	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
2	Bellova Ves	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
3	Blahová	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
4	Blatná na Ostrove	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
5	Bodíky	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
6	Čakany	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
7	Čenkovce	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
8	Dobrohošť	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
9	Horný Bar	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
10	Hubice	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
11	Hviezdoslavov	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
12	Janíky	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
13	Kvetoslavov	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
14	Kyselica	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
15	Lehnice	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
16	Macov	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati

Identifikáció	Település	Járás	Kerület
17	Mierovo	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
18	Nový Život	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
19	Oľdza	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
20	Rohovce	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
21	Šamorín	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
22	Štvrtok na Ostrove	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
23	Trnávka	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
24	Veľká Paka	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
25	Vojka nad Dunajom	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
26	Zlaté Klasy	Dunaszerdahelyi	Nagyszombati
27	Jánovce	Galántai	Nagyszombati
28	Jelka	Galántai	Nagyszombati
29	Pusté Úľany	Galántai	Nagyszombati
30	Veľký Grob	Galántai	Nagyszombati
31	Borinka	Malackai	Pozsonyi
32	Gajary	Malackai	Pozsonyi
33	Jablonové	Malackai	Pozsonyi
34	Jakubov	Malackai	Pozsonyi
35	Kostolište	Malackai	Pozsonyi
36	Kuchyňa	Malackai	Pozsonyi
37	Láb	Malackai	Pozsonyi
38	Lozorno	Malackai	Pozsonyi
39	Malacky	Malackai	Pozsonyi
40	Malé Leváre	Malackai	Pozsonyi
41	Marianka	Malackai	Pozsonyi
42	Pernek	Malackai	Pozsonyi
43	Plavecké Podhradie	Malackai	Pozsonyi
44	Plavecký Mikuláš	Malackai	Pozsonyi
45	Plavecký Štvrtok	Malackai	Pozsonyi
46	Rohožník	Malackai	Pozsonyi
47	Sološnica	Malackai	Pozsonyi
48	Studienka	Malackai	Pozsonyi
49	Stupava	Malackai	Pozsonyi
50	Suchohrad	Malackai	Pozsonyi
51	Veľké Leváre	Malackai	Pozsonyi
52	Vysoká pri Morave	Malackai	Pozsonyi
53	Záhorie (vojenský obvod)	Malackai	Pozsonyi
54	Záhorská Ves	Malackai	Pozsonyi
55	Závod	Malackai	Pozsonyi
56	Zohor	Malackai	Pozsonyi
57	Báhoň	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
58	Budmerice	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
59	Častá	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
60	Dofňany	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
61	Dubová	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
62	Jablonec	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
63	Limbach	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
64	Modra	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
65	Pezinok	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
66	Píla	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
67	Slovenský Grob	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi

Identifikáció	Település	Járás	Kerület
68	Svätý Jur	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
69	Šenkvice	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
70	Štefanová	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
71	Viničné	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
72	Vinosady	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
73	Vištuk	Bazini (Pezinok)	Pozsonyi
74	Bernolákovo	Szenci	Pozsonyi
75	Blatné	Szenci	Pozsonyi
76	Boldog	Szenci	Pozsonyi
77	Čataj	Szenci	Pozsonyi
78	Dunajská Lužná	Szenci	Pozsonyi
79	Hamuliakovo	Szenci	Pozsonyi
80	Hrubá Borša	Szenci	Pozsonyi
81	Hrubý Šúr	Szenci	Pozsonyi
82	Hurbanova Ves	Szenci	Pozsonyi
83	Chorvátsky Grob	Szenci	Pozsonyi
84	Igram	Szenci	Pozsonyi
85	Ivanka pri Dunaji	Szenci	Pozsonyi
86	Kalinkovo	Szenci	Pozsonyi
87	Kaplna	Szenci	Pozsonyi
88	Kostolná pri Dunaji	Szenci	Pozsonyi
89	Kráľová pri Senci	Szenci	Pozsonyi
90	Malinovo	Szenci	Pozsonyi
91	Miloslavov	Szenci	Pozsonyi
92	Most pri Bratislave	Szenci	Pozsonyi
93	Nová Dedinka	Szenci	Pozsonyi
94	Reca	Szenci	Pozsonyi
95	Rovinka	Szenci	Pozsonyi
96	Senec	Szenci	Pozsonyi
97	Tomášov	Szenci	Pozsonyi
98	Tureň	Szenci	Pozsonyi
99	Veľký Biel	Szenci	Pozsonyi
100	Vlky	Szenci	Pozsonyi
101	Zálesie	Szenci	Pozsonyi
102	Bilkove Humence	Szenici	Nagyszombati
103	Borský Svätý Jur	Szenici	Nagyszombati
104	Kuklov	Szenici	Nagyszombati
105	Lakšárska Nová Ves	Szenici	Nagyszombati
106	Moravský Svätý Ján	Szenici	Nagyszombati
107	Plavecký Peter	Szenici	Nagyszombati
108	Sekule	Szenici	Nagyszombati

5. táblázat. A Pozsony fvt településeiről 2001-ben a magvárosba települők számaránya

Sorrend	Település	Elköltözők			Identifikáció
		Összesen	ebből Pozsonyból abszolút érték	%	
1	Most pri Bratislave	501	471	94,0	92
2	Stupava	2095	1902	91,0	49
3	Marianka	319	278	87,0	41
4	Ivanka pri Dunaji	1400	1219	87,0	85
5	Malinovo	403	347	86,0	90
6	Svätý Jur	1483	1242	84,0	68
7	Dunajská Lužná	872	717	82,0	78
8	Zohor	1067	863	81,0	56
9	Chorvátsky Grob	510	413	81,0	83
10	Rovinka	410	331	81,0	95
11	Tomášov	536	431	80,0	97
12	Šamorín	2684	2065	77,0	21
13	Bernolákovo	1439	1099	76,0	74
14	Miloslavov	253	192	76,0	91
15	Senec	3042	2313	76,0	96
16	Pezinok	4241	3159	74,0	65
17	Lozorno	734	536	73,0	38
18	Kalinkovo	384	282	73,0	86
19	Hubice	110	79	72,0	10
20	Štrtok na Ostrove	442	319	72,0	22
21	Borinka	145	104	72,0	31
22	Nová Dedinka	546	395	72,0	93
23	Kvetoslavov	219	153	70,0	13
24	Zálesie	240	168	70,0	101
25	Jánovce	149	103	69,0	27
26	Vlky	114	78	68,0	100
27	Nový Život	487	327	67,0	18
28	Slovenský Grob	586	394	67,0	67
29	Báhoň	415	272	66,0	57
30	Veľký Biel	538	355	66,0	99
31	Vysoká pri Morave	437	284	65,0	52
32	Jablonové	303	195	64,0	33
33	Hamuliakovo	256	163	64,0	79
34	Hrubá Borša	98	63	64,0	80
35	Veľká Paka	169	107	63,0	24
36	Blatné	335	211	63,0	75
37	Plavecký Štvrtok	510	317	62,0	45
38	Šenkvice	1302	798	61,0	69
39	Zlaté Klasy	589	352	60,0	26
40	Pusté Úľany	430	259	60,0	29
41	Veľký Grob	362	219	60,0	30
42	Záhorská Ves	329	199	60,0	54
43	Malacky	3071	1807	59,0	39
44	Kráľová pri Senci	426	253	59,0	89
45	Reca	417	248	59,0	94
46	Čakany	174	101	58,0	6
47	Janíky	230	134	58,0	12
48	Modra	2058	1189	58,0	64
49	Tureň	247	143	58,0	98
50	Vojka nad Dunajom	115	66	57,0	25
51	Jelka	708	401	57,0	28
52	Láb	384	220	57,0	37
53	Limbach	354	203	57,0	63
54	Čataj	245	139	57,0	77
55	Blahová	63	35	56,0	3
56	Kuchyňa	438	245	56,0	36

Sorrend	Település	Elköltözők			Identifikáció
		Összesen	ebből Pozsonyból		
			abszolút érték	%	
57	Lehnice	474	258	54,0	15
58	Pernek	207	111	54,0	42
59	Hviezdoslavov	64	34	53,0	11
60	Mierovo	128	67	52,0	17
61	Bellova Ves	47	24	51,0	2
62	Oľdza	57	29	51,0	19
63	Viničné	433	218	50,0	71
64	Kaplna	278	138	50,0	87
65	Čenkovce	245	120	49,0	7
66	Rohožník	758	374	49,0	46
67	Dobrohošť	75	36	48,0	8
68	Rohovce	294	140	48,0	20
69	Vištuk	430	207	48,0	73
70	Hurbanova Ves	62	30	48,0	82
71	Igram	184	87	47,0	84
72	Veľké Leváre	658	294	45,0	51
73	Borský Svätý Jur	332	151	45,0	103
74	Horný Bar	239	106	44,4	9
75	Boldog	109	48	44,0	76
76	Kostolná pri Dunaji	147	65	44,0	88
77	Moravský Svätý Ján	561	249	44,0	106
78	Báč	104	44	42,0	1
79	Jablonec	323	136	42,0	62
80	Kyselica	41	17	41,0	14
81	Macov	39	16	41,0	16
82	Závod	972	399	41,0	55
83	Častá	613	251	41,0	59
84	Lakšárska Nová Ves	248	101	41,0	105
85	Budmerice	525	210	40,0	58
86	Malé Leváre	325	127	39,0	40
87	Blatná na Ostrove	176	67	38,0	4
88	Vinosady	286	109	38,0	72
89	Trnávka	103	38	37,0	23
90	Gajary	666	248	37,0	32
91	Studienka	489	183	37,0	48
92	Dubová	358	131	37,0	61
93	Kostolište	284	103	36,0	35
94	Bodíky	62	22	35,0	5
95	Sološnica	521	180	35,0	47
96	Sekule	458	162	35,0	108
97	Suchohrad	138	47	34,0	50
98	Píla	79	27	34,0	66
99	Doľany	363	118	33,0	60
100	Kuklov	153	44	29,0	104
101	Jakubov	350	98	28,0	34
102	Hrubý Šúr	169	48	28,0	81
103	Plavecké Podhradie	152	37	24,0	43
104	Štefanová	99	24	24,0	70
105	Plavecký Mikuláš	183	43	23,0	44
106	Bilkove Humence	61	13	21,0	102
107	Plavecký Peter	187	23	12,0	107
108	Záhorie (vojenský obvod)	265	30	11,0	53

6. táblázat. Pozsony funkcionális városi térség településeire az 1995–2008 közti időszakban betelepülő lakosok száma

Sorrend	Település	A betelepülők száma 1995–2008	Ebből		Identifikáció
			1995–2001	2002–2008	
1	Pezinok	5 752	2 554	3 198	65
2	Senec	4 708	1 837	2 871	96
3	Malacky	3 971	1 836	2 135	39
4	Šamorín	3 674	1 324	2 350	21
5	Stupava	3 421	1 484	1 937	49
6	Modra	2 272	957	1 315	64
7	Ivanka pri Dunaji	2 240	816	1 424	85
8	Bernolákovo	1 751	686	1 065	74
9	Dunajská Lužná	1 677	465	1 212	78
10	Chorvátsky Grob	1 664	278	1 386	83
11	Svätý Jur	1 323	551	772	68
12	Šenkvice	1 228	512	716	69
13	Rohožník	1 070	465	605	46
14	Veľké Leváre	1 055	506	549	51
15	Veľký Biel	958	447	511	99
16	Limbach	933	378	555	63
17	Gajary	917	387	530	32
18	Miloslavov	899	200	699	91
19	Zohor	890	455	435	56
20	Jelka	875	446	429	28
21	Rovinka	866	189	677	95
22	Závod	806	344	462	55
23	Lozorno	780	358	422	38
24	Viničné	773	290	483	71
25	Zálesie	746	133	613	101
26	Lehnice	732	306	426	15
27	Zlaté Klasy	731	348	383	26
28	Báhoň	729	313	416	57
29	Vysoká pri Morave	714	287	427	52
30	Budmerice	707	280	427	58
31	Most pri Bratislave	661	210	451	92
32	Tomášov	654	256	398	97
33	Nová Dedinka	648	244	404	93
34	Nový Život	637	293	344	18
35	Záhorská Ves	630	288	342	54
36	Plavecký Štvrtok	626	265	361	45
37	Slovenský Grob	617	245	372	67
38	Blatné	576	246	330	75
39	Marianka	562	194	368	41
40	Hamuliakovo	552	199	353	79
41	Častá	551	248	303	106
42	Moravský Svätý Ján	551	270	281	59
43	Vinosady	522	199	323	72
44	Pusté Úľany	518	185	333	29
45	Horný Bar	498	97	401	9
46	Čenkovce	493	112	381	7
47	Kostolište	487	177	310	35
48	Malinovo	484	152	332	90
49	Kuchyňa	468	194	274	36
50	Studienka	457	206	251	48
51	Sekule	450	184	266	108
52	Štvrtok na Ostrove	437	212	225	22
53	Kvetoslavov	436	189	247	13
54	Jakubov	435	177	258	89
55	Kráľová pri Senci	435	154	281	34
56	Kalinkovo	417	126	291	86

Sorrend	Település	A betelepülők száma 1995–2008	Ebből		Identifikáció
			1995–2001	2002–2008	
57	Borský Svätý Jur	416	202	214	103
58	Malé Leváre	398	165	233	40
59	Reca	392	177	215	94
60	Veľký Grob	388	200	188	30
61	Sološnica	371	158	213	47
62	Vištuk	352	164	188	73
63	Láb	348	160	188	37
64	Rohovce	339	117	222	20
65	Jablonové	336	168	168	33
66	Veľká Paka	333	138	195	24
67	Lakšárska Nová Ves	330	150	180	105
68	Čataj	321	142	179	77
69	Blatná na Ostrove	297	115	182	4
70	Dubová	297	151	146	61
71	Jablonec	295	123	172	62
72	Hviezdoslavov	278	102	176	11
73	Kuklov	269	110	159	104
74	Báč	261	107	154	1
75	Pernek	255	102	153	42
76	Tureň	239	67	172	98
77	Borinka	221	78	143	31
78	Suchohrad	219	95	124	50
79	Doľany	204	99	105	60
80	Janíky	196	63	133	12
81	Plavecké Podhradie	194	76	118	43
82	Hubice	191	61	130	10
83	Hrubá Borša	187	81	106	80
84	Hrubý Šúr	181	92	89	81
85	Trnávka	172	69	103	23
86	Kostolná pri Dunaji	168	70	98	88
87	Kaplna	163	70	93	87
88	Plavecký Peter	163	67	96	107
89	Dobrohošť	160	42	118	8
90	Čakany	157	77	80	6
91	Plavecký Mikuláš	155	76	79	44
92	Igram	152	58	94	84
93	Oľdza	150	35	115	19
94	Jánovce	143	80	63	27
95	Vlky	143	51	92	100
96	Vojka nad Dunajom	129	24	105	25
97	Blahová	121	50	71	3
98	Boldog	117	33	84	76
99	Píla	114	59	55	66
100	Hurbanova Ves	110	42	68	82
101	Macov	106	33	73	16
102	Štefanová	105	55	50	70
103	Mierovo	92	54	38	17
104	Záhorie (katonai körzet)	89	54	35	53

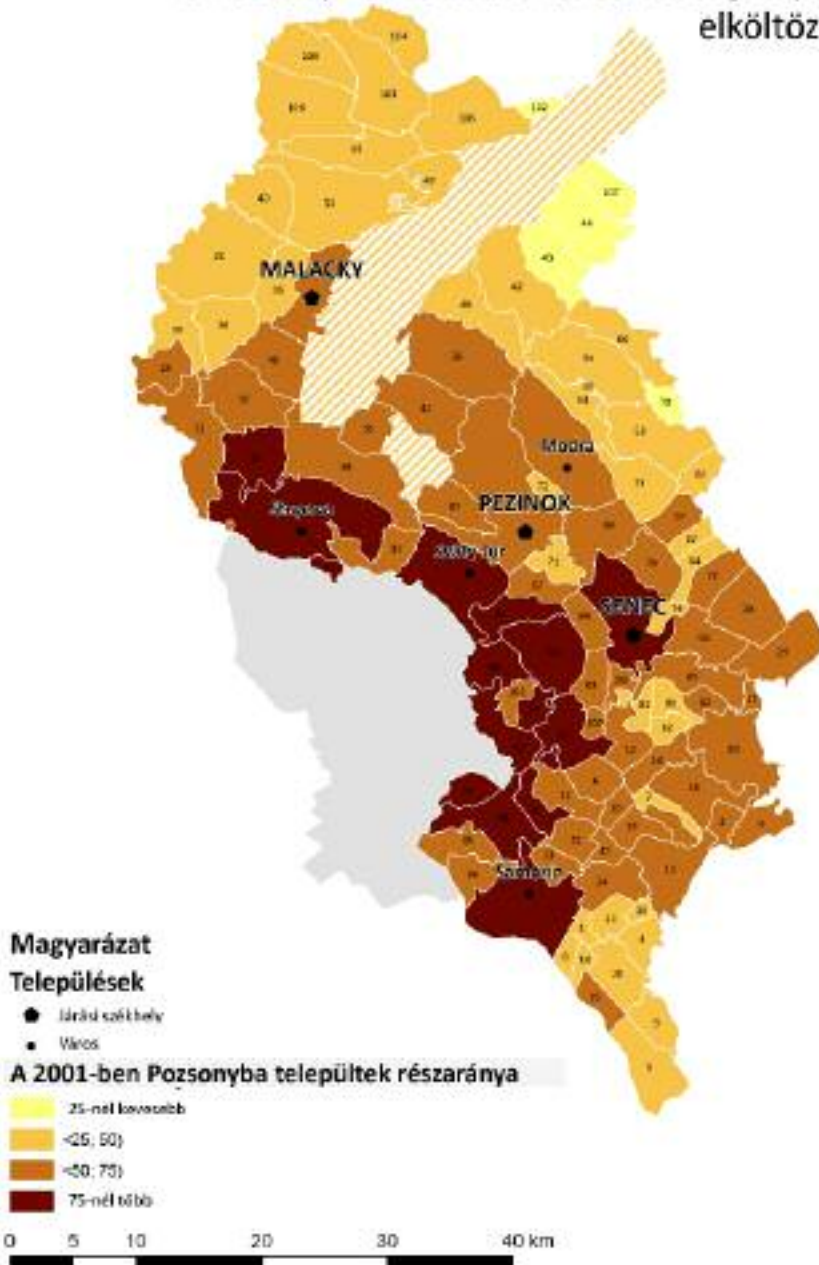
Forrás: A lakosság mozgásának mérlege 1995–2008 között, Szlovák Statisztikai Hivatal

1. Térkép. Pozsony funkcionális térség

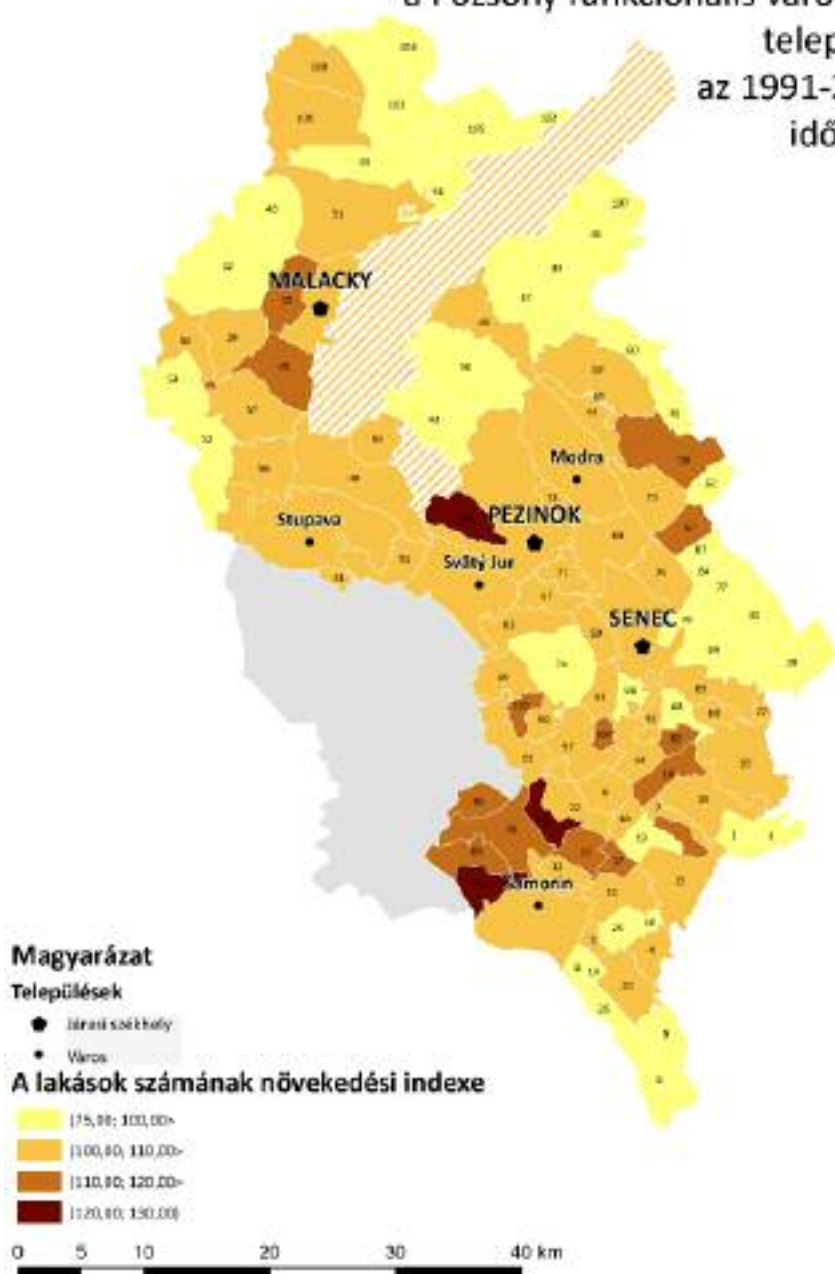
Készült 2010-ben

2. Térkép. A 2001-ben Pozsonyba települtek részaránya a Pozsony funkcionális városi térség településeiről elköltözők közül

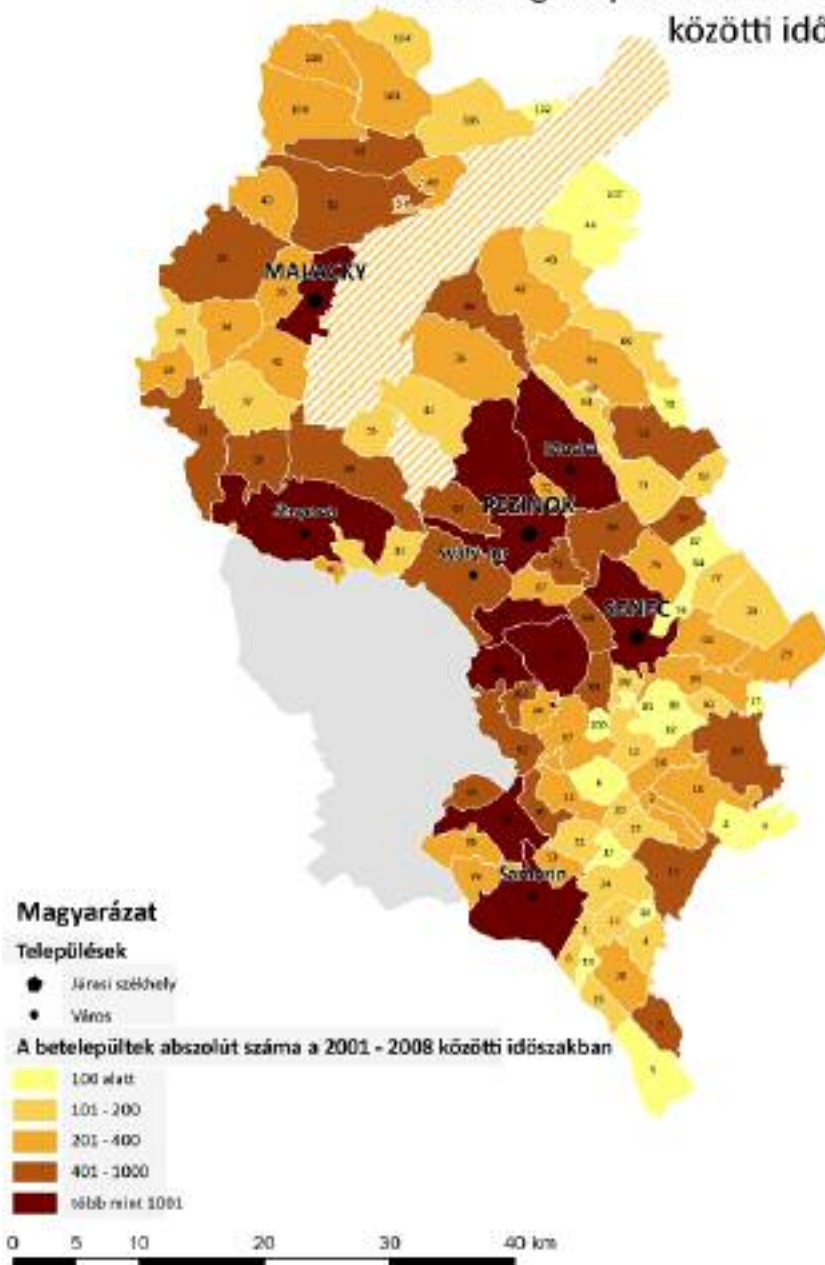

Készült 2010-ben

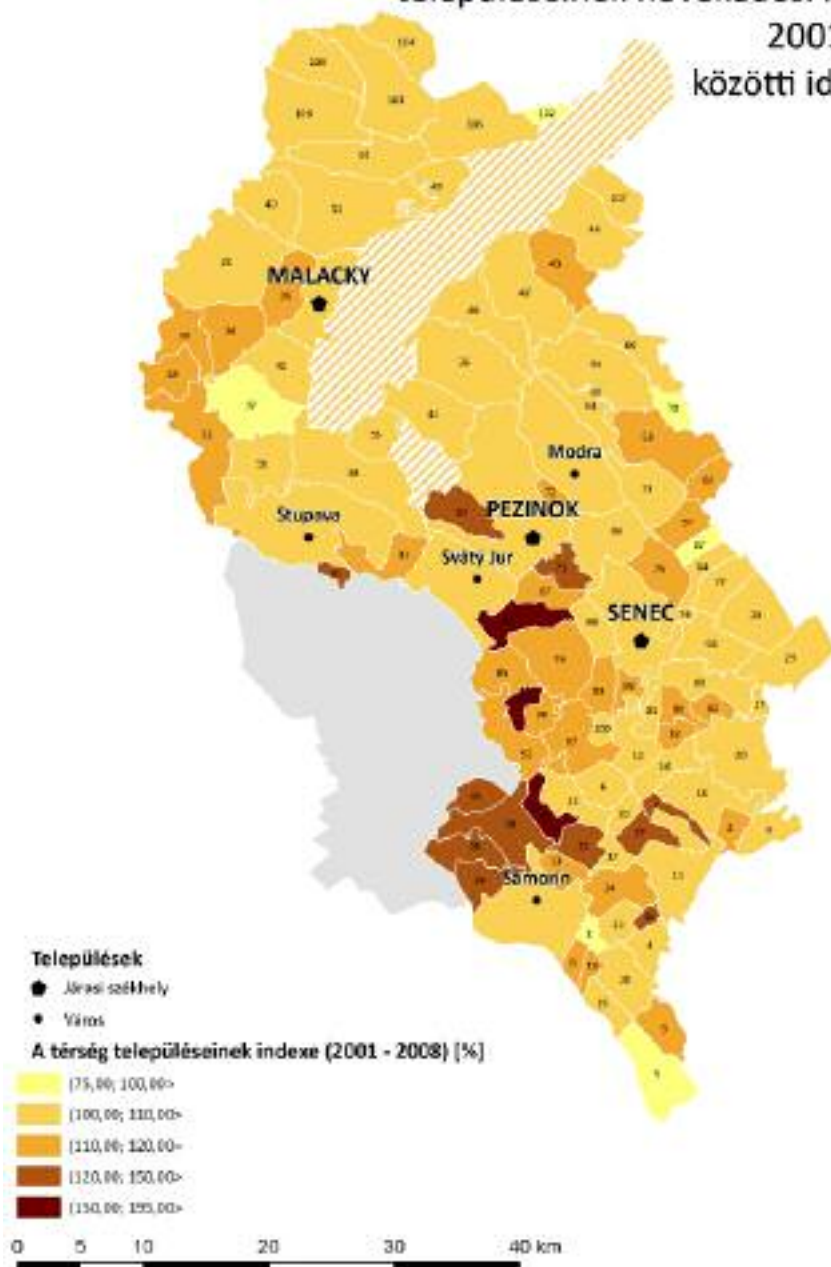
3.Térkép. A lakások számának növekedési indexe
a Pozsony funkcionális városi térség
településein
az 1991-2001-es
időszakban

4. Térkép. Immigráció a Pozsony funkcionális városi térségtelepülésein a 2001-2008 közötti időszakban

5. Térkép. Pozsony funkcionális városi térség
településeinek növekedési indexe a
2001 - 2008
közötti időszakban

IRODALOMJEGYZÉK

- Bezák, A. 1990. Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. Geografický časopis, 42, 57–73.
- Gádošiová, A. 2009. Analýza bytovej výstavby v Bratislavskom kraji v rokoch 2001–2008. DP na KRGOaPK, Prírodovedecká fakulta UK, Bratislava.
- Kebisová, K. 1999. Analýza procesov suburbanizácie Bratislavy v okresoch Pezínok a Senec. Diplomová práca (pod vedením autora). KRG OaPK, Prírodovedecká fakulta, Bratislava.
- Korec, P. 2006. Changing urban structure of Bratislava at the beginning of 21st century. AGUC, 46, 141–160.
- Kozová, M. – Spišiak, P. 2001. Cesta k trvalo udržateľnému rozvoju obce Dunajská Lužná. Životné prostredie, 1, Bratislava, 19–24.
- Kurta, T. 2007. Sociálno-geografický kontext suburbanizácie. DP na KHGaD, Prírodovedecká fakulta UK, Bratislava.
- Lacika, J. 2000. Bratislava. Dajama, 270.
- Matlovič, R. – Sedláková, A. 2004. The impact of suburbanization in the hinterland of Prešov (Slovakia). Moravian geographical reports, 15, 2, 22–31.
- Morávková, Z. 1999. Analýza procesov suburbanizácie Bratislavy v okrese Malacky. Diplomová práca (pod vedením autora). KRG OaPK, Prírodovedecká fakulta, Bratislava.
- Ondoš, S. – Korec, P. 2008. The rediscovered City: A case study of post-socialist Bratislava. Geografický časopis, 60, 2, 199–213.

- Spišiak, P. – Danihelová, D. 1998. Niektoré otázky kvality života v suburbárnom priestore Bratislavy. [Some questions about quality of life in suburban area in Bratislava]. AFRNUC, Geographica Nr. 41, Bratislava, 155–163.
- Sýkora, L. 2003. Suburbanizace a její společenské dusledky. Sociologický časopis, 39, 2, 217–233.
- Šveda, M. 2009. Priestorová štruktúra rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Bratislavy. AGUC, 53, 169–182.
- Szalai, Z. 2002. Analýza vybraných suburbanizačných procesov v južnej časti okresu Senec. Diplomová práca (pod vedením autora). KRG OaPK, Prírodovedecká fakulta, Bratislava.
- Tóth, V. 2009. Analýza Devínskej Novej Vsi ako sídla na rozhraní mesta a vidieka. BP na KRG OaPK, Prírodovedecká fakulta UK, Bratislava.
- Štatistický lexikón obcí 2002. ŠÚ SR, Bratislava.
- Výsledky sčítania obyvateľstva, domov a bytov z roku 1991.
- Výsledky sčítania obyvateľstva, domov a bytov z roku 2001.
- Údaje o bytovej výstavbe za roky 2001–2008. Slovenský štatistický úrad.

Fordította Haraszi Ildikó

LAMPL ZSUZSANNA

TÚL A VÁROS PEREMÉN

(ESETTANULMÁNY A POZSONYBÓL IKÖLTÖZÖTT
FELSŐ-CSALLÓKÖZI ÉS RAJKA KÖRNYÉKI LAKOSSÁGRÓL)

1. BEVEZETÉS

A szociológia az emberek társadalmon belüli helyváltoztatásának két fajtáját különbözteti meg: a társadalmi mobilitást és a migrációt. A társadalmi mobilitás a társadalmi struktúrán belüli „virtuális” elmozdulás, a migráció egy meghatározott földrajzi térségben való tényleges helyváltoztatással járó vándorlás. Amennyiben ez a földrajzi térség egy állam határain belül terül el, akkor belső migrációról, amennyiben viszont túllépi az államhatárt, akkor nemzetközi migrációról beszélünk.¹ A migráció alanyai a – konkrét településről, országból – kiköltöző, illetve oda vagy máshova beköltöző emberek, az ún. emigránsok (kiköltözők) és imigránsok (beköltözők).²

1 A migráció részletesebben is osztályozható, amennyiben a következő kritériumokat vesszük figyelembe:

1. a migráció gyakorisága és időtartama – napi, heti, havi, szezonális gyakoriságú, illetve rendszertelen vándorlás, állandó vagy korlátozott időtartamra szóló jelleggel,
2. a migráció távolsága – átlépi-e vagy sem az adott földrajzi terület határát, vagyis belső, illetve külső (régiók közti, intra-kontinentális, inter-kontinentális, stb.) migráció,
3. a migráció iránya – városból falura vagy fordítva, illetve egyik városból a másikba vagy egyik faluból a másikba, tehát különböző gazdasági, műszaki és kulturális fejlettséggel rendelkező települések, régiók között, illetve hasonló fejlettségű települések, régiók között végbemenő költözés,
4. a migráns személy migrációs hajlandósága – saját akaratból bekövetkező vagy kikényszerített migráció, esetleg indifferens állapot.

A feltüntetett kritériumok alapján a migráció sokféle típusa képzelhető el és létezik, ezek közül a leggyakoribb a költözés – amikor az érintett személyek állandó lakhelyet változtatnak, akár egy adott településen belül, akár rajta kívül, tehát egy másik településre vagy másik országba költöznek. A költözés egyben a migrációnak az egyetlen olyan típusa, melynek végeredményeként a lakosság térbeli összetételében állandó változások következnek be. A migráció következő típusát az ideiglenes költözések képezik, vagyis amikor különböző okok miatt egy bizonyos időre változik a lakhely, de az állandó lakhely megmarad, s az érintett személy az okok megszűnte után ide tér vissza (pl. egyetemi hallgatók az iskola befejezése után, külföldön dolgozó szakemberek a kiküldetés végetértével, stb.). A harmadik gyakori típus a munkahelyi, illetve iskolai mobilitás, amely aránylag rendszeres ingázást jelent a munkahely és az iskola helye, valamint az állandó lakhely között, miközben ez az ingázás leggyakrabban napi, esetleg hetente többszöri vagy hetente egyszeri gyakoriságú, s ugyanoda irányul. A migráció további gyakori típusa a rendszertelen költözés, azaz turbulencia, amelynek nemcsak a frekvenciája rendszertelen, hanem az iránya, módja, távolsága is kiszámíthatatlan (pl. nyaralás).

2 Lehetnek még reemigránsok, vagyis olyan személyek, akik a korábban elhagyott településre térnek vissza.

Az itt következő tanulmány témájának legtágabb fogalmi kerete a migráció, mégpedig annak mindkét formája. Szűkebb értelemben a pozsonyi dezurbanizáció egyik vetületével, a Pozsonyból a Felső-Csallóközbe, illetve Magyarországra (Rajka és Mosonmagyaróvár térségébe) való kiköltözéssel foglalkozik. Milyen a kiköltöző népesség összetétele? Miért jöttek el Pozsonyból? Hogyan érzik magukat jelenlegi lakhelyükön? Létezik-e valamilyen kapocs, amely továbbra is a fővároshoz köti őket? Ha igen, mi az? S vajon mennyire kötődnek mostani lakhelyükhöz? Ilyen és hasonló kérdések képezték a Fórum Kisebbségkutató Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia RKK NYUTI 2010-ben zajló közös kérdőíves felmérésének tárgyát, amely a *Magyar–szlovák agglomeráció Pozsony környékén – Közszolgáltatás fejlesztési hálózat Pozsony határon átnyúló agglomerációjában* című AGGLONET – HUSK/0801/1.5.1/0007 nemzetközi projektum keretében zajlott. Mielőtt rátérnék az eredmények ismertetésére, röviden felvázolom a Szlovákiában jelenleg zajló migrációs folyamatok hátterét.

A 20. század hetvenes és nyolcvanas éveiben Csehszlovákiában a belső migráció alakulását két fő tényező befolyásolta: a munkaerő-vándoroltatás és a központi települések fejlesztésének koncepciója (Bezák 2002, 331). Mindkettő központilag tervezett és szervezett volt. A munkaerő-vándoroltatás a munkaerőnek a munkaerőfelesleggel rendelkező területekről a munkaerőhiánnyal rendelkező területekre való átcsoportosítását jelentette, ami az utóbbi területek – az ún. fejlődő járások – fejlesztésével, többek között az ottani lakásépítés fokozott támogatásával járt együtt, miközben a kibocsátó járásokban a lakásépítést visszafogták. A második fontos tényező, hogy a Szlovák Szocialista Köztársaság urbanizációs fejlesztési tervének értelmében az ún. központi települések élveztek elsőbbséget, s az ebből adódó előnyök miatt ezek a települések is sok embert vonzottak. Mindennek következtében a nyolcvanas évek feléig nőtt a migránsok száma: 1981 és 1983 között évente 103 ezer, 1984 és 1986 között évente 104 ezer személy változtatott állandó lakhelyet, vagyis 1000 lakosból nagyjából 20 (Bezák 2002, 332). S mivel ezt az időszakot elsősorban a faluból városba költözés jellemezte, a nyolcvanas évek első feléig rohamosan nőtt a városlakók száma. Az emberek döntő többsége az akkori kerületi központokba, Pozsonyba, Kassára és Besztercebányára költözött, de közülük is a legtöbben Pozsonyba. 1987–1989 között a migránsok 92%-a a fővárosban talált állandó lakhelyet. Ők elsősorban a délnyugati járásokból érkeztek, beleértve az olyan magyarlakta járásokat is, mint a Galántai, Dunaszerdahelyi, Nyitrai és Érsekújvári járás (Bezák 2002, 342).

1986 után azonban fokozatosan lelassul a belső migráció. Ez a tendencia 1989 után is folytatódik: 1998-ban már csak 71 ezer ember költözik, vagyis 1000 lakosból 13. A migráció csökkenésének alapvető okát a szakemberek az állami lakásépítési program visszaesésének tulajdonítják³ (Bezák 2002, 333; Gajdoš 2001, 194), de szerepet játszott benne az új településszerkezeti felosztás és a régiók közötti különbségek elmélyülése is (Gajdoš 2001, 194).

Azon kívül, hogy folyamatosan csökken a migránsok száma, az évezred végén további lényeges folyamatok figyelhetők meg, amelyek napjainkban is érvényesülnek. Egyrészt kevesebben költöznek, ugyanakkor azok, akik költöznek, a korábbi trendtől eltérően egyre

3 1981–1985-ben Szlovákiában évente átlagosan 36,8 ezer lakást adtak át, 1996–1998-ban már csak 7,2 ezret (Bezák 2002, 333).

nagyobb távolságokra.⁴ Másrészt a központi térszerkezeti struktúra rendszerváltás utáni felbomlása következtében a három kerületi város, Pozsony, Kassa és Besztercebánya migrációs nyeresége fokozatosan migrációs veszteséggé alakul át,⁵ miközben a közeli települések migrációs egyenlege javulni kezd. Vagyis a korábbi kibocsátó s ezáltal migrációs veszteséggel rendelkező járások országszerte, de még inkább Nyugat-Szlovákiában befogadókká, a migráció új célterületeivé válnak. A koncentrációt felváltja a dekoncentráció, ami annyit jelent, hogy a belső migráció célterületei már nem a nagyobb városok, hanem a nagyobb városok holdudvarát képező települések. Ennek következményeként 1990 óta enyhén nőtt a vidéki lakosság részaránya. Jelenleg az 5 000 lélekszám fölötti települések migráció szempontjából stagnálnak, a 20 000–100 000 lakosú városokban pedig migrációs veszteség mutatható ki. Ezzel szemben az 5 000 lakosnál kevesebbet számláló településeken folyamatos a migrációs többlet. A tendencia Pozsony és környékének migrációs változásaiban mutatkozik meg a leginkább: míg a nyolcvanas években a bevándorlás következtében évi 4100 fővel gyarapodott a főváros lakossága, a kilencvenes évek végére a bevándorlók száma évi 1700-ra csökkent. Ugyanakkor növekedni kezdett a Pozsony vidéki települések lakossága, s ez a növekedés most is tart.⁶ Ezzel egyidejűleg érvényesülni kezd a szuburbanizáció és a dezurbanizáció.⁷ S ez nemcsak a nagyvárosokra érvényes, hanem Szlovákia valamennyi régiójának vidéki városaira is. Csupán a Pozsonyi kerület városai képeznek kivételt, amelyek jelenleg is a bevándorlás legattraktívabb célterületei közé tartoznak (Moravanská 2006), tegyük hozzá, nemcsak a távolabbi régiók lakosai számára, hanem a pozsonyi lakosok számára is. A város migrációs egyenlegében bekövetkezett változás ugyanis nemcsak a Pozsonyba költözők csökkenésének köszönhető, hanem annak is, hogy nőtt a Pozsonyból kiköltözők aránya (Bezák 2002, 342). Az ezredfordulótól egészen napjainkig a legnagyobb migrációs nyereséggel rendelkező járások a Galántai, Dunaszerdahelyi, Lévai, Senicai, Pozsonyi, Nyitrai, Érsekújvári és Komáromi járás – tehát azok a járások,

4 Ami a költözködés távolságát illeti, a nyolcvanas évek első felében a migránsok 61%-a az adott régió belül, tehát annak egyik településéről a másik településére költözött, 39%-uk pedig átlépve a régió határát, nemcsak másik településre, hanem másik régióba is költözött (Gajdos 2001, 195). 2001-ben a lakhelyet változtató 79 881 személynek már csupán 46 százaléka költözött a szomszédos településre, 32 százaléka a szomszédos járásba, 18 százaléka pedig más kerületbe.

5 Ezt nagyon jól példázza Pozsony ötödik városkerülete, Ligetfalu migrációs helyzetének változása. A 20. század kilencvenes éveinek elejéig ebbe a városrészbe költöztek be a legtöbben, s a korábban falusias jellegű hangulatos városrész alvóvárossá, vagy ahogyan sokszor jellemezték várossá alakult a városban. A kilencvenes években azonban felére csökkent a betelepülők száma, jelenleg pedig elvesztette az imigrációs szaporulatból származó Pozsony városon belüli elsőségét. A Ligetfaluból kiköltözők harmadik legnépesebb csoportját a dunaszerdahelyi és a galántai járásba emigrálók alkotják.

6 A belső migráció szempontjából három attraktív terület létezik. Az egyik Pozsony és környéke, amely részben magában foglalja a magyarlakta Szenci, Dunaszerdahelyi és Galántai járást is. A másik központ Kelet-Szlovákiában található, Kassa és környéke, tehát a magyarlakta Kassa-vidéki járás is. A migráció szempontjából érdekes területek harmadik csoportját a külföldi befektetések által felértékelődött vidékek jelentik, többek között a magyarlakta Galántai járás (Samsung), a Kassa-vidéki Kechneci ipari park és részben a Nagyszombati kerület (Peugeot-Citroen).

7 A szuburbanizáció lényege, hogy a városközpont lakosságához képest megnövekszik a városi peremkerületek (elővárosok) lakosságának az aránya. A dezurbanizáció a szuburbanizáció kísérőjelensége, s abban nyilvánul meg, hogy a város lakosságának csökkenésével növekszik a várost övező vidéki települések lakossága. Mivel azonban a projektben a földrajzi, regionálistudományi megközelítést használtuk, s a jelenséget mint térfolyamatot vizsgáljuk, az ismertetett folyamatnak a szuburbanizáció a helyes megnevezése.

amelyek korábban évtizedekig migrációs veszteséget produkáltak –, s ahova azóta az összes migráns 88%-a költözött.⁸

Az ország EU tagállammá válása óta a Pozsonyból kiköltözők számára további új célterületként szolgál a magyarországi Rajka és Mosonmagyaróvár közötti térség.

A szuburbanizáció és dezurbanizáció folyamatát felgyorsítja, hogy vidéken főleg azokon a településeken, amelyekből a város könnyen és aránylag gyorsan megközelíthető, javulnak az életkörülmények, fellendül a közművesítés, a lakásépítés, s ezáltal ezeknek a településeknek megnő a vonzereje a városi lakosság bizonyos rétegei számára.⁹ Ilyen települések a Pozsony vonzáskörzetében levők is, köztük az általunk vizsgált Felső-Csallóköz és az említett magyar–szlovák határ menti térség települései.

2. A MINTA JELLEMZÉSE

A felmérésnél a standard kérdőíves módszert alkalmaztuk.¹⁰ Az eredeti célkitűzés szerint olyan embereket akartunk megkérdezni, akik 1. Pozsonyból költöztek a Felső-Csallóközbe vagy Magyarországra; 2. 2004 után költöztek; 3. nemcsak hétfégi „turisták”, hanem az adott településen laknak. A kiköltözőkről semminemű adattal nem rendelkezünk, lakossági listánk sem volt, sőt még a számuk becslésére tett kísérlet sem hozta meg a várt eredményt.¹¹ Az

8 A magyarlakta járásek közül – s egyben országos méretben is – a Szenci járás rendelkezik a legpozitívabb migrációs mérleggel (2005-ben 1 000 lakosra számítva 16 bevándorló jutott). A bevándorlók két harmada Pozsonyból költözött a járásba. Hasonlóképpen a Dunaszerdahelyi és a Galántai járás bevándorlóinak többsége is Pozsonyból érkezett. A nagyvárosból vidékre költözés tendenciája Kelet-Szlovákiában is megfigyelhető, ugyanis a Kassa-vidéki járás bevándorlóinak 43 százaléka Kassáról származik.

9 A szuburbanizáció korai formái a 18. századi Angliában fedezhetők fel, amikor a burzsoázia körében divattá vált, hogy a városhoz közeli, de vidéki településre költözzenek. Ezzel egyrészt a nemeseket akarták utánozni, akiknek mindig is volt „nyári lak”-juk, másrészt a vidéki élet romantikája vonzotta őket. A kiköltözéshez azonban az is hozzájárult, hogy menekülni akartak a piszkos, poros ipari városok már akkor is egészségtelen környezetéből (Sýkora L. 2003, 224). A 19. század végén és a 20. század elején bekövetkező technikai fejlődés további lökést adott a szuburbanizációnak. Főleg a vasúthálózat fejlesztésének köszönhető, hogy Angliában és az Egyesült Államokban egyre több ember számára a lakóhely és a munkavégzés helye két különböző földrajzi pontot jelenthetett. A vasúthálózat mentén Prágában és Budapesten is peremterületek alakultak ki. A szuburbanizáció további hulláma a II. világháború után következett be, mégpedig elsősorban az Egyesült Államokban, ahol rohamos fejlődésnek indult az autópálya, és a személygépkocsi luxuscikkből használati eszközzé vált (Sýkora, ugyanott). S míg a szocialista országokban az állam a már említett lakásépítési politikával és egyéb rendeletekkel a koncentrációt támogatta, az USA-ban az állam a szuburbanizációt serkentette egyrészt a közutak építésének fokozott támogatásával, másrészt a lakosság számára megfizethető jelzáloghitelekkel, amelyeknek köszönhetően peremterületi és vidéki házakat építhettek, illetve vásárolhattak.

10 A szuburbanizáció empirikus vizsgálatánál kétféle megközelítést szoktak alkalmazni. Az egyik a városközpont és a peremövezetek összehasonlításán alapul, a másik a vizsgált terület kiválasztott morfológiai struktúráit elemzi. Az első megközelítés inkább Európára, a második inkább az Egyesült Államokra jellemző. Mivel a centrumból a perifériára költözés a szuburbanizáció legmarkánsabb irányvonala, Sýkora szerint a szuburbanizáció leginkább a lakosság, s részben a vállalatok költözésén keresztül követhető nyomon. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a centrumból a peremvidékre költözésen kívül a más jellegű migráció is hozzájárul a szuburbanizációhoz, például a nemzetközi migráció, vagy az ország más vidékeiről történő beköltözés.

11 A migráns lakosság követésének módszertani nehézségeiről részletesen lásd Divinsky 2009; Holá 2007, 115. A 2011-es népszámlálás során az Európai Parlament ajánlására az uniós tagállamok egységes kérdésblokkban fogják követni a migrációt, aminek egyrészt az a célja, hogy országok között összehasonlítható adatok gyűljenek össze, másrészt pedig ezáltal lehet kiküszöbölni az eddigi eltérő kérdésfeltevésekből származó különbségeket és értelmezési nehézségeket. Ugyanakkor a 2011-es népszámlálási ívben az eddiginél több kérdés vonatkozik majd a belső és nemzetközi migrációra. Igaz, ezek között szerepel egy olyan nem kötelező kérdéscsoport is, amelyről az illetékes ország dönti el, hogy beiktatja-e a kérdőívbe vagy sem.

említett akadályok miatt a mintavételnél semmiféle reprezentativitást biztosító szabályt nem tudtunk alkalmazni. A minta úgy alakult ki, hogy a helyismerettel rendelkező kérdezőbiztosoknak a három kritériumnak megfelelő lakosokat kellett megszólítaniuk. Összesen 600 embert kérdeztek meg, 360-at a Felső-Csallóközben, 240-et Magyarországon. A lekérdezés 2010 márciusában zajlott a következő településeken: Szlovákiában: Bacsfa, Balony, Béke, Csallóközsütörtök, Csenke, Csölösztő, Doborgaz, Dunajská Lužná, Éberhard, Nagymagyar, Rovinka, Sárosfa, Somorja, Somorja-Tejfalú, Szemet, Gútor, Vajka; Magyarországon: Bezeny, Dunakiliti, Feketeerdő, Hegyeshalom, Máriaiget, Mosonmagyaróvár, Rajka.

A 600 kitöltött kérdőívből 498 volt használható, bár ezek 30%-nál a kérdezőbiztosok nem tartották be a második kritériumot, és olyan lakosokat is megkérdeztek, akik 2004 előtt költöztek az adott településre. Mivel azonban ezek a kérdőívek egyébként teljességgel használhatók, nem iktattuk ki őket, hanem megpróbáltunk a hátrányból előnyt kovácsolni: a beköltözés dátuma lett az egyik független változó, amely szerint a válaszadókat 2000 előtt, 2000–2004 között, illetve 2004 után beköltözöttekre csoportosíthattuk, s így azt is meg tudtuk nézni, hogy a vizsgált kérdésekben különböznek-e egymástól a három eltérő időszakban letelepedett lakosok.

A két almintá – a Felső-Csallóközbe költözöttek (a továbbiakban: csallóköziek) és a Rajka–Mosonmagyaróvár térségébe emigrálók (a továbbiakban: magyarországiak) – százalékos megoszlása 60 : 40. Nemzetiségi hovatartozás szempontjából mindkét almintá többségét (81%) szlovákok alkotják. A csallóköziek 16%-át magyarok, 3%-át más nemzetiségűek képezik. A magyarországiak 18 százaléka magyar nemzetiségű.

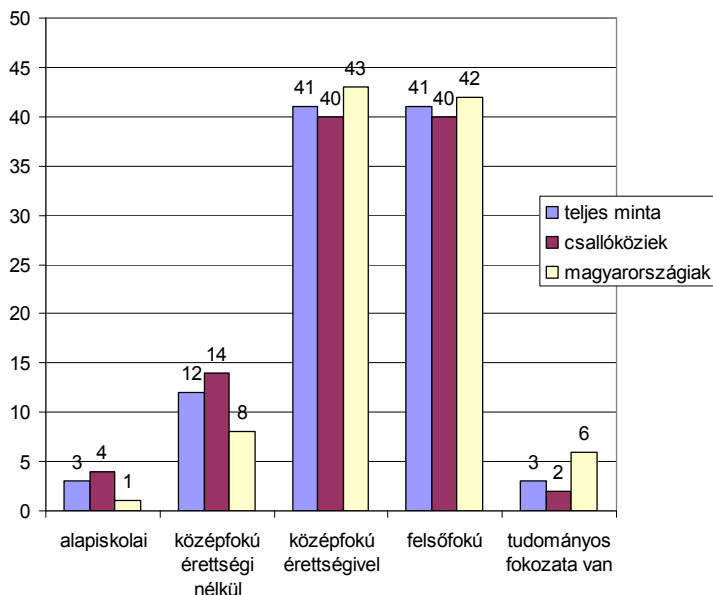
- 12 A belső migrációról szóló országos statisztikai adatok szerint leggyakrabban az érettségizettek és a diplomások, valamint a 40 éven felüliek költöznek (Šprocha B. 2007, Moravanská K. i. m.), s inkább a nők. 2006-ban 1000 migráns nőre 970 férfi jutott (Šprocha B. i. m.). A migráns férfiak két korcsoportban múlják felül a migráns nőket, a 0-14 évesek és a 30-54 évesek korcsoportjában.

Akárcsak Szlovákia lakosságának átlagéletkora, a költözők átlagéletkora is egyre inkább növekszik. 1996 és 2000 között a migráns férfiak átlagéletkora 27,3 év volt, a migráns nőké 28,8 év. A 2001 és 2006 közötti időszakban a férfiak átlagéletkora 29 évre, a nőké 30,6 évre nőtt. Az említett időszaktól kezdve mindkét nemnél megfigyelhető, hogy a 25-64 évesek valamennyi kohorszában nőtt a migránsok részaránya.

A költözők egyötöde 15 éven aluli, nekik még nincs semmilyen iskolai végzettségük. A férfiak 38 százalékának, a nők 33,5 százalékának van érettségivel végződő középiskolai végzettsége vagy felsőfokú végzettsége.

Családi állapot szerint a költözés leginkább a nőtlenekre/hajadonokra, valamint a házasságban élőkre jellemző. Ez a két kategória alkotja az összes migráns személy 90 százalékát. 1996-tól azonban e téren is bekövetkeztek bizonyos változások. Míg 1996 és 2000 között úgy a férfiak, mint a nők esetében a házasságban élők alkottak többséget, a következő időszakban, vagyis 2001 és 2006 között a migráns férfiak többségét a nőtlenek képezték (47% nőtlen, 43% nő). A nők esetében továbbra is a férjezettek domináltak, de az előző évekhez képest nőtt a hajadonok részaránya (44% férjezett, 41% hajadon). S ugyancsak megfigyelhető, hogy a korábbi évekhez képest megnőtt a költözőkön belül az elváltak részaránya (úgy a férfiak, mint a nők esetében 8%). A migráns férfiak 2 százaléka, a migráns nők 8 százaléka volt özvegy.

1. ábra. A megkérdezettek iskolai végzettsége

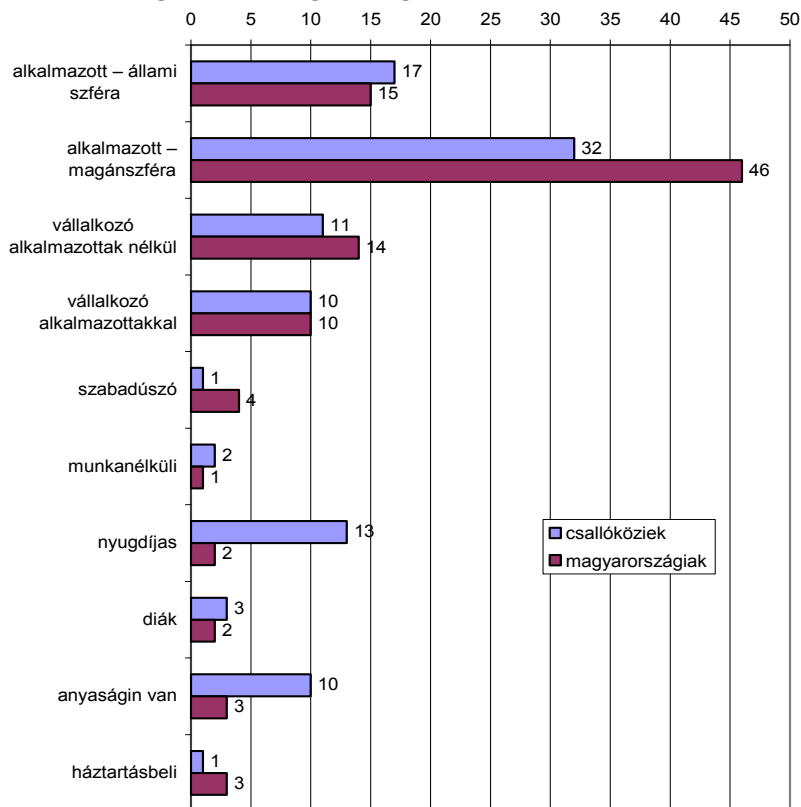
A válaszadók 43 százaléka férfi, 57 százaléka nő. Átlagéletkoruk 41 év – a csallóközieké 44 év, a magyarországiaké 36 év. Kétharmaduk házas, 74 százalékuknak van gyermeke. Iskolai végzettség tekintetében kimagasló az érettségizettek és diplomások részaránya, s ez a magyarországiakra még inkább jellemző, mint a csallóköziekre (1. ábra).

Amennyiben összehasonlítjuk a megkérdezetteknek a felsorolt mutatók szerinti összetételét a belső migrációra vonatkozó statisztikai adatokkal, akkor azt látjuk, hogy nem és kor tekintetében az országos tendenciákat tükrözi, iskolázottság tekintetében viszont lényegesen felülmúlja, hiszen a felsőfokú végzettségük 41 százalékot alkotnak¹³. Vagyis a mintában szereplő személyek a szlovákiai átlagnál már eleve iskolázottabb migránsoknál is iskolázottabbak.

Gazdasági státusz szerint a többség alkalmazott, elsősorban a magánszféra alkalmazottja (2. ábra). Nagyjából minden ötödik válaszadó vállalkozik, az önfoglalkoztatók vannak többen. A csallóköziek között átlagon felüli a nyugdíjasok és a gyermeküket nevelő anyák, a magyarországiak között pedig az önfoglalkoztató vállalkozók, de leginkább a magánszféra alkalmazottainak a részaránya.

13 Szlovákia lakosságának iskolai végzettség szerinti összetétele a 2001-es népszámlálás adatai szerint – a gyermekeket (20%) is beszámítva: 21,06% alapkiskolai, 23,5% középfokú érettségi nélkül, 49,12% középfokú érettséggel, 7,8% felsőfokú (László B. 2006).

2. ábra. A megkérdezettek gazdasági státusza

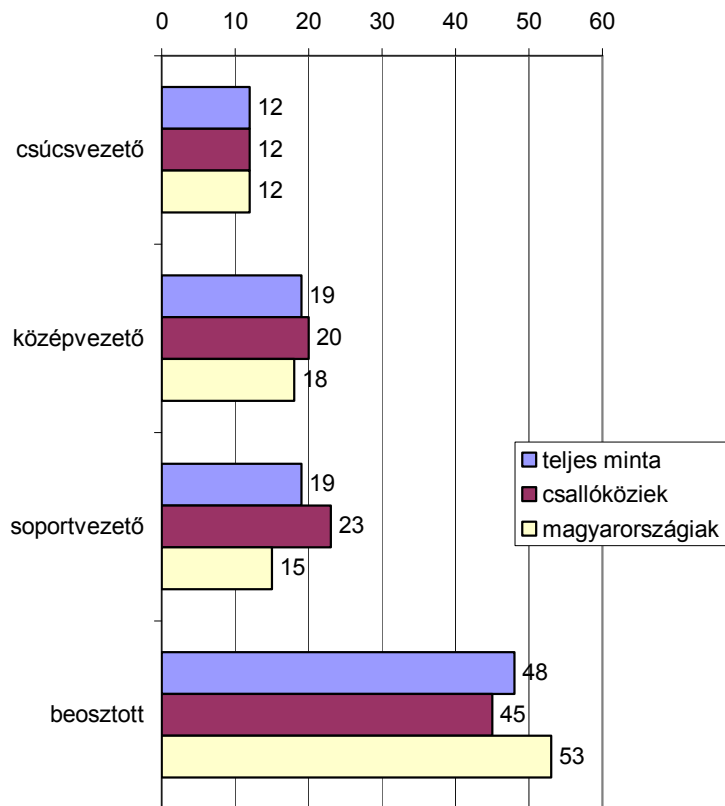

Munkahelyi beosztás szerint a beosztottak dominálnak, főleg a magyarországiak között (3. ábra). A csallóköziek között több a vezető beosztású, a magyarországiak között több a beosztott.

A költözés időpontja szerint a fő hullám 2004 után érkezett. A megkérdezettek 8%-a 2000 előtt, 22%-a 2000 és 2004 között, 70%-a pedig 2004 után költözött. A legtöbben 2007-ben (18%), 2008-ban (21%) és 2009-ben (14%) váltak az adott település lakójává. A csallóközi imigránsok 61%-a szinte valamennyi magyarországi 2004 után költözött be. 2005-ben két megkérdezett települt át Magyarországra, egy évvel később heten, 2007-ben pedig 56-an. A legtöbb megkérdezett (összesen 120 személy) 2008-ban és 2009-ben költözött Magyarországra.

Bár a kutatás során több szempontból is nagyon részletesen vizsgáltuk a kiköltözők elégedettségét, s ezeknek a problémaköröknek az elemzésére az írás további részében kerül sor, vessünk egy pillantást arra, hogy mennyire elégedettek életük különböző területeivel. Az 1. táblázatban szereplő számok egy 1-től 5-ig terjedő osztályozás átlagának felelnek meg, s minél alacsonyabb az értékük, annál jobb az osztályzat, vagyis annál elégedettebbek az emberek az adott területtel. A zárójelben szereplő szám azt jelenti, hogy a felsorolt 11 terület közül az adott terület a hányadik legjobb értékelést kapta.

3. ábra. A megkérdezettek munkahelyi beosztása

Mennyire elégedett a következőkkel?

	Csallóköziek	Magyarországiak
Lakáskörülményeivel	1,44 (2)	1,59 (1)
Lakhelyével	1,65 (4)	1,71 (3)
Munkájával	1,97 (7)	1,83 (4)
Családi életével	1,33 (1)	1,70 (2)
Jövedelmével	2,45 (11)	2,33 (11)
Életszínvonalával	2,06 (9)	2,20 (9)
Egészségi állapotával	2,03 (8)	2,03 (7)
Életkilátásaival	2,16 (10)	2,28 (10)
Az emberi kapcsolatokkal a lakhelyén	1,78 (6)	1,91 (6)
Lakhelyén a szlovákok és magyarok együttélésével	1,54 (3)	1,90 (5)
A szlovák–magyar viszonyral	1,72 (5)	2,08 (8)

Az eredmények azt mutatják, hogy elégedett emberekkel van dolgunk. A csallóköziek nagyon elégedettek a családi életükkel, a lakáskörülményeikkel, a szlovákok és magyarok együttélésével, a lakhelyükkel, a szlovák–magyar viszonyral, az emberi kapcsolatokkal a lakhelyükön

és a munkájukkal. A többi területtel kicsit elégedetlenebbek, de ezekkel kapcsolatban is még mindig az elégedettség dominál.

A magyarországiak nagyon elégedettek a lakáskörülményeikkel, a családi életükkel, a lakhelyükkel, a munkájukkal, a szlovákok és magyarok együttélésével, az emberi kapcsolatokkal, a többi területtel pedig nem kimagaslóan, de azért ők is elégedettek.

A kapott eredmények két ponton teljes mértékben megegyeznek a reprezentatív lakossági felmérések eredményeivel. Egyrészt abban, hogy a populáció általában a családi életével a legelégedettebb, másrészt pedig abban, hogy általánosan jellemző a jövedelemmel kapcsolatos elégedetlenség. Ugyanakkor a mingránsok lényegesen elégedettebbek a lakáskörülményeikkel, s bár ők is leginkább a jövedelmüket nehezményezik, e tekintetben is elégedettebbek a lakosságnál.

3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

3.1. A migráció előzményei és okai

Szlovákiában a lakosság egy része (főleg a fiatalabbak és iskolázottabbak¹⁴) szívesen keres munkát akár külföldön is, a lakosság másik része viszont sokszor arra sem hajlandó, hogy a szomszédos településre menjen dolgozni, mivel az alacsony bérszint nem kompenzálná az ingázással járó magas utazási költségeket. Szakemberek szerint a munkaerőpiaci mobilitás további hátráltató tényezője az alacsony költözködési hajlandóság, amelyet két alapvető tényezővel magyaráznak:

1. a lakosság mezőgazdasági orientációja és az ezzel összefüggő földhözkööttség, amely oda vezet, hogy nem akarnak megválni az ingatlanjaiktól, és nem akarnak máshova költözni (ez főleg a déli régiókra, tehát épp a magyarlakta járásokra jellemző),

2. a magas lakásbérleti díjak, amelyek nincsenek összhangban a kereseti lehetőségekkel, így a vándorló munkaerőnek ingáznia kell, ami újfent arra készíti, hogy inkább otthon maradjon

A 2001-es népszámlálás eredményei, valamint a más felmérésekből (Gajdos 2001; Moravanská 2006; Lampl 2007) rendelkezésre álló adatok azt bizonyítják, hogy Szlovákia lakossága nem igazán szeret költözködni. 2004-ben a lakosság 60%-a ugyanott élt, ahol született, a szülőhelyüket elhagyók háromnegyede pedig csak egyszer költözött életében. A költözködés inkább a városlakókra jellemző, s a szülőhelyüket inkább elhagyják a nem szlovák nemzetiségűek, mint a szlovákok.¹⁵

A nemzetiségi szempont kivételével mindezt a mi adataink is megerősítik. A megkérdezettek cca. kétharmada felnőtt élete során egyszer költözött más településre, ami azt jelen-

14 Az iskolázottsággal egyenes arányban növekszik a nagyobb távolságokra költözés hajlandósága.

15 A 2007-es adatok csak a szlovákiai magyarokra vonatkoznak, viszont ezek is az alacsony migrációs szándékról tanúskodnak. A szlovákiai magyarok túlnyomó többsége - a migráció célterületétől függően 60-84 százalék - még akkor sem akarna elköltözni, ha ezzel javulnának az életkörülményei. Ez különösen érvényes a belső migrációra, ugyanis Magyarországra, más európai országba és majdhogynem tengerentúltra is szívesebben költöznének, mint Szlovákia bármely más területére, amely lakhelyükön kívül esik. Azok közül, akik mennének, a legjellemzőbb a szomszédos városrészbe/faluba, Magyarországra és nyugat-európai országba való migrációs hajlandóság, amely a megkérdezettek nagyjából egy negyedét érinti, ami viszont a múlthoz hasonlítva mindenképpen magasabb költözési kedvről árulkodik. Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy 2007-ben a megkérdezettek fele naponta ingázott a lakhelyéről a munkahelyére.

ti, hogy a minta nagy részét olyan emberek alkotják, akik Pozsonyban születtek vagy felnőtt koruktól kezdve ott éltek, s valójában csak egyszer költöztek, mégpedig a mostani, csallóközi vagy magyarországi lakhelyükre. A válaszadók fennmaradó egyharmada már többször váltott települést. Igaz, nekik is Pozsony volt a legutolsó lakhelyük, de ők nem onnan származnak, hanem még korábban, de mindenképpen felnőtt korukban, más településről költöztek a fővárosba. E tekintetben a Felső-Csallóközbe és a Magyarországra költözötték között nincs számottevő különbség.

Amint korábban említettem, a minta 60%-át Szlovákiában, a Felső-Csallóköz falvaiban élők, 40%-át pedig a Magyarországra, Rajka és Mosonmagyaróvár térségébe költözött, korábban pozsonyi lakosok alkotják. Állandó lakhelyüket tekintve azonban nem mindenkinél van nyoma ennek a kitelepülésnek. A magyarországiak közül Magyarországon csak egynek van állandó lakhelye, a többieké továbbra is Szlovákiában, túlnyomórészt Pozsonyban van.¹⁶ A csallóköziek háromnegyedének állandó lakhelye Csallóközben van, a többieké szintén Pozsonyban.

A csallóközieknel megfigyelhető, hogy minél régebben laknak ebben a régióban, annál inkább jellemző, hogy az állandó lakhelyük is ott van. A 2000 előtt ideköltözöttek 92%-ának, a 2000–2004 között betelepültek 77%-ának, a 2004 után érkezettek kétharmadának van itt az állandó lakhelye.

A legszorosabb kapocs, amely továbbra is Pozsonyhoz köti a válaszadókat, a munkájuk. 61%-uk – a csallóköziek 54%-a és a magyarországiak 82%-a – ugyanis a fővárosban dolgozik.¹⁷ Ezenkívül minden ötödiknek Pozsonyban él a családja. Saját tulajdonban levő fővárosi lakást vagy egyéb ingatlant 2%-uk említett.

Milyen körülmények előzték meg a leköltözést? Voltak, akik hosszabb ideje tervezgettek (40%), de a többség nem tervezte előre, hanem csak a kínálkozó alkalmat ragadta meg (37%) vagy rákényszerült a költözésre (18%). A Magyarországra költözőkre jellemzőbb, hogy tervezgették ezt a lépést, a Csallóközbe települtek viszont leginkább a kínálkozó lehetőséggel éltek. A 2000 előtt érkezőket leggyakrabban a kényszer vitte rá a költözésre, a később költözőknél viszont háttérbe szorult a kényszer mint a költözési folyamat elindítója, s csaknem azonos szerepet kap a tervezgetés és a lehetőségek kihasználása. A korábban költözők legtöbbször tehát így próbált meg kiutat találni szorult helyzetéből. Ezzel szemben a később költözők többségének már volt választási lehetősége.

Mielőtt új lakhelyükre költöztek, a csallóköziek egy negyede már ismerte a települést, főleg azok, akik 2000 előtt kerültek oda. Az utóbbiak csaknem 40%-a költözött ismerős településre. Harmancöt személy tulajdonképpen visszaköltözött a szülőhelyére, ezenkívül minden negyedik válaszadónak a családtagja vagy rokona, minden harmadiknak a barátja, ismerőse, kollégája élt ott.¹⁸ A később érkezők között lényegesen kisebb a települést ismerők

16 A magyarországi állandó lakhely igénylése csak öt éves ott tartózkodás után lehetséges. A megkérdezettek közül csak kettő felel meg ennek a követelménynek, a többiek, amint arról szó volt, az utóbbi 3 évben érkeztek.

17 Az Eurostat adatai szerint az utóbbi években Pozsony és környéke – Prágához és környékéhez hasonlóan – gazdasági fejlődésben és életszínvonalban túlszárnyalta az uniós átlagot. A közigazdászok és a statisztikusok viszont figyelmeztettek arra, hogy ezek az adatok torzítanak. Nemcsak azért, mert nem veszik figyelembe a régióként különböző árrelációkat, ugyanis Pozsonyban nemcsak a fizetések, hanem az árak is magasabbak, mint a többi régióban, hanem azért is, mert azt sem veszik figyelembe, hogy Pozsony gazdasági teljesítményéhez azok az emberek is hozzájárulnak, akik ugyan a fővárosban dolgoznak, de máshol laknak. Ezeknek az embereknek tipikus példáját képezik az említett válaszadók.

18 A szlovákok 12, a magyarok 27 százalékának élt családtagja, rokona az adott településen. A szlovákok 56, a magyarok 41 százaléka költözött olyan településre, ahol senkit sem ismert.

részaránya. Azok közül, akik nem ismerték a kiszemelt települést, minden harmadik érezte fontosnak, hogy tudakozódjon az ottani életkörülményekről és lakosságról.

A Magyarországra költözőknek csupán 8%-a ismerte leendő lakhelyét. Emellett csaknem minden második megkérdezett informálódott a településről.

Ezekből az adatokból arra is következtethetünk, hogy míg korábban a vegyes lakosságú Felső-Csallóközbe költözés fontos szempontjaként szerepelhetett az is, hogy legyen ott valaki ismerős, hogy a betelepülők ne érezzék magukat egyedül (ne feledjük, hogy döntő többségük szlovák nemzetiségű, s minél régebben költöztek a Csallóközbe, nemzetiségi szempontból annál kompaktabb, „magyarabb” volt ez a térség), később ez a szempont egyre inkább veszített a jelentőségéből, s egyre inkább költöztek olyan településekre is, ahol senkit sem ismertek. Vagyis egyre kevésbé „tartottak” a magyar közegtől. A Magyarországra költözőknél sem zárható ki ez a szempont. Az igaz, hogy csak hármuknak élt ott rokona, de minden harmadiknak volt olyan ismerőse, kollégája, aki már öelőtte áttelepült.

A migráció okait illetően a szakirodalom általában öt tényezőcsoportot tüntet fel. Ezek a következők:

1. társadalmi-gazdasági tényezők: munkahelykeresés, a kedvezőtlen lakáshelyzet megoldásának lehetősége, megfelelőbb lakókörnyezet biztosítása (pl. slumosodó városrészből való elköltözés)
2. társadalmi-kulturális és politikai tényezők: etnikai szempontok, a társadalmi rétegződés szempontjai, nyelvhasználati szempontok
3. demográfiai tényezők: egészségügyi szempontok, házasságkötés, válás, családtag követése
4. környezeti tényezők: klíma, az adott település környezet-ökológiai fekvése, tiszta, nem szennyezett környezet keresése
5. egyéb tényezők: esztétikai és egyéb személyes szempontok

Az országos migrációs statisztikákból kiderül (Šprocha 2007), hogy 1996 és 2006 között a költözködés elsődleges oka a lakáshelyzet megoldása (36%). Ezt követi a családtag követése (mindkét nemnél 28%), különböző, nem specifikált okok (17%) és a házasságkötés (nők 10%, férfiak 6%).¹⁹

A pozsonyi dezurbanizáció egyik lényeges elindítója, hogy vidéken olcsóbban lehet lakást, házat venni, mint a fővárosban. Ezt a csallóközi és magyarországi megkérdezettek válasza is igazolja. A költözködés általuk felsorolt okait a következő öt pontban lehet összefoglalni:

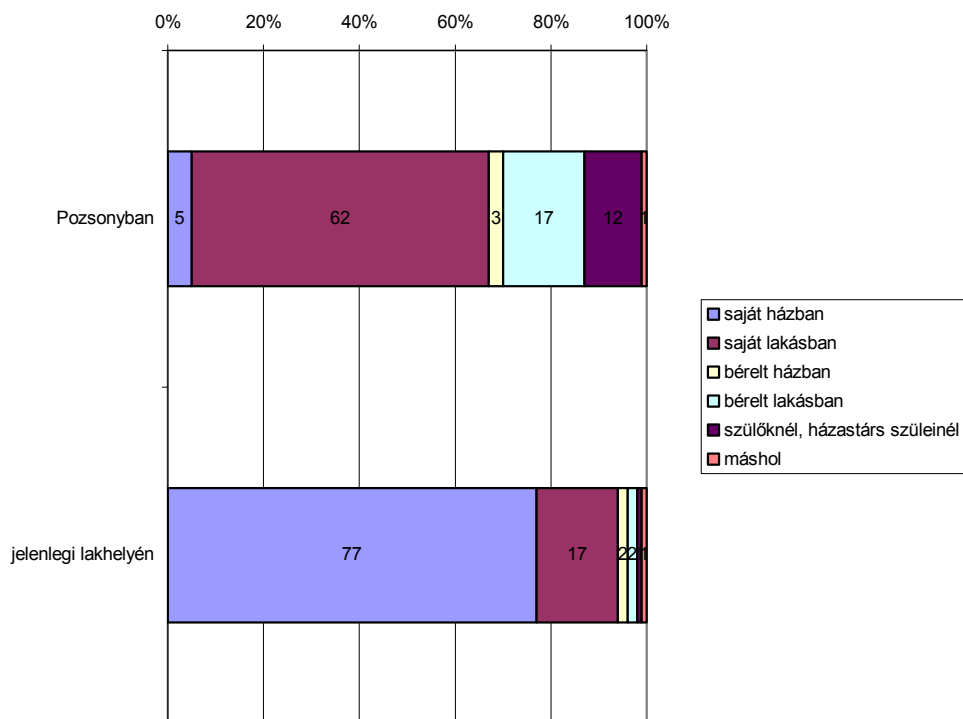
- megfizethető árú telkek és családi házak
- Pozsony közelsége
- olcsóbb élet
- családtagok, barátok közelsége
- természetközelség, nyugalom, vidéki életmód

A kiköltözés elsődleges oka tehát a lakáshelyzet megoldása. S ha összehasonlítjuk, hol laktak Pozsonyban, és hol laknak most, akkor beigazolódik, hogy a fővárosból való kiköltözés valóban javított a megkérdezettek lakáskörülményein. Pozsonyban csak kétharmaduk

¹⁹ Az 1996–2000 közötti időszakhoz képest 2001 után még inkább jellemző, hogy az elsődleges költözési ok a lakáshelyzet megoldása, miközben a házassodás és a családtag követése egyre kevésbé fordul elő.

élt saját lakásban vagy családi házban, a többiek főleg bérelt lakásban vagy a szülőknél laktak.²⁰ Jelenleg viszont 94%-uk a sajátjában lakik, s közülük is a legtöbben (77%) családi házban (4. ábra). A ház- vagy lakásbérlet aránya elenyésző. Teljességgel érthető hát, hogy az élet különböző területei közül a lakáskörülmények és a lakhely azok közé tartoznak, amelyekkel nagyon elégedettek a válaszadók.

4. ábra. Hol lakott Pozsonyban, és hol lakik most? (%)

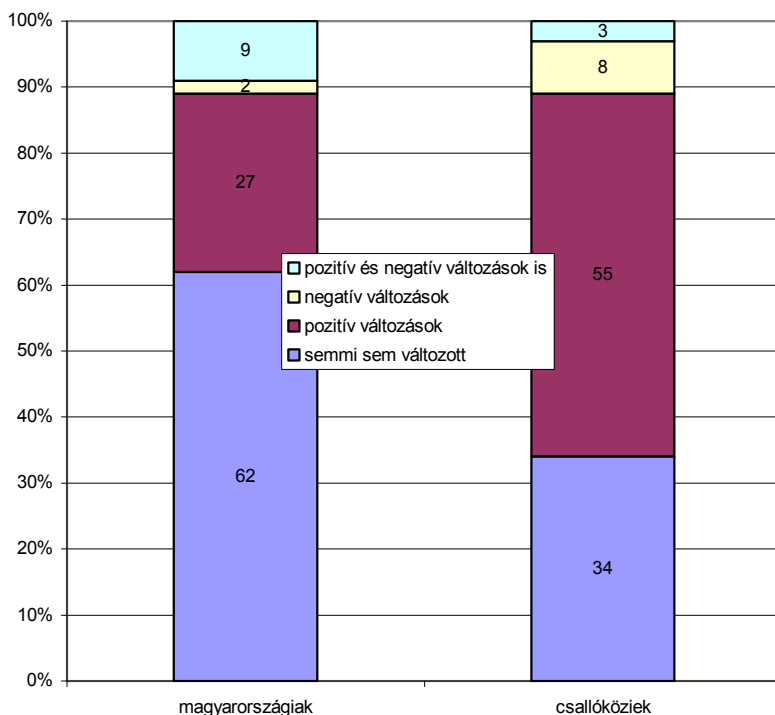

A lakáskörülmények gyakorlatilag mindenkit érintő pozitív változásán kívül, a betelepülés minden második megkérdezett számára további pozitív változásokat hozott. Természetközelség, egészségesebb életkörnyezet, tisztább levegő, csönd, nyugalom, a kisközösségi életforma előnyei, a jobb életminőség, leggyakrabban ezeket említik, de sokan azt is kihangsúlyozzák, hogy új lakhelyükön szívélyes, kedves embereket ismertek meg. A válaszadók másik felének többsége szerint (46%) azon kívül, hogy megváltozott a lakhelyük, semmi más nem változott. Kimondottan negatív változásokra 4%-uk panaszkodik. Szinte kivétel nélkül a közlekedési feltételeket kritizálják, beleértve a hiányos tömegközlekedési hálózatot és a nem megfelelő útvisszonyokat, aminek következtében tovább tart és többbe kerül a Pozsonyba utazás.

²⁰ Amikor Pozsonyban éltek, a csallóköziek 65 százaléka, a magyarországiak 71 százaléka lakott saját ingatlanban, ami 60 illetve 67 százaléka számukra saját lakást jelentett. Jelenleg a csallóköziek 79 és a magyarországiak 75 százaléka van saját háza, az előbbiek 13, az utóbbiak 22 százaléka pedig saját lakása.

A két al minta közül a magyarországiak inkább afelé hajlanak, hogy az áttelepülés nem hozott változást az életükbe. A csallóköziek többsége pozitív változásokat érzékel, ugyanakkor leginkább ők panaszkodnak a közlekedésre. Főleg a tömegközlekedést szidják, ami azzal is összefügg, hogy a magyarországiakhoz képest ők gyakrabban veszik igénybe a tömegközlekedési szolgáltatásokat. A magyarországiak közül cca. minden tizedik pozitív és egyben negatív változásokat is említ. A közlekedésen túl főleg a korábbi társas kapcsolatok elvesztésére, leszűkülésére gondolnak (5. ábra).

5. ábra. Azzal, hogy ideköltözött, megváltozott az élete? (%)

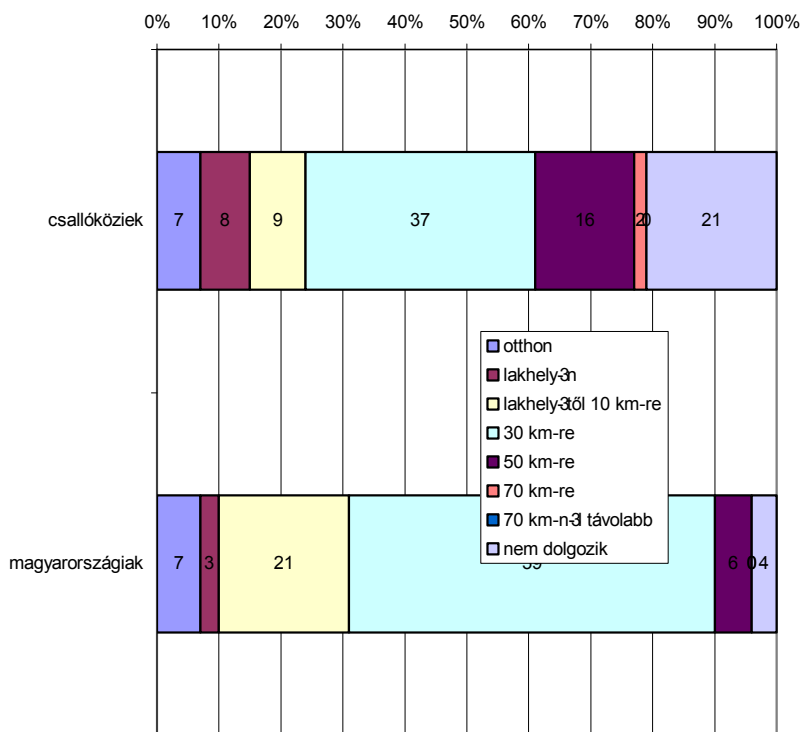
3.2. Ingázás és közlekedés

Szlovákia lakosságára – főleg a vidéken élőkre – nagy mértékben jellemző az ingázás. 2005-ben a gazdaságilag aktív lakosság 60%-a naponta ingázott a munkahelye és a lakhelye között (Moravanská 2006), s ez az arány azóta sem csökkent. Természetes velejárója a szub- és dezurbanizációnak, hogy az ingázók állandó lakhelye vidéken van, dolgozni pedig a városba járnak. Épp ezért valamennyi érintett számára nagyon fontos az utak mennyisége és állapota, valamint a tömegközlekedés minősége.

Az általunk vizsgált lakosság körében is magas az ingázók részaránya. Amikor még a fővárosban laktak, a csallóköziek 60%-a, a magyarországiak fele Pozsonyban dolgozott. Leszámítva azokat, akik nem dolgoztak, akkoriban a csallóköziek 35, a magyarországiak 47%-a ingázott. A kiköltözéssel alaposan megnőtt az ingázók aránya, hiszen jelenleg a csallóközieknek csak 15, a magyarországiaknak pedig csupán 10%-a dolgozik a lakhelyén, a többiek-

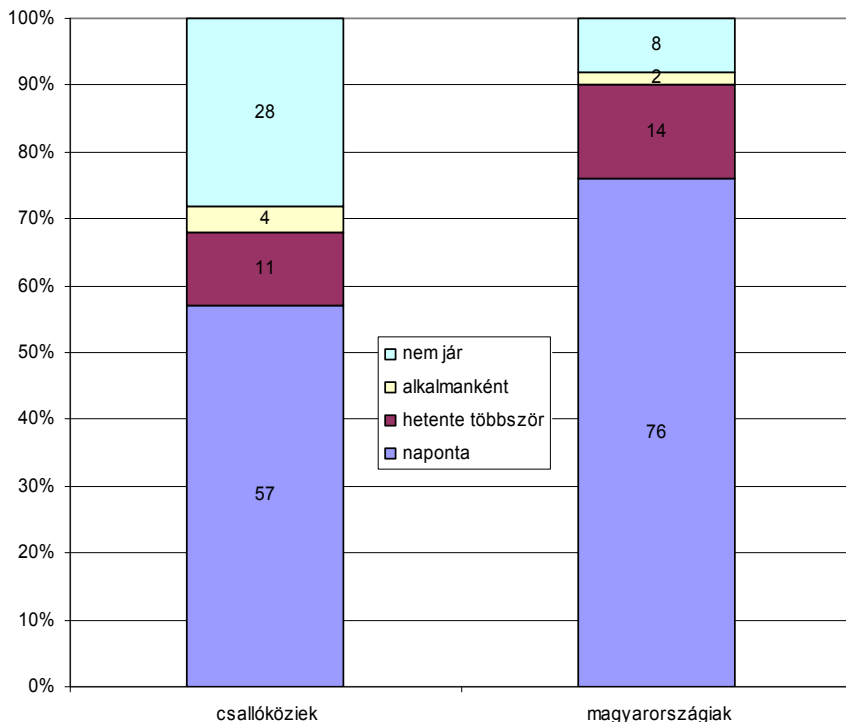
nek (csallóköziek 64%, magyarországiak 86%) máshol van a munkahelye (6. ábra). Az esetek többségében (csallóköziek 54%, magyarországiak 82%) ez a máshol Pozsonyban van, s ez azt jelenti, hogy a lakhelyüktől maximum 50 km-re kell utazniuk (hat csallóközi említett ennél nagyobb, azaz 70 km-nyi távolságot). Az ingázók többsége 30 km-re lakik a fővárostól.

6. ábra. Hol van a mostani munkahelye (%)

A munkahelyre való bejárás a csallóköziek 57, a magyarországiak 76%-a számára napi ingázást jelent. Rajtuk kívül minden további cca. nyolcadik-kilencedik megkérdezett hetente többször ingázik (7. ábra).

7. ábra. Hetente hányszor jár munkába lakhelyén kívüli településre? (%)

De nemcsak ők ingáznak, hanem az esetek többségében a családtagjaik is. Arra a kérdésre, hogy a megkérdezettet is beleszámítva a családból hányan járnak rendszeresen legalább háromszor hetente lakhelyükön kívüli településre, a csallóköziek 70, a magyarországiak 83%-a több személyt említett.

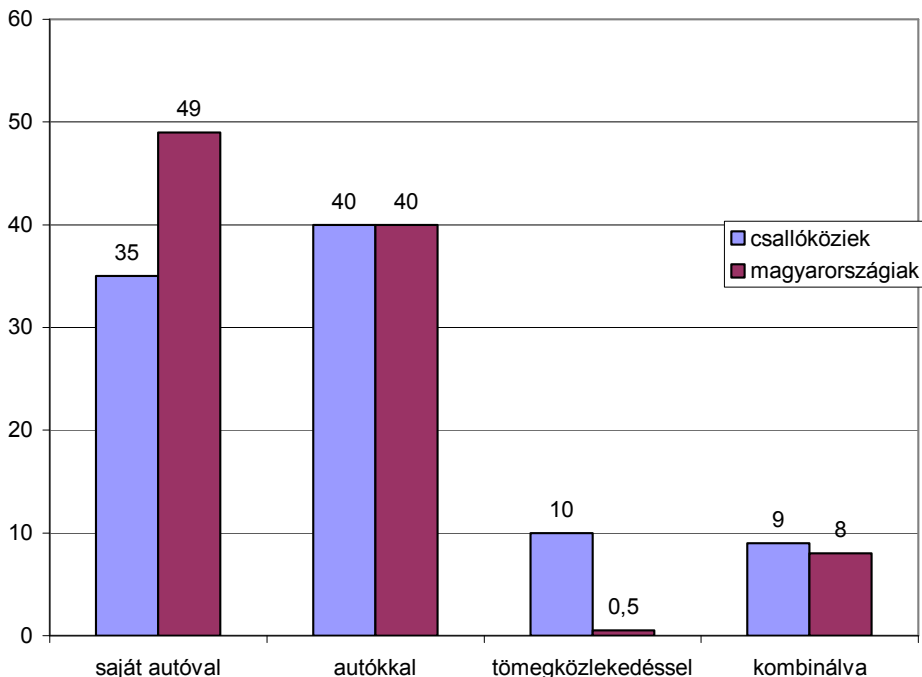
A közlekedés fő eszköze az autó. A csallóköziek háromnegyede, a magyarországiak 89%-a saját autóval vagy autókkal jár. A tömegközlekedést minden tizedik csallóközi veszi igénybe, a magyarországiaknál ez a fajta utazás nem igazán jön számításba.²¹ Nagyjából ugyanennyien közlekednek kombináltan, vagyis autóval is, busszal is (8. ábra). Ritkán, de előfordul, főleg a csallóközieknel, hogy szomszédal, barátal stb. közös megegyezés alapján oldják meg a közlekedést, mégpedig úgy, hogy felváltva fuvarozzák egymást.

Korábban már szóba került, hogy azok a megkérdezettek, akik számára az áttelepülés negatív változásokkal is járt, szinte valamennyien a közlekedési viszonyokra panaszkodtak. Ez a kritika újra előbukkant, amikor megkérdeztük, hogy mennyire elégedettek a Pozsonyba utazással. A tömegközlekedéssel a csallóköziek 63, a magyarországiak 59%-a elégedetlen.

21 Új fejlemény: egy éves késlekedés után, ugyanis a város önkormányzata már 2009. januárjában pozitív döntést hozott az ügyben, a pozsonyi Közlekedési Vállalat 2010. október elsejétől buszjáratot indított Pozsony belvárosából Rajkára. Az 5 köztes megállóval rendelkező 801-es buszjáratot nagyrészt uniós pénzből finanszírozzák, a város 5 százalékkal járul hozzá a költségekhez. A menetjegy ára 1,5 euró/420 forint, amit az érintettek drágállnak, s az sem tetszik nekik, hogy a buszra nem érvényes a bérletük. Az eredeti információk szerint ugyanis Pozsonyból Dunacsúnyig az érvényes pozsonyi tömegközlekedési bérlettel utazhattak volna, s csak a Dunacsúny-Rajka vonalat kellett volna külön fizetniük, ami 60 centbe került volna. A busz egész héten közlekedik, egyórás intervallumokban indul. Az első járat 5.50-kor, az utolsó 23.00 órakor.

Valószínűleg ezért is jár inkább autóval, aki teheti. Az autós közlekedés körülményeivel a csallóköziek fele elégedett, a másik fele elégedetlen, ami jelzi, hogy azért az ilyen típusú utazgatás sem problémamentes (aki reggel 7 és 9 óra között indul Pozsonyból Csallóközbe, az a saját szemével láthatja a másik irányból érkező, véget nem érő kocsisort, s ugyanez tapasztalható délután öttől, csak fordítva). A magyarországiak 98%-a viszont elégedett, sőt háromnegyedük nagyon elégedett az autóval való közlekedés körülményeivel.

8. ábra. Mivel utaznak? (%)

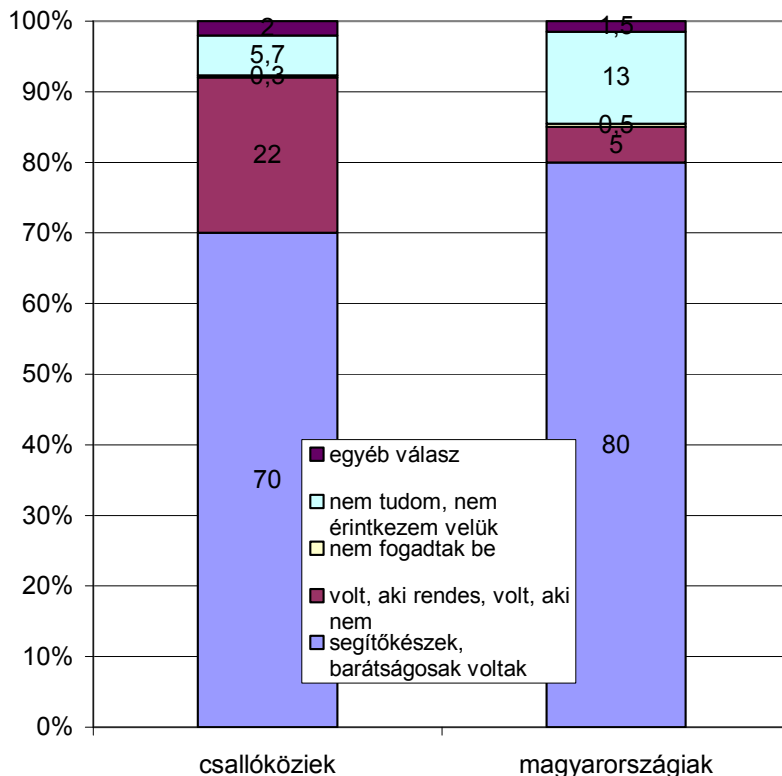
A tömegközlekedéssel azok a legelégedetlenebbek, akik hetente többször utaznak. Egyébként a közlekedéssel való elégedettség nem függ össze az utazás gyakoriságával.

3.3. Új élet az új lakhelyen

A betelepülők többségének – függetlenül attól, hogy mikor költözött be és milyen nemzetiségű – kedvező tapasztalata van a helybeli lakosokkal (9. ábra). Ez fokozottan érvényes a magyarországiakra, akiknek 80%-a segítőkész, barátságos emberekkel találkozott. A csallóköziek 70%-a szintén pozitív fogadtatásban részesült, de közülük minden ötödik a hazaiak ambivalens magatartásával is szembesült. Viszont ellenséges légkört senki sem tapasztalt.²² Csupán néhány ember válaszolta azt, hogy nem fogadta be őt a helyi közösség. Ugyanakkor az imigránsok egy része (csallóköziek 6%, magyarországiak 13%) nem volt és máig sincs kapcsolatban a helybeliakkal. Legfeljebb a szomszédjait ismeri.

²² Egyetlen magyarországi betelepülő mondta azt, hogy a falu vezetésén kívül mindenki nagyon rendes volt hozzájuk.

9. ábra. Hogyan fogadták Önt a helybeli lakosok?

Mivel a betelepültek nemzetiségileg vegyes, illetve a magyarországiak esetében színmagyar környezetbe érkeztek, miközben ők maguk többnyire szlovákok, helyénvaló a kérdés, hogy a hazaiak vajon a szlovák, illetve magyar imigránsokat egyformán fogadták-e, vagy esetleg a magyarokhoz barátságosabbak voltak? A magyarországiaknál úgy tűnik, nem igazán játszott szerepet a nemzetiség, hiszen a szlovákok 80, a magyarok 82 százaléka tapasztalt segítő szándékot és barátságos magatartást. A többi válasz nemzetiség szerinti megoszlása is inkább azt tükrözi, hogy a hazaiak a Magyarországra települteket nemzetiségre való tekintet nélkül egyformán külföldiként kezelik. A csallóköziek válaszaiból viszont az derül ki, hogy a magyar nemzetiségű betelepültek gyakrabban tapasztaltak barátságos fogadtatást, mint a szlovákok (a magyarok 76, a szlovákok 68 százalékát).

Felsoroltunk huszonhat olyan területet, amelyek fontosak ahhoz, hogy valaki jól érezhesse magát egy adott településen, majd arra kértük a válaszadókat, hogy jelezzék, (1) melyik területen tapasztaltak problémákat odaköltözésük kezdetén, (2) melyek azok a területek, amelyek mostanáig problémásak, és (3) melyekkel nem volt és most sincs semmi gondjuk. A jobb áttekinthetőség kedvéért külön ismertetem a csallóköziek, és külön a magyarországiak válaszait a legproblémásabb területtől a legkevésbé problémásig (2a. és 2b. táblázat).

Letelepülése után a csallóköziek 15%-ának voltak lakásproblémái, ezen kívül csaknem minden tizediknek a helybeli üzletek és szolgáltatások elérhetősége és színvonala jelentett problémát. Azok sem voltak sokkal kevesebben, akiknek a helyi gondolkodásmód és viselkedés, a megfelelő beszélgetőársak hiánya és a kommunikáció nyelve okozott gondot.

Az említett problémák közül főleg a lakáskörülmények, de részben a kommunikáció nyelve és a helybeliek viselkedése körüli gondok idővel enyhültek, de a többit, elsősorban az üzlethálózat bökkenőit ma még többen érzékelik. A legproblémásabb terület az egészségügyi szolgáltatások elérhetősége és színvonala, az üzletek és szolgáltatások elérhetősége és színvonala, továbbá kevés a munkahely, a továbbtanulási és továbbképzési lehetőség, a szabadidő eltöltésének különböző lehetősége és gondokkal jár a munkahely megközelítése. A felsoroltak jelenleg a betelepültek felétől egynegyedéig terjedő csoportjának jelentenek problémát, területtől függően. Ugyanakkor a csallóköziek 47-96%-a egyik területen sem érzékelt s most sem érzékel problémákat.

2a. táblázat. Ideköltözése után tapasztalt valamiféle nehézséget az alábbi területeken? Vannak olyan területek, amelyek máig problémásak? (Csallóköziek)

	1. az elején problémás volt	2. máig vannak problémák	3. nem voltak és nincsenek problémák
13. az egészségügyi szolgáltatások elérhetősége	4	49	47
14. az egészségügyi szolgáltatások színvonala	3	50	47
7. az itteni üzletek és szolgáltatások elérhetősége és színvonala	9	42	49
19. munkalehetőségek	3	47	50
24. továbbtanulási, továbbképzési lehetőségek	1	45	54
10. a munkahely megközelíthetősége	3	36	60
15. a szabadidős tevékenységek mennyisége és színvonala	3	31	66
22. középiskola-látogatás	2	31	67
23. szórakozási lehetőségek	1	30	69
12. a kulturális programok mennyisége és színvonala	2	25	73
1. lakáskörülmények	15	5	79
18. olyan emberek hiánya, akikkel van miről beszélgetnem	8	12	80
25. közösségi élet	2	18	80
6. a helyi gondolkodásmód	8	10	82
8. az itteni hivatalok működése	3	14	84
2. szomszédsági viszonyok	7	5	85
9. az itteni hivatalok ügyfél-orientáltsága	4	12	85
11. az óvoda/iskola megközelíthetősége	3	12	85
5. a kommunikáció nyelve	8	6	86
3. a helybeli lakosság viselkedése	8	4	88
20. óvodalátogatás	2	9	89
21. alapiskolalátogatás	0	11	89
17. hitélet	1	9	90
4. a helyi szokások	7	2	91
16. a nyelvi jogok érvényesítése	3	3	94
26. a szlovákok és magyarok együttélése	2	2	96

A magyarországiak közül az átköltözés után minden negyediknek a lakáskörülmények nehézségeivel kellett megbirkóznia. A következő nagyobb próbatétel a szomszédsági viszonyok megoldása volt, továbbá nagyjából minden tizedik imigránsnak problémát jelentett a kommunikáció nyelve, a helybeliek viselkedése, gondolkodásmódja és szokásai, valamint az ottani hivatalok működése és ügyfélorientáltsága.

2b. táblázat. Ideköltözése után tapasztalt valamiféle nehézséget az alábbi területeken? Vannak olyan területek, amelyek maig problémásak? (Magyarországiak)

	1. az elején problémás volt	2. maig vannak problémák	3. nem voltak és nincsenek problémák
7. az itteni üzletek és szolgáltatások elérhetősége és színvonala	6	27	67
13. az egészségügyi szolgáltatások elérhetősége	3	23	74
14. az egészségügyi szolgáltatások színvonala	1	20	79
19. munkalehetőségek	1	8	92
24. továbbtanulási, továbbképzési lehetőségek	0	11	89
10. a munkahely megközelíthetősége	2	14	84
22. középiskola-látogatás	0	8	92
15. a szabadidős tevékenységek mennyisége és színvonala	2	17	81
1. lakáskörülmények	26	6	68
12. a kulturális programok mennyisége és színvonala	1	22	77
23. szórakozási lehetőségek	1	11	88
8. az itteni hivatalok működése	8	22	69
5. a kommunikáció nyelve	11	23	66
9. az itteni hivatalok ügyfél-orientáltsága	10	16	74
6. a helyi gondolkodásmód	9	7	84
18. olyan emberek hiánya, akikkel van miről beszélgetnem	3	8	89
2. szomszédsági viszonyok	16	4	80
25. közösségi élet	1	7	92
11. az óvoda/iskola megközelíthetősége	0	10	90
3. a helybeli lakosság viselkedése	10	3	87
4. a helyi szokások	8	5	87
21. alapiskola-látogatás	0	4	96
20. óvodalátogatás	0	4	96
17. hitélet	1	5	94
16. a nyelvi jogok érvényesítése	1	7	92
26. a szlovákok és magyarok együttélése	1	2	97

Ahogy telt az idő, a lakás gondok nagyrészt megszűntek, a szomszédsági kapcsolatok megjavultak, a helybeliek viselkedése és szokásai sem jelentenek már akkora problémát, viszont a hivatalok működésével és ügyfélorientáltságával kapcsolatos nehézségek még inkább meg-

mutatkoznak. A legproblémásabb területek: az üzletek és szolgáltatások színvonala, a kommunikáció nyelve, az egészségügyi szolgáltatások elérhetősége és színvonala, a kulturális programok csekély kínálata és alacsony színvonala, valamint a hivatalok működése. A felsorolt problémákkal az imigránsok 16-27%-a küzd, ők is területtől függően. Ugyanakkor 67-97%-uk sem most, sem korábban nem tapasztalt problémát.

Összehasonlítva a csallóköziet és a magyarországiakat elmondhatjuk, hogy az elején hasonló nehézségekkel kellett szembenézniük, s ma is vannak olyan területek, amelyek mindkét csoport számára megoldatlan problémát jelentenek. De vannak olyanok is, amelyek a csallóköziet, illetve a magyarországiakat terhelik meg jobban, például a munka- és továbbtanulási lehetőségek és a munkahely elérhetősége a csallóköziek esetében, a kommunikáció nyelve és a hivatalok működése a magyarországiaknál. További közös vonás, hogy mind a csallóköziek, mind a magyarországiak számára nemzetiségüktől függetlenül a nyelvi jogok érvényesítése és a szlovák–magyar együttélés jelenti a legkisebb gondot, miközben saját bevallása szerint a csallóköziek 6%-a, a magyarországiak 23%-a küzd kommunikációs nehézségekkel. Azonban mindent összevetve a vizsgált területeket illetően az új lakhelyen a magyarországiak élete problémamentesebb.

3.4. A mindennapi tevékenységek helyszíne

Amint korábbi kutatásunk is igazolta (Lampl–Hardy 2009), a rendszeresen ingázók a háztartáson kívül végzett tevékenységek egy részét általában ott végzik s a szolgáltatásokat is általában ott veszik igénybe, ahol dolgoznak, s kisebb mértékben ott, ahol laknak. Persze előfordul, hogy bizonyos tevékenységeket az egyik és a másik településen is praktizálnak, de ez kevésbé jellemző, s nem rendszeres, hanem inkább csak esetleges megoldás. Ezeknek a szokásoknak a kialakítását több tényező befolyásolja, de a hozzáférés és a tevékenységgel járó költségek a meghatározó tényezők közé tartoznak.

Az alábbiakban felsorolt huszonnyolc tevékenységnél is az érdekelt bennünket, hogy a megkérdezettek hol végzik ezeket, a lakhelyükön vagy más településen, azaz elsősorban Pozsonyban. Az eredményekből kiderül, hogy többségük a fővárosban. Természetesen nem mindenki végzi valamennyi tevékenységet, és nem mindenki veszi igénybe valamennyi felsorolt szolgáltatást. A 3. táblázatban szereplő adatok csak azoknak a válaszait tükrözik, akikre ezek a tevékenységek és szolgáltatások ténylegesen jellemzők.

Újra beigazolódik, hogy a megkérdezettek többsége Pozsonyban dolgozik.

Az oktatási intézmények látogatása aránylag kevés válaszadót érint. Erre a tevékenységcsoportra jellemző, hogy minél alacsonyabb fokú oktatási intézményről van szó, a csallóköziek annál gyakrabban veszik igénybe a helybelit, s minél magasabb fokú az intézmény, annál gyakoribb, hogy más településen látogatják. Vagyis több mint háromnegyedük a helyi óvodába járattja a gyermekét, nagyjából minden második a helyi alapiskolába – de itt már jól látható, hogy sokan más településre viszik őt –, a helyi középiskola és felsőfokú tanintézmény látogatása pedig már kevésbé jellemző. Ez érthető, hiszen a megkérdezettek által lakott települések többségében, falvakról lévén szó, erre nincs lehetőség, és a problémás területek között a továbbtanulási lehetőségek hiánya is szerepelt.²³

²³ A vizsgált régió szlovák, magyar és vegyes tanítási nyelvű oktatási intézményeit a Melléklet I. pontjában tüntettem fel.

A magyarországiak gyerekeinek többsége feltehetőleg Pozsonyba jár óvodába és iskolába, bár minden negyedik a lakhelyén levő óvodába jár, 14%-uk (4 személy) pedig a lakhelyén (Mosonmagyaróváron) működő felsőoktatási intézményt látogatja.

Az oktatási szférához kapcsolódik a gyermekek iskolán kívüli képzése és a felnőttképzés (21. és 22. tevékenység). Mindkettőre inkább a lakhelyen kívül kerül sor, de a csallóköziek azért jobban igénybe veszik a helyi lehetőségeket is, mint a magyarországiak, főleg a gyermekek iskola utáni foglalkozása terén.

A tevékenységek következő csoportja az aktív kulturális és sporttevékenység, illetve az ilyen jellegű rendezvények látogatása (a táblázatban a 6–9.). Egyik sem tartozik a tömegesen végzettek közé. A csallóköziek az aktív sportolás kivételével, amit lakhelyükön űznek, a többi tevékenységre inkább a településen kívül kerítenek sort. A magyarországiak is hasonló tendenciát követnek, azzal a különbséggel, hogy ők még inkább lakhelyükön kívül végzik ezeket a tevékenységeket. Ebben valószínűleg az is közrejátszik, hogy lakhelyükön nincs elég lehetőség, vagy ami van, nem tetszik nekik. Hiszen az előző fejezetben többek között épp a szabadidős tevékenységek mennyiségére és színvonalára panaszkodtak.

Az egészségügyi szolgáltatások elérhetősége és színvonala a másik problémás terület. Ezeket a szolgáltatásokat (a táblázatban a 15–20.) sokan igénybe veszik, kivételt csak a gyermekorvosi ellátás jelent, amit kevesebben használnak ki, hiszen a minta negyedének nincs gyermeke. A magyarországiak túlnyomó többsége nem a lakhelyén jár orvoshoz, kórházba, de még gyógyszerért sem, hanem Pozsonyban. A csallóköziek egyharmada veszi igénybe a helyi gyógyszerteret, cca. egyötödük ott jár körzeti orvoshoz és fogorvoshoz, egy-negyedük gyerekorvoshoz. A többiek valószínűleg szintén a pozsonyi egészségügyi intézményeket látogatják.

A tömeges tevékenységnek számító bevásárlások közül (a táblázatban a 11–14.) a ruha és elektronika vásárlása jellemzően nem lakhelyi tevékenység, hiszen a pozsonyi választékkal egyik település sem konkurálhat (panaszkodnak is az üzletek színvonalára). De a nagybevásárlást is inkább máshol ejtik meg. Egyedül a napi bevásárlás az a tevékenység, amelyet több csallóközi végez a lakhelyén, mint azon kívül. A magyarországiak csaknem egy-negyede is otthon veszi meg a kenyeret, de a többség a napi bevásárlását is Pozsonyban intézi.

A szépség-, egészség-, gyomor- és autókarbantartó szolgáltatások igénybevétele (a táblázatban az utolsó öt) olyan tevékenység, amely specifikus igényekhez fűződik, így némelyikre több, másokra kevesebb megkérdezettnek van szüksége, s van, amelyik jellemzőbb a csallóköziekre, van, amelyik inkább a magyarországiakra. A vendéglátóhelyek kivételével, ezeket is inkább Pozsonyban veszik igénybe. Ugyanakkor épp ezek azok a szolgáltatások, amelyeket aránylag sokan vesznek igénybe a lakhelyükön is, vagy kombináltan, otthon is, és máshol is.

A valamennyi felsorolt tevékenységhez és szolgáltatáshoz anyagi háttérrel biztosító pénz kezelése (10. tevékenység) is inkább a városban zajlik, de a csallóköziek egy-negyede és a magyarországiak 13%-a a lakhelyi banki szolgáltatásait is igénybe veszi.

3. táblázat. Hol végzi a következő tevékenységeket, hol veszi igénybe a következő szolgáltatásokat?

	1. Lakhelyén		2. Más településen	
	Csallóköziek	Magyarországiak	Csallóköziek	Magyarországiak
1. munkavégzés	19	14	78	81
2. óvodalátogatás	77	24	23	76
3. alapiskola látogatása	54	4	41	96
4. középiskola látogatása	25	0	75	100
5. egyetem, főiskola látogatása	3	14	92	86
6. kulturális rendezvények látogatása	25	10	50	81
7. sportrendezvények látogatása	28	15	54	75
8. saját kulturális tevékenység	34	28	50	65
9. saját sporttevékenység	44	33	35	55
10. banki és egyéb pénzügyi szolgáltatások	26	13	69	78
11. napi bevásárlás	54	23	31	58
12. nagybevásárlás	15	5	76	83
13. öltözék vásárlása	8	6	83	85
14. elektronika vásárlása	5	6	90	88
15. körzeti orvosi ellátás	21	7	77	92
16. gyerekorvosi ellátás	26	7	72	92
17. fogorvosi ellátás	22	10	77	89
18. szakorvosi ellátás	8	7	89	93
19. kórházi ellátás	4	6	95	92
20. gyógyszerár igénybevétele	31	7	56	82
21. gyermekei iskolán kívüli képzése	30	7	61	91
22. felnőttképzés	13	7	84	92
23. fodrász	43	26	52	64
24. kozmetikus	27	29	69	61
25. étterem, vendéglátóhelyek	31	31	42	43
26. wellness	13	26	87	60
27. autószerelő	18	19	74	69
28. benzinkút	26	18	58	66

Ha az említett tevékenységek és szolgáltatások igénybevételénél egy további változót, a nemzetiséget is beiktatjuk, akkor jól látható, hogy úgy a csallóköziek, mint a magyarországiak esetében a magyar nemzetiségűek a munkavégzéstől az üzemanyag tankolásig csaknem mindegyik tevékenységet és szolgáltatást gyakrabban végzik és veszik igénybe a lakhelyükön, mint a szlovákok (3a. táblázat). A magyar nemzetiségű betelepültek tehát markánsabban jelennek meg új lakhelyük különböző szinterein, mint a szlovák nemzetiségű imigránsok. S bár a feltüntetett tevékenységek többségénél a magyarok is inkább Pozsony felé tendálnak, a szlovákok Pozsony-centrikussága sokkal erősebb.

Néhány kivétel azért előfordul. A csallóközieknek ez abban mutatkozik meg, hogy a két nemzetiség a lakhelyén hasonló arányban jár felnőttképzésre és étterembe, vendéglátóhelyre. Továbbá sem a szlovákokra, sem a magyarokra nem jellemző, hogy lakhelyükön járnának felsőoktatási intézménybe (a 3 százaléknyi szlovák egyetlen személyt jelent).

A magyarországiaknál egyik nemzetiség sem járhatja helybeli alapiskolába vagy középiskolába a gyermekét, érdekes viszont, hogy míg a magyarok közül a helybeli felsőoktatási intézményt egyik sem látogatja, a szlovákok 17 százaléka (4 személy) ide jár vagy járhatja a gyermekét. S a helybeli óvodai szolgáltatásokat is több szlovák veszi igénybe, mint ahány magyar. A helybeli sportrendezvények látogatása pedig a szlovákokra és a magyarokra is egyforma mértékben jellemző.

3a. táblázat. Lakhelyükön veszik igénybe:

	Csallóköziek		Magyarországiak	
	szlovákok	magyarok	szlovákok	magyarok
1. munkavégzés	16	36	11	23
2. óvodalátogatás	78	82	25	13
3. alapiskola látogatása	55	59	0	0
4. középiskola látogatása	19	56	0	0
5. egyetem, főiskola látogatása	3	0	17	0
6. kulturális rendezvények látogatása	24	40	6	25
7. sportrendezvények látogatása	28	31	15	15
8. saját kulturális tevékenység	30	50	22	55
9. saját sporttevékenység	41	45	27	52
10. banki és egyéb pénzügyi szolgáltatások	22	52	9	22
11. napi bevásárlás	52	72	21	30
12. nagybevásárlás	12	24	4	9
13. öltözkész vásárlása	7	16	4	6
14. elektronika vásárlása	5	9	4	12
15. körzeti orvosi ellátás	17	42	5	9
16. gyerekorvosi ellátás	25	35	4	8
17. fogorvosi ellátás	18	44	5	18
18. szakorvosi ellátás	5	24	4	13
19. kórházi ellátás	3	7	4	10
20. gyógyszertár igénybevétele	29	43	5	9
21. gyermekei iskolán kívüli képzése	25	50	5	18
22. felnőttképzés	12	13	5	18
23. fodrász	37	67	23	41
24. kozmetikus	25	48	23	53
25. étternek, vendéglátóhelyek	30	31	28	41
26. wellness	12	20	23	38
27. autószerelő	18	23	16	28
28. benzinpumpa	24	37	15	27

3.5. Közösségi élet

A dezurbanizáció gyakori velejárója, hogy a városból kiköltözött ingázó lakosság nagy része ideje zömét továbbra is a városban tölti, s csak aludni jár haza. Ezért igazából kapcsolatokat sem tud a lakhelyén építeni, és nem tud azonosulni a település közösségével. Egyes kutatók szerint (Slosiarik 2000; Moravanská 2006) az imigráns népesség új lakhelyhez való csekély kötődésének, valamint a rájuk jellemző közösségi passzivitásnak az elsődleges oka, hogy a napi ingázással sok időt vesztenek.

Felmérésünkben a kiköltözöttek életének közösségi dimenziójáról is szeretnénk volna képet kapni. A következő kérdésekre kerestünk választ:

- a feltüntetett közösségi tevékenységek közül mennyien és milyenekben vesznek részt
- ezeket a tevékenységeket végezték-e az előző lakhelyükön
- jelenleg hol végzik őket, továbbra is Pozsonyban vagy a mostani lakhelyükön.

A válaszokból kiderül, hogy a megkérdezett csallóköziek és magyarországiak többsége a szomszédsgai és baráti kapcsolatok ápolásán kívül jelenleg semmiféle más közösségi tevékenységet nem folytat, de nem folytatott korábban, az előző lakhelyén sem (4. táblázat, kiemelve a 10%-on felüli részvétel).

4. táblázat. Előző lakhelyén Ön milyen közösségi tevékenységben vett részt? Most melyekben vesz részt és hol?

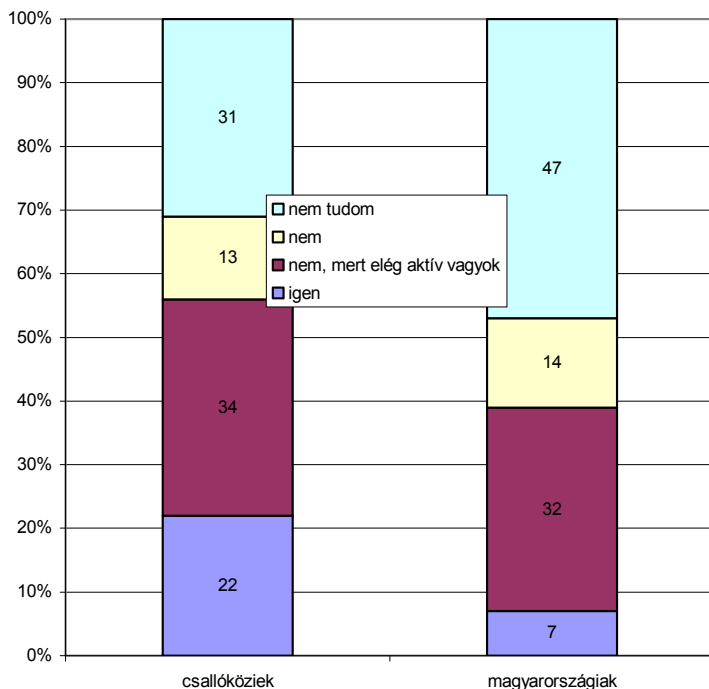
(A hiányzó százalékok azokra vonatkoznak, akik több helyen is részt vesznek az egyes közösségi tevékenységekben)

	1. ELŐZŐ LAKHELYÉN		2. JELENLEGI LAKHELYÉN		3. TOVÁBBRA IS AZ ELŐZŐ LAKHELYÉN		4. SEHOL	
	CS	MO	CS	MO	CS	MO	CS	MO
1. SZOMSZÉDSÁGI KAPCSOLATOK ÁPOLÁSA	17	8	44	62	4	3	9	8
2. BARÁTI KAPCSOLATOK ÁPOLÁSA	19	7	35	51	9	9	3	3
3. NEVELÉSI-OKTATÁSI INTÉZMÉNYHEZ KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉG	7	7	16	10	3	24	71	55
4. KULTURÁLIS SZERVEZETBEN	5	5	11	11	6	17	75	65
5. SPORTSZERVEZETBEN	6	5	16	12	7	21	67	56
6. EGYHÁZI KÖZÖSSÉGBEN	5	3	16	5	3	7	76	83
7. POLITIKAI MOZGALOMBAN, PÁRTBAN	4	1	2	0	1	2	94	94
8. IFJÚSÁGI SZERVEZETBEN	2	1	2	1	0	4	98	95
9. KÉPVISELŐ-TESTÜLETBEN	2	1	2	0	0	2	96	98
10. JÓTÉKONYSÁGI SZERVEZETBEN	2	1	3	1	1	2	94	95
11. ÖNKÉNTES TEVÉKENYSÉG SZERVEZETTŐL FÜGGETLENÜL	2	0	1	1	0	2	97	97
12. SZERVEZETHEZ KÖTÖDŐ ÖNKÉNTES TEVÉKENYSÉG	2	0	1	1	2	2	96	98
13. SZAKMAI SZERVEZETBEN	2	1	3	1	1	5	94	93
14. SPECIÁLIS KÖZÖSSÉGBEN (PL. ANYÁK KLUBJA)	3	2	6	1	3	3	88	93
15. HELYI ÉRTÉKEKET ÁPOLÓ ÉS NÉPSZERŰSÍTŐ SZERVEZETBEN	2	1	4	0	0	1	95	98
16. ALKOTÓMŰHELYBEN	2	1	4	1	0	1	93	97

CS – csallóköziek, MO – magyarországiak

A távolmaradás okaként a csallóköziek leggyakrabban azt tüntették fel, hogy nincs elég szabad idejük, és egyébként is sok az elfoglaltságuk. A magyarországiak is az időhiányra hivatkoztak, valamint arra, hogy nem tudnak magyarul. Mindazonáltal a csallóköziek 44, a magyarországiak 67%-a maga sem tudta megmagyarázni, hogy miért nem kapcsolódott be a település közösségi életébe. De egyáltalán szeretne-e benne részt venni? Minden ötödik csallóközi és a magyarországiak 7%-a igen (10. ábra). A megkérdezettek csaknem fele viszont egyértelmű nemmel válaszolt, amit egy részük azzal indokolt, hogy így is elég aktív, a többiek pedig újfent az időhiányt emlegették s arra hivatkoztak, hogy a családjukkal akarják tölteni a szabad idejüket. Elvértve olyan válasz is akadt, hogy azért nem vesznek részt a közösségi életben, mert senki sem szólította meg őket. Ugyanakkor aránylag sokan (csallóköziek 31%, magyarországiak 47%) ezúttal sem tudták megmondani, hogy szeretnének-e lakhelyükön közösségi életet élni.

10. ábra. Ön vagy valamelyik családtagja szeretne jobban bekapcsolódni a település társadalmi életébe?

Az eredmények összecsengenek a kulturális fogyasztásról szóló kutatásainkban tapasztaltakkal.²⁴ Ezekből kiderült, hogy Dél-Szlovákia lakosságának a többsége – nemzetiségtől függetlenül, de a szlovákok még inkább – annak ellenére, hogy kellőképpen tájékozott, nem vesz részt a helyi közösségi életben és nem látogatja a helyi intézmények

24 De más szerzők is utalnak rá, hogy a polgári viselkedés leggyakoribb mintája a polgári apátia (Slosiarik M. 2000, s. 176).

rendezvényeit (Lampl 2009, 182).²⁵ Mivel a csallóközi betelepültek is részét képezik ennek a lakosságnak, az általános passzivitás egyik okaként valóban számításba jöhet az ingázás következményeként kialakult krónikus időhiány, s természetesen az is, hogy sok beköltözött szerint lakhelyükön hiányoznak a szabad idő eltöltésének megfelelő feltételei. Emlékezzünk vissza, hogy a megkérdezettek egy része kifogásolta a közösségi élet lehetőségeinek a hiányát, valamint a kulturális és egyéb szabadidős tevékenységek hiányát és színvonalát. Viszont azt is látjuk, hogy az érintettek nagy része pozsonyi lakosként sem volt aktívabb, holott a fővárosban tényleg senki sem panaszkodhat a lehetőségek hiányára. Magyarázható ez azzal, hogy már akkor időhiányban szenvedtek, amikor még nem is ingáztak, de azzal is, hogy nem igénylik a közösségi életben való részvételt, nincs szükségük arra, hogy a szabad idejüket házon kívül töltsék. Főleg nem azon a házon kívül, amely lakásalmaik megtestesítője és a világtól való visszavonulásuk szimbóluma és színtere. Ezt egyébként sokan jelezték, amikor az otthon mibenlétéről faggattuk őket. Hazamenni, kiülni a kertbe, nyugalomban élni, s csak a közeli embereket, családtagokat, rokonokat, barátokat, esetleg a szomszédokat fogadni – legtöbbször erre vágnak, s ezért is költöztek új lakhelyükre. A dél-szlovákiai lakosság kulturális fogyasztásáról árulkodó korábbi kutatási eredmények, valamint a mostani adatok összevetéséből tehát az derül ki, hogy a helybeli őslakosok többsége is passzív, de a betelepültek még passzívabbak.

A korábbi kutatási eredményekre támaszkodva azonban úgy gondolom, hogy ebben nem igazán különböznek az eredeti lakosság többségétől.

Feltételezhető, hogy a magyarországiakat is hasonló motívumok vezérlik,²⁶ de az ő esetükben a nyelvtudás hiánya is hozzájárulhat ahhoz, hogy nem igazán próbálnak közösségi életet élni, legalábbis nem az őslakosokkal közösen.

De az sem mellékes tényező, hogy a betelepültek hol laknak – a község újonnan épült részén álló vadonatúj családi házakban, vagy a régebbi utcákban, az őslakosoktól vásárolt házakban. Az előbbi esetben ugyanis a település lakosságának egy aránylag elkülönült, szegregált csoportját képezik (a Felső-Csallóközben erre több példa is van), az utóbbiban pedig együtt élnek az őslakosokkal. Mindennek közösségteremtő vetülete is van, a térbeli közelség közvetlen hatásaitól kezdve a jó szomszédság jelenségén, a formális és informális információáramláson, stb. keresztül a közösségi élet különböző formáiba való bekapcsolódásra való célzott felkérésig. Viszont akár szegregáltan, akár elvegyülve élnek, több tekintetben is különböznek a helybeliek zömétől. Iskolázottabbak, más az értékrendjük, az életmódjuk, az életstílusuk, a szokásviláguk, minden bizonnyal az anyagi helyzetük is, a társadalmi tőke más formáit részesítik előnyben, nagyobb proxemikai teret igényelnek. Ráadásul sokan szlovák nemzetiségüként aránylag kompakt magyar településre költöznek, ami önmagában véve nem kell, hogy szegregáló tényező legyen, de vannak települések, ahol mégiscsak azzá

25 A helyi Csemadok rendezvényeit a magyarok 44 százaléka, a helyi Matica slovenská rendezvényeit pedig a szlovákok 17 százaléka látogatja. A többi helyi kulturális intézmény rendezvényeit konkrét intézménytől függően a szlovákok 53-61, a magyarok 48-61 százaléka egyáltalán nem látogatja.

26 A lakossági, „polgári” passzivitás okait kutatva a történelmi előzményekről sem szabad elfeledkezni. A szocializmus idején működő nemzeti bizottságok a polgári cselekvő potenciál társadalmi fékmechanizmusaként hatottak, s gátolták a lakosság kezdeményezőkészségét, aktivitását. Ennek következményeként a lakosság személyes belső fékeket alakított ki, s a külső körülmények változása ellenére eltart egy ideig, amíg ez a mesterségesen visszafejlesztett attribútum újra feléled. Ugyanakkor tudatosítani kell, hogy ez csak az egyik ok, tehát nem szolgálhat a passzivitás teljes magyarázatául, de igazolásául sem (Krivý V. 1989, 346).

válik. Nem is azért, mert a helybeliek nem akarják befogadni a szlovákokat, hanem azért, mert ők nem költöznek az őslakosok közé²⁷. Talán mindezek miatt sem akarnak/tudnak résztvenni a település közösségi életében (s ki tudja, a közösség mennyire fogadná be őket), de ez korántsem jelenti, hogy saját maguk között ne tartanának fenn társas kapcsolatokat, ne képeznének egy kialakulóban levő új közösséget.

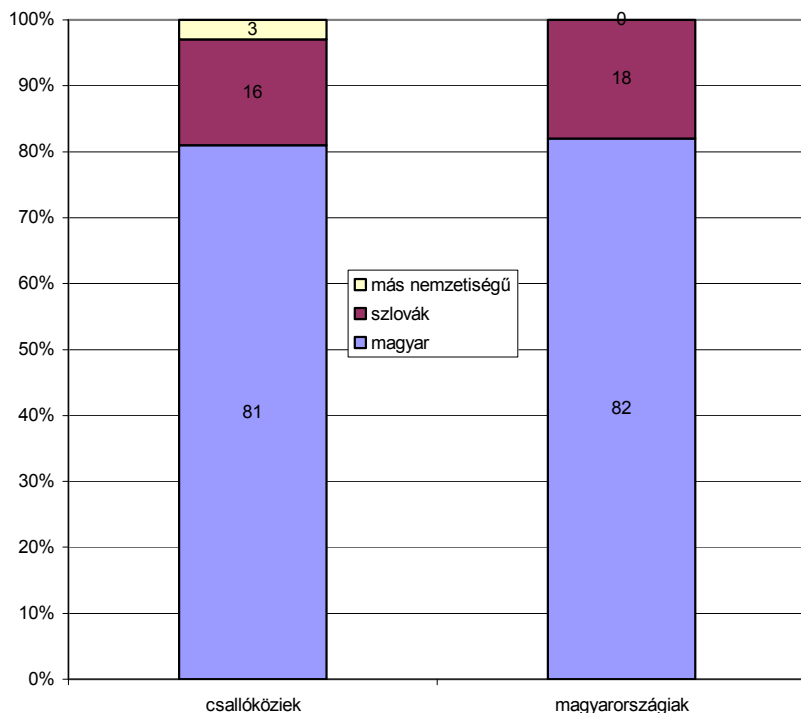
Viszont arról sem szabad megfeledkezni, hogy ezeknek a betelepülteknek a nagy része még csak rövid ideje él itt, s az sem kizárt, hogy a jelenlegi „begubózás” ellenére, sokan közülük később még aktivizálódni fognak. Most még nincsenek „képben”, de ha majd jobban megismerik a település életét, lakosságát, lehetőségeit, akkor majd felismerik a saját lehetőségeiket is. Ha majd többen lesznek, s valóban kialakul a saját új közösségük, amelynek saját érdekei is lehetnek. Esetleg olyan érdekek, amelyeket az őslakosok kevésbé tartanak majd fontosnak, ezért szükség lesz arra, hogy a betelepültek képviselői vállalják fel ezeknek az érdekeknek az érvényesítését²⁸. Ezek az érdekek azután különféle területeket ölelhetnek majd fel, a kulturális élettől egészen a politikai képviseletig²⁹.

3.6. Nemzetiségi vonatkozások, a nyelvhasználat lehetőségei

A megkérdezett csallóköziek és magyarországiak cca. négyötöde szlovák, egyötöde magyar nemzetiségű (11. ábra).

- 27 Ebben az esetben halmozódik a település új részeire való költözés okozta szegregáció a nemzetiségi alapon való elkülönüléssel. De vannak olyan falvak is, ahol különböző okokból kifolyólag nem az újonnan kialakított részeket, hanem a régebbi, természetközeli, mondhatni leglukratívabb területeket vásárolták fel a pozsonyi, többnyire szlovák betelepülők, s ez esetben az ő elkülönülésüknek gazdasági-politikai vetületei is vannak.
- 28 „A cselekvési potenciál forrása a társadalmi probléma belső feszültsége, ugyanis épp az ilyen feszültségek elhárításának következtében alakul ki a közügyek megoldásában való részvétel. Az ilyen belső feszültségek a település lakosainak szükségletei, valamint a szükségletek kielégítése lehetőségének ellentétéből adódnak. A helyi problémák megoldásában való esetleges részvétel a közeletnek épp azokon a területein bukkan fel, amelyekkel szemben elégedetlenség mutatkozik. (...) A polgár – a település lakójának a helyi problémák megoldásában való részvételének hajlandósága különböző megnyilvánulási formákat ölthet (...) kezdve azzal, hogy egyáltalán nem hajlandó közreműködni a problémák megoldásában, az aláírásgyűjtésen keresztül a képviselőtestület ülésein való részvételig, a képviselői interpellációkon és a probléma megoldására javasolt saját elképzelések lefektetésén keresztül egészen a település feltételeit javító tervek közvetlen megvalósításában való aktív részvételig, pl. önkéntes munkával” (Slosiarik, 2000, s. 171).
- 29 Vannak települések, ahol már csírájában mutatkoznak az ilyen érdekvédő kezdeményezések. A sportélettől kezdve a helyhatósági választásokon való szereplésre történt próbálkozásokig több példát is tudnánk említeni. Ezeket az érintett települések polgármestereivel folytatott beszélgetésekből tudjuk, de mivel nagyon konkrét esetekről van szó, amelyek nyilvánossá tételével felismerhető lenne, hogy melyik településekről van szó, s ez esetleg negatív következményekkel járhatna, eltekintünk a közlésüktől.

11. ábra. A megkérdezettek nemzetisége

A magyarországiak zöme 2004 után költözött, így esetükben nem lehet összehasonlítani a beköltözés időszakait, tehát azt sem, hogy idővel változott-e a betelepülő magyarok és szlovákok részaránya. A csallóköziek esetében viszont elvégezhetjük ezt az összehasonlítást. Látható, hogy a csallóközi betelepültek nemzetiségi összetétele az idők folyamán változott, mégpedig úgy, hogy a magyar nemzetiségűek aránya fokozatosan csökkent, a szlovák nemzetiségűeké viszont fokozatosan nőtt (12. ábra).

Nemzetiségi szempontból a minta négy csoportra osztható: (1) csallóközi szlovákok, (2) csallóközi magyarok, (3) magyarországi szlovákok, (4) magyarországi magyarok. Azon kívül, hogy megkérdeztük, milyen nemzetiségűnek tartja magát a megkérdezett, arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen nemzetiségűek a szülei, a házastársa és a gyermeke(i). Az eredmény a 13a.–13d. ábrákon látható.

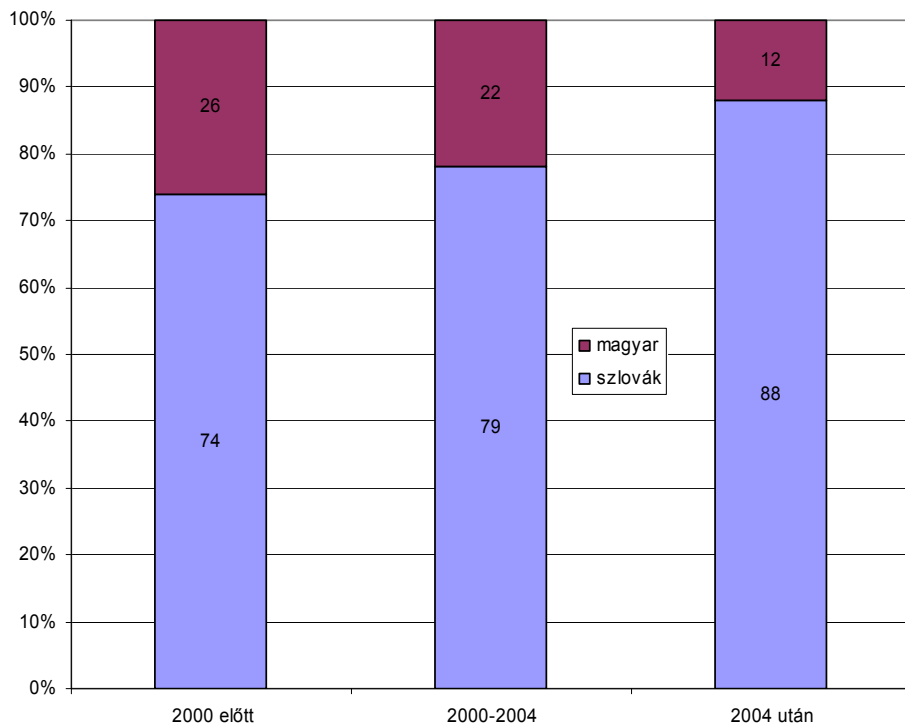
Mind a szlovákok, mind a magyarok többsége homogén szlovák, illetve magyar szülőpárok gyermeke, de vannak, akik vegyes házasságból származnak (3-8%).

A megkérdezettek többnyire nemzetiségileg homogén házasságban élnek. A magyarok között gyakoribb a vegyes házasság, mint a szlovákok között – minden nyolcadik-kilencedik szlovák és nagyjából minden harmadik magyar él vegyes házasságban (a csallóközi szlovákok 13%-a, a csallóközi magyarok 30%-a, a magyarországi szlovákok 12%-a és a magyarországi magyarok 36%-a).

A szlovákok vegyes házasságaiban a gyermek nemzetisége csekély kivételtől eltekintve a szlovák szülő nemzetiségét követi, vagyis a gyermek is szlovák. Ahhoz képest, hogy az ilyen házasságok részaránya 12-13%, a belőlük származó gyermekeknek csupán 1-2%-a magyar nemzetiségű. A csallóközi magyarok vegyes házasságban született gyermekei is

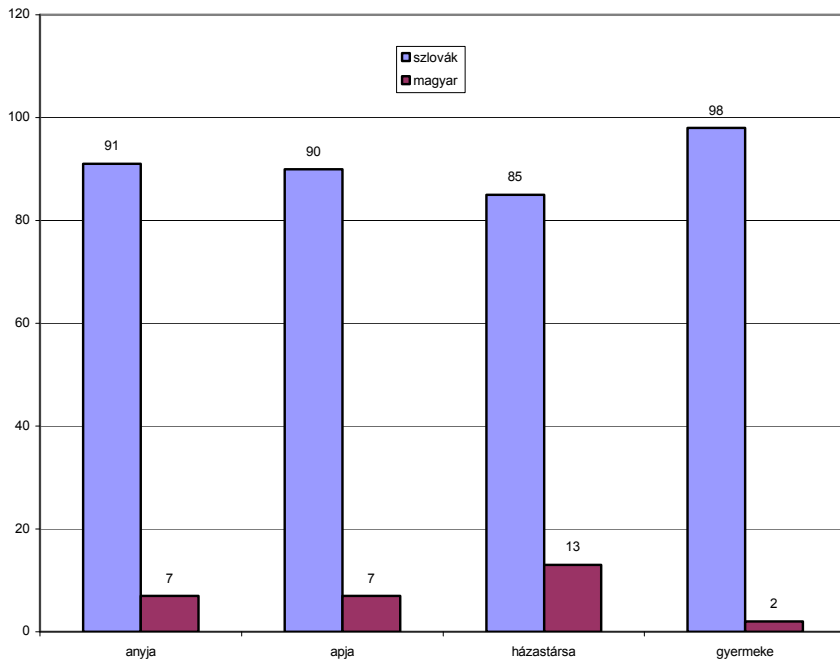
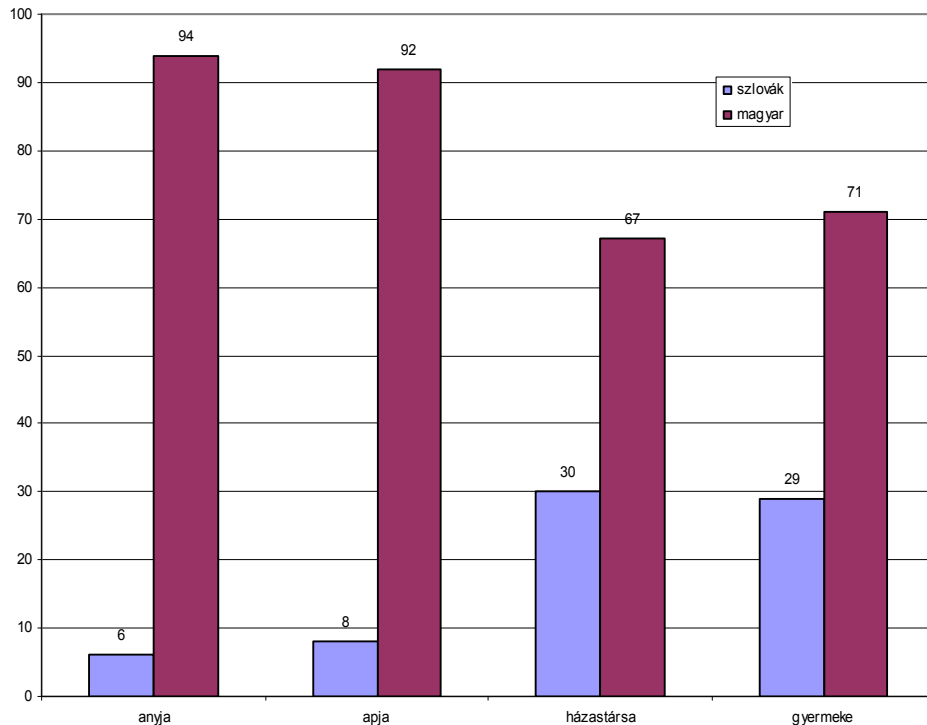
szlovák nemzetiségűek. Ugyanez érvényes a magyarországi magyarok többségének vegyes házasságban született gyermekeire is. A csallóközi magyarokhoz képest annyi a különbség, hogy a magyarországi magyar-szlovák vegyes párok 7%-ának magyar nemzetiségűek a gyermekei, vagyis leginkább ők azok, akik a vegyes házasságban tovább tudják örökíteni a saját magyar nemzetiségüket.

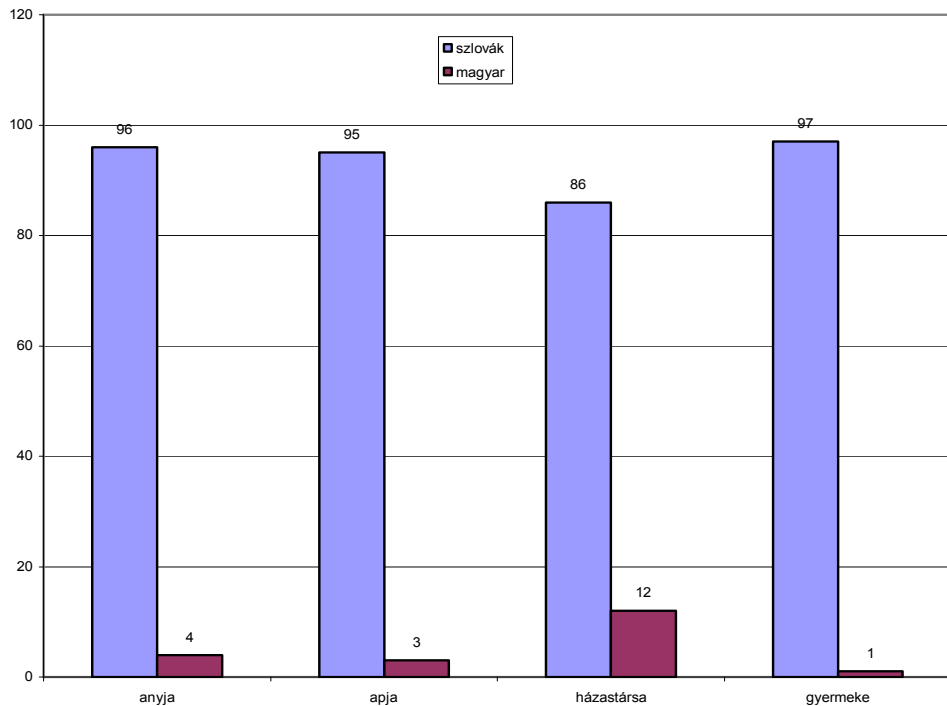
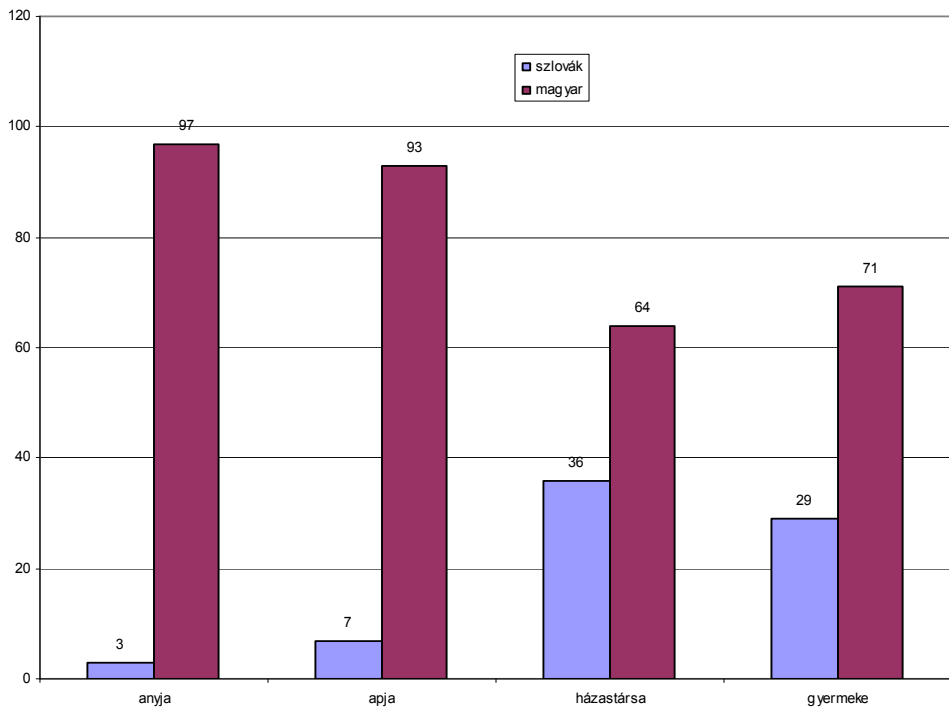
12. ábra. A válaszadók nemzeti összetétele a beköltözés ideje szerint

A nyelvhasználattal kapcsolatos adatok újfent alátámasztják az eddigi kutatásaink során szerzett ismereteket. Egész pontosan azt, hogy (1) a magyarok többsége tud szlovákul, (2) a szlovákok közül is nagyon sokan beszélik a magyar nyelvet, (3) a szlovákokat senki és semmi nem kényszeríti őket a magyar nyelv használatára, és (4) a Csallóközben szükséges a szlovák nyelvtudás.

Nézzük előbb a szlovák nyelvtudással kapcsolatos eredményeket. Csaknem az összes megkérdezett anyanyelvi szinten beszél szlovákul (csallóköziek 95%, magyarországiak 97%). A szlovák nemzetiségűeknél ez természetes, de a magyar nemzetiségűek többsége is kiválóan tud szlovákul: anyanyelvi szinten a csallóköziek 73, a magyarországiak 81 százaléka, emellett pedig a lehető legmagasabb szinten, amelyen egy idegen nyelv elsajátítható, a csallóköziek további 20, a magyarországiak további 16 százaléka. Ez nem meglepő, hiszen tudjuk, hogy azelőtt Pozsonyban éltek, s aki Pozsonyban él és dolgozik, szlovákul is megtanul. S amint jeleztem, korábbi kutatások is bizonyítják, hogy a felnőtt korú szlovákiai magyarok döntő többsége ha nem is anyanyelvi, vagy annak megfelelő szinten, de tud szlovákul, leszámítva az alapiskolai végzettségű munkanélküliek és nyugdíjasok egy részét (Lampel 2008, 105).

13a. ábra. Csallóközi szlovákok (81%)**13b. ábra: Csallóközi magyarok (16%)**

13c. ábra. Magyarországi szlovákok (82%)**13d. ábra. Magyarországi magyarok (19%)**

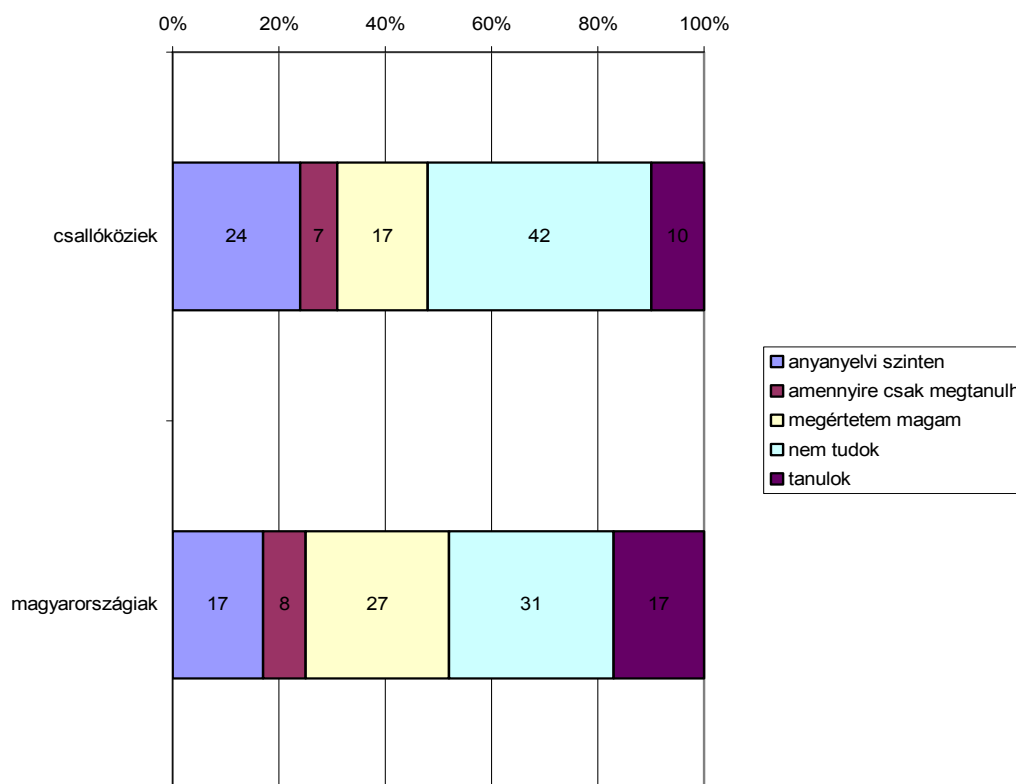
Mi a helyzet a magyar nyelvtudással? A csallóköziek 16%, a magyarországiak 18%-a tartja magát magyar nemzetiségűnek. Ehhez képest a csallóköziek közül többen beszélnek anyanyelvi szinten magyarul, a magyarországiak közül viszont kevesebben. A magyarországiak között viszont a magyar nyelv anyanyelvi szinten való ismerete megfelel a magyar nemzeti-ségük részarányának (14. ábra).

Ezek a szlovák–magyar átfedések abból is adódnak, hogy a szlovákok egy részének magyar, a magyarok egy részének szlovák volt az egyik szülője. Vannak azután olyan szlovákok, akik homogén szlovák családból származnak, de nagyon jól megtanultak magyarul, s vannak olyanok is, akik megértetik magukat ezen a nyelven. Az ilyen-olyan szinten magyarul tudó szlovákok részaránya a csallóköziek között 37%, a magyarországiak között 43%, vagyis nagyjából minden második szlovák megérteti magát (vö. Lampl 2008, 93). Akik pedig nem tudnak magyarul, azoknak egy része most tanul. - a szlovák nemzetiségű család-köziek 12, a szlovák nemzetiségű magyarországiak 21 százaléka.

Az angol és a német nyelv ismeretére is rákérdeztünk. Megértetik magukat ezeken a nyelveken – a csallóközieknek és a magyarországiaknak is ez a leggyakoribb válasza.

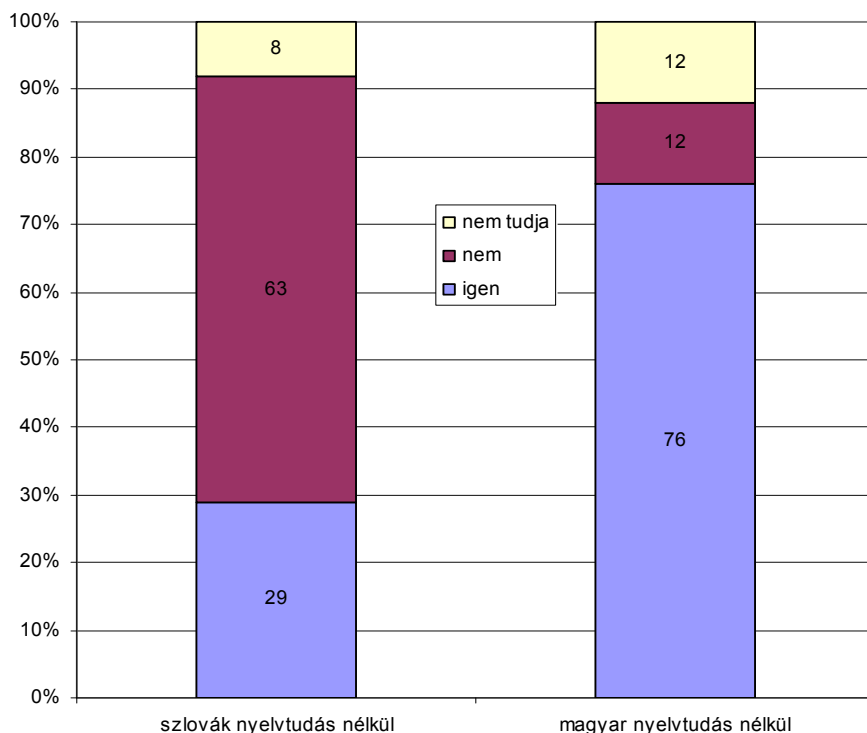
Ha összehasonlítjuk az angolul, németül és magyarul tanulók részarányát, akkor kiderül, hogy a megkérdezettek közül a legtöbben magyarul tanulnak. Ha összehasonlítjuk az angolul, németül és magyarul tanulók arányát, akkor kiderül, hogy a megkérdezettek közül a leg-többen magyarul tanulnak.

14. ábra. A megkérdezettek magyar nyelvtudása

Korábbi kutatásaink bizonyítják, hogy a vegyes lakosságú területeken a szlovák nyelv használata teljes mértékben biztosított, mégpedig a legkompetensebbek, az ott élő szlovákok saját véleménye szerint.³⁰ A felső-csallóközi betelepültek véleményei ezt újfent megerősítik, hiszen nemzetiségétől függetlenül 63%-uk szerint ezen a területen lehetetlen szlovák nyelvtudás nélkül élni. Magyar nyelvtudás nélkül viszont csak 12%-uk tartja lehetetlennek az ottani életet (15. ábra).³¹ Ez újra jelzi, hogy a magyarlakta területekre betelepülteket sem az ott élők, sem az ottani körülmények nem kényszerítik arra, hogy megtanuljanak magyarul (persze, amint azt láthattuk az előző adatokból, azért sokan közülük tudnak). Úgy tűnik, a magyarországi imigránsoknak sem szükséges megtanulniuk magyarul, hiszen kétharmaduk szerint magyarországi lakhelyükön magyar nyelvtudás nélkül is lehet élni (16. ábra).³²

15. ábra. Véleménye szerint az Ön jelenlegi lakhelyén, ahol szlovákok és magyarok is élnek, szlovák, illetve magyar nyelvtudás nélkül is lehetséges létezni?

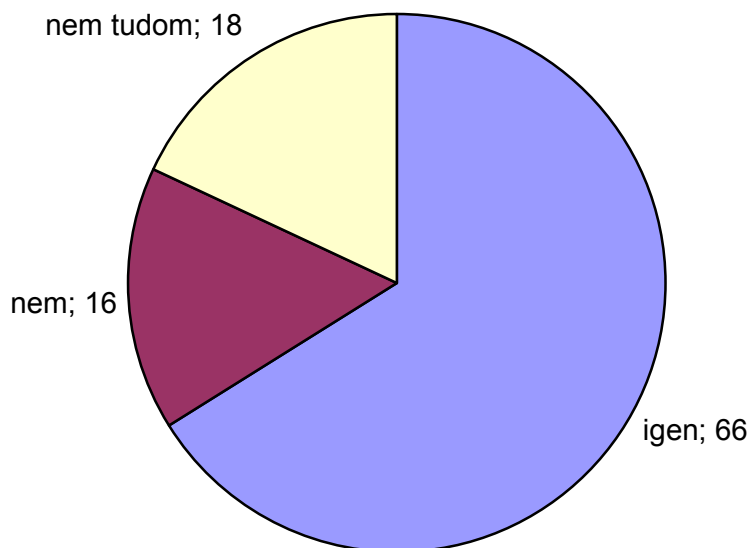

30 2007-ben a Dél-Szlovákia vegyes lakosságú területein élő szlovákok 91 százaléka szerint a megkérdezett lakhelyén jók a szlovák tannyelvű oktatás lehetőségei. A szlovák nyelv hivatalokban történő használatával 86 százaléka, az anyanyelvi oktatás lehetőségeivel 78 százaléka elégedett.

31 Ebben a kérdésben megoszlik a Felső-Csallóközbe költözött magyarok és szlovákok véleménye. A szlovákok csupán 9 százaléka szerint szükséges ezen a területen a magyar nyelvtudás, ezzel szemben a magyarok 22 százaléka szerint. Vagyis a magyarok inkább vélekednek úgy, hogy magyar nyelvtudás nélkül lehetetlen itt élni, mint a szlovákok. Ez viszont megint csak azt jelzi, hogy a szlovákoknak nincs szükségük a magyar nyelvtudásra ahhoz, hogy gond nélkül érvényesülhessenek a Felső-Csallóközben.

32 A szlovák nemzetiségűek 66, a magyar nemzetiségűek 70 százaléka válaszolta ezt.

16. ábra. Véleménye szerint az Ön jelenlegi lakhelyén, ahol főleg magyarok élnek, magyar nyelvtudás nélkül is lehetséges létezni?

A felmérés céljai között nem szerepelt a megkérdezettek nemzeti identitásának beható vizsgálata, de azért felsoroltunk néhány általános véleményt, amely a nemzeti értékrenddel kapcsolatos, s megkértük a válaszadókat, hogy 1-től 5-ig terjedő skálán nyilvánítsák ki, milyen mértékben értenek egyet ezekkel a véleményekkel. Minél kisebbek az 5. táblázatban feltüntetett átlagértékek, annál nagyobb egyetértést fejeznek ki. Továbbá látható, hogy a megkérdezettek hány százaléka értett egyet teljes mértékben az adott véleménnyel. A kis elemszám miatt nem lehet a mintát tovább bontani csallóköziekre és magyarországiakra, de az eredmények így is jelzik, hogy úgy a szlovákok, mint a magyarok elsősorban természetes dologként érzékelik a nemzetiségüket. Ugyanakkor mindkét csoport nagyjából egyik fele büszke a nemzetiségére, a másik felét nem foglalkoztatja a nemzeti hovatartozás kérdése (mindkét vélemény a szlovákok esetében jelenik meg markánsabban). A szlovákok inkább tartják veszélyesnek a nemzetiséggel kapcsolatos kérdések felvetését, mint a magyarok. A megkérdezett szlovákok és magyarok többsége a lakhelyén nem érzi magát hátrányos helyzetben, s akár a magyarok lakta területen, akár Magyarországon lakik, nem érzi politikai kihívásnak szlovák, illetve magyar nemzetiségét.

3.7. Életézés az új lakhelyen

A költözködés előtt a megkérdezettek döntő többsége nem aggódott amiatt, hogy másik településre, a magyarországiak esetében ráadásul másik országba költözik, de azért 12%-uknak voltak ilyen-olyan aggályai. Amikor megkérdeztük, hogy mitől tartottak a leginkább, a Felső-Csallóközbe települők a következőket válaszolták: attól féltek, hogy nem fogadja be őket az ott élő lakosság, képtelenek lesznek megszokni a falusi környezetet, nem lesz megfelelő tár-

saságuk vagy semmilyen társaságuk sem lesz, a magyarok le fogják őket nézni, mert szlovákok, nem fogják érteni, amit a magyarok beszélnek, problémák lesznek a közlekedéssel. A Magyarországra költözőket egyetlen dolog aggasztotta, az, hogy nem tudnak magyarul.

5. táblázat. A nemzetiséggel kapcsolatos vélemények értékelése

	Magyarok		Szlovákok	
	Átlag	Teljesen egyetért (%)	Átlag	Teljesen egyetért (%)
Büszke vagyok arra, hogy magyar/szlovák vagyok	1,79	49	1,77	55
Magyarnak/szlováknak lenni számomra természetes dolog	1,50	69	1,43	68
Magyarnak/szlováknak lenni Szlovákiában/Magyarországon (ahol lakik) számomra politikai kihívás	3,24	20	3,19	23
Magyarnak/szlováknak lenni Szlovákiában/Magyarországon (ahol lakik) számomra inkább hátrányt jelent	3,82	7	3,56	11
Magyarnak/szlováknak lenni Szlovákiában/Magyarországon (ahol lakik) számomra nem jelent semmi különöset	2,43	35	2,00	43
Nem foglalkoztat a nemzetiségem	2,41	40	1,91	54
Veszélyes dolog a nemzetiséggel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozni	3,49	9	3,04	22

Enhez képest csupán 7%-nyi csallóközi és 5%-nyi magyarországi – összesen 28 ember – aggályai teljesültek, de azok sem maradéktalanul. A csallóköziek számára újfent a közlekedés okoz gondot (ami ugyan a költözéskor felöltött bennük, de nem számoltak ekkora nehézségekkel), némelyeknek pedig a rossz emberi kapcsolatok és az irigység, valamint az, hogy a falusiak nem fogadják be a városiakat. A magyarul nem tudó magyarországiak egy részének pedig kommunikációs problémái vannak.

Attól függően, hogy a hátrányos megkülönböztetés milyen formájáról van szó, a csallóköziek 6-18%-a, a magyarországiak 5-16%-a tapasztalt/tapasztal környezete részéről olyan magatartást, amelyet diszkriminációként érzékel (5. táblázat). Bár a megkérdezettek döntő többsége nem említi ilyesmit, azért előfordul ez a jelenség. Leggyakoribb az anyanyelvi diszkrimináció, amelyet a csallóköziek 14%-a időnként, 4%-uk gyakran, a magyarországiak közül minden tizedik néha, 6%-uk pedig gyakran tapasztal. Többnyire a szlovák nyelv hátrányos megkülönböztetését kell ez alatt érteni, mert elsősorban a szlovák nemzetiségűek mondják ezt (országtól függetlenül minden ötödik szlovák nemzetiségű betelepült), de a válasz elvértve előfordul magukat magyarnak vallóknál is (minden tizedik csallóközínél és a magyarországiak 6 százalékánál).

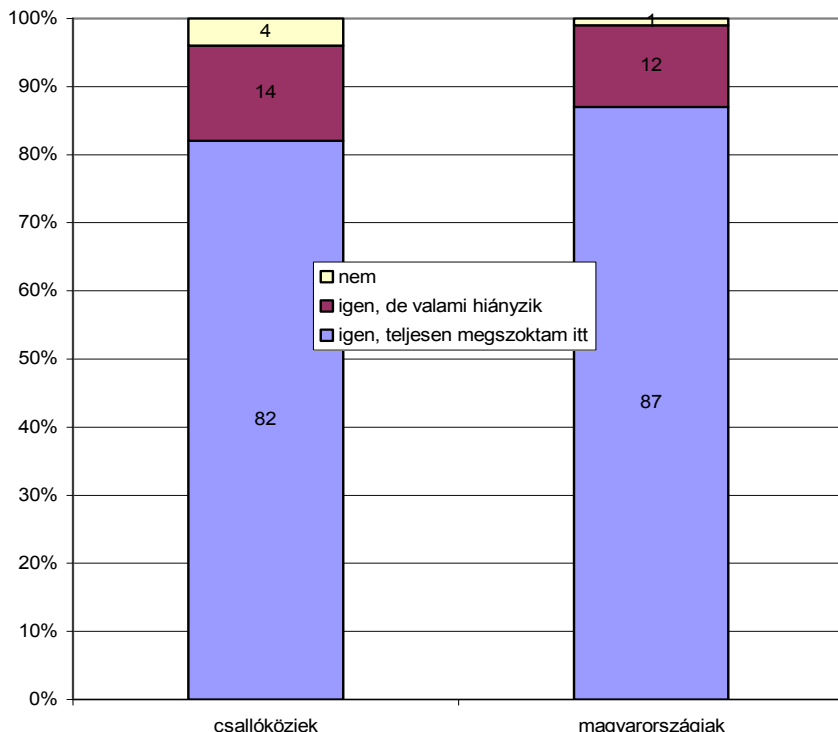
6. táblázat. Tapasztalta/tapasztalja-e lakhelyén a diszkrimináció valamelyik formáját? (%)

	Csallóköziek			Magyarországiak		
	soha	néha	gyakran	soha	néha	gyakran
Vallása	94	2	4	95	0	5
Életkora	94	3	3	94	1	5
Politikai nézetei	89	7	4	91	4	5
Neme	93	3	4	93	2	5
Anyanyelve	82	14	4	84	10	6
A település, ahonnan ideköltözött	93	4	3	89	6	5
Nemzetisége	89	7	4	87	9	4
Anyagi helyzete	91	5	4	93	2	5

Az új lakóhellyel való azonosulás fontos láncszeme, hogy az ember otthon érzi-e ott magát. De valójában mit jelent az a szó, hogy otthon? A válaszokból kiderül, hogy valaki számára a világnak egy konkrét földrajzi pontja: az ország, ahol született, a település, ahol él. Másoknak nem is annyira a földrajzi hely, mint inkább „az én házam – az én váram” értelmében vett saját tulajdonú ház a hozzá tartozó kerttel. A többség számára pedig egy érzés, egy lelkiállapot: biztonságérzet, komfortérzet, az összetartozás érzése, együttlét a családdal, a kellemesnek tartott emberekkel, a nyugalom, pihenés, feltöltődés és béke szigete, a kikötő, ahova mindig jó visszatérni, ahol az ember önmaga lehet, vagy ahogyan az egyik válaszadó fogalmazott, „az otthon a váll, amelyen kisírhatsz magad”.

Nos, teljesen függetlenül attól, hogy mikor költözött oda és milyen nemzetiségű, a csallóköziek 96, a magyarországiak 99%-a otthon érzi magát új lakhelyén (17. ábra).

Többségük már teljesen megszokta új lakhelyét, de minden hetedik csallóközinek és minden nyolcadik magyarországinak azért még mindig van hiányérzete. Mi hiányzik nekik leginkább? Az említés gyakoriságának sorrendjében: a családtagok, gyermekkori barátok, a rokonság, a megszokott emberek; egy jól működő tömegközlekedési hálózat, vagyis gyakoribb és kulturáltabb autóbuszjárat Pozsonyba; több üzlet, színvonalasabb szolgáltatások; kulturális és szabadidős tevékenységek általában és különösen szlovák nyelven. A pozsonyi életérzés: „az én otthonom Bratislava, ott születtem, ott vannak a barátaim, az az én szülőföldem”; „bár itt, Šamorinban van az állandó lakhelyem, nem tudok itt élni”; „az érzés, amikor reggel a város utcáit rójuk a kutyámmal”. S van, akiknek egyszerűen csak maga Pozsony, vagy ahogyan ők mondják, Bratislava hiányzik. S azok a kevesek, akik nem érzik magukat otthon mostani lakhelyükön, röviden és tömören csak annyit mondanak, hogy számukra az otthont Pozsony jelenti.

17. ábra. Otthon érzi itt magát? (%)

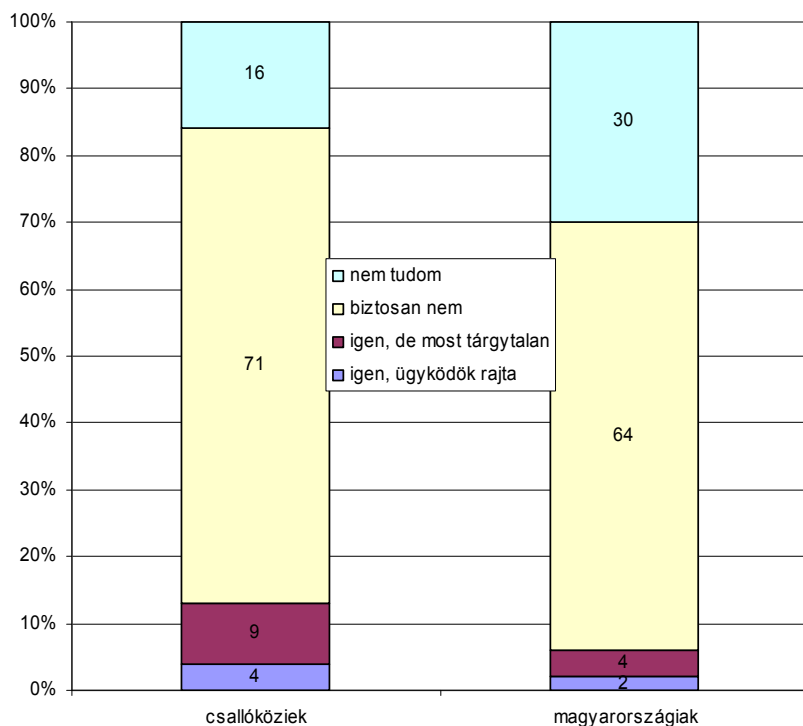
A megkérdezettek döntő többsége tehát otthon érzi magát új lakhelyén, s nem is akar elköltözni. Vagy ha mégis, akkor nem kimondottan azért, mert rosszul érzi ott magát. Arra a kérdésre, hogy szeretne-e elköltözni, a csallóköziek 71, a magyarországiak 64%-a határozott nemmel válaszolt, a csallóköziek egyhatoda, a magyarországiak csaknem egyharmada pedig nem tudott biztos választ adni. Valójában minden nyolcadik csallóközi és 17 közül egy magyarországi szeretné elhagyni a települést, miközben ténylegesen csupán cca. egy tucatnyi ember tesz ezért valamit (18. ábra). Gondolkodni az elköltözésen és maga az elköltözés, két különböző dolog, de egyik sem tömeges, főleg nem az elköltözés.³³

Az, hogy valaki szeretne elköltözni, nem okvetlenül függ össze azzal, hogy nem érzi otthon magát a településen, bár azok, akiknek hiányérzetük van, vagy továbbra is a fővárosba húzza őket a szívük, gyakrabban fontolgatják az elköltözés lehetőségét. De a magukat teljességgel otthon érzők között is előforul az ilyesmi, persze jóval ritkábban. A csallóköziek közül hatan, a magyarországiak közül pedig csak ketten mondták, hogy azért költöznének el, mert jelenlegi lakhelyükön nem érzik jól magukat. A település elhagyásának fő oka mindkét minta esetében inkább az, hogy bizonyos körülmények kényszerítik őket erre

33 Úgy tűnhet, hogy azok az emberek, akik teljesítették az ideális lakással kapcsolatos vágyaikat, biztosan nem gondolnak arra, hogy újra költözködjének. Pedig több példát is említhetnénk, amikor a család a visszaköltözésen törte a fejét, vagy esetleg el is költözött a településről, mivel kamaszkorú gyermekeik sorozatosan inkább a pozsonyi barátaiknál aludtak, minthogy naponta ingázzanak, s kimaradjanak a Pozsony által nyújtott szórakozási lehetőségekből.

a lépésre, vagy pedig jobb lehetőség kínálkozik számukra. A leggyakoribb kényszerítő tényező a már többször említett rossz tömegközlekedés, s csak ezután következik a lelki komfortérzet hiánya, az, hogy a megkérdezett idegennek érzi magát, hogy a szülővárosa, Pozsony vonzza őt, újra ott vagy legalábbis hozzá közelebb szeretne élni. De vannak, akiket a csallóközi sík terület depressziál, mindig fúj a szél, nincsenek hegyek, erdők, kevés a zöld terület, panaszozzák. Tehát aki költözni szeretne, az vissza Pozsonyba (beleértve a főváros Csallóközhöz kapcsolódó peremkerületét, Pozsonypüspökit) vagy Pozsonyhoz közelebbre menne, ha pedig Magyarországon lakik, akkor minél közelebb a szlovák–magyar határhoz, akár vissza Szlovákiába, a határhoz közel fekvő települések valamelyikére (Oroszvár, Dunacsúny), amelyek szintén közelebb fekszenek Pozsonyhoz. Külföldre, nyugati államban négyen szeretnének elköltönni.

18. ábra. Szeretne innen elköltözni?

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Összefoglalva az elmondottakat leszögezhetjük, hogy a Pozsonyból kiköltözött felső-csallóközi és Rajka környéki megkérdezettek abból a szempontból tipikus képviselői a dezurbanizációnak, hogy a jobb lakáskörülményekért, nyugodtabb, ingermentesebb lakókörnyezetért cserébe feladták pozsonyi lakhelyüket, s az új lakhelyen szinte valamennyien valóra váltották álmukat: saját lakásuk, sőt az esetek többségében saját családi házuk lett, amit otthonuknak tekintenek, erős érzelmi töltetet adva ennek a szónak. Ugyanakkor az is tipikus, hogy mun-

kahelyük többnyire a fővárosban van, ahova naponta vagy legalábbis hetente többször ingáznak. Ami viszont kevésbé tekinthető tipikusnak, hogy soknak közülük nem ott van az állandó lakhelye, ahol az otthona, hanem ott, ahol a munkahelye, s az otthona az átmeneti lakhelye. Ez Szlovákia más régióiban fordítva szokott lenni. Sőt, ha szigorúan tartanánk magunkat a migráns kifejezés definíciójához, ami olyan személyeket jelöl, akik elköltözve állandó lakhelyet váltanak, akkor a megkérdezettek egy részét nem is tekinthetnénk valódi migránsnak, csak ingázónak.³⁴ Ez persze csak elméleti gubanc, amiről az érintetteknek fogalmuk sincs (miért is lenne), s mindenki legyinthetne felette, mondván, nem mindegy, hogy hol van az állandó és hol van az átmeneti lakhelyük? Hiszen ez az adminisztratív kitétel semmiféle hatást nem gyakorol sem az ő életükre, sem az általuk lakott településére.

Nos, ez nem egészen van így. A kutatás megkezdése előtt szakmai megbeszéléseken vetünk részt az érintett községek önkormányzati vezetőivel, és több felső-csallóközi polgármester említette, hogy a beköltöző vállalkozóknak köszönhetően több pénz is folyhatna a közös kasszába, de a még mindig pozsonyi állandó lakhellyel rendelkező, valójában pedig a Felső-Csallóközben lakó vállalkozók adója nem az ő településüket gazdagítja. Ugyanis azok a lakosok, akik vállalkozók, fizikai személyek, az állandó lakhelyükön adóznak, tehát ebben az esetben Pozsonyban. S ugyanez vonatkozik azokra a vállalkozókra, jogi személyekre is, akiknek a telephelye Pozsonyban van. Nézzük meg, mit jelent ez a mi mintánk esetében.

A csallóközi megkérdezettek közül 61 vállalkozó. Mivel ilyen kérdés nem szerepelt, azt nem tudjuk, hogy közülük mennyi a fizikai és mennyi a jogi személy, de foglalkozásukból következtetve úgy tűnik, hogy többnyire az ismert kényszervállalkozói sémát követik. Vagyis olyan emberekről van szó, akik nem saját céget építenek, hanem vállalkozói engedéllyel rendelkezve más szervezetnek dolgoznak, megspórolva neki a járulékok fizetését. Ezek a vállalkozók általában fizikai személyek. Közülük 18 személynek Pozsonyban van az állandó lakhelye, ezért az ő adójuk nem a Felső-Csallóközbe vándorol. Ez valóban elgondolkodtató. Hiszen az így elfolyó pénzekkel is hozzá lehetne járulni akár a helyi úthálózat minőségének és a közlekedés állapotának a javításához, ami valamennyi ingázó, így a betelepültek életkörülményeit is kedvezően befolyásolná.

A következő fontos kérdés, hogy milyen hatással lesz a folytatódó szuburbanizáció a felmérésben érintett régiókra. Egy 2007-es prognózis szerint azon kívül, hogy folytatódni fog a pozsonyi lakosok határon átnyúló migrációja, az esetleges, mozaikszerű belső imigrációt felváltja az egész területre kiterjedő betelepülés, aminek következményeként az attraktív szuburbán zónában és községekben megnövekszik az imigránsok száma, s a magyarlakta vidék nemzetiségi összetétele a szlovák nemzetiségűek javára fog alakulni (Slavík–Kurta 2007, s. 205). Az előrejelzés ma már valóság, s bennünket különösen érdekel, hogy a betelepülők milyen mértékben járulnak hozzá a térség – elsősorban a Felső-Csallóközre gondolunk – nemzetiségi összetételének és az ottani magyar nemzetiségű őslakosság nemzeti identitásának módosulásához. Mert azt tudjuk, hogy a nemzetiségi arány változik, hiszen ezt a népszámlálási statisztikák kellőképpen dokumentálják. Azok a települések, ahol a kutatás során megkérdezett személyek laknak, a Szenci és a Dunaszerdahelyi járáshoz tartoznak, s 1991-től mindkét járásban csökkent a magyar lakosság aránya (7. táblázat).

34 A migráns definíció sem egységes (Jurčová 2007, 129). Ezért a ténylegesen Felső-Csallóközben és a Mosonmagyaróvár térségében élő, továbbra is pozsonyi állandó lakhellyel rendelkező lakosokat a létező kategóriarendszer szerint hosszú távú letelepedetteknek nevezhetjük, amennyiben több mint 12 hónapja élnek az adott területen.

7. táblázat. Az érintett járások magyar nemzetiségű lakossága az 1991 és 2001. évi népszámlálás alapján

	1991		2001		
	Magyar lakosok	%	Magyar lakosok	%	
Pozsony város	20 312	4,6	16 451	3,8	-19,0
Szenc	12 214	24,5	10 553	20,4	-13,6
Dunaszerdahely	95 310	87,2	93 660	83,3	-1,7
Galánta	38 295	41,3	36 518	38,6	44,6
Vágsellye	21 745	40,2	19 283	35,7	-11,4
Komárom	78 859	72,2	74 976	69,1	-4,9
Érsekújvár	63 747	41,5	57 271	38,3	-10,2
Nyitra	13 113	8,2	10 956	6,7	-16,4

Forrás: Gyurgyik 2004, 150

De nemcsak az érintett járásokban, hanem egyetlen települést, Bacsfát kivéve, a megkérdezettek lakhelyén is nőtt a szlovákok és csökkent a magyarok részaránya (8. táblázat), pedig az 1991-2001 közötti időszakban még kevesebb szlovák költözött ebbe a térségbe, mint az azóta eltelt években.

8. táblázat. Az érintett települések lakosságának nemzetiségi aránya 1991-ben és 2001-ben

	Szlovák		Magyar	
	1991	2001	1991	2001
Bacsfa	40	36	60	63
Balony	3	5	97	94
Béke	12	15	85	82
Csallóközsütörtök	8	12	89	83
Csenke*	–	8	–	91
Doborgaz	4	9	96	91
Dunajská Lužná	88	90	9	7
Éberhard	40	47	59	51
Nagymagyar	12	25	85	68
Rovinka	88	88	9	7
Sárosfa	5	20	94	88
Somorja	27	31	74	67
Szemet – Kalinkovo	56	62	44	37
Vajka	4	12	92	88
Gútor – Hamuliakovo	30	42	69	56
Nový Život	5	12	91	85

**1991-ben még nem volt önálló község*

Forrás: Szlovákia településeinek adatbázisa, <http://www.foruminst.sk>

Mivel a pozsonyi szub- és dezurbanizáció 2001-ben, a legutolsó népszámlálás évében nem állt meg, hanem azóta még inkább felgyorsult, okkal feltételezhetjük, hogy a térség szlovák nemzetiségű lakosainak a részaránya az idők folyamán tovább növekedett. S ez a tény minden kétséget kizáróan hozzájárul a szlovák-magyar népesség arányának a változásához. De

a szlovákok betelepülésén kívül más tényezők is befolyásolják ezt a tendenciát, például a magyar lakosság asszimilációja, azaz nemzetváltása, amit a demográfusok a magyarok utolsó két népszámlálás közötti lélekszámapadása legfontosabb okaként tartanak számon. Ugyanakkor a szlovák népesség betelepülése és a magyarok asszimilációja közötti kölcsönhatásról még keveset tudunk, holott ez a kölcsönhatás (is) minden bizonnyal egyre nagyobb mértékben kihat a nemzeti identitás alakulására. Hiszen tudjuk, hogy a nemzeti identitás nagyon bonyolult és sokrétű jelenség, s alakulását, megőrzését, illetve feladását különböző, sokszor kibogozhatatlanul összefonódó tényezőcsoportok határozzák meg. Ezek között a változó etnikai és nyelvi közeg, valamint ennek következményei (szlovák oktatási intézmények, üzletek, szolgáltatások szaporodása, a közvélemény különböző kérdésekben, például választási preferenciák terén megmutatkozó politikai pluralizálódása,³⁵ ami a helyi önkormányzatok összetételét, s ezáltal a magyar nemzetiségűekkel kapcsolatos problémakörök tematizálása és megoldása szükségességét is befolyásol(hat)ja/elodázhathatja, a nyilvános és intim kommunikációs tér változása, stb.) is szerepet játszhatnak. Egyelőre tehát két nyitott kérdés van: (1) mennyiben járul hozzá a szlovákok Felső-Csallóközbe települése a magyarok arányának csökkenéséhez pusztán azáltal, hogy növekszik a szlovákok száma, miközben a magyaroké nem növekszik, (2) s mekkora szerepet játszhat a szlovák imigráció hatása a magyarok identitásvesztésében. Mindenesetre, ha az utóbbiért valakit okolni lehet, akkor nem elsősorban a szlovákokat. Hiszen az identitását mindenki maga őrzi meg, feltéve, hogy ez fontos számára. S a betelepülést különben sem lehet megakadályozni. Nemcsak azért, mert mindenkinek joga van a szabad migrációhoz, hanem azért is, mert úgy működik ez, mint a szerelem. A szívnek nem lehet parancsolni, hogy szlovákba vagy magyarba szeressen-e bele. Ugyanígy a polgármestereknek, önkormányzatoknak és az őslakos csallóközieknek se, hogy kinek adják el a telkeiket és a házaikat, főleg ha az ingatlanfejlesztő cégek és a pozsonyiak a falubélieknél sokkal előnyösebb feltételeket kínálnak.³⁶ Azt viszont mindenki maga dönti el, hogy az esedékes népszámlálás során, amely jövőre lesz, milyen nemzetiségűnek vallja magát, s ezáltal hozzájárul-e lakhelye magyar közösségének fennmaradásához.

35 A dél-szlovákiai szlovákok másképp választanak, mint a dél-szlovákiai magyarok (Öllös 2006, 26, Petőcz 2007, 8). A 2010-es parlamenti választások eredményei a vizsgált településeken a Melléklet II. pontjában találhatók.

36 Viszont vannak olyan települések is, amelyek polgármesterei/önkormányzatai megpróbálják tudatosan kezelni ezt a kérdést, és egyrészt nem gátolva a szabad migrációt, másrészt figyelembe véve a község lakosainak érdekeit, különféle eszközökkel igyekeznek biztosítani a helyi ingatlanok legalább egy részének községen belüli értékesítését. Természetesen az újonnan kimért építési telkekről van szó. A lakosok magánjellegű ingatlan eladásaiba ők sem szólhatnak bele.

5. MELLÉKLET

I. A Dunaszerdahelyi és Szenci járás területén levő oktatási intézmények jegyzéke³⁷

Forrás: www.ups.sk

1. Óvodák

Dunaszerdahelyi járás

Magyar tannyelvű óvodák (összesen 61)		
	Község	Utea
Materská škola s VJM	Báč	Báč 83
Materská škola s VJM	Baka	Baka 351
Materská škola s VJM	Baloň	Baloň 254
Materská škola s VJM	Blatná na Ostrove	Blatná na Ostrove 204
Materská škola s VJM	Boheľov	Boheľov 20
Materská škola s VJM	Čakany	Čakany 107
MŠ pri ZŠ s vjm	Čenkovce	Čenkovce 124
Materská škola s VJM	Čiližská Radvaň	Čiližská Radvaň 40
Materská škola s VJM	Dobrohošť	Dobrohošť 92
Materská škola s VJM	Dolný Bar	Hlavná 29
Materská škola s VJM	Dolný Štál	Záhradnícka 536/20
Materská škola s VJM	Dunajská Streda	Alžbetínske nám. 323/3
Materská škola s VJM	Dunajská Streda	Októbrová ulica 939/47
Materská škola s VJM	Dunajský Klátov	Dunajský Klátov 5
Materská škola s VJM	Gabčíkovo	Cintorínska 5
Materská škola s VJM	Gabčíkovo	Komenského 1113
Materská škola s VJM	Holice	Kostolná Gala 35
Materská škola s VJM	Holice	Veľká Budafa 4
Materská škola s VJM	Horná Potôň	Čečínska Potôň č. 7
Materská škola s VJM	Horná Potôň	Horná Potôň 124
Materská škola s VJM	Horné Mýto	Školská ulica 69
Materská škola s VJM	Horný Bar	Horný Bar 192
Materská škola s VJM	Hubice	Hubice 37
Materská škola s VJM	Jahodná	Ďatelinná 544/8
Materská škola s VJM	Janíky	Janíky-Dolné 78
Materská škola s VJM	Jurová	Hlavná 106

37 Szürkével jelöltük azokat az oktatási intézményeket, amelyek a válaszadók által lakott községekben vannak.

Materská škola s VJM	Kľúčovec	Hlavná 35
Materská škola s VJM	Kostolné Kračany	Kostolné Kračany 475
MŠ ako súčasť ZŠ s VJM	Kráľovičove Kračany	Kráľovičove Kračany 71
Materská škola s VJM	Kútniky	Kútniky 644
Materská škola s VJM	Lúč na Ostrove	Hlavná 126
Materská škola s VJM	Mad	Hlavná 23
Materská škola s VJM	Malé Dvorníky	Hlavná 256
Materská škola s VJM	Medveďov	Hlavná 203
Materská škola s VJM	Mierovo	Mierovo 22
Materská škola s VJM	Michal na Ostrove	Železničná 98
Materská škola s VJM	Ňárad	Ňárad 119
Materská škola s VJM	Nový Život	Nový Život 144
Materská škola s VJM	Nový Život	Nový Život-Tonkovce 486
Materská škola s VJM	Ohrady	Hlavná 19
Materská škola s VJM	Okoč	Nám. SNP 856/1
Materská škola s VJM	Okoč - Opatovský Sokolec	Gorkého 2
MŠ pri ZŠ s VJM	Orechová Potôň	Hlavná 193
Materská škola s VJM	Padáň	Padáň 289
MŠ pri ZŠ s VJM	Pataš	Pataš 228
Materská škola s VJM	Potónske Lúky	Potónske Lúky 41
Materská škola s VJM	Povoda	Povoda 75
Materská škola s VJM	Rohovce	Rohovce 107
Materská škola s VJM	Šamorín	Mliečno 108
Materská škola s VJM	Šamorín	Školská 14
Materská škola s VJM	Štvrtok na Ostrove	Štvrtok na Ostrove 356
Materská škola s VJM	Topoľníky	Pionierska 20
MŠ ako súčasť ZŠ s VJM	Trhová Hradská	Nám. L. Kossutha 500/4
Materská škola s VJM	Trstená na Ostrove	Trstená na Ostrove 128
Materská škola s VJM	Veľké Blahovo	Veľké Blahovo 98
Materská škola s VJM	Veľké Dvorníky	Hlavná 101/28
Materská škola s VJM	Veľký Meder	Železničná 7
Materská škola s VJM	Vieska	Hlavná 88
Materská škola s VJM	Vojka nad Dunajom	Vojka nad Dunajom 219
Materská škola s VJM	Vrakúň	Vrakúň 471
Materská škola s VJM	Vydrany	Vydrany 314

Dunaszerdahelyi járás

Szlovák tannyelvű óvodák (összesen 10)		
	Község	Utca
Materská škola	Blahová	Blahová 126
Materská škola	Dunajská Streda	Jesenského ulica 910/10
Materská škola	Gabčíkovo	Komenského 1113
Materská škola	Hviezdoslavov	Hviezdoslavov 51
Materská škola	Kvetoslavov	Kvetoslavov 264
Materská škola	Šamorín	Gazdovský rad 37
Materská škola	Šamorín	Školská 14
Materská škola	Veľká Paka	Veľká Paka 253
Materská škola	Veľký Meder	Nám. Bélu Bartóka 495/18
Materská škola	Zlaté Klasy	Poľná cesta 3

Dunaszerdahelyi járás

Szlovák–magyar vegyes tannyelvű óvoda (összesen 12)		
	Község	Utca
Materská škola	Dunajská Streda	Komenského ulica 357/2
Materská škola	Dunajská Streda	Nám. priateľstva 2173/27
Materská škola	Dunajská Streda	Námestie SNP 187/11
Materská škola	Dunajská Streda	Ružový háj 1359/19
Materská škola	Dunajská Streda	Rybný trh 14
Materská škola	Dunajská Streda	Széchenyiho ulica 1999/9
Materská škola	Lehnice	Lehnice 119
Materská škola	Šamorín	Dunajská 33
Materská škola	Šamorín	Poľovnícka 5
Materská škola	Šamorín	Ulica Márie 682
Materská škola	Šamorín	Veterná 496/21
Materská škola	Zlaté Klasy	Školská 4

Szenci járás

Magyar tannyelvű óvodák (összesen 7)		
	Község	Utca
Materská škola	Boldog	Boldog 76
Materská škola	Hrubý Šúr	Hlavná 20
Materská škola	Kostolná pri Dunaji	Kostolná pri Dunaji 6
Materská škola	Senec	Fándlyho 20
Materská škola	Tomášov	Mierová 1
Materská škola	Tureň	Tureň 300
Materská škola	Vlky	Vlky 1

Szenci járás

Szlovák tannyelvű óvodák (összesen 31)		
	Község	Utca
Materská škola	Bernolákovo	Komenského 1
Materská škola	Blatné	Antona Vosátka 2
Materská škola pri ZŠ	Čataj	Hlavná 111
Materská škola	Dunajská Lužná	Brezová 787/27
Materská škola	Hamuliakovo	Hamuliakovo 239
Súkromná MŠ	Hrubá Borša	105
Materská škola	Hrubá Borša	Hrubá Borša 73
Súkromná MŠ	Chorvátsky Grob	Jantárová ul. 1
Materská škola pri ZŠ	Chorvátsky Grob	Pezinská 9
Materská škola pri ZŠ	Chorvátsky Grob	Školská 6
Materská škola	Igram	Igram 27
Materská škola	Ivanka pri Dunaji	Hviezdoslavova 1
MŠ Kráľovnej Anjelov	Ivanka pri Dunaji	Nám. padlých hrdinov 30
Materská škola	Ivanka pri Dunaji	Slnečná 17
Materská škola	Kalinkovo	Kalinkovo 194
Materská škola	Kaplna	Kaplna 174
Materská škola	Kráľová pri Senci	Kráľová pri Senci 560
Materská škola	Miloslavov	Miloslavov 87
Materská škola	Most pri Bratislave	Ul. 29. augusta 384
Materská škola	Nová Dedinka	Hlavná 49
Materská škola	Reca	Hlavná 24
Materská škola	Rovinka	Rovinka 206
Materská škola	Senec	Fándlyho 2
Súkromná materská škola	Senec	Fándlyho 21
Materská škola	Senec	Kollárova 23
Materská škola	Senec	Košická 40
Materská škola	Senec	Kysucká 9
Súkromná materská škola	Senec	m. č. Svätý Martin 3
Materská škola	Tomášov	Mierová 1
Materská škola	Veľký Biel	Senecská 1
Materská škola	Zálesie	Malinovská 1

Szenci járás

Szlovák–magyar vegyes tannyelvű óvoda		
	Község	Utca
Materská škola	Malinovo	L. Svobodu 22

2. Alapiskolák

Magyar tannyelvű alapiskolák (összesen 49)		
	Község	Utca
Základná škola s VJM	Baka	Baka 351
Základná škola s VJM	Blatná na Ostrove	Blatná na Ostrove 203
Základná škola s VJM	Boheľov	Boheľov 20
Základná škola s MŠ	Čenkovce	Čenkovce 95
ZŠ M.Kóczána s VJM	Čiližská Radvaň	Hlavná 258
Základná škola s VJM	Dobrohošť	Hlavná 98
Základná škola s VJM	Dolný Bar	Hlavná 27
Základná škola s VJM	Dolný Štál	Hlavná 41/113
Reformovaná ZŠ s VJM	Dolný Štál	Hlavná 85
Základná škola s VJM	Dunajská Streda	Hviezdoslavova ul. 2094/2
Základná škola s VJM	Dunajská Streda	Komenského ulica 1219/1
Základná škola s VJM	Dunajská Streda	Školská ulica 936/1
Cirkevná ZŠ s VJM	Dunajská Streda	Trhovisko 1
Základná škola s VJM	Gabčíkovo	Komenského 1081/1
Základná škola s VJM	Holice	Póšfa 82
Základná škola s VJM	Horná Potôň	Hlavná 120
Základná škola s VJM	Horné Mýto	Školská ulica 5
Základná škola s VJM	Horný Bar	Hlavná 45
Základná škola s VJM	Jahodná	Záhradná 202
Základná škola s VJM	Jurová	Jurová 134
Základná škola s VJM	Kostolné Kračany	Šipošovské 514
ZŠ s MŠ s VJM	Kráľovičove Kračany	Kráľovičove Kračany 75
Základná škola s VJM	Kútники	Kútники 644
Základná škola s VJM	Lehnice	Školská 116
Základná škola s VJM	Lúč na Ostrove	Hlavná 126
Základná škola s VJM	Mad	Hlavná 23
Základná škola s VJM	Malé Dvorníky	Malé Dvorníky 277
Základná škola s VJM	Mierovo	Mierovo 22
Základná škola s VJM	Michal na Ostrove	Železničná 98
Základná škola s VJM	Nárad	Hlavná 118
Základná škola s VJM	Nový Život	Nový Život 1
Základná škola s VJM	Ohrady	Ohrady 20

Základná škola s VJM	Okoč	Hlavná 509/22
Základná škola s MŠ VJM	Orechová Potôň	Hlavná 193
Základná škola s VJM	Padáň	Padáň 289
Základná škola s MŠ VJM	Pataš	Pataš 228
Základná škola s VJM	Potônske Lúky	Potônske Lúky 41
Základná škola s VJM	Rohovce	Rohovce 106
Základná škola s VJM	Šamorín	Mliečno 124
Základná škola s VJM	Šamorín	Rybárska 1093/2
Základná škola s VJM	Štvrtok na Ostrove	Štvrtok na Ostrove 416
Základná škola s VJM	Topoľníky	Hlavná 162/115
Zákl.škola s MŠ s VaVJM	Trhová Hradská	Školská 492
Základná škola s VJM	Trstená na Ostrove	Trstená na Ostrove 128
Základná škola s VJM	Veľké Blahovo	Veľké Blahovo 149
Základná škola s VJM	Veľký Meder	Bratislavská 622/38
Základná škola s VJM	Vrakúň	Školská 204
Základná škola s VJM	Vydrany	Malá 231
Základná škola s VJM	Zlaté Klasy	Školská 784/8

Dunaszerdahelyi járás

Szlovák tannyelvű alapiskolák		
	Község	Utca
Základná škola	Dolný Bar	Hlavná 27
Základná škola	Dunajská Streda	Jilemnického ulica 204/11
Základná škola	Dunajská Streda	Smetanov háj 286/9
Základná škola	Gabčíkovo	Komenského 1082/3
Základná škola	Hviezdoslavov	Hviezdoslavov 51
Základná škola	Kvetoslavov	Kvetoslavov 266
Základná škola	Lehnice	Školská 840
Základná škola	Orechová Potôň	Hlavná 193
Základná škola M.Bela	Šamorín	Kláštorná 4
Základná škola	Štvrtok na Ostrove	Štvrtok na Ostrove 416
Základná škola	Veľká Paka	Veľká Paka 253
Základná škola	Veľký Meder	Nám. Bélu Bartóka 497/20
Základná škola	Vydrany	Malá 231
Základná škola	Zlaté Klasy	Hlavná 25

Szenci járás

Magyar tannyelvű alapiskolák (összesen 5)		
	Község	Utca
Základná škola s VJM	Hrubý Šúr	Hlavná 19
Základná škola s VJM	Malinovo	Školská 11
Základná škola s VJM	Reca	Hlavná 181
Základná škola s VJM	Senec	Nám. A. Molnára 2
Základná škola s VJM	Tomášov - Fél	Školská 7

Szenci járás

Szlovák tannyelvű alapiskolák (összesen 20)		
	Község	Utca
Základná škola	Bernolákovo	Komenského 3
Základná škola	Blatné	Šarfická 301
Základná škola s MŠ	Čataj	Hlavná 113
Základná škola	Dunajská Lužná	Školská 257
Základná škola	Hrubý Šúr	Hlavná 19
Základná škola s MŠ	Chorvátsky Grob	Školská 4
Základná škola	Igram	Igram 30
Základná škola	Ivanka pri Dunaji	Ul. SNP 3
Základná škola	Kalinkovo	Kalinkovo 194
Základná škola	Kráľová pri Senci	Školská 190
Základná škola	Malinovo	Školská 11
Základná škola	Miloslavov	Alžbetin dvor 81
Základná škola	Most pri Bratislave	Športová 470
Základná škola	Nová Dedinka	Hlavná 45
Základná škola	Reca	Hlavná 229
Základná škola	Rovinka	Školská 266
Základná škola	Senec	Mlynská 50
Základná škola	Senec	Tajovského 1
Základná škola	Tomášov	Školská 7
Základná škola	Veľký Biel	Školská 4

Szenci járás

Szlovák–magyar vegyes tannyelvű alapiskolák (összesen 2)		
	Község	Utca
Základná škola	Hamuliakovo	Hamuliakovo 134
Základná škola	Tureň	Tureň 200

3. Középiskolák és gimnáziumok

Dunaszerdahelyi járás

Magyar tannyelvű középiskolák és gimnáziumok(összesen 9)		
	Község	Utca
SOŠ stavebná	Dunajská Streda	Gyulu Szabóa 1
Stredná odborná škola	Dunajská Streda	Gyulu Szabóa 21
Súkr.gymnázium s VJM	Dunajská Streda	Hlavná 21
Gymnázium Á. Vámberyho	Dunajská Streda	Nám. sv. Štefana 1190/4
SOŠ rozv.vidieka s VJM	Dunajská Streda	Nám. sv. Štefana 1533/3
Športové gymnázium	Dunajská Streda	Nám. sv. Štefana 1533/3
Súkromná SOŠ s VJM	Dunajská Streda	Neratovické nám. 1916/16
Gymnáz.I.Madácha s VJM	Šamorín	Slnecná 2
Gymnáz.M.Korvína s VJM	Veľký Meder	Bratislavská 38

Dunaszerdahelyi járás

Szlovák tannyelvű középiskolák és gimnáziumok (összesen 3)		
	Község	Utca
Gymnázium L.Dúbravu	Dunajská Streda	Smetanov háj 285/8
Gymnázium M.R.Štefánika	Šamorín	Slnecná 2
Súkr. HA SD Jednota	Šamorín	Vinohradská 48

Dunaszerdahelyi járás

Szlovák–magyar vegyes tanítási nyelvű középiskolák és gimnáziumok (összesen 6)		
	Község	Utca
SOŠ technická	Dunajská Streda	Kračanská cesta 1240/36
Str. zdravot. škola	Dunajská Streda	Športová 349/34
Súkromná SOŠ	Dunajská Streda	Trhovisko 2294/15
Súkr. SOŠ SD Jednota	Šamorín	Vinohradská 48
Obchodná akadémia	Veľký Meder	Bratislavská 38
Súkromná SOŠ	Zlaté Klasy	Trhovisko 776/1

Szenci járás

Magyar tanítási nyelvű középiskolák és gimnáziumok (összesen 2)		
	Község	Utca
Spojená škola – SŠP v VJM	Senec	Lichnerova 71
Spojená škola – Gym s VJM	Senec	Lichnerova 71

Szenci járás

Szlovák tanítási nyelvű középiskolák és gimnáziumok (összesen 6)		
	Község	Utca
Spojená škola – SOŠ	Bernolákovo	Svätoplukova 38
Súkromné gymnázium	Bernolákovo	Svätoplukova 38
Spojená škola SOŠ	Ivanka pri Dunaji	ul. SNP 30
SOŠ záhradnícka	Malinovo	Bratislavská 44
Stredná odborná škola	Senec	Kysucká 14
Gymnázium A. Bernoláka	Senec	Lichnerova 69

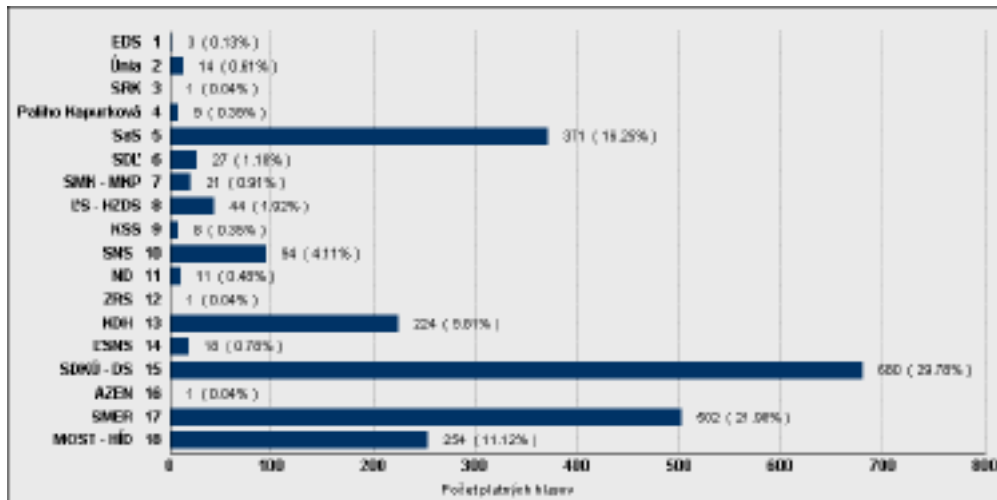
A 2010-es parlamenti választások eredményei azokon a településeken, ahol a megkérdezettek élnek (az 5%-os parlamenti küszöböt elért pártok)

	Most–Híd	MKP	SDKÚ	SAS	Smer
Bacsfa	50,4	26,2	–	–	–
Balony	47,2	44,8	–	–	–
Béke	68,4	19,5	–	–	–
Csallóközsütörtök	63,6	19,2	5,5	–	–
Csenke	57,0	32,8	–	–	–
Doborgaz	6,2	9,9	11,6	9,9	–
Dunajská Lužná	11,2		29,7	16,2	21,9
Éberhard	34,3	8,6	23,6	14,6	8,9
Nagymagyar	65,5	14,9		7,7	
Rovinka	10,0	-	25,7	17,0	26,6
Sárosfa	53,5	33,3			
Somorja	54,1	15,7	12,3	6,0	6,6
Szemet – Kalinkovo	30,2	-	19,9	15,5	17,6
Vajka	55,7	18,1	7,2	5,5	7,7
Gútor – Hamuliakovo	34,9	9,6	20,6	11,4	12,2
Nový Život	64,8	21,7	5,6	–	–

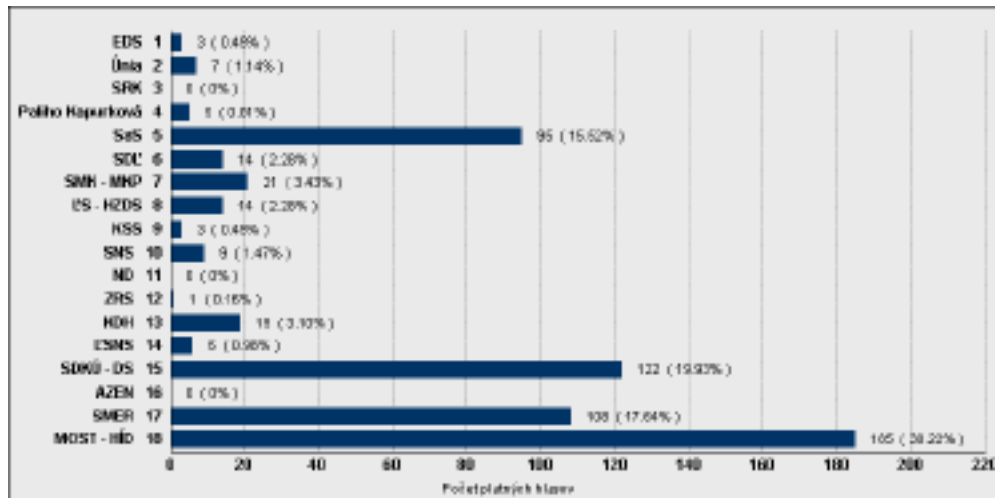
Forrás: www.infostat.sk

II. Néhány településen a választási eredmények még inkább szóródnak, ezért ezeket külön ábrákon mutatjuk be:

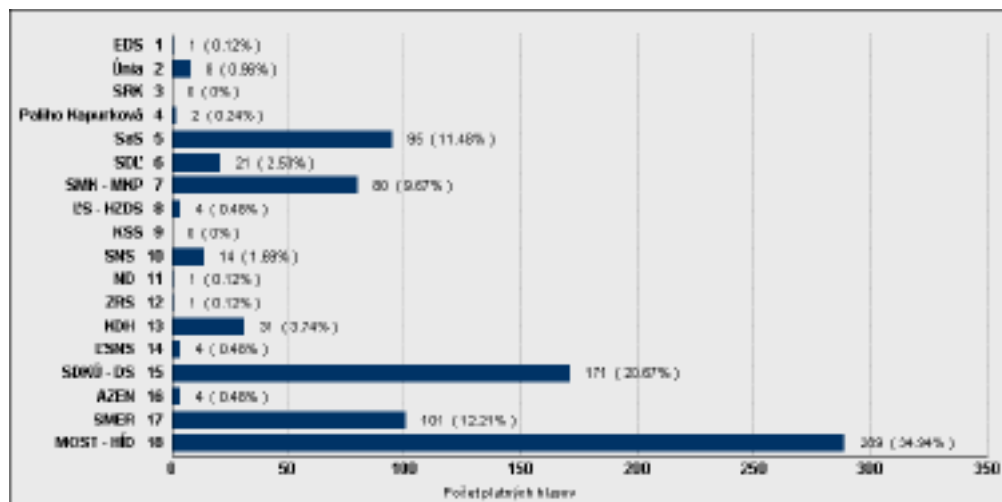
Dunajská Lužná

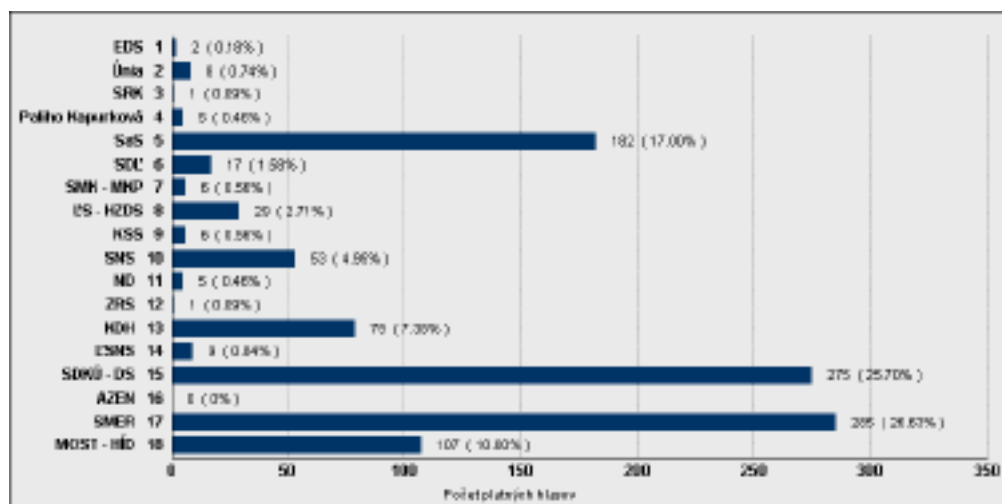
Kalinkovo

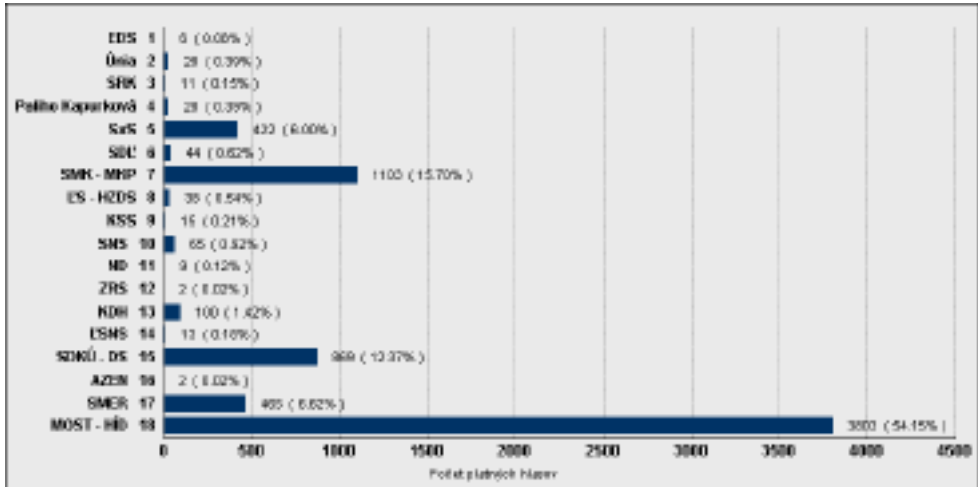
Hamuliakovo

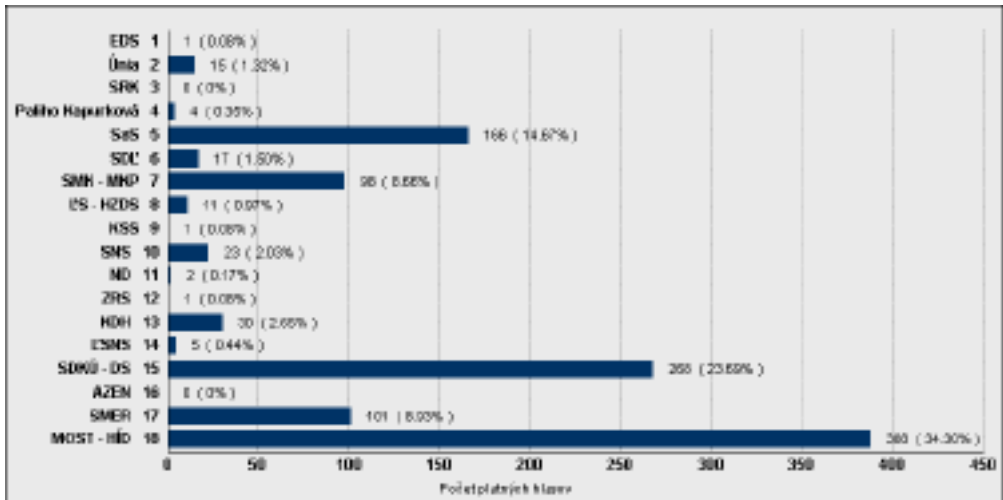
Rovinka

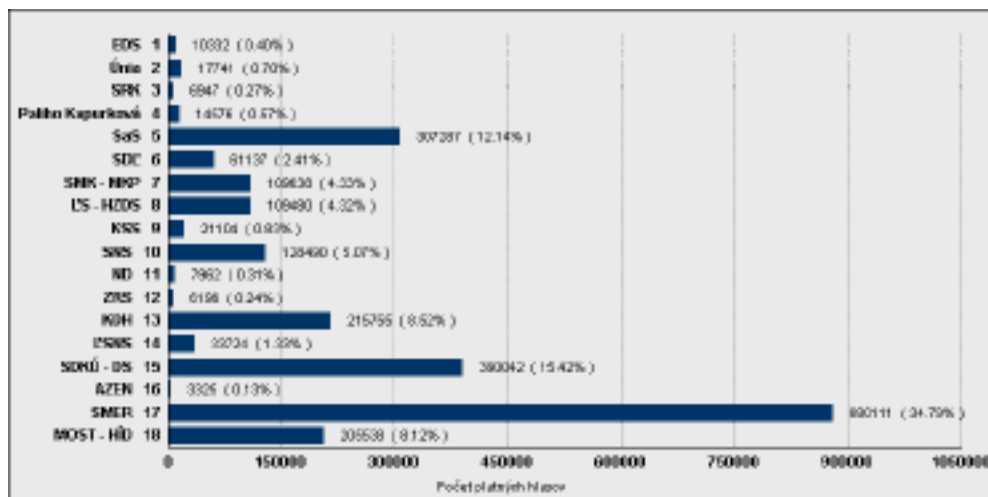
Somorja

Éberhard

Parlamenti választások 2010 – országos eredmények

IRODALOM

- Bezák A. 2002. Interregionálne migrácie na Slovensku v rokoch 1981–1998, *Sociológia* 34, 2002/4, 327–344.
- Divinský B. 2009. Migracne trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004–2008), IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.
- Gajdos P. 1994. K problematike informovanosti obyvateľov o problémoch sídla, *Sociológia* 29, 1994/5–6, 454–460.
- Gajdos P. 2002. Mesto a jeho vývoj v sociálno-priestorových a civilizačných súvislostiach, *Sociológia* 34, 2002/4, 305–327.
- Gajdos P. 2001. K vybraným problémom transformácie sociálno-priestorovej situácie Slovenska v deväťdesiatych rokoch, *Sociológia* 33, 2001/2, 185–205.
- Gajdos P. – Moravská K. – Pašiak J. – Zeman M. 2006. Regióny SR v kontexte životných podmienok a rozvojových disponibilít. Sociologický ústav SAV, Bratislava.
- Gyurgyik L. 2004. A magyarság demográfiai, település, és társadalomszerkezetének változásai. In Fazekas J. – Hunčík P. ed. *Magyarok Szlovákiában (1998–2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 141–181, 150.
- Jurčová D. 1996. Nová migračná situácia v Slovenskej republike, *Demografie* 38, 1996/1, 18–25.
- Keller J. 1997. *Sociologie a ekologie*, Sociologické nakladatelství, Praha.
- Hardi, T. – Lampl, Zs. 2008. Határon átnyúló ingázás a szlovák–magyar határtérségben (Cezhraničná migrácia v slovensko-maďarskej prihrabičnej oblasti). *Tér és társadalom*, XXII. 2008/3, 109–126.
- Krivý V. 1989. Efekty žaby a kravy v zauzleniach spoločenskej dynamiky, *Sociológia* 1989/3, 343–348.
- Lampl Zs. 2007. Magyaroknak lenni – a szlovákiai magyarok értékrendje, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 183.
- Lampl Zs. 2008. Magyarok és szlovákok, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 190.
- László B. 2006. A szlovákiai magyarság műveltségi szintjéről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2006/2.

- Holá B. Proč se dlouhodobě nedaří dospět k harmonizovaným a mezinárodně srovnatelným údajům o zahraniční migraci.
<http://www.ssds.sk/casopis/archiv/2007/fss0307.pdf>
- Jurčová D. 2007. Migrácia – výzvy, problémy, otázky. <http://www.ssds.sk/casopis/archiv/2007/fss0307.pdf>
- Lampl Zs. 2007. Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzetét és perspektíváit. Gyorsjelentés. ed. Papp–Veres. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 69–129.
- Lampl, Zs. – Hardi, T. 2009. Ingázó munkavállalás (Migráció a munkaerőpiacra). In Hardi Tamás –Tóth Károly ed. Határaink mentén, FKI, Somorja–Šamorín, 134–147.
- Lelkes G. 2008. Régiók és gazdaság. Magyarok Szlovákiában. V. köt., Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008.
- Mészáros-Lamplová, Z. 2009. Slováci a Maďari na Južnom Slovensku – možnosti uplatňovania jazykových práv. In. Petőcz, K. ed. Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006-2009. Fórum inštitút pre výskum menšín. Šamorín, 159–169.
- Moravanská K. 2006. Slovenské obce v kontexte migračných a prirodzených pohybov. http://www.evropskemesto.cz/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=508
- Musil J. 1991. Nové vymezení sociální ekologie, Sociologický časopis 27, 1991/1, 69–89.
- Musil J. 1991. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. Pohled historické sociologie. Sociologický časopis 37, 2001/3, 275–296.
- Öllös L. 2006. A Magyar Koalíció Pártja a 2006-os választások után. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2006/4, 25–36.
- Slosiarik M. 2000. Občiansky potenciál ako diferencujúci faktor rozvoja sídla. Sociológia 32, 2000/2, 153–182.
- Petőcz K. 2007. A dél-szlovákiai szlovákok választási viselkedése. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2007/1, 3–25.
- Petőcz, K. ed. 2009. National populism and Slovak-Hungarian relations in Slovakia 2006-2009, Forum Minority Research Institute, Somorja–Šamorín.
- Sýkora L. 2003. Suburbanizace a její společenské důsledky, Sociologický časopis 39, 2003/2, 217–233.
- Stena J. 1993. Občan v postkomunizme: vecné a výskumné problémy, Sociológia 1993/3, 177–192.
- Vaňo B. 2004. Prognóza vývoja obyvateľstva v okresoch SR do roku 2025, Infostat Výskumné demografické centrum, Bratislava
- Bleha B.-Popjaková D. Súčasná a budúca migrácia na lokálnej úrovni – príklad Petržalky
<http://www.ssds.sk/casopis/archiv/2007/fss0307.pdf>
- Chajdiak J. Východiská pri špecifikácii otázok o migrácii <http://www.ssds.sk/casopis/archiv/2007/fss0307.pdf>
- Slavík V.–Kurta T. Rezidenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva
<http://www.ssds.sk/casopis/archiv/2007/fss0307.pdf>
- Šprocha B.: Štruktúrne charakteristiky prisťahovaných a sťahujúcich sa osôb v rámci Slovenska v období rokov 1996–2006, www.infostat.sk/vdc/sk/pris/Sprocha_1.doc
www.foruminst.sk
www.statistics.sk
www.infostat.sk

A letöltések utolsó ellenőrzött dátuma: 2010. augusztus 27.

SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT

KÖZIGAZGATÁSI ESZKÖZÖK A SZUBURBANIZÁCIÓ HATÁSAINAK KEZELÉSÉRE A POZSONYI AGGLOMERÁCIÓ TERÜLETÉN

1. BEVEZETÉS

A tanulmány tárgya a Pozsonyi agglomeráció magyar oldalán a szuburbán települési folyamatok által felvetett problémák jogi szabályozásának, illetve a megoldás közigazgatási eszközeinek a feltárása. A kiindulópontot az a látszólag egyedülálló helyzet képezi, miszerint a szlovák főváros agglomerációja átnyúlik a Magyar Köztársaság területére, vagyis a szlovák állampolgárok az olcsóbb megélhetési feltételek kihasználása érdekében átköltöznek hazánkba, majd naponta visszaingáznak Szlovákiában lévő munkahelyükre. Ez a népességmozgás elsősorban a Pozsonyi régió alcentrumát alkotó Mosonmagyaróvár várost és annak jó életminőséget biztosító szuburbán zónájának településeit érinti. Következésképpen a beköltöző szlovák állampolgárok a lakhelyül szolgáló önkormányzatok működésével összefüggésben számos kérdést vetnek fel, amelyeknek tisztázása és szükségképpen kezelése együttműködést igényel az érintettektől. Az AGGLONET projektnek így módon átfogó célja – határon átnyúló jelleggel – az önkormányzatok közötti együttműködési hálózat létrehozásának vizsgálata a közös problémák orvoslására.

2. A HATÁRON ÁTNYÚLÓ MOBILITÁS NEMZETKÖZI KONTEXTUSA

A határon átnyúló mobilitással az Európai Bizottság foglalkoztatási és társadalmi ügyekért felelős direktorátusa is foglalkozott, az idevonatkozó tudományos riport lényegében kijelöli számunkra a kérdéskör helyét (Nerb et al. 2009). Tény, hogy az Európai Unió területén a határon átnyúló ingázás volumene folyamatosan növekszik, a 2006–2007-es években az ingázók száma 780 ezer fő volt. Egyértelműen elválasztandó egymástól a migráció és mobilitás fogalma, hiszen míg a mobilitás a foglalkoztatottak nagyobb részét érinti, addig a migráció során olyan fundamentális döntések születnek a munkavállalók részéről, melyeknek következménye mind a munkahely, mind pedig a lakóhely megváltoztatása. Ehhez képest a tanulmány fókuszában álló mobilitás fogalma a határon átnyúló viszonylatban kétféle nézőpontból vizsgálható. Megkülönböztetendő a

- kiingázás, amikor az ingázó elhagyja a saját országában lévő lakóhelyét azért, hogy a szomszédos államban dolgozzék
- visszaingázás, amikor az ingázó egy szomszédos országból közelíti meg saját államának a munkaerőpiacát (Nerb et al. 2009, 17).

A két terminológia kapcsán a migrációelméletben kidolgozott „taszító és vonzó tényezők” működnek közre (Lee 1972). Esetünkben leginkább a vonzó hatás értelmezhető, amikor a magasabb elérhető jövedelem vagy a jobb életkörülmények vonzzák az embereket a határ túloldalára. Ily módon az EB vizsgálata a visszaingázás folyamatait is nyomon követi, amivel összefüggésben megállapítja, hogy azt leginkább a lakáspiac fejlődése motiválja a határ menti régiókban, ahol a napi ingázás az elterjedt forma. Ez jellemzi a Dánia és Svédország közötti mobilitást is, mely pregnáns példája a visszaingázásnak. Az alacsonyabb ingatlan- és bérlakásárak, valamint az alacsonyabb lakhatási költségek motiválják a dánokat abban, hogy Svédországba települjenek Koppenhágából, majd naponta visszautazzanak dolgozni saját hazájukba. Tehát a szituáció meglehetősen hasonlóságot mutat a Pozsonyi agglomerációban zajló folyamatokkal, azonban a dán–svéd határrégióra vonatkozó együttműködés 1993-ból datálódik, mely átfogja a regionális és nemzeti hatóságok részvételét is. A hosszú múltnak köszönhetően a mobilitás infrastrukturális és közlekedési akadályai elhárultak 2005-ben, amikor megnyitották az Øresund hidat, amely összekapcsolja Koppenhágát Malmövel, s ami közvetlen serkentő hatást gyakorol a határon átnyúló ingázásra. A híd új lehetőséget biztosít az üzleti és oktatási célú ingázás számára, amit a Dániában elérhető magasabb bérek ellentételeznek. Következésképp a napi ingázók száma háromezerről gyors léptekkel felemelkedett 20 ezer fő közelébe (Nerb et al. 2009, 79).

A határon átnyúló mobilitás vizsgálatának fontos csomópontját alkotja az akadályozó tényezők vizsgálata, ami a következőket, illetve azok hiányát foglalja magában: a megfelelő nyelvtudás, az információk elérhetősége, az infrastruktúra kiépítettsége, a szakképesítések elismerése, a társadalombiztosítás megoldottsága, a nyugdíjak folyósításának lehetősége, a mentalitásbeli és az adózási rendszerbeli különbségek. Megállapítható, hogy a felsorolt területeken minden egyes határrégióban speciális a helyzet, s a megoldások is csak egyedileg kereshetők az érintett államok nemzeti jogai által megszabott keretek között. Rögzíthető, hogy például az adózás kérdése határon átnyúló relációban általában komplikált, s kevés ország rendezte ezt a kérdést a határ viszonylatában. Ha mégis, akkor a tapasztalatok szerint az inkább hátrányosan, mint előnyösen érinti az ingázókat. A spanyol–francia szabályozás szerint a határ tíz kilométeres sávjában dolgozók saját országukban kötelesek adózni, s magas adót fizetnek, ami hátráltatja a határon átnyúló mobilitást. Hasonlóképp finn–észti viszonylatban az időszakosan Finnországban munkát vállalók magas adótételek alá esnek. A holland–német és az angol–ír határrégiókban az érintetteknek mindkét állam adóhatósága számára adóbevallást kell benyújtaniuk (Nerb et al. 2009, 79).

Az új lakóhelyet választó visszaingázó munkavállalók tekintetében fontos kérdés, hogy a választott másik országban milyen módon tudnak különféle közszolgáltatásokban részesülni, akár az állam, akár a lakhelyet jelentő önkormányzat által nyújtott közszolgáltatásokban. A példaként említett dán–svéd határrégióban is feszültséget kelt az érintett önkormányzatok költségvetéseit érintő egyensúlytalanság, mivel az ingázás fő iránya a dánok Svédországba költözése következtében Dánia. Ennek kezelésére a két állam között létrejött egy szerződés a Svédországnak fizetendő kompenzációról. Ez azonban nem oldotta meg a problémát, mivel a svéd oldalon élő munkavállalók jövedelmük után túlnyomórészt Dániában adóznak, miközben a lakhelyükön veszik igénybe a közszolgáltatásokat. Viszont a helyi adóztatási szabályoknak a határon átnyúló ingázásra figyelemmel történő alkalmazásában komoly fennakadásról lehet olvasni. Noha a bemutatott példában sikeres határon átnyúló együttműködésről van szó, aminek kiemelkedő tárgyát képezi a biotechnológiai szektor, az Øresund munkaerőpiac, a Koppenhága–Malmö egyesített kikötő stb., mindezek ellenére a határon átnyúló mobilitás hatá-

sainak a lakóhelyül szolgáló önkormányzatok vonatkozásában való rendezése egyelőre nem jutott nyugvópontra.

A nyitva álló kérdések állami szintű kezelése elkerülhetetlen, mivel a határon átnyúló mobilitásnak súlyos következményei lehetnek az állampolgárokra nézve. Ugyanis egy másik határ régióban, Belgium–Hollandia viszonylatában látható, hogy abban a pillanatban, amikor adott állam polgára egy szomszédos országból visszaingázóvá válik, a lakhelyváltogatás következtében hazájában elveszti jogát a munkanélküli segélyre, a gyermekek után járó támogatásokra, továbbá az egészségbiztosítás nyújtotta szolgáltatásokra. Míg Svédország és Dánia már együttműködik a várandósság kezelésében, a nyugdíj folyósításában, a rövid ideig tartó betegségek esetében (Nerb et al. 2009, 52). Világosan látszik, hogy államközi rendezést igénylő kérdésekről van szó, az ingázók államának támogatottsága hiányában a problémák nem orvosolhatók. Sajnos, nincs ez másképpen az önkormányzati közszolgáltatások igénybevételének szabályozási feltételeit illetően sem.

Ha azt állítjuk, hogy a régi uniós tagállamok közötti határregiókban sem működik minden zökkenőmentesen, akkor a régi és az új tagállamok viszonylatában – ahol a kooperáció jóval rövidebb múltra tekint vissza –, még kevesebb példaértékű szabályozási megoldás találunk. A német–lengyel határtérségben létrejött eurorégió egyrészt az önkormányzatok, valamint a civil szervezetek, másrészt a lengyel vajdaságok és a német tartományok együttműködését szentesíti. Bár mind több lengyel költözik Németországba és megfordítva, az ún. Odera-partnerség csupán a kialakulás fázisában van. A német partner elsősorban arra hívja fel a figyelmet, hogy a lengyel állam túlzott centralizáltsága, a központ félelme attól, hogy az együttműködéshez szükséges kompetenciákkal ruházza fel a helyi és regionális önkormányzatokat, gyakorlatilag a működőképességtől fosztja meg a régiót. Noha Lengyelország végrehajtotta a regionalizációt és regionális önkormányzatokká emelte a vajdaságokat, mégis autoritásbeli és felhatalmazásbeli hiány tapasztalható lengyel oldalon. A német fél nemrég nyomatékossította, hogy kizárólag abban az esetben van reális jövője az Odera-partnerségnek, ha a varsói kormány az iránta való érdekltségét egyértelműen megnöveli és kifejezésre juttatja. Ugyanis politikai akarat és „fentről jövő nyomás” hiányában a lengyel–német határregió nem fogja tudni kihasználni fejlődési lehetőségeit (Franzke 2009).

Természetesen jó példák mindenütt találhatók, azonban speciális megoldások nem visznek közelebb a szabályozást igénylő kérdések rendezéséhez. Megemlíthető az EUREGIO EGRENSIS a német–cseh határövezetben, melynek együttműködési alapjai, szokatlan módon, már 1992-ben megszülettek. Itt működik a közoktatás szférájában egy diákcseraprogram, ami a bajor–cseh vendégtanév (Bayerisch-Tschechische Gastschuljahr) elnevezést viseli, és amelynek égisze alatt a két ország tanulói egy-egy tanévet kölcsönösen egymás gimnáziumaiban tölthetnek. A pályázati rendszerbe az eurorégióban részt vevő önkormányzatok gimnáziumai kapcsolódnak be, azonban az ösztöndíjrendszerként fölépített tanulói cseraprogramot jobbára bajor állami forrásokból, továbbá szponzorációból finanszírozzák (Das Schulsystem... 2006). A program nyilvánvalóan hozzájárul ahhoz, hogy a két nép jobban megismerje egymást, a regionális identitás erősödéséhez, de nem avatkozik bele a közoktatás rendszerébe, következőképpen nem tud követendő példát szolgáltatni.

Bár szakmai álláspont szerint az EU új tagállamai között meglehetősen alacsony a határon átnyúló ingázás, az ellenpéldák sorában ott találjuk a magyar–szlovák határszakaszt, aminek sajátos problématerülete van. Az eddigieket összegezve egyértelmű, hogy a Magyarországra átköltöző, majd hazájukba visszaingázó szlovákok státuszának rendezése elképzelhetetlen a központi állam szerepvállalása nélkül. A mobilitás felvetette kérdésekben állami szintű szabá-

lyozás és megállapodások hiányában a helyi szereplők, köztük az önkormányzatok, felhatalmazás hiányában nem fognak tudni előrelépni. Természetesen ma is léteznek általános keretjogszabályok – melyeket a továbbiakban részletesen áttekintünk – azonban azok számos esetben nem adnak választ vagy pedig nem az optimális választ adják a felmerülő kérdésekre. A hazai jogi irodalomban már korábban is voltak olyan fölvetések (Lisztkayné 2006), miszerint célszerű lenne hazánkban önálló törvényben szabályozni az itt tartózkodó EGT-állampolgárok jogait és kötelezettségeit.

3. A LETELEPEDŐ SZLOVÁK ÁLLAMPOLGÁROK STÁTUSZÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ JOGI KÉRDÉSEK

Pozsony szuburbanizációjában, a magyar településekre beköltöző szlovák állampolgárok számára az uniós jogharmonizáció keretei között a magyar állam széles körű jogokat biztosít. Témánkban az irányadó jogi normát a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény szolgáltatja (a továbbiakban Szm.), amit az Európai Parlament és a Tanács 2004/38/EK irányelve (2004. április 29.) alapozott meg (az Unió polgárainak és családtagjainak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról). Elmondható, hogy az Szm. alapján 2008-ban a tartózkodási jogosultságot kérelmezők között állampolgárságuk alapján a harmadik legnagyobb lélekszámú csoportot a szlovák állampolgárok alkották 1633 fővel, az összes regisztrációs igazolást kérelmezők 6,1%-át alkotva. Az állandó tartózkodási engedélyért folyamodók száma esetükben országos szinten még ennél is alacsonyabb volt, 143 fő, ami az összes kérelmező 3,3%-át tette ki (Wetzel 2009, 105).

Elemzésünk kiindulópontját képezi, hogy a határ menti térségben letelepedő szlovák állampolgárok EGT-állampolgárok, hiszen az EU tagállamának polgárai (113/2007. (V. 24.) - Kormányrendelet a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény végrehajtásáról..., továbbiakban Vhr.) Az uniós jogharmonizáció jegyében a Magyar Köztársaság biztosítja a szabad mozgás és tartózkodás jogát az EGT-állampolgároknak, aminek alapján kedvező elbírálásban részesülnek. Utóbbiak tulajdonképpen háromféle minőségben tartózkodhatnak hazánkban. Először is *a beutazástól számított három hónapot meg nem haladó tartózkodás joga* megilleti őket érvényes úti okmány vagy személyi azonosító igazolvány birtokában mindaddig, amíg tartózkodásuk nem jelent indokolatlan terhet hazánk szociális ellátórendszerére.

Másodszor az EGT-állampolgár három hónapot meghaladó tartózkodása esetén – legkésőbb a beutazástól számított 93. napon – köteles a tartózkodását személyes adatainak közlésével bejelenteni. Vagyis ez esetben nem engedélyezési, hanem regisztrációs eljárásról van szó. A bejelentés során csatolni kell a tartózkodási feltételek fennállását igazoló okiratokat.

Három hónapot meghaladó tartózkodásra pedig az az EGT-állampolgár jogosult

- a) akinek tartózkodási célja keresőtevékenység
- b) aki a tartózkodás teljes időtartamára elegendő forrással rendelkezik önmaga és családtagjai számára ahhoz, hogy tartózkodásuk ne jelentsen indokolatlan terhet hazánk szociális ellátórendszerére.

Következésképpen, ha az EGT-állampolgár teljesíti e feltételeket, akkor családtagja is (házasátarsa és eltartott gyermeke) tartózkodásra jogosulttá válik.

A hivatkozott Vhr. 21. § (1) szerint „Elegendő forrással rendelkezik a kérelmező, ha a háztartásában az egy főre jutó havi jövedelem eléri az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét...”. Nem rendelkezik elegendő forrással az a személy, aki a szociális igazgatásról és szociális ellátásról szól 1993. évi III. törvény (Szt.) szerint időskorúak járadékában, aktív korúak ellátásában vagy ápolási díjban három hónapnál hosszabb ideig részesül.

A tartózkodás bejelentéséről szóló igazolást a hatóság azonnal kiállítja, mely tartalmazza a tényt és időpontot. Ezt a jövőbeni lakóhelye szerinti illetékes Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal regionális igazgatóságánál jelenti be. A regisztrációs igazolás határozatlan ideig érvényes. Az *állandó tartózkodási jogot* kérelem alapján kibocsátott tartózkodási kártya igazolja.

A Vhr. 22. § szerint a törvény hatálya alá tartozó személy jogosult az egészségbiztosítási szolgáltatások igénybevételére, ha a magyarországi tartózkodás teljes időtartamára

- a) részére a magyar biztosítottakkal azonos feltételek mellett nyújtott szolgáltatások finanszírozása közvetlenül alkalmazandó európai közösségi jogi aktus, nemzetközi szerződés vagy megállapodás alapján rendezett.

A szociális igazgatásról szóló törvény (Szt.) 19. §-ának (2) bekezdése szerint, ha a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személy három hónapnál hosszabb ideig részesül időskorúak járadékában, aktív korúak ellátásában vagy ápolási díjban, akkor a jegyző erről a tényről értesíti az EGT-állampolgár lakóhelye szerint illetékes idegenrendészeti hivatalt. Ugyanis ebben az esetben az EGT-állampolgár vagy családtagja indokolatlan terhet jelent a Magyar Köztársaság szociális ellátórendszerére, ezért kedvező státuszának elveszíti az alapját.

Összességében az EGT-állampolgár, valamint családtagja első a Magyar Köztársaság területén lévő lakóhelyét a regisztrációs igazolás, illetve a tartózkodási kártya kiállításával kapcsolatos eljárás során jelenti be. Ha azonban az EGT-állampolgár felhagy tartózkodási jogának gyakorlásával, köteles ezt az eljáró hatóságnak bejelenteni. Az EGT-állampolgárok beutazásra és tartózkodáshoz való joga az arányosság elvének betartásával és az érintettek olyan személyes magatartása alapján korlátozható, amely valódi, közvetlen és súlyos veszélyt jelent a társadalom valamely alapvető érdekére, így különösen a köz- és nemzetbiztonságra vagy a közegészségügyre (Tvt. 33. §).

Az eljárás lefolytatására illetékes hatóság a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, továbbá annak regionális igazgatóságai, valamint értesítendő a központi adat- és lakcímnyilvántartó hivatal. Megfelelő adatkezelés történik a tartózkodás jogszerűségének nyomon követése érdekében. Az idegenrendészeti hatóság a központi idegenrendészeti nyilvántartás elkülönített részeként az EGT-állampolgárok és a családtagok adatairól a következő résznyilvántartásokat vezet (Tvt. 75. §):

- a regisztrációs igazolással ellátott EGT- állampolgárok nyilvántartása
- a tartózkodási kártyával rendelkezők nyilvántartása
- az állandó tartózkodási kártyával rendelkezők nyilvántartása.

A résznyilvántartások tartalmazzák a néven kívül a személyi azonosítót és a regisztrációs igazoláson szereplő lakcímet, a regisztráció időpontját, az úti okmány vagy a személyi azonosító igazolvány adatait stb. Az adatok bekerülnek a polgárok személyi adatainak és lakcímének központi nyilvántartó rendszerében.

Az itt tartózkodás harmadik minőségét az *állandó tartózkodási engedély* megszerzésével nyeri el a külföldi. Állandó tartózkodásra az az EGT-állampolgár jogosult, aki keresőtevékenység céljából és öt éven át megszakítás nélkül tartózkodik Magyarországon. Viszont az állandó tartózkodási jog megszűnik két év folyamatos távolléttel vagy beutazási és tartózkodási tilalom elrendelése esetén.

A külföldiek ingatlanszerzésének néhány szabályát is érdemes megemlíteni, hiszen a letelepedés adott esetben ingatlanvásárlási szándékkal is ötvöződik. Hazánkban a 7/1996. (I. 18.) Kormányrendelet tartalmazza a külföldiek ingatlanszerzésére irányadó rendelkezéseket, melyek a rendszerváltás óta lényegesen szigorodtak. Az alábbiak szerint engedélyhez kötött szerzésről van szó, az idevonatkozó hatáskört a Regionális Államigazgatási Hivatal gyakorolja:

1. § (1) Termőföldnek nem minősülő ingatlan tulajdonjogának külföldi jogi vagy magán-személy általi – öröklésen kívüli – megszerzéséhez szükséges engedélyt a Kormány általános hatáskörű területi államigazgatási szerve akkor adhatja meg, ha az önkormányzati vagy egyéb közérdeket nem sért.

2. Az ingatlanszerzést engedélyezni kell, ha

- külföldi ingatlanának tulajdonjogát a kisajátításról szóló tvr. (1976. évi 24. tvr.) alapján szerezték meg
- a külföldi a tulajdonában lévő ingatlant másik belföldi ingatlanra cseréli
- vagy a tulajdonszerzés célja közös tulajdon megszüntetése
- vagy a külföldi munkavégzés céljából igazoltan legalább öt éve életvitelszerűen Magyarországon tartózkodik.

Az eddigiektől eltérően, ha az idegen állampolgár gazdasági tevékenység végzése céljából tartózkodik hazánkban, az ingatlanszerzést engedélyeztetnie kell mint önálló vállalkozóként Magyarországon letelepedő külföldi természetes személynek, feltéve, ha ez közvetlenül szükséges annak a gazdasági tevékenységnek a folytatásához, amely végett letelepedett. Ha a külföldi vállalkozási tevékenységét hazánkban befejezi, az arra való jogosultság megszűnését követő egy éven belül köteles az ingatlant elidegeníteni vagy tulajdonjogának fenntartását a hivatal vezetőjénél kérelmezni.

A szabályozásból kiviláglik, hogy az EGT-állampolgárok ingatlanszerzésének jogi alapja erősen korlátozott, másrésztől kizárólag államilag kontrollált módon lehetséges. Az illetékes hivatal kikéri az ingatlan fekvése szerinti települési önkormányzat polgármesterének a véleményét abban a kérdésben, hogy az ingatlanszerzés vajon sért-e önkormányzati érdeket. Ebből arra következtetünk, hogy az érintett helyhatóság minden esetben tudomást szerez az ingatlanszerzésről.

A szlovák állampolgárok tekintetében a lakhelyet adó önkormányzat szempontjából lényeges, hogy a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személy első lakóhelyét az idegenrendészeti hatóságnál a regisztrációs igazolás, illetve a tartózkodási kártya kiállításával kapcsolatos eljárásban jelenti be (1992. évi LXVI. Törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról). A lakhely bejelentése azonban nem feltétlenül párosul ingatlanszerzéssel, bérlemény is tárgyat képezheti az eljárásnak. Ha külföldinek nincs saját tulajdonú ingatlana, a lakcímbjelentési eljárásban a befogadott polgár tekintetében szállásadó

- a magánszemély tulajdonában lévő lakás tulajdonosa vagy haszonélvezője
- az általa bérelt lakásra nézve a bérlő
- stb.

Végül idézzük az EK alapító szerződését, a maastrichti szerződést, aminek értelmében az uniós polgárság kiegészíti és nem helyettesíti a nemzeti állampolgárságot (II. cím 9. cikk).

Az uniós polgárok jogosultak

- a) a tagállamok területén szabadon mozogni és tartózkodni
- b) választásra jogosultak és választhatók a lakhelyük szerinti tagállam európai parlamenti és helyhatósági választásain ugyanolyan feltételekkel, mint az adott állam állampolgárai (II. cím 20. cikk).

A szerződésből következően az uniós állampolgárok széles körű politikai részvételi jogokat birtokolnak az adott települési önkormányzat működésével összefüggésben, ami érinti a közszolgáltatások igénybevételének problematikáját.

4. A KÖZSZOLGÁLTATÁSOK IGÉNYBEVÉTELE SORÁN IRÁNYADÓ NÉHÁNY ÁGAZAT SZABÁLYOZÁSÁRÓL

Tekintettel az imént idézett maastrichti szerződésre, továbbá arra, hogy a helyi önkormányzatokról szóló törvény értelmében a Magyar Köztársaságban az önkormányzás joga a választópolgárok közösségét illeti meg, a választójoggal rendelkező szlovák állampolgárok a lakóhelyüket adó önkormányzat részévé válnak. Ebből pedig arra kell következtetnünk, hogy jogosultságuk keletkezik a települési önkormányzat által nyújtott közszolgáltatások igénybevételére. Ezen általános klauzulán túlmenően szükséges kitérni néhány ágazati törvényre, melyek több-kevesebb segítséget adnak a részletesebb rendelkezések megismeréséhez.

Az Unió részéről a Tanács 1971. június 14-i 1408/71/EGK rendelete a szociális biztonsági rendszereknek a Közösségen belül mozgó munkavállalókra és családtagjaikra történő alkalmazásáról, továbbá ennek végrehajtási rendelete, az 574/72/EGK rendelete képezi számunkra a háttérjogot. Ugyanis a rendelet 1. cikke definiálja a határ menti ingázó fogalmát, miszerint az az adott tagállamban foglalkoztatott munkavállaló, akinek lakóhelye egy másik tagállamban van, ahová rendszerint naponta vagy legalább hetente visszatér [b. b)]. A lakóhely a szokásos tartózkodási hely, míg a tartózkodási helynek az ideiglenes tartózkodási hely tekintendő.

A Magyarországon lakóhellyel rendelkező szlovák állampolgárok esetében azonban már nehézségbe ütközik a jogszabály értelmezése. A jogszabály alapján „az illetékes intézmény” azt az intézményt jelenti, amelynél az ellátás igénylésének időpontjában az érintett biztosított, vagy az az intézmény, amelynél az érintett személy ellátásra jogosultságot szerzett, vagy jogosultságot szerezne, ha annak a tagállamnak a területén, ahol az intézmény található, saját maga vagy egy vagy több családtagja lakóhellyel rendelkezne. Ennek a fogalmi meghatározásnak az értelmezése oda vezet, hogy amennyiben hazánkban a szlovák állampolgár lakóhellyel rendelkezik, ez a tény megalapozza, hogy a magyar állam illetékes intézményében jogosultsága legyen ellátásra. Ugyanis a rendelet p. p) pontja kimondja, hogy a „lakóhely szerinti intézmény” és a „tartózkodási hely szerinti intézmény” az az intézmény, amely jogosult az általa alkalmazott jogszabályok szerint ellátást nyújtani azon a helyen, ahol az érintett személy lakóhellyel rendelkezik vagy ahol ideiglenesen tartózkodik. Illetékes államnak pedig a rendelet azt a tagállamot nevezi meg, amelynek területén az illetékes intézmény található. A jogi norma személyi hatályát akként állapítja meg, hogy a „rendelet vonatkozik azokra a munkavállalókra, akik egy vagy több tagállam jogszabályainak a hatálya alá tartoznak vagy tartoztak és akik a tagállamok egyikeinek állampolgárai...” [2 cikk (1)].

Az említett rendelet alkalmazási körében vonatkozik

- a betegbiztosítási és anyasági ellátásokra
- a rokkantsági ellátásokra
- az öregségi ellátásokra
- a túlélő hozzátartozó számára nyújtott ellátásokra
- a munkahelyi balesetekkel és foglalkozási megbetegedésekkel kapcsolatos ellátásokra
- a haláleseti juttatásokra

- a munkanélküliségi ellátásokra
- a családi ellátásokra.

A fentiek közül a családi ellátásokra vonatkozóan a Tanács 1972. március 21-i 574/72/EGK rendelete *a szociális biztonsági rendszereknek a Közösségen belül mozgó munkavállalókra és családtagjaikra történő alkalmazásáról* a következőket rendeli: Ha azonos időszakban ugyanazon családtag után két különböző személy jogosult családi ellátásokra vagy családi támogatásokra, akkor a családi ellátásokra, illetve a családi támogatásokra való jogosultság halmozódása tekintetében a családtag lakóhelye szerinti ország jogszabályainak rendelkezéseit kell alkalmazni. E célból a rendelet 73. cikkének (1) vagy (2) bekezdése, illetve 74. cikkének (1) vagy (2) bekezdése szerinti családi ellátásokra vagy családi támogatásra való jogosultságot úgy kell figyelembe venni, mintha az a kérdéses családtag lakóhelye szerinti ország jogszabályai szerint szerzett jogosultság lenne.

E jogszabályoknak megfelelően szociális területen a nemzeti jogunk meglehetősen egyértelmű rendelkezéseket tartalmaz. A *szociális közszolgáltatások* vonatkozásában 1993. évi III. törvény *hatálya kiterjed* a letelepedettekre, továbbá a 7. § (1) bekezdésben meghatározott ellátások tekintetében az Európai Szociális Kartát megerősítő országoknak a Magyar Köztársaság területén jogszerűen tartózkodó állampolgáira is.

A törvény hatálya kiterjed

- a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyre, amennyiben az ellátás igénylésének időpontjában az Szmtv.-ben meghatározottak szerint a szabad mozgás és a három hónapot meghaladó tartózkodás jogát a Magyar Köztársaság területén gyakorolja és a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló törvény szerint bejelentett lakóhellyel rendelkezik, valamint
- az időskorúak járadéka tekintetében a szociális biztonsági rendszereknek a Közösségen belül mozgó munkavállalókra, önálló vállalkozókra és családtagjaikra történő alkalmazásáról szóló 1408/71/EGK tanácsi rendeletben meghatározott jogosulti körbe tartozó személyre, amennyiben az ellátás igénylésének időpontjában az Szmtv.-ben meghatározottak szerint a szabad mozgás és a három hónapot meghaladó tartózkodás jogát az MK területén gyakorolja és a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló törvény szerint bejelentett lakóhellyel rendelkezik.

A szociális igazgatásról szóló törvény 7. §-ának (1) bekezdése pedig kimondja: „A települési önkormányzat, tekintet nélkül hatáskörére és illetékességére, köteles az arra rászorulóknak átmeneti segélyt, étkeztést, illetve szállást biztosítani, ha ennek hiánya a rászorulóknak az életét, testi épségét veszélyezteti. Az ellátást biztosító követelheti a kifizetett átmeneti segély megtérítését a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szervtől.” Következésképpen, az uniós tagállam polgára jogosult az Szt. által szabályozott feltételekkel igénybe venni a pénzbeli szociális ellátást, a természetben nyújtott szociális ellátásokat, valamint a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézményi ellátást.

Végül a szociális ellátások finanszírozásáról azt állapítja meg a jogalkotó, hogy „Az állandó lakosok után járó normatív állami hozzájárulás tartalmazza a települési önkormányzatok által nyújtott pénzbeli és természetbeni ellátások kiadásaihoz, valamint az éves költségvetési törvényben meghatározott szociális szolgáltatások működtetési költségeihez történő állami hozzájárulást” (Szt. 126. §). Ily módon az érintett önkormányzatok akkor kerülnek viszonylag megnyugtató helyzetbe, ha a hazánkban letelepedő külföldiek állandó lakhelyet jelentenek be az adott településen. Sajnos azonban erre egyáltalán nincsen garancia.

A szociális szférához képest a *közoktatási ágazatban* a törvényhozó kevesebb fogódzót biztosít a külföldiek vonatkozásában a közszolgáltatások igénybevételével összefüggésben. Az a helyzet merőben új, hogy a szomszédos országból érkező nem magyar anyanyelvű bevándorlókról van szó, ugyanis a szlovákiai magyar kisebbség részéről a közoktatási intézmények igénybevételének már kialakult gyakorlata van (Reisinger 2009). A speciális helyzet abból is adódik, hogy az EGT-állampolgárok, noha esetünkben szlovák nemzetiségűek, s e népcsoport nemzeti kisebbségként elismert Magyarországon, mégsem sorolhatók közéjük, mivel ők az anyaország, Szlovákia állampolgárai. Így nem járható út a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak az érvényesítése a helyi közszolgáltatások megszervezése és igénybevétele körében.

A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény VII. fejezete nemzetközi vonatkozású rendelkezéseket is tartalmaz, így kitér a külföldi nevelési-oktatási intézmények Magyarországon, magyar nevelési-oktatási intézmények külföldön kérdésekre is. Ez részletesebben azt jelenti [108. § (1)-(2)], hogy

- a Magyar Köztársaság területén külföldi nevelési oktatási intézmény akkor működhet, illetve akkor adhat ki külföldi bizonyítványt, ha abban az államban, ahonnan származik, az intézményt nevelési-oktatási intézménynek, az általa kiadott bizonyítványt pedig az ilyen nevelési-oktatási intézménynek megfelelő bizonyítványnak jogszerűen elismerik.
- a nevelési-oktatási intézményt az oktatásért felelős miniszter veszi nyilvántartásba, illetőleg adja meg a fenntartónak a működés megkezdéséhez szükséges engedélyt. A fenntartó – ha nemzetközi szerződés másképp nem rendelkezik – a működés megkezdéséhez szükséges engedély kiadását kérheti. A külföldi nevelési-oktatási intézmény alapítására, az intézményben folyó nevelő és oktató munkára, valamint annak ellenőrzésére stb. annak az államnak az előírásait kell alkalmazni, amelyik a nevelési-oktatási intézményt sajátjaként elismerte. A törvény szerinti törvényességi ellenőrzés feladatát értelemszerűen a közoktatási feladatkörében eljáró oktatási hivatal látja el. Ez a nevelési-oktatási intézmény Magyarországon nemzetközi szerződés alapján is létrejöhet és működhet. Ezt az intézményt az oktatási miniszter veszi fel a nyilvántartásba.
- a külföldi közoktatási intézmény, illetőleg a nemzetközi iskola fenntartójával az oktatásért felelős miniszter köthet közoktatási megállapodást.

Egyértelmű, hogy Szlovákiával történő megállapodás esetében egyszerűsödik a helyzet. Itt azonban hivatkoznunk kell a fentebb írtakra, ugyanis egy ilyen helyzetben a központi állam nyilvánvalóan nem hagyhatja magukra az önkormányzatokat, lehetőség szerint államközi egyezmény megkötésével célszerű hozzájárulnia az oktatási kérdések, valamint a hozzájuk kapcsolódó finanszírozási problémák rendezéséhez. Egyébiránt a magyar önkormányzatok a közoktatási feladatokat feladatellátási kötelezettséggel végzik. Ezért valószínűsítjük, hogy amennyiben az adott önkormányzatnál bejelentett állandó lakcímmel rendelkező külföldi állampolgárságú gyermek tankötelezetté válik, vonatkozásában az önkormányzatnak feladatellátási kötelezettsége keletkezik. S ezen a ponton merül majd fel a kérdés, ha szlovák nyelvű oktatást igényelnek a letelepedők, vajon az milyen intézményes keretek között, esetleg önkormányzatok közötti együttműködés körében lesz megszervezhető. Az állami szerepvállalást azért tartjuk fontosnak, mert a közoktatási feladatokat ellátó önkormányzatok számára ez mindenképp költségvetési mínuszt fog jelenteni, mivel az állami normatívák nem fedezik a bekerülési költségeket, ezért saját bevételi forrásból lesznek kénytelenek kiegészíteni azokat. A külföldi állampolgárok adófizetési kötelezettsége – mint a továbbiakban látni fogjuk – nem feltétlenül keletkeztet adóbevételt a lakhelyül szolgáló településen.

5. AZ ADÓJOG ÉS A KÖZTEHERVISELÉS EGYES SZABÁLYAI MAGYAR–SZLOVÁK VISZONYLATBAN

A Magyar Köztársaságban a magánszemélyek adókötelezettségét a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvényünk szabályozza. A törvény 3. §-a értelmében hatálya a magánszemélyre, annak jövedelmére és az e jövedelemmel összefüggő adókötelezettségre terjed ki. Továbbá a belföldi illetőségű magánszemély adókötelezettsége összes bevételére kiterjed (teljes körű adókötelezettség), míg a külföldi illetékességű magánszemély adókötelezettsége kizárólag a jövedelemszerzés helye alapján belföldről származó vagy egyébként nemzetközi szerződés, viszonyosság alapján a Magyar Köztársaságban adóztatható bevételére terjed ki (korlátozott adókötelezettség). E törvénytől viszonyosság alapján is helye van eltérésnek, de a viszonyosság alkalmazása az adózó számára nem eredményezhet a törvényben meghatározottakhoz képest kiterjesztő adókötelezettséget. A viszonyosság kérdésében a miniszter állásfoglalása az irányadó.

A Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között már hosszú ideje létezik idevonatkozó egyezmény, konkrétan az 1996. évi C. törvénnyel kihirdetett, a kettős adóztatás elkerülésére és az adóztatás kijátszásának megakadályozására a jövedelem- és a vagyonszerzés területén Pozsonyban, 1994. augusztus 5-én aláírt egyezmény. A törvény személyi hatálya azokra a személyekre terjed ki, akik az egyik országban vagy mind Magyarországon, mind Szlovákiában belföldi illetőségűek.

Az egyezmény hatálya kiterjed a jövedelem- és vagyonszerzésre, így a Magyar Köztársaságban

- a magánszemélyek jövedelemadójára
- a társasági adóra
- a földadóra
- az építményadóra.

Az adóalanyok köre értelemszerűen jelenti a magánszemélyt, a társaságot és minden személyi egyesülést. Az egyezmény szerint az „egyik szerződő államban belföldi illetőségű személy” kifejezés olyan személyt jelent, aki a Szerződő Államnak a jogszabályai szerint lakóhelye, állandó tartózkodási helye, üzletvezetési helye vagy bármilyen más hasonló ismerv alapján ebben az államban adóköteles.

Amennyiben a magánszemély mindkét államban belföldi illetékességű, jogállását az alábbiak szerint kell meghatározni (2. § 4. cikk):

- a) Abban az államban tekintendő belföldi illetőségűnek, amelyben állandó lakóhellyel rendelkezik; amennyiben mindkét államban rendelkezik állandó lakóhellyel, úgy abban az államban tekintendő belföldi illetőségűnek, amellyel személyi és gazdasági kapcsolatai szorosabbak, ezt hívjuk „létérdekei központjának”, mondja a jogszabály.
- b) Ha nem állapítható meg, hogy melyik államban van „létérdekei központja”, vagy pedig egyik államban sem rendelkezik állandó lakóhellyel, abban az államban tekintendő belföldi illetőségűnek, amelynek állampolgára. Következésképpen a szlovák állampolgár ilyen esetben Szlovákiában fog adózni.
- c) Amennyiben nem természetes személyről van szó, és mindkét államban belföldi illetőségű, abban az államban tekintendő belföldi illetőségűnek, amelyben a tényleges üzletvezetésének a helye van. A „telephely” a törvény szerint olyan állandó üzleti hely, melyen keresztül a vállalkozás üzleti tevékenységét részben vagy egészben kifejti, ilyen az üzletvezetés helye, a fiók, az iroda, a gyár, a műhely stb.

Fontos, hogy amennyiben az egyik államban belföldi illetőségű társaság nyereségre vagy jövedelemre tesz szert a másik szerződő államból, a másik állam nem adóztathatja meg a társaság által kifizetett osztalékot, kivéve, ha az osztalékot ebben a másik államban belföldi illetőségű személynek fizetik ki. Vagyis ha szlovák belföldi illetőségű cég osztalékot fizet magyar belföldi illetőséggel rendelkező szlovák állampolgárnak, akkor a magyar állam e jövedelmet megadóztatja.

Kifizetési jogcímenként szabályoz a törvény, ami meglehetősen komplikálttá teszi a jogalkalmazást és magát az adóztatást is. Példának okáért, kamatbevétel esetén „Az a kamat, amely az egyik szerződő államban keletkezik, és amelyet a másik szerződő államban belföldi illetőségű személynek fizetnek, csak ebben a másik államban adóztatható, ha a kedvezményezett belföldi személy a kamat haszonhúzója”. Tehát valószínűsíthetjük, hogy magyar belföldi illetőséggel rendelkező szlovák állampolgárnak szlovák bank által fizetett kamat utáni adója a magyar államot illeti. Ugyanez a szabály vonatkozik a jogdíjakra.

A közszolgálat területén teljesített nem nyugdíj jellegű térítés, amelyet az egyik szerződő állam hatósága fizet ki magánszemélynek, csak abban az államban adóztatható, amelyben a kifizető politikai egység vagy hatóság működik (19. cikk). Az ingatlanvagyonban megtestesülő vagyont, amelynek tulajdonosa például magyar belföldi illetőségű személy, de a vagyon Szlovákia területén fekszik, csak a szlovák állam jogosult adóztatni (22. cikk).

Az idézett jogszabályba foglalt konklúzió tehát az, hogy a Magyar Köztársaságban belföldi illetőségű személyt, amennyiben olyan jövedelemre tesz szert vagy olyan vagyona van, amely az egyezmény rendelkezéseivel összhangban a Szlovák Köztársaságban adóztatható, hazánk mentesíti az ilyen jövedelem vagy vagyon utáni adókötelezettség alól. Noha a magyar állam elsődlegesnek tekinti a szlovák állam adóztatási jogát, a Magyar Köztársaság a hazánk joga szerint fizetendő adóból engedi csak levonni a külföldön megfizetendő részt, azaz a belföldi adókötelezettség szerinti teljes adó megfizetésére kötelezi az adóalanyt.

A vázolt jogi szabályozás tükrében megállapítható, hogy az adójog elsőrendűen a Magyarországra beköltöző szlovák állampolgárok státuszának függvénye, amit a belföldi illetékesség fogalma fejez ki leginkább.

6. ÖSSZEGZÉS

Megállapítható, hogy a határ menti ingázás kérdésköre meglehetősen új problématerület. Bár az EU jogrendszere igyekszik orientálni a nemzetállamok jogalkotását, a viszonyok rendezésének a kezdetén járunk. A hazánkba költöző szlovák állampolgárokat megillető jogok és az államot, illetve az érintett önkormányzatokat terhelő kötelezettségek egyértelmű tisztázását nehezíti a betelepülők státuszának tisztázatlansága. Ez nem kevésbé azzal függ össze, hogy a kompetenciát birtokló Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal nyilvántartási rendszere nem tartja nyilván, hogy a regisztráló külföldinek a bejelentett lakcíme állandó lakhelye-e vagy csak tartózkodási helye. Kizárólag lakóhelyet tart nyilván, miközben az EU ismertetett joga adott esetben elsődleges és másodlagos tartózkodási helyről beszél. Nem mellékes kérdés, hogy a Pozsonyi agglomeráció magyar településeinek életvitelszerűen tartózkodnak a szlovák állampolgárok, miközben az önkormányzat kifejezetten az állandó lakosok után hívhat le állami támogatásokat közszolgáltató tevékenységével összefüggésben. Ily módon a terminológiai meg nem felelésre is föl szeretnénk hívni a figyelmet, ami ismételten arra utal, amit már több ízben hangsúlyoztunk, hogy csak és kizárólag az önkormányzatok közötti együttműködés szintjén a felmerülő problémák egyértelműen nem rendezhetők. A központi kormányzat elkötelezettségére és támogatására van szükség a problematika államközi vonatkozásai miatt.

IRODALOM

- Das Schulsystem in Bayern, Sachsen und der Tschechischen Republik mit Glossar. EUREGIO EGRENSIS im Rahmen des Projektes CLARA@eu. Marktredwitz–Karlsbad–Zwickau, 2006 Mai.
- Franzke, J. 2009. Gemeinsame Zukunft in der Grenzregion. Beitrag auf der deutsch-polnischen Konferenz „Polen und Deutsche“. http://dielinke-fraktion.brandenburg.de/fileadmin/download/PDF/Fraktion_in_Aktion/2009/dt_polnische_konferenz/Slubice_2009_Prof_Franzke.pdf. (2010. június 4.)
- Lee, Everett S. 1972. Eine Theorie der Wanderung. In Széll, G. Hg. *Regionale Mobilität*. München, 115–129.
- Liszakayné Nagy É. K. 2006. A külföldiek magyarországi bevándorlásának, illetve letelepedésének szabályozása és elbírálásának gyakorlata a kezdetektől napjainkig. PhD értekezés tézisei. PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs. Témavezető: Kiss László egyetemi tanár.
- Nerb, G. – Hitzelsberger, F. – Woidich, A. – Pommer, S. – Hemmer, S. – Heczko, P. 2009. Scientific Report on the Mobility of Cross-Border Workers within the EU-27/EEA/EFTA Countries. Final Report, European Commission DG Employment and Social Affairs, January 2009.
- Reisinger A. 2009. Szlovák–magyar határon átnyúló oktatási kapcsolatok. In Hardi T. – Tóth K. szerk. *Határaink mentén. A szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálata*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 101–130.
- Tóth P. – Mezey I. 2009. A települési és területi önkormányzatok kapcsolatai a magyar–szlovák határ mentén. In Hardi T. – Tóth K. szerk. *Határaink mentén. A szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálata*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 77–100.
- Wetzel, T. 2009. A bevándorlás kérdése Magyarországon. PhD értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest. Témavezető: Kilenyi G. és Varga Zs. A.
- Zweckverband EMS Dollart Region Satzung. Veröffentlicht im Amtsblatt des Reg.-Bez. Weser-Ems Nr. 50 v 10.12.2004. S. 1206. <http://www.edr.icserver8.de/index.php?id=48>.

CSIZMADIA ZOLTÁN

HÁLÓZATOSODÁS MINT LEHETŐSÉG

1. BEVEZETÉS

A szervezetek közti hálózati jellegű együttműködések egyre jobban felértékelődnek napjainkban. Lényegében a globalizáció és az információs társadalom kialakulásának folyamataként a hálózati társadalom formálódása az életünk minden szegmensében egyre nyilvánvalóbb (Castells 2005). Eleinte a gazdasági együttműködések, a kutatás-fejlesztés és az innováció területén jelent meg ezeknek az új szerveződési mechanizmusoknak és struktúráknak a minél alaposabb kutatása (Csizmadia 2009), de napjainkban már a civil társadalom (Kákai 2009), a helyi kormányzás (Pálné Kovács 2009; Somlyódy Péter 2010), a lokalitás (Csurgó et al. 2009) és a határon átnyúló együttműködések (Hardi 2010) esetében is figyelembe vesszük a hálózatosodás lehetőségét.

A tanulmány célja annak a hálózatépítési folyamatnak és eredményeinek a bemutatása, amelyet az AGGLONET projekt keretei között végeztünk hat workshop keretében egy közszolgáltatás-fejlesztési hálózat kialakítása érdekében Pozsony határon átnyúló agglomerációjában. Néhány bevezető gondolat és elméleti fejtegetés után a fő alkotóelemét a tanulmánynak az a rész jelenti, ahol összefoglaljuk azokat a gyakorlati tapasztalatokat és lényeges következtetéseket, amelyeket a több mint fél éves együttműködést ösztönző hálózatfejlesztési munka során szereztünk.

2. HÁLÓZATFEJLESZTÉSI CÉLOK ÉS PRIORITÁSOK

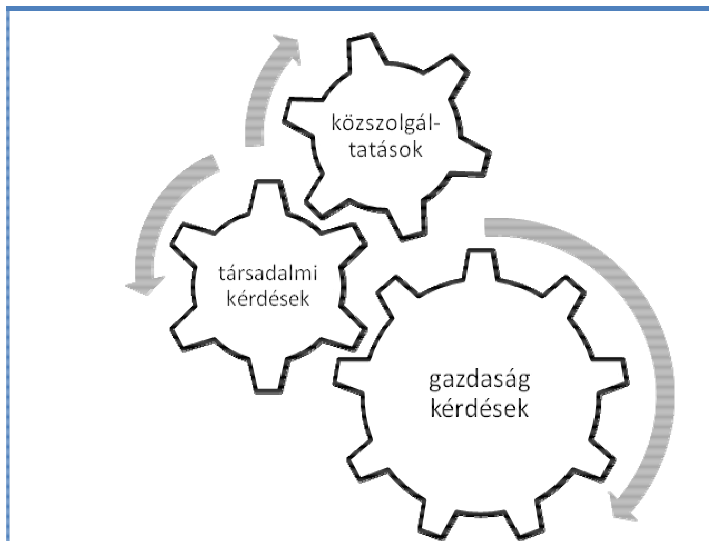
Az AGGLONET projekt általános célja egy közszolgáltatás-fejlesztési hálózat kialakítása volt Pozsony határon átnyúló agglomerációjában, szervezetfejlesztő workshopok segítségével a minél hatékonyabb és sikeresebb hálózati, partnerségi, program- és projekttervezési és irányítási kapacitások fejlesztése érdekében.

A hálózatépítésben stabilan összesen hat önkormányzat vett részt két kutatóintézet mellett:

1. Rajka Község Önkormányzata/Obec Rajka	Győr-Moson-Sopron
2. Mosonmagyaróvár város Önkormányzata/Mesto Mosonmagyaróvár	Győr-Moson-Sopron
3. Dunakiliti Község Önkormányzata/Obec Dunakiliti	Győr-Moson-Sopron
4. Somorja Város Önkormányzata/Mesto Šamorín	Nagyszombati kerület
5. Pozsonypüspöki Község Önkormányzata/Obec Podunajské Biskupice	Pozsonyi kerület
6. Vajka Község Önkormányzata/Obec Vojka nad Dunajom	Nagyszombati kerület

A projekt abból indult ki, hogy a magyar oldal határ menti térsége számára fontos felismerni, „egy dinamikus főváros előterében helyezkedik el, így társadalmi-gazdasági fejlődését már nem mint nemzetállami periféria, hanem mint egy urbánus régió alcentruma (Mosonmagyaróvár), illetve annak jó életminőséget biztosító szuburbán zónája képzelheti el”. A már most is létező, illetve a jövőben várható a határon átnyúló szuburbanizációból eredő gazdasági és társadalmi, közszolgáltatási problémák feltárása, megértése és kezelése nem képzelhető el valamilyen szintű együttműködés nélkül. Célszerű lenne partnerségi hálózatot kiépíteni a határ két oldalán elhelyezkedő önkormányzatok és szolgáltatók rendszeres, a gyakorlati életre irányuló együttműködésére.

1. ábra. A hálózati együttműködés fő területei – a szuburbanizációs kihívások fő dimenziói

Forrás: Saját összeállítás

A hálózatfejlesztési munkacsomag konkrét célja egy olyan, határon átnyúló együttműködő hálózat létrehozása volt, amely elsősorban az érintett önkormányzatok részvételén alapul, de lehetőség szerint a projekt végrehajtása során megismert szereplői kört (lakossági aktorok, civil szereplők, fejlesztő intézmények stb.) is integrálja. A hálózatnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a projekt lezárása után olyan együttműködések valósítsanak meg, amelyek elősegítik a résztvevő önkormányzatok számára a szuburbanizáció kérdéseinek a megválaszolását.

A közös találkozókon hamar körvonalazódtak azok a kérdések, amelyek különösen a szlovák oldalon alapvető fontosságúak (Tóth Károly összeállítása):

- önkormányzatokkal kapcsolatos problémák (működés, lakossági nyilvántartás, adózás, szolgáltató ellátó rendszerek)
- társadalmi viszonyok és kapcsolatok megváltozása (kulturális igények, hitélet, környezeti követelmények, közösségi normarendszer, közélet, közbiztonság, középíreteg összetételének változása, új generációk hatása)
- hogyan integrálódik egy új generáció a település életébe
- nemzetiségi összetétel változása (szlovák–magyar arányszám, nyelvi problémák, kulturális különbségek kezelése)
- egyéni és helyi gazdasági kapcsolatok bővülése és annak hatása (társadalmi tőke)
- kulturális különbségek kezelése.

A projekt elő kívánta segíteni egy közös hálózati intézmény létrehozását, amely összefüzi az azonos területi folyamatban résztvevő, de eltérő nyelvű, etnikumú, intézményrendszerhez tartozó szereplők együttműködését. Megkeresi azokat a pontokat, ahol a határ menti önkormányzatok a gyakorlati, mindennapi életben együtt tudnak működni egymással a térség lakosainak ellátásában s a két államhoz tartozó hivatalokkal. A kiépülő hálózat nem csupán az önkormányzatok határon átnyúló kapcsolatrendszerét és feladatellátását erősíti, hanem alkalmat, intézményt nyújt az érintett hivatalok, közszolgáltatások együttműködésének, határon átnyúló tevékenységének elősegítésére is.

3. A HÁLÓZATOSODÁS ELŐNYEI, SIKERESSÉGI KRITÉRIUMAI ÉS A LEHETŐSÉGES VESZÉLYFORRÁSOK

A hálózatra úgy kell tekinteni, mint egy új vagy újra felismert és egyre dominánsabb funkciót kapó társadalmi szerveződési formára. A hálózatosodás egyszerre több szempontból is értékes és hasznos megoldás lehet.

Általánosságban a hálózatokat pontok és vonalak összességeként foghatjuk fel. Ebből a megközelítésből következően társadalmi környezetünkben rengeteg különböző típusú hálózat található meg (hálózati társadalom), egyfajta sajátos társadalmi szerveződési formaként kezelendő, strukturális, evolúciós és funkcionális paraméterekkel (hálózati szervezet). A lazább informális, de főleg a formalizált, intézményesült hálózati szerveződés a társadalmi cselekvés, a fejlesztés keretrendszere is egyben (centrum-periféria viszonyok, feladatmegosztás, kötelezettségek és jogosultságok). Végezetül felfoghatók úgy is a társadalmi cselekvők közti relációk szervezett struktúrái, mint kommunikációs és döntéshozatali rendszerek. Egy nagyvárosi térség településeinek a kooperációs hálózata lényegében ebben az értelemben fontos új szerveződési lehetőség, elsődlegesen azzal függ össze, hogy az önkormányzatok és a térség más szervezetei új módszereket találjanak közös problémáik felismerésére, megértésére és megoldására.

Mint minden társadalmi eszköz, a hálózati szerveződés is kétarcú entitás. Nem lehet kizárólag abból kiindulni, hogy milyen előnyei vannak, bár többnyire ezt szoktuk kiemelni (1. táblázat). A lista tovább bővíthető, nem célunk egy teljes leltár kidolgozása, kizárólag arra fókuszáltunk, hogy a térségben működő szervezetek számára mit érdemes észben tartani akkor, amikor valamilyen hálózat kialakításában gondolkodnak.

1. táblázat. A hálózatosodás előnyei és hátrányai, nehézségei

Előnyök – Erősségek	Hátrányok – Gyengeségek
1. Horizontális szerveződési forma (vízszintes szervezet, nincs hierarchia) 2. Heterogén összetétel (sokoldalúság, komplex kérdések kezelése) 3. Demokratikus működés, önkéntesség, saját belső cél mint integráló erő 4. Szinergia, csoportmunka 5. Dinamikusan fejlődhet, átalakulhat, adaptálódhat 6. Könnyen bővíthető, átkonfigurálható, flexibilis	1. Nehezen fogható össze 2. Nem mindig világos a munkamegosztás 3. Nem mindig egyértelmű a koordinátor 4. Belső kohézió hiánya, túl heterogén 5. Nem biztosított az utóélet, fenntarthatósága 6. A kommunikációs mechanizmusok nem olyan egyértelműek (információ megosztás, elosztás, szűrés, irányítás és időzítés stb.)

Forrás: Saját összeállítás

A hat találkozó alapján azt a következtetést vontuk le, hogy a legfontosabb cél a gyengeségek, veszélyforrások kiiktatása során az „első az egyenlők között” funkciójú összefogó, dinamizáló szervezet megtalálása, kijelölése és a belső kommunikációs szisztéma minél gyorsabb kialakítása, amelyre építve el lehet kezdeni tisztázni a szerepeket, elvárásokat, munkamegosztási mechanizmusokat és gondolkodni azon is, hogy milyen erőforrásokra (pályázati lehetőségek) van szükség a fenntarthatósághoz.

A gazdaságszociológiában kiterjedt szakirodalom található az összekapcsoltság előnyeiről, természetesen elsődlegesen arról, hogy milyen gazdasági következményei vannak az összekapcsoltságnak, a különböző hálózati szerveződési megoldásoknak vagy akár a rengeteg fajta bilaterális vagy multilaterális kapcsolatnak (Smith-Doerr – Powell 2005). A hatások három csoportja különböztethető meg a *teljesítmény*, az *elosztás* és a *diffúzió* szemszögéből. A következmények mindhárom esetben kedvezőek és kedvezőtlenek is lehetnek vagy vegyes kimenetelűek az egyén vagy a csoport/közösség, sőt az egész társadalom szintjén is (2. táblázat). A társadalmi kapcsolatok, a személyközi és a szervezeti relációk egyszerre befolyásolják a gazdasági-társadalmi tevékenységek eredményeit, a különböző allokációs megoldásokat és az információáramlás mechanizmusait, a különböző ötletek és gondolatok terjedésének folyamatát. Az itt felsorolt példák a gazdasági élethez kötődnek elsődlegesen, de sok ponton hasznosak lehetnek egy olyan funkcionálisan összetett hálózat kialakításának mérlegelésekor is, mint a közszolgáltatások fejlesztésére fókuszáló önkormányzati kooperációk.

Jól látható a felsorolt témakörök száma alapján, hogy az empirikus kutatások esetében a legjobban kutatott területnek a teljesítményre gyakorolt pozitív és negatív hatások számítanak. Kiemelendő a piaci láthatóság, a szervezeti környezeten belüli presztízs és az eredmények hatékony, látványos interpretációja során játszott pozitív szerepe a személyközi és a szervezeten belüli relációknak és hálózati pozícióknak. Talán érzékelhető, a következmények feltárása még csak kezdeti fázisban van, összetett a kérdéskör, nincs (és nem is nagyon lehet) mögötte egy egységes elméleti keret, különböző középszintű elméletekre épülő empirikus kutatási eredményekre alapozottan lehet a sokszínű mozaik egy-egy darabját kiemelni, illetve néhány ponton ezeket összefűzni, egymáshoz kapcsolni.

A hálózatfejlesztés mindezek ellenére nem jelent eleve sikeres szerveződési megoldást problémáink kezelésére, új fejlődési pályák kialakítására és fejlesztések megvalósítására. A siker szerint legalább hat ismérve van:

- közös cél (mit szeretnénk elérni mint csoport)
- motiváció (személy szerint mi miért akarunk részt venni benne)
- aktív részvétel (milyen mértékben, intenzitással szeretnénk bekapcsolódni a hálózatba)
- közös értékek, munkamódszerek, identitás (megkönnyíti, de nem szükségszerű feltétel)
- tagok közötti bizalom (elengedhetetlen)
- hatékony kommunikáció (redundancia, információs túlterhelés kiszűrése).

A projekt időszakában szervezett partnertalálkozók rávilágítottak arra, hogy az önkormányzatok esetében a saját motiváció, érdek és a részvételi aktivitás (többtefeladat, idő és energia, munkaerő hozzárendelése) jelentett az elején nehézséget. Ahogy előrehaladtunk a szuburbanizációval járó problémák feltárásában, egyre több szereplőnél tisztázódtak a saját érdekeltségi körébe tartozó kérdések és így a közös célok is.

2. táblázat. Az összekapcsoltság következményei (előnyök és hátrányok)

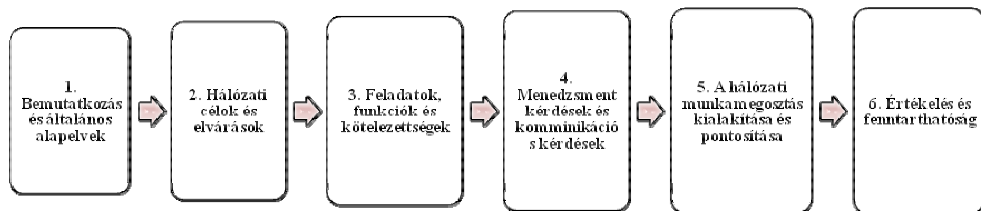
Teljesítmény	Elosztás	Diffúzió
<i>Kedvező következmények</i>		
EGYÉNI Munkakeresés Munkahelymegtartás, védetség Információgyűjtés Kedvezőbb értékelés, elismerés Jobb előmeneteli lehetőségek Kedvezőbb juttatások, kereset, kompenzáció Új üzlet, vállalkozás beindítása SZERVEZETI Jobb és gyorsabb hozzáférés az erőforrásokhoz Hatékonyabb szervezeti tanulás Gyorsabb, magasabb minőségű fejlesztés, innováció Bizonytalanság-csökkentés Nagyobb „túlélési esély” a piacon A megfelelő munkaerő megtalálása Ajánlások/referenciák	Magasabb fizetés Előmeneteli lehetőségek, kiskapuk Mentorálás Szponzoráció Bizalom Hitelezés	Információhoz való hozzáférés Innováció terjedése Tudásáramlás és tudástranszfer (különösen a rejtett tudásé) Adaptáció Modellek, minták, stratégiák, módszerek átvétele, másolása Nagyobb láthatóság Presztízs Eredmények, sikerek hatékonyabb interpretációja (jobb marketing)
<i>Kedvezőtlen következmények</i>		
Erős kötések uralma: bezáródás, lokális információs csapdák Redundáns információk Konformitás, megmerevedés Kompetenciacsapda Új ötletek, gondolatok kizárása Marginalizálódás, túl erős csoportnyomás Sűrűbb konfliktusok Korrupció Klikkesedés Illegális aktivitás, szervezett bűnözés, feketegazdaság	Nemi Faji/etnikai Osztály/réteg alapú megkülönböztetések Erőforrás korlátozás Kizárás, kirekesztés Exkluzivitás	Koncentrációk Koordinációs elit Információs elit Információ kisajátítás Befolyás Túlzott utánzás, mintakövetés

Forrás: Smith-Doerr – Powell 2005, 388–393. alapján saját összeállítás

4. A HÁLÓZATÉPÍTÉS SZAKASZAI ÉS KOMPONENSEI

A hálózatfejlesztési folyamatot a projekthez igazítva hat modulra bontottuk fel. Az egyes modulokat egy-egy partnertalálkozáson kellett megvalósítani, követve az előzetesen kidolgozott logikai sorrendet (2. ábra).

2. ábra. A hálózatfejlesztés lépései – eredeti elképzelés

Forrás: Saját összeállítás

A gyakorlati megvalósítás során kiderült, hogy ebben a szisztémában a 3. és a 4. modul sorrendje nem volt optimális. Hatékonyabb lett volna, ha először a menedzsment és kommunikációs kérdések kerülnek megvitatásra, majd utána a feladatok, funkciók és kötelezettségek, mert így az elején jóval nehezebb volt a találkozókra kívüli spontán vagy koordinált többlet-kommunikáció.

A hálózatfejlesztési lépésekkel párhuzamosan zajlott a szuburbanizációs kihívások, problémák feltárása különböző dimenziókban (helyi kormányzás, infrastruktúra, közszolgáltatások, gazdaság, társadalom stb.). Azért hangsúlyozzuk ezt, mert lényegében alapvetően megnehezítette a hálózatfejlesztést az a momentum, hogy a háttérkutatás vele párhuzamosan haladt, hiszen a közös célok, az egyéni motivációk szempontjából folyamatosan új impulzusok érték a résztvevőket (3. ábra).

3. ábra. A hálózatosodás mögötti tartalmi elemek – a szuburbanizációs kihívások dimenziói a térségben

Forrás: Saját összeállítás

Hatékonyabb megoldásnak tűnik más együttműködések előkészítésekor az ilyen jellegű háttéranyagok előzetes elkészítése és a teljes problématerkép használata már az első és a második fejlesztési modul során (alapelvek, célok és elvárások).

Egyfajta gyakorlati útmutatóként közöljük az általunk kidolgozott részletes tematikáját is a közszolgáltatási hálózat kialakításának:

3. táblázat. Hálózatfejlesztési modulok

1. <i>Problémafeltárás, a hálózatépítés általános kérdései</i>	– a hálózatfejlesztés előzetes céljának ismertetése, a menetrend bemutatása – a hálózatépítés általános módszereinek és céljainak bemutatása (miért jó hálózatba szerveződni, milyen előnyei és milyen nehézségei vannak) – a lehetséges tagok körének megvitatása, kikkel szeretnének együttműködni, a hálózatbővítés lehetséges irányai – partnerek korábbi hálózati tapasztalatai, tagságai, észrevételei
2. <i>Hálózati célok és elvárások</i>	– az együttműködés céljainak, a hálózat formájának és lehetséges módszereinek a tisztázása – milyen prioritásai és elvárásai vannak a tagoknak – együttműködést akadályozó tényezők: politikai, nyelvi, jogi, anyagi, érdek jellegű stb.
3. <i>Hálózati funkciók</i>	– a hálózat tagjai személyes és szervezeti kompetenciáinak a feltérképezése, rendszerezése (humán tőke, társadalmi tőke, szervezeti erőforrások, orientáció, érdeklődési kör) – az egyes hálózaton belüli lehetséges feladatkörök, funkciók és kötelezettségek összeállítása a célok és elvárások összefüggésében (ki, mit, hogyan, miért, mikor) – különösen fontos egy horizontális szervezet esetében is a hálózatot összefogó, mozgató, életben tartó magszervezetek körének behatárolása (kik vállalnák, milyen keretek között) – milyen kompetenciák hiányoznak, kiket lehetne még bevonni a hálózatba ennek pótlása érdekében
4. <i>Menedzsment és kommunikáció</i>	– az első három modul alapján a hálózat tagjai kialakítják és elfogadják a hivatalos működési és kommunikációs eljárások és módszerek alapjait – a hálózat megalakításának és szervezeti működése alapszabályainak az összeállítása, tisztázása – ennek véglegesítése a hálózatépítési fázis végső szakaszában történik meg – kommunikációs kérdések (lehetőségek: e-mail, weblap, elektronikus projektfelület, találkozók menetrendje, gyakorisága, mechanizmusa, külső kapcsolattartás, marketing stb.)
5. <i>Munkamegosztás véglegesítése</i>	a hálózat minden egyes tagszervezetére vonatkozóan véglegesíteni kell: – a szerepvállalás formáját – a személyi kereteket – hogy milyen feladatot koordinál – hogy milyen feladatokban vesz részt
6. <i>Értékelés, fenntarthatóság, továbbfejlesztés</i>	– a csoportmunka eredményeinek összefoglalása – a hálózat kialakítás folyamatának értékelése (eredményesség, hatékonyság, nehézségek stb.) – a korábban elfogadott alapelvek, szabályzatok véglegesítése – a hálózat jövőbeli fennmaradása, működőképessége és fejlesztése érdekében szükséges következő lépések beazonosítása, a megoldandó feladatok összegyűjtése

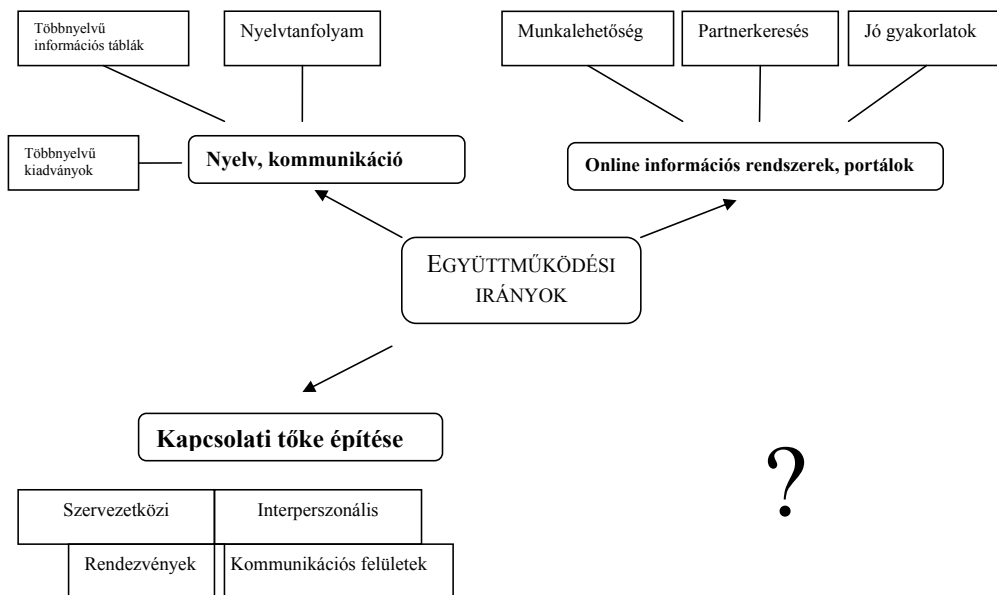
Forrás: Saját összeállítás

5. A HÁLÓZATFEJLESZTÉS EREDMÉNYEI ÉS TAPASZTALATAI

A hálózatépítő találkozók során elért főbb eredmények ismertetésével és a gyakorlati megvalósítás alkalmával felmerülő problémákból leszűrt tapasztalatokkal zárjuk a tanulmányt. Világossá vált, hogy milyen fajsúlyú, lépétkü kérdések azok, amelyekkel első körben hálózati formában szeretnének foglalkozni az érintett önkormányzatok. Az is kiderült, hogy nem szeretnének egy újabb formális, túlszabályozott, merev „hálózati intézményben” szerepet vállalni, inkább a lazább, kevesebb kötelezettséggel járó kölcsönös együttműködési megállapodásra épülő koordináló szervezet által összefogott, projektalapú struktúra lenne célravezető. Az eredeti elképzelésekkel ellentétben a hálózatfejlesztési modulok is revízióra szorulnak, pontosabban a korábban kidolgozott hat lépés elé számos előkészítő lépést is célszerű beiktatni annak érdekében, hogy a hálózatépítés hatékony legyen.

A partnertalálkozók alkalmával rendezett beszélgetések alapján a hálózati együttműködés lehetséges irányai nem tisztázódtak teljesen, de néhány terület, irány egységes támogatás mellett azért kirajzolódott (4. ábra). Érdekes módon ezek a nagy többséggel támogatott kezdeti ötletek elsődlegesen nem a komolyabb intézményi, infrastrukturális alapjaihoz, gazdasági, jogi vagy igazgatási kérdéseikhez kapcsolódnak a határon átvélő szuburbanizációs folyamatnak. Nyelv, kommunikáció, információs rendszerek, kapcsolati tőke, rendezvények, kiadványok, weboldalak, tanfolyamok, kommunikációs felületek a leggyakoribb hívószavak. Olyan átlátható, jól körvonalazott, nem túl nagyléptékű és külső (pályázati) forrásból finanszírozható feladatok ezek, amelyek teljesen alkalmasak egy laza együttműködési hálózatra épülő, intenzív projekt alapú kooperációs fejlesztési logika végigvitelére, amennyiben elérhetőek lesznek ilyen tárgyú pályázati kiírások.

4. ábra. Lehetséges együttműködési területek, irányok

Forrás: Saját összeállítás

Térjünk rá a gyakorlati tapasztalatokra az együttműködési hálózat kialakítása területén. Négy nagyobb témakör mentén foglalhatók össze a tanulságok.

1. Előkészítő háttér munka: alapvető tapasztalat volt, hogy az előkészítő munkát nem szabad összemosni a hálózatfejlesztés szakaszaival, minél alaposabb és átfogóbb megalapozó fázisra van szükség annak érdekében, hogy a hat fejlesztési lépcső megvalósítása gördülékenyebb legyen. A megfelelő sorrend a következő lehet: problémafeltárás, területbehatárolás (földrajzi és tartalmi), potenciális szereplők beazonosítása és kiválogatása, alapos cél- és prioritásanálízis. Ezek a tevékenységek a lehetséges partnerek bevonásával és egy külső szakértő szervezet segítségével végezhetők el a leghatékonyabban, még a hatlépéses fejlesztési menetrend előtt.
2. Egy a kollektív cselekvési logikából fakadó problémát is meg kell oldani. Egy hálózat kialakítása, majd működtetése folyamatosan felveti azokat a kérdéseket, amelyeket a társadalomtudomány a kollektív cselekvés problémájának nevez (Olson 1997; Elster 1995). Tipikus játékelméleti dilemmát okozó cselekvési stratégia lehet a potyautas mentalitás, a „balekszerép” elkerülése, az „önvédő óvatosság” alkalmazása. Az ilyen kollektív cselekvési gátakat külső ösztönzők, belső szabályok, kölcsönösen vállalt kötelezettségek révén lehet csak feloldani, kiiktatni vagy minimálisra csökkenteni. Ehhez viszont a konkrét egyéni és hálózati szintű eredmények, következmények minél korábbi beazonosítása, körülhatárolása, világos bemutatása és tudatosítása, folyamatos szem előtt tartása és frissítése szükséges.
3. Függetlenül a szépen csengő horizontális, partnerségi, kooperatív cselekvési formától alapvetően fontos egy leendő hálózataalkotó aktív szereplő jelenléte a kezdetektől fogva. Nem külső szereplőről beszélünk, egy bábáskodó mentorról, tanácsadóról, hanem a későbbi tevékenységekben is érdekelt és ezért motivált partnerszervezetre. Ennek hiányában nagyon nehéz továbblépni a tettek mezejére, elakadhat a folyamat a célok és prioritások szintjén, mert onnan kezdődően már a kooperációs költségek (nem biztos, hogy közvetlen anyagi költségek, inkább szabad idő, energia, kapcsolati tőke használata stb.) ténylegesen megjelennek és növekednek.
4. Végezetül fontos része volt a hálózatfejlesztési folyamat során nyert tapasztalatoknak az anyagi tényezőkkel összefüggő problémák felbukkanása. Új kötelezettségek felvállalása soha sem könnyű. Megfelelő finanszírozási háttér nélkül nem lesz működőképes a hálózat (belső és külső ráfordítások kalkulációja és felosztása). Saját áldozatot is követelő, mindenkit érintő és méltányosan elfogadott arányú ráfordításra szükség van a komolyan vételéhez. Összességében elmondható, hogy mindezek ellenére a hálózatfejlesztési munka sikeres volt, sok gyakorlati tapasztalattal gazdagította a projektben részt vevő szervezeteket, és sikerült megalapozni egy olyan kapcsolathálózati magnak (hat önkormányzat) a későbbi együttműködési rendszerét, amelyben a szereplők egyre tisztábban látják a közös céljaikat, a lehetséges szerepeiket, megismerték a hálózati jellegű szerveződési megoldások alapvető tulajdonságait és egyre nagyobb várakozásokkal tekintenek a jövőbeli együttműködési projektek kidolgozására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Castells, M. 2005. A hálózati társadalom kialakulása. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. I. köt. Budapest, Gondolat-Infonia.
- Csizmadia, Z. 2009. Együttműködés és újítóképesség. Budapest, Napvilág Kiadó.

- Csurgó B. – Kovách I. – Megyesi B. 2009. Helyi hálózatok Európában és Magyarországon. Politikatudományi Szemle, 18. 2. 120–140.
- Elster, J. 1995. A társadalom fogaskerekei. Budapest, Osiris–Századvég.
- Hardi T. 2010. Features of Border Regions, Trans Border Co-operation and Movements Across the Hungarian-Slovakian Border. Megatrend Review, Vol. 7 (1) 103–118.
- Kákai L. 2009. Civil kapcsolati viszonyok. Civil Szemle 2009/4. 111–133.
- Olson, M. 1997. A kollektív cselekvés logikája. Budapest, Osiris Kiadó.
- Pálné K. I. szerk. 2009. A politika új színtere a régió. Pécs–Budapest, Pécsi Tudományegyetem – Századvég Kiadó, 242.
- Smith-Doerr, L. – Powell, W. W. 2005. Networks and economic life. In Smelser, N. J. – Swedberg, R. szerk.: The Handbook of Economic Sociology. New York, Russell Sage Foundation, 379–402.
- Somlyódy Péter. 2009. Emerging local authority networks within the framework of local administration reform in Hungary. Geographia Polonica, 82, 2, 5–20.

SOMLYÓDYNÉ PFEIL EDIT LEHETŐSÉGEK A SZUBURBÁN ÖNKORMÁNYZATOK INTÉZMÉNYESÍTETT EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRE

1. BEVEZETÉS

Magyarországon az agglomerációknak, de a szuburbán településgyűrűknek sincs adekvát együttműködési formájuk. S nem beszélhetünk olyan szervezeti típusról sem, amely egy lehetséges hálózat működését formalizálná. Tekintettel arra, hogy az AGGLONET projekt határon átnyúló jelleggel szeretne hozzájárulni a helyi önkormányzatok kompetenciájába tartozó problémák orvosolásához, különös tekintettel a határ menti mobilitás és visszaingázás fogalomköre, a nemzeti jog által felkínált intézményesítési lehetőségeken túl az európai jogi megoldásokra is tekintettel kell lennünk. A projektben, majd a kialakítandó kooperációban részt vevő szlovák és magyar önkormányzatok okán sietünk leszögezni, hogy egy formalizált együttműködés létrehozása feltétlenül igényli a központi államok valamilyen szintű közreműködését. Ez legfőképpen azzal magyarázható, hogy mind Szlovákia, mind Magyarország unitárius állam, ahol a nemzetközi döntési kompetenciáknak teljes centralizációja érvényesül. A helyi önkormányzatok ugyan decentralizált területi egységek, azonban sem az alkotmányjogi, sem a regionális decentralizáció stílusjegyeivel nem rendelkeznek. Következésképpen nincs felhatalmazásuk az állami szuverenitást érintő szerződések, együttműködések létrehozására. Némileg nehezíti a lehetséges szervezeti formák számbavételét, hogy a projekt részeseként szereplő önkormányzatok (Rajka, Mosonmagyaróvár, Dunakiliti, illetve a szlovák oldalon Mesto Šamorín, Obec Podunajské Biskupice és Obec Vojka nad Dunajom) önkormányzati feladatok közös ellátását, koordinálását tartják szem előtt, azaz a kooperáció keretei között a közfeladatok nyújtásáról van szó hosszú távon.

2. AZ INTÉZMÉNYES EGYÜTTMŰKÖDÉS VÁLASZTHATÓ FORMÁI

A célul kitűzött szlovák–magyar együttműködési hálózat létesítésének specifikuma, hogy noha egy agglomeráció azonos érdekekkel rendelkező önkormányzatait fogja tömöríteni, az nem lehet tipikus agglomerációigazgatási szerv. Hiszen nem a teljes Pozsonyi agglomeráció problematikájának kezelése a feladat, hanem csupán egy azon belüli szuburbán településgyűrű a célpontja.

A szervezeti forma megválasztásakor több szempont mérlegelendő:

- a kooperációban vezető szerepet betöltő tagok önkormányzatok lesznek, illetve kell lenniük
- a jelenlegi résztvevők szándéka szerint alkalmassá kell válnia magánjogi és civil szereplők bevonására
- a közös feladat-katalógus, aminek jellege az együttműködő partnerektől függ; ez lehet pl. közszolgáltatások megszervezése, közös gazdaságfejlesztési tevékenység és adópolitika, egyeztetett lakáspolitika, közlekedés, turizmusmarketing.

Alapkérdése a szervezeti forma megválasztásának a kooperáció tartalma, azaz koordinatív típusú vagy a feladatok megvalósítására alkalmas szövet hoznak-e létre a partnerek. Ez a kérdés ugyanis alapjaiban befolyásolja a kooperáció intézményesítésének lehetőségeit.

3. KÖZSZOLGÁLTATÁS-FEJLESZTÉSI HÁLÓZAT A SZUBURBANIZÁCIÓ HATÁSAINAK KEZELÉSÉRE

A kooperáció intézményesítése esetében célszerű a fokozatosság betartása: először egy hálózatszerű laza együttműködést létrehozni, majd a későbbiekben eljutni szigorúbb, a felekre több kötelezettséget hárító intézményekhez. Jelen projekt keretei között a tagok maximális elvárása, hogy partnerségi hálózat jöjjön létre közöttük, mivel a mostani fázisban még nem látják elérkezettnek az időt szoros szervezet alapítására.

A hálózatok esetében tehát abból indulhatunk ki, hogy a társadalomirányítás újszerű eszközéről van szó, amely több karakterisztikus jeggyel is rendelkezik (Priddat 2006):

- a hálózati modellek a résztvevők laza kapcsolatát feltételezik, amelyben minden szereplő megtartja önállóságát
- kiindulópontja a „governance” fogalom (önigazgató kormányzás), mely egy együttműködési mintát takar: komplex irányítási és koordinációs struktúrákat jelent, átfogva az állami és nem állami szereplőket, a hierarchikus, kompetitív és kooperatív viszonyokat
- a hálózati modell lényege: a közvetítés, a kommunikáció és a lehetőségek megteremtése a résztvevők számára
- irányultsága elsődlegesen funkcionális, nem pedig területi vonatkozású, ezért problémaorientált és konfliktuskezelésre alkalmas.

A hálózatos együttműködés egyik fő ismérve a rugalmasság. Ez nem azt jelenti, hogy a hálózat működéséhez ne lenne szükség egy minimális fokú intézményesítésre. Ez utóbbi tudja megteremteni a megbízhatóságot, az átláthatóságot és az eljárási szabályozottságot, amely tényezők nélkülözhetetlenek a hatékony kooperációhoz. Ebből egyértelműen látszik, hogy a hálózat nem jelent parttalanságot, mert az együttműködő felek közötti bizalmon kell alapulnia. A partnerségi hálózatban a szervezeti mag szolgáltatja az adminisztratív infrastruktúrát és a rögzített irányítási funkciót, hiszen mint minden szervnek, ennek is szüksége van külső és belső képviselőre egyaránt. A partnerség elve hatja át a működését, ezért összességében egy *részvételi mechanizmust testesít meg*, amelyben a közigazgatási szervek a különféle külső társadalmi és gazdasági szereplők által befolyásoltan működnek együtt. Ha a közigazgatás szféráját érintően jön létre a hálózat, akkor elengedhetetlen, hogy az önkormányzati-állami szereplők töltsék be az irányítói funkciót. Ennek ellenére a közvetlen hierarchikus és bürokratikus irányítási módszerek negligálódnak, helyükbe a partnerség keretei közötti morális meggyőzés és pénzügyi ösztönzés lép. A felismerés eléggé új, miszerint a közigazgatás hatalmi pozícióból és egymaga már nem képes irányítani, e konzervatív módszerek helyett hatékony együttműködésre van szüksége más partnerekkel. Nem lehet tagadni, hogy a gazdasági élet szereplőit nem könnyű meggyőzni arról, hogy a köz érdekében tevékenykedjenek (Longo 2006).

Szokás a hálózat kiépítésének lépcsőfokait meghatározni:

- 1) Ahhoz, hogy a hálózat erős legyen és azonosulni lehessen vele, a résztvevők összességének definiálnia kell az *együttműködés kollektív célját*. Hangsúlyozzuk, hogy ebben az esetben tartózkodni kell a túlzottan általános célkitűzésektől, ehelyett specifikálандók és

operacionalizálандók a célok. Így fontos, hogy a résztvevők számára értelmezhető és egyedi célok kerüljenek meghatározásra.

- 2) Második lépésben a *partnernek beazonosítása* történik meg, vagyis meg kell találni azokat a társadalmi partnereket, amelyeknek a célokra a legnagyobb befolyásuk van. Két partneri kör között lehet különbséget tenni: a stratégiai és a taktikai partnerek között. A stratégiai körbe tartoznak a befolyással bíró partnerek, míg a taktikaiak a politikai vezető pozíciót betöltők közül kerülhetnek ki.
- 3) Végül *közös jövőkép* hiányában nem beszélhetünk hálózatról, mivel a jövőkép az, amittől a szereplők partnereknek érzik magukat. A jövőképhez rendeltlen megjelenik a nyereségek és veszteségek kiegyenlítése, így mindenki látja a helyét és szerepét a kooperációban.
- 4) Ha valamennyi együttműködő számára világos a jövőre vonatkozó vízió, megkezdődhet a szervezeti struktúra kialakítása. A *szervezeti kapacitás* egyébként az adott hálózat legjelentősebb kormányzási eszközének tekinthető, ezért lényeges, hogy a szervezeten belül létrejövő munkamegosztás mögött az egyes partnerek számára meghatározott célok és funkciók álljanak.
- 5) A *hálózati irányítás* megteremtése úgyszintén újszerű metódust igényel, mégpedig menedzsment-eszközöket, amelyek különböznek mind a hagyományos közigazgatási, mind pedig a magángazdaságban alkalmazott menedzsmentétől.
- 6) Tagadhatatlanul szükség van egy *folyamatos értékelési eljárás beépítésére*, amit a kiinduló helyzetben rögzített egyértelmű célok tesznek lehetővé, és amelyet a hálózat irányítási rendszerének részeként kell kezelni. Értelemszerűen az értékelés eredménye elvezethet a jövőkép és a szervezeti felépítés módosításához egyaránt, ez a módszer teremti meg a visszacsatolás feltételét (Longo 2006).

Amint arról szó volt már, a hálózat flexibilis, de ez nem zárja ki, hogy bizonyos szervezeti kereteket birtokoljon, hiszen a célokat meg is kell valósítani, s az elképzelhetetlen megfelelő munkamegosztás kialakítása nélkül. A hálózat akkor hatékony, ha a tevékenysége átlátható, és ahhoz kapcsolódóan erőteljes információcsere működik a partnerek között. Szervezeti megjelenését

- egyfelől egy döntéshozó grémium
- másfelől a megvalósítást végző menedzsmentszervezet szolgáltatja
- s szüksége van a képviselőt ellátó magas rangú politikusra
- végül célszerű munkabizottságokat működtetnie a partnerek és szakértők részvételével (Franzke 2009).

A hálózat feladatait alapjaiban három fő csoportba lehet sorolni:

- tervezés, finanszírozás, értékelés (egységes irányítás)
- a közszolgáltatások megszervezése, biztosítása és koordinációja
- menedzsment típusú és igazgatási feladatok (magát a hálózat fenntartását, valamint az állampolgárokat, illetve a fogyasztókat érintően).

Valamely hálózat működtetésével kapcsolatos tapasztalataik birtokában az önkormányzatok eltöprenghetnek azon, melyek lehetnek az optimális intézményes szervezeti formák, melyek segíthetik a közös feladatmegoldást. Határon átnyúló jelleggel, a szlovák és a magyar önkormányzatokat egyaránt átfogó egyetlen szervezetként jelenleg az ún. Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (a továbbiakban EGTC) jöhet számításba, melyre a vonatkozó normát az Európai Parlament és Tanács 2006-ban együttesen fogadta el (1082/2006/EK rendelet). Az új jogintézmény működéséről az Európai Bizottságnak 2011 augusztusáig jelentést kell

benyújtania az ahhoz kapcsolódó módosítási tervezetekkel együtt. Egyébként a magyar Parlament rendkívül gyorsan követte az uniós szabályozást és megalkotta a 2007. évi XCIX. törvényt a jogintézmény hazai bevezetéséről.

Az EGTC lényege, hogy bejegyzésével jogi személyiséget nyer el a szervezet, s az uniós szabályozás először teszi lehetővé a tagállamok helyi és regionális hatóságai számára, hogy a nemzeti parlamentek által ratifikált nemzetközi szerződések nélkül tudjanak együttműködni (Tóth–Mezei 2009). Természetesen ez a szerv sem nélkülözi az állami kontrollt, hiszen hazánkban egyrészt a Fővárosi Bíróság nyilvántartásba veszi, másrészt a tagállamnak is jóvá kell hagyania saját önkormányzatának részvételét, sőt feladatait is a konkrét csoportosulásban. Egy meg lehetőségen nagy mozgásteret birtokló korlátozott felelősségű szervről van szó, amely önálló gazdálkodási jogot kapott céljai megvalósításához, sőt vállalkozási tevékenységet is végezhet, ha azzal nem veszélyezteti a csoportosulás átfogó rendeltetését. Alkalmazása az önkormányzatok közötti együttműködések formalizálása szempontjából azért is előnyös, mert a Magyarországon nyilvántartásba vett szervezet közhasznúvá is minősíthető, aminek eredményeképpen különböző kedvezmények jogosultjává válik.

Az új együttműködési modell alkalmas az euroregionális együttműködések létesítésére, mert az Európai Parlament és az Európa Tanács által tett alá hozott intézmény célja éppen az, hogy a szomszédos országok államberendezkedéseiben meglévő különbségeket áthidalja, miáltal az intézményesítés akadályait le tudja építeni. Pragmatikus szemszögből az intézmény javára írható, hogy segítségével a korábbi euroregionális együttműködések kimozdíthatók a formalizmusból, feltéve, ha a partnerek szándéka is erre irányul. Az Uniót egyébként az motiválta az EGTC szabályozásában, hogy az uniós források fogadására és menedzselésére képes, önálló felelősségvállalásra alkalmas szervezetek jöhessenek létre a határ menti együttműködésekre. Viszont azt is hangsúlyozni szükséges, hogy az európai együttműködési modell a tagállamok különféle hatóságait és bizonyos közjogi szereplőket tekint a szervezet alapítóinak. S miután csak azon államok felé rendelkezik jogalanyisággal, amelyek a konkrét EGTC-t elismerték, a benne résztvevő helyhatóságok is kizárólag saját nemzeti joguk szerint, egyébként fennálló kompetenciájukon belül tevékenykedhetnek az új szervezet keretei között. Ennek magyarázata, hogy az állami szuverenitás minden esetben határt szab a nemzetközi kooperációk működésének.

A lehetőségek számbavétele után arra a következtetésre juthatunk, hogy a szlovák–magyar határszakasz tekintetében a közös problémamegoldásra törekvő önkormányzatok számára az intézményesítés egyik végpontját egy laza partnerségi hálózat létrehozása, másik végpontját a szigorúan szabályozott európai területi együttműködési csoportosulás modellje képezi. A szervezetek közötti választás a kapcsolatok intenzitásától és az együttes feladatellátás mélységétől fog függeni. Nyilvánvalóan egy hosszabb folyamatra van szükség ahhoz, hogy a szereplők a hálózattól eljussanak egy saját vagyonnal rendelkező, közös fejlesztési projekteket stb. megvalósító EGTC-ig. A lényeg, hogy rendelkezésre áll az a szervezeti keret, amely határon átnyúló módon alkalmassá tehető közszolgáltatások nyújtására.

4. A MAGYAR BELSŐ JOG SZERINTI SZERVEZETI MEGOLDÁSOK A HATÁR INNENSŐ OLDALÁN

Számolnunk kell azzal a forgatókönyvvel is, hogy az AGGLONET projekt keretében részt vevő magyar és szlovák önkormányzatok egyelőre különülten intézményesítik együttműködésüket, majd a két operatíván működő szervezet fölé létesítenek egy határon átnyúló ernyőszervezetet.

Ennek a kétszintű szervezetnek a létrehozására a magyar oldalon többféle megoldás kínálkozik, attól függően, hogy közjogi vagy magánjogi síkon gondolkodnak a partnerek.

4.1. Magánjogi szervezeti formák

Magánjogi szervezeti forma alkalmazása esetén

- köz- és magánjogi alanyok integrálására egyaránt alkalmas, rugalmas szervezet létesíthető
- a közhatalmi feladatok fogadására nem alkalmas, viszont közszolgáltatás szervezésére alkalmassá tehető.

A szervezeti forma lehet

- gazdasági társaság
- nonprofit gazdasági társaság
- egyesület, társadalmi szervezet stb.

Magánjogi szervezeti forma választása mindig ott problémamentes, ahol a közigazgatási feladatok és hatáskörök az együttműködés működési területén kívül esnek. A magánjog által szabályozott *egyesület vagy társadalmi szervezet* akkor jöhetne szóba, ha az alapító önkormányzatok kizárólag koordinációs tevékenység végzésére hoznák létre közös szervüket. Az egyesület egyébként megfelelő formát kínál a köz- és magánjogi jogalanyok integrálására, tehát a partnerség szellemének kifejezésre juttatásához. Más országok gyakorlatában például az egyesület alapítása nem számít kivételesnek, azonban vizsgált területünk igényeit ez a formáció nem feltétlenül elégíti ki.

Tekintettel arra, hogy a pozsonyi agglomeráción belül elsődlegesen közszolgáltatási, illetve közigazgatási feladatok összehangolására keresik a felek a megoldást, kevésbé van realitása gazdasági társaságok alapításának, mint *korlátolt felelősségű társaság és részvénytársaság* létesítésének, aminek önkormányzatok egyébként alapítói és tagjai lehetnek.

Nem zárható ki nonprofit gazdasági *társaság* alapítása sem, aminek *differencia specificája*, hogy tevékenységét nyereség- és vagyonszerzési cél nélkül végzi. S bár üzletszerű gazdasági tevékenységet folytathat, annak eredményét nem oszthatja fel a tagok között. E hátrányos jellemzője ellenére értékelendő, hogy a polgárjog szabályozása alá eső szervezetnek alapítói önkormányzatok, természetes és jogi személyek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok egyaránt lehetnek. Ennek következtében a partnerség elvét maradéktalanul ki tudja elégíteni. Az új, 2006-ban elfogadott gazdasági társasági törvény alapjaiban megváltoztatta a közhasznú társaságra vonatkozó szabályokat, az irányadó rendelkezések átkerültek a Polgári Törvénykönyvből a Gt.-be.

A hatályos Gt. 4. §-a szerint

- gazdasági társaság nem jövedelemszerzésre irányuló közös gazdasági tevékenység folytatására is alapítható, ebben az esetben nonprofit gazdasági társaságnak nevezzük
- bármely gazdasági társasági formában alapítható és működtethető
- a társaság nonprofit jellegét a cégnévben a társasági forma megjelölésénél fel kell tüntetni.

Nonprofit gazdasági társaság más társasági formába csak nonprofit jellegének megtartásával alakulhat át, ilyen típusú társasággal egyesülhet, illetve nonprofit gazdasági társaságokká válhat szét. A közhasznú szervezetté minősítést külön törvény határozza meg, továbbá azt is, hogy nonprofit gazdasági társaság milyen előfeltételek fennállása esetén minősül közhasznúnak. A közhasznú tevékenységet a társasági szerződésben meg kell határozni, s ezt a fajta szer-

vezeti minőséget – kérelemre – a cégbíróság állapítja meg. Közhasznú szervezeti jellegét a szervezet a cégnevében föltüntetheti. Közhasznú szervezetnek minősülő nonprofit gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnése esetén, a tartozások kiegyenlítése után a tagok részére csak a saját tőke összege adható ki, legfeljebb a vagyoni hányadok alapításkori értéke erejéig – a fennmaradó vagyont a cégbíróság a társasági szerződés rendelkezése szerint fordítja közcélokra.

Összességében magánjogi szervezet alkalmazása azzal a hátránnyal jár, hogy az önkormányzatok kooperációjának csak bizonyos részterületeit képes lefedni, mivel közigazgatási feladatoknak nem válhat alanyává. Éppen ezért megfontolásra érdemes egy *kombinált szervezeti modell* kidolgozása: átfogó jelleggel egy közjogi szervezeti típus létrehozása, amelynek keretei között bizonyos tevékenységi területeket magánjogi szervezet realizál, hiszen az utóbbi közszolgáltatások megszervezésére már alkalmas. Külön kérdésévé válhat az együttműködésnek a pályázati képesség, amely fejlesztési források elnyerésére irányul. Hosszú távon gondolkodva nem elhanyagolandó tényező, hogy az Európai Unió tagállamain belül a támogatások megszerzése érdekében helyi kezdeményezésre alakult csoportok, melyek a regionális fejlesztési stratégiák prioritásainak megvalósításához kapcsolódtak a maguk által kidolgozott intézkedésekkel, a gyakorlatban eddig döntően magánjogi formában szerveződtek meg, tekintettel arra, hogy az előírásokat követve pénzkezelésre alkalmas intézményeknek kellett létesülniük.

4.2. Közjogi szervezeti megoldások

A *közjogi kooperációs formának* gyakorlatilag ugyanaz az előnye, mint a hátránya, abban kizárólag önkormányzatok vehetnek részt, ugyanakkor lehetővé teszi önkormányzati döntési jogköröknek a társulásra ruházását. Az intézményesítés szempontjából az önkormányzati és a társulási törvény által általános igénnyel szabályozott önkormányzati társulás intézménye vehető figyelembe. A magyar jogrendszer nem ismeri a célszövetség több európai országban elterjedt (Németország, Franciaország, Spanyolország stb.) intézményét, mely limitált mértékben a magánjogi szereplők előtt is megnyitja a közjogi intézmény kapuit. Ily módon nálunk a társulás korlátozottabb módon válik alkalmassá az agglomerációs együttműködés intézményesítésére (Somlyódyiné 2003).

A határ innenső oldalán gondolkodva, a kooperáció intézményesítésére a feladatkatalógusból kiindulva javasolható a helyi önkormányzatok társulásairól és együttműködéséről szóló 1997. évi CXXXV. törvény 16. §-ában szabályozott *jogi személyiségű társulás*. Sajnos, e jogintézmény még sok gyermekbetegséggel küzd, játéktere messze nem akkora, mint a Nyugaton használatos célszövetségeké, amit az alábbiakban megpróbálunk érzékeltetni. A jogi személyiségű társulás az az egyetlen társulási típus, mely a törvény értelmében önállóan vállalhat kötelezettségeket és vagyoni jogokkal is rendelkezik. Az ilyen társulás a költségvetési szervekre vonatkozó szabályok szerint alapítható, s pénzügyminisztériumi bejegyzéssel jön létre. A költségvetési gazdálkodásra vonatkozó rendelkezések szerint a következő tényezőkkel kell a partnereknek számolniuk:

- A költségvetés tervezése a gesztor önkormányzat költségvetésében történik, egyfelől a teljes költség, másfelől a gesztor támogatása, harmadrészt a résztvevő önkormányzatok hozzájárulása erejéig. A társuló önkormányzatok természetesen a maguk költségvetésében megtervezik saját hozzájárulásukat.
- Adott esetben a pályázó és elszámolásért felelős a gesztor önkormányzat polgármestere.
- Egyéb pénzügyi vonatkozásként merül fel a közös intézmény, illetve szervezetalapítás feltételeinek rendezése, a költségviselés módja és mértéke, továbbá a társulás vagyó-

nához kapcsolódó rendelkezések, a költségvetési felügyelet és ellenőrzés rendszerének kiépítése.

- A feladatellátás szervezete lehet saját szervezet vagy alapított intézmény, esetleg más szervezet is.

A leírtak jól láttatják, hogy *a felvázolt gazdálkodási sémába nem illeszthető a társulás mint a kötelezettségvállalás önálló intézménye*. Hiába döntéshozó szerv a társulás, hiába válhat önkormányzati hatáskörök címzettjévé, gazdálkodási szempontból nem állhat helyt a társult települések helyett. Ráadásul a társulás működésének eredménytelensége esetén belép az önkormányzatok közvetlen felelőssége a társulásban intézett feladatokért. Vagyis az önkormányzatok adott esetben a társulás tagjaiként igényelnek támogatást, nem pedig a társulás jogosult önálló jogi személyként a központi költségvetéssel szemben igényt támasztani a forrásokra. A gondolatmenetet folytatva, a társulás nem hitelképes költségvetési szerv, ami ugyancsak gátja lehet a komplex szervezeti profil kialakításának. Ez alól egy kivétel létezik, mégpedig a 2004-ben bevezetett többcélú kistérségi társulás intézménye, de miután annak létesítése a statisztikai kistérség határaihoz kötött és állami támogatásra való jogosultsága szigorú feltételekhez kötött, esetünkben nem lehet számolni vele. Ráadásul egyazon statisztikai kistérségben csak egyetlen többcélú társulás alapítható, és valamennyi önkormányzat egy ilyen típusú szervezetnek lehet tagja.

Ami a jogi személyiségű társulás vagyonát illeti, ebben a tekintetben sem megnyugtató a helyzet, ugyanis helyi önkormányzat társulásba bevitt vagyona nem válik a társulás tulajdonává, csak a vagyonelemek utáni vagyonszaporulat lesz a felek közös vagyona a Polgári Törvénykönyv közös tulajdonra vonatkozó szabályai alapján. Vagyis a vagyonszaporulat sem képezi a társulás közös tulajdonát, hanem a társuló önkormányzatok szereznek rajta tulajdonjogot.

A közös szervezet *finanszírozása* szempontjából jelentőségre tesz szert:

- a tagönkormányzatok hozzájárulása
- a vagyon
- a hitel
- a helyi adóbevételek.

A társulást létesítő önkormányzatoknak a társulás működéséhez, illetve fenntartásához való hozzájárulása többféle vetítési alap szerint megállapítható. A legegyszerűbb, de nem feltétlenül a legigazságosabb módszer a települések népességszámának figyelembevétele, ami akkor javasolható, ha a társulásban intézett feladatok valamilyen lakossági igénybevételhez kötődnének, például közszolgáltatásokat nyújtó intézmények fenntartásához. A nyugati demokráciákban igen gyakori, hogy megkísérlik számszerűsíteni a kooperációból az egyes tagok által húzott haszon arányát, majd ez képezi a hozzájárulás alapját. Valószínűleg e mértékeket csak egy bizonyos működési idő után (pl. egy év elteltével) lehet korrekt módon meghatározni, addig a népességszám is irányadóvá válhat. Harmadsorban az egyes önkormányzatok adóerőképessége szerint állapítják meg a tagi hozzájárulást, amit az állami költségvetési mechanizmus számol ki. Az adóerőképesség méréséhez Magyarországon is adottak a lehetőségek, a kérdés csupán az, hogy a felek le tudják-e győzni az azzal kapcsolatos averzióikat. Végül érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a társulás hozamainak elosztását célszerű ugyanazon kulcsok alapján elvégezni, mint a tagi hozzájárulások kivetését. Ebből is látszik, hogy az eredményes együttműködésnek fontos terepéről van szó.

Természetesen az önkormányzati közös feladatellátás számára az önkormányzati társulási törvényben felkínált egyszerűbb társulási formák is nyitva állnak, akár úgynevezett megbízási társulás is választható, amikor az együttműködő önkormányzatok egyike teljesíti a közszolgá-

tatást a többi település irányában. Tekintettel azonban arra, hogy a belső jog szerinti intézményes forma nem teszi lehetővé szlovákiai önkormányzatok belépését a társulásba, a határon átnyúló együttműködés érdekében, a szlovák és a magyar szervezet összekapcsolása végett ismét célszerű fontolóra venni egy elegendő flexibilitással bíró, koordinatív jellegű hálózat rátelepítését (Gabbe 2006).

5. KONKLÚZIÓ. JAVASLAT EGY KÉTSZINTŰ SZERVEZET LÉTESÍTÉSÉRE

Megállapítható, hogy az EGTC-modell alkalmazása rövid távon nem bír relevanciával a vizsgált szlovák–magyar határ menti térségben, azzal perspektivikusan lehet számolni. Így egy együttműködési hálózat létesítésére tehető javaslat, amely a kooperáció operatív jellegétől függetlenül középhátvonalon egy kétszintű szervezetbe illeszthető:

I. Szükség lesz egy laza intézményesítettségű szervezetre, mely magának a hálózati együttműködésnek a keretét adja. Ez állhat

- egy irányító testületből, melyben a hálózat minden érintett szereplője (közjogi és magánjogi szereplők) képviselve van
- munkacsoportokból, melyek témaorientáltan dolgoznak és döntés-előkészítő szerepet töltenek be (egyes tagokból és külső szakértőkből állnak)
- egy operatív menedzsment szervezetből, mely adminisztratív kapacitásával támogatja a hálózat működését és végrehajtásra orientált, aminek jogi formája lehet nonprofit korlátozott felelősségű társaság.

II. Szükség lesz egy vagy több önkormányzati társulásra

- az önkormányzatok által alapítandó jogi személyiségű társulásra a közös érdekű közjogi feladatok megoldása érdekében
- vagy esetleg megbízási típusú társulás létrehozására kevésbé intenzív kooperáció esetében.

Végezetül nem szabad elfeledkezni arról, hogy a közigazgatási alanyok mellett a szuburbán együttműködésbe – annak hatékonnyá tétele érdekében – a gazdasági és civil szereplőket is be kell vonni, amire a partnerségi hálózat létrehozása kínál lehetőséget. Megfontolandó az állampolgári részvétel számára is nyitottá tenni a hálózatot. Ez a momentum alátámasztja a kétszintű szervezet létjogosultságát. Annak keretei között prioritást kell kapnia a partnerek közötti *információs hálózat* kiépítésének. A tervezés és társulás működtetése szempontjából releváns adatokhoz azonban nem csak az együttműködő partnereknek és a munkaszervezetnek illene hozzáférnie, hanem azt fel kellene kínálni minden csatlakozni kívánó térségi faktor számára.

IRODALOM

- Franzke, J. 2009. Gemeinsame Zukunft in der Grenzregion. Beitrag auf der deutsch-polnischen Konferenz „Polen und Deutsche“. http://dielinke-fraktion.brandenburg.de/fileadmin/download/PDF/Fraktion_in_Aktion/2009/dt_polnische_konferenz/Slubice_2009_Prof_Franzke.pdf. (2010. június 4.)
- Gabbe, J. 2006. Regional governance in Metropolen und grenzübergreifenden Regionen. Euregios und grenzüberschreitende Zusammenarbeit. In Kleinfeld, R. – Plamper, H. – Huber, A. Hg. Regional Governance Band 1. V&R unipress, Osnabrück, 365–374.

- Longo, F. 2006. Organisatorische Netzstrukturen und Management-Systeme. Voraussetzungen zur Steuerung von Regional Governance. In Kleinfeld, R. – Plamper, H. – Huber, A. Hg. Regional Governance Band 2. V&R unipress, Osnabrück, 261–272.
- Priddat, B. 2006. Netzwerk, Cluster und Fusionen als drei Modelle von Regional Governance. In Kleinfeld, R. – Plamper, H. – Huber, A. Hg. Regional Governance Band 2. V&R unipress, Osnabrück, 249–260.
- Somlyódyné Pfeil E. 2003. Önkormányzati integráció és helyi közigazgatás. Dialóg Campus Kiadó, Studia Regionum.
- Tóth P. – Mezey I. 2009. A települési és területi önkormányzatok kapcsolatai a magyar –szlovák határ mentén. In Hardi T. – Tóth K. (szerk. Határaink mentén. A szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálata. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 77–100.

PRILESZKY ISTVÁN

KÖZFORGALMÚ KÖZLEKEDÉS A HATÁRON ÁTNYÚLÓ AGGLOMERÁCIÓBAN

A pozsonyi agglomeráció megkülönböztető sajátossága, hogy területe két országban terül el, azaz átnyúlik az országhatáron. Ez a határon átnyúló jelleg sajátos helyzetet jelent a közösségi közlekedés tekintetében. Ez a tanulmány a közösségi közlekedésnek azokkal a sajátos kérdéseivel foglalkozik, amelyek a határon átnyúló jellegből fakadnak.

1. A KÖZLEKEDÉS SZEREPE AZ AGGLOMERÁCIÓS ÖVEZETEK BEN

Az agglomerációs övezetekben kiemelkedő szerepet játszik a közlekedés, mivel a jó közlekedés elősegíti a települések közötti kapcsolatokat, a közlekedési lehetőségek hiánya, korlátozott volta, illetve nem megfelelő színvonala viszont fékezi a térség fejlődését.

Az agglomerációs területeken közlekedési szempontból meg kell különböztetni az agglomeráció központi települését (a következőkben röviden központ) és a térség többi települését (a következőkben röviden település).

Ezt a kategorizálást felhasználva az utazási igények az agglomerációkban az utazások iránya szerint két csoportba oszthatók:

- az agglomerációs központ és az agglomeráció többi települése között
- az agglomerációs települések között

lebonyolódó utazások.

Kiemelkedő jelentősége van a központ – agglomerációs települések közötti kapcsolatnak, mivel a legnagyobb vonzást a központi település (nagyváros) gyakorolja a környező települések felé.

A nagyobb lakosszámú, fejlettebb munkamegosztással rendelkező agglomerációs térségekben ugyanakkor jelentős utazási igény lehet az agglomerációs települések között is. Szabályként tekinthető, hogy minél nagyobb és fejlettebb agglomerációról van szó, annál nagyobb a települések közötti közlekedés jelentősége. Ez a jelenség azzal hozható összefüggésbe, hogy a különböző emberi tevékenységek szinterei (munkahelyek, oktatási és egyéb intézmények, kereskedelmi, igazgatási, egészségügyi és egyéb létesítmények stb.) – összefoglalóan funkciók – a nagyobb és fejlettebb agglomerációs övezetekben kevésbé koncentrálnak a központi településre, mint a kisebbek és fejletlenebbek esetében.

Azt a jelenséget, hogy az emberek életvitelük révén rendszeresen utazásokat tesznek, mobilitásnak nevezzük. A mobilitás mérőszáma a fajlagos utazási igény, ami az egy fő által átlagosan egy bizonyos időszakban (általában egy nap alatt) megtett utazások számát jelenti.

Az utazási igények kielégítése két módon történhet, egyéni közlekedéssel vagy közösségi közforgalmú közlekedéssel (más néven menetrend szerinti közforgalmú vagy tömegközlekedés).

A menetrend szerinti közlekedés nélkülözhetetlen szerepet játszik a lakosság életében. A mobilitási szükségletek kielégítésében egyre nagyobb szerephez jut ugyan a személygépkocsi használata, de az egyéni közlekedés távlatilag sem válhat kizárólagossá. A személygépkocsi használatán alapuló egyéni közlekedés ugyanis

- még a teljes motorizációs fejlettségnél sem hozzáférhető mindenki számára
- több energiát igényel
- jobban szennyezi a környezetet
- sokszorosan több közlekedési felületet (utak, parkolóhelyek) igényel.

Fenntartható fejlődés csak az egyéni és közösségi közlekedés közötti célszerű arányok mellett lehetséges. Ezért a tömegközlekedés szerepének fenntartása, sőt (a korábbiakhoz képest már kisebb) szerepének a növelése a társadalom egésze számára előnyökkel jár. Ez jut kifejezésre abban, hogy a közforgalmú közlekedést közszolgáltatásnak tekintik és működtetését olyan szabályok alapján biztosítják, amelyek a közérdek érvényesülését segítik. A működtetés fontos részét képezi az üzemeltetési veszteségek megtérítése, valamint a nagyobb fejlesztések közpénzből történő finanszírozása.

2. A HATÁRON ÁTNYÚLÓ JELLEG KÉRDÉSE

A határon átnyúló agglomeráció a közlekedés szempontjából sajátos helyzetet jelent. Az EU-tagság számos tekintetben csökkentette, illetve megszüntette az országhatárok szerepét. A közlekedésen belül a személygépkocsival történő utazásoknál gyakorlatilag semmiféle akadályt sem jelent az országhatár, ugyanakkor a közforgalmú közlekedés (tömegközlekedés) tekintetében az országhatár továbbra is elválasztó szerepet játszik.

A közforgalmú közlekedésben meg kell különböztetni belföldi és nemzetközi járatokat.

A belföldi járatok szabályozása nemzeti hatáskör. Ezen belül a szlovák és a magyar szabályozás is különbséget tesz helyi (egy településen belüli) és helyközi (települések közötti) közlekedés között. Mindkét járatfajtára vonatkozik a korlátozás, hogy országhatárt nem léphetnek át.

Országhatáron áthaladni a szabályozás szerint csak a nemzetközi járatok jogosultak. A nemzetközi járatok szabályozási filozófiája alapvetően eltér a belföldiekétől. Ezt a tevékenységet az államok nem tekintik közszolgáltatásnak, a járatok indítása piaci alapon a közlekedési vállalkozások kezdeményezésére történik, nyereséges üzemeltetés reményében. Az üzemeltetés költségeihez nem jár állami vagy önkormányzati hozzájárulás, a veszteséget nem fedezi közpénzekből. A nemzetközi járatok szabályozása azon az elgondoláson alapul, hogy az országhatáron átnyúló utazás nem része a lakosság mindennapi életének, ebben a közlekedési formában inkább egyedi jellegű utazások történnek, amelyek nem indokolják a közszolgáltatásra jellemző elbírálást, a közpénzből történő finanszírozást.

Az agglomerációs közlekedésben a kisebb távolsággal összefüggésben inkább az autóbussz-közlekedés jut szerephez, a továbbiakban ezért erre koncentrálnunk.

Az autóbusszal történő nemzetközi személyszállítás közös szabályait a Tanács 684/92/EGK rendelete szabályozza. A rendelet az Európai Unió valamely tagállamában letelepedett olyan fuvarozó vállalkozásokra vonatkozik, amely kilencnél több személy fuvarozására tervezett autóbusszal nemzetközi személyszállítást végez.

A rendelet 3a. cikke alapján az autóbusszal történő nemzetközi személyszállításhoz a fuvarozónak rendelkeznie kell a letelepedés szerinti tagállam illetékes hatóságai által kiállított közösségi engedéllyel. Az engedélyeket a személyszállítási vállalkozás nevére állítják ki; az engedélyek nem átruházhatók harmadik félre, ugyanakkor az engedélyt megszerző fuvarozó a

járatot alvállalkozó bevonásával is üzemeltetheti. Az engedélykérelmeket azon tagállam illetékes hatóságához (továbbiakban: engedélyező hatóság) kell benyújtani, amelynek a területén az indulás helye található. Az engedélyek kiadásához szükséges minden olyan tagállam hatóságainak az egyetértése, amelynek a területén az utasok fel- és leszállása történik. A rendelet felsorolja azokat az eseteket, amikor az engedélyt nem lehet kiállítani. Az engedélyező hatóság, illetve az útvonal által érintett tagállamok hatóságai csak a rendeletben felsorolt feltételek nem teljesülése esetén utasíthatják el a kérelmeket.

2000. január 1-jétől abban az esetben, ha egy működő nemzetközi autóbuszjárat komolyan veszélyezteti a közvetlenül érintett szakaszokon a vele összevethető vasúti szolgáltatás életképességét, a tagállam a Bizottság egyetértésével, a fuvarozó értesítése után hat hónappal felfüggesztheti vagy visszavonhatja a nemzetközi autóbuszjárat működtetésére jogosító engedélyt. Az a tény, hogy valamely fuvarozó más közúti vagy vasúti fuvarozónál alacsonyabb árat ajánl, illetve az a tény, hogy a kérdéses útvonalat már más közúti vagy vasúti fuvarozók kiszolgálják, önmagában még nem igazolja a kérelem elutasítását.

A rendelet alapján tehát egy Magyarországon bejegyzett vállalkozásnak, amely Szlovákiát is érintő útvonalon kíván menetrend szerinti buszjáratot indítani magyarországi induló állomással, a magyar hatóságoktól kell beszereznie a szükséges közösségi engedélyt. A magyar hatóságoknak az engedélyezési eljárás keretében ki kell kérniük az útvonal által érintett ország hatóságainak a jóváhagyását. Az érintett hatóságoknak két hónap alatt kell döntést hozniuk, és csak abban az esetben utasíthatják el a hozzájárulást, ha az ok szerepel a rendelet 7. cikk (4) bekezdésében.

A határon átnyúló agglomeráció abban a sajátos helyzetben van, hogy a lakosság azon mindennapi utazásainak egy része is nemzetközi relációban történik, amelyek fő jellemzőiket tekintve (rendszeresség, az utazás célja stb.) más esetben belföldi utazásként történnek. A belföldi (vagyis nem nemzetközi) közlekedési rendszerek létesítésére és működtetésére minden országban kialakult gyakorlat van, amely biztosítja a közforgalmú közlekedési rendszerek társadalmi érdekeknek megfelelő működését. A közforgalmú közlekedés tervezésénél alapvetően nem a vállalkozások nyereségessége az elérendő cél, hanem az egész közlekedési rendszer társadalmi elvárásoknak való megfelelése, ami magában foglalja a környezetvédelem, a területgazdálkodás, a szociális megfontolások és sok más egyéb szempontjait is. A nemzetközi relációban közlekedő járatok esetében a társadalmi érdekeknek ez a direkt érvényesítése nem kialakult gyakorlat, ebben a kategóriában a közlekedési szolgáltató vállalkozások a kezdeményezők, aminek az alapja a vállalkozások gazdasági érdekeltsége.

A határon átnyúló agglomeráció közlekedésének fő problémája, hogy a belföldi közlekedési rendszerek nem képesek alkalmazkodni az agglomeráció határon átnyúló jellegéhez, a nemzetközi közlekedési fajta pedig szabályozási filozófiája miatt nem alkalmas arra, hogy a közszolgáltatási jellegű, a lakosság mindennapi életéhez kapcsolódó utazások lebonyolítását biztosítsa.

3. A POZSONYI AGGLOMERÁCIÓ HATÁRON ÁTNYÚLÓ JELLEGE

Az agglomerációk kialakulása hosszú fejlődés eredménye. A folyamat mozgatóereje a központi településnek a környezetére kiható vonzerejének az erősödése. Ha ez a vonzerő az országhatáron túlra is kiterjed, akkor beszélhetünk határon átnyúló agglomerációról. Pozsony esetében a határon átnyúló jelleg erősödése attól kezdve számítható, amióta mindkét ország az EU tagja lett.

1. ábra. Pozsony tágabb vonzókörzetébe eső magyarországi települések

A határ menti térségek kapcsolódását elősegítő fő tényezők a következők:

Szlovák állampolgárok magyarországi letelepedése

A Pozsonyhoz közeli magyarországi településeken, elsősorban Rajkán és Dunakilitin az utóbbi években jelentős számban telepedtek le szlovák állampolgárok. Életvitelük döntő mértékben Szlovákiához kötődik, azaz napi rendszerességgel utazási igények jelentkeznek részükről az országhatáron keresztül.

Ingázó munkavállalás

Mindkét országban létrejöttek olyan nagyobb vállalkozások, amelyek a határon túlról is alkalmaznak munkavállalókat. A gazdasági ciklusokkal összefüggésben változhat, hogy Szlovákiából Magyarországra vagy az ellenkező irányban erősebb a napi munkába járás áramlata. A legnagyobb vállalkozások saját munkásszállító buszjáratokat is fenntartanak erre a célra. Nem tekinthető azonban kielégítő megoldásnak a vállalati munkásszállító rendszer, mivel ez a potenciális munkavállalók csak egy részének biztosít munkába járási lehetőséget. A kisebb települések esetében a néhány munkavállaló nem jelent akkora volument, hogy arra vállalati buszjáratot szervezzenek. További szempont, hogy a kisebb munkáltatók nem képesek saját buszjáratokat indítani, ezeknél a munkavállalás lehetőségét akadályozza a közforgalmú közlekedés hiánya. Egy határhoz közeli kisebb vállalkozás természetesen toborozhatja munkavállalóit a határon túlról, ehhez viszont szükség van közforgalmú közlekedési lehetőségre. Ha ilyen nincs, az hátráltathatja a vállalkozások letelepedését ezekben a térségekben.

Oktatási kapcsolatok

Az oktatás mindhárom szintjén létrejöttek határon átnyúló kapcsolatok. Alapfokú és középfokú iskolába járás a Magyarországra települt szlovák állampolgárok részéről lehet indokolt, szlovákiai iskolába. Ellenkező irány is előfordulhat a Szlovákiában élő magyar nemzetiségűek részéről, az anyanyelvi oktatás érdekében.

A felsőoktatásban a pozsonyi egyetem természetes tanulási helye lehet a magyar területen lakó szlovákoknak, de idegen nyelvű képzései révén magyar hallgatókat is vonzhat. A magyar anyanyelvű szlovákiai lakosság pedig a mosonmagyaróvári és győri felsőoktatás hallgatói lehetnek.

Bevásárlás, egyéb kapcsolatok

A bevásárlóturizmus jelentős mértéket ért el a múltban is, mértékét befolyásolja a valuta-árfolyam változása.

A kapcsolatok intenzitása úgy ítéltető meg, hogy nagyjából azon a határértéken van, amelyen a közszolgáltatási jellegű, menetrend szerinti közlekedés kialakítása indokoltá válik. A jövőben várható, hogy a térségben lakó, nem szlovák állampolgárságú lakosok is fokozódó mértékben kapcsolódnak majd Pozsonyhoz. A fejlődés természetes velejárója, hogy ennek a nagyvárosnak a vonzereje egyre erősebben érezteti a hatását a határ magyar oldalán lévő településeken is.

4. A HATÁRON ÁTNYÚLÓ KÖZLEKEDÉSI SZOLGÁLTATÁSOK FEJLESZTÉSE

4.1. Autóbusz-közlekedés

A rövid távú utazási igények kiszolgálásának leghatékonyabb eszköze az autóbusz, amely térbeli, időbeli és kapacitásbeli rugalmasságánál fogva is a legjobban megfelel a pozsonyi agglomeráció adottságainak, ezen belül is különösképpen a határon átmenő utazásoknak.

Az autóbuszos kiszolgálás javítását elvileg két módon lehet elérni:

- a nemzetközi járatok bővítésével
- a nemzeti közforgalmú hálózatok összekapcsolásával.

E kétféle megoldás modelljét illusztrálja a 2. ábra.

Gazdasági okokból mindenképpen a második módszer javasolható, annak ellenére, hogy megvalósítása több szabályozási probléma megoldását is igényli. A határ közelében végződő nemzeti hálózatok összekapcsolása viszonylag kevés többlettráfordítással jár, hiszen csak kis többlettávolságot kell a járatoknak megtenni.

Az így kialakult, határon átmenő járatok kettős jellegűek lennének:

- egyrészt szolgálnák mindkét ország területén a belföldi utazásokat a jelenlegihez hasonlóan
- másrészt lehetőséget adnának a határon átmenő rendszeres utazások nagyobb volumenben történő lebonyolítására.

A jelenlegi utazási igények mellett ez nagymértékű utascserét jelent a határnál.

A jelenlegi helyzetben a magyarországi települések elsősorban a térség magyarországi központjához, Mosonmagyaróvárhoz, valamint a megyeszékhely Győrhez kötődnek. Természetesnek tekinthető, hogy ez a kötődés a meghatározó a térség életében, hiszen a Pozsonyhoz való erősebb, az életvitelhez szorosabban tartozó kapcsolat lehetősége csak az uniós csatlakozást követően vált lehetővé.

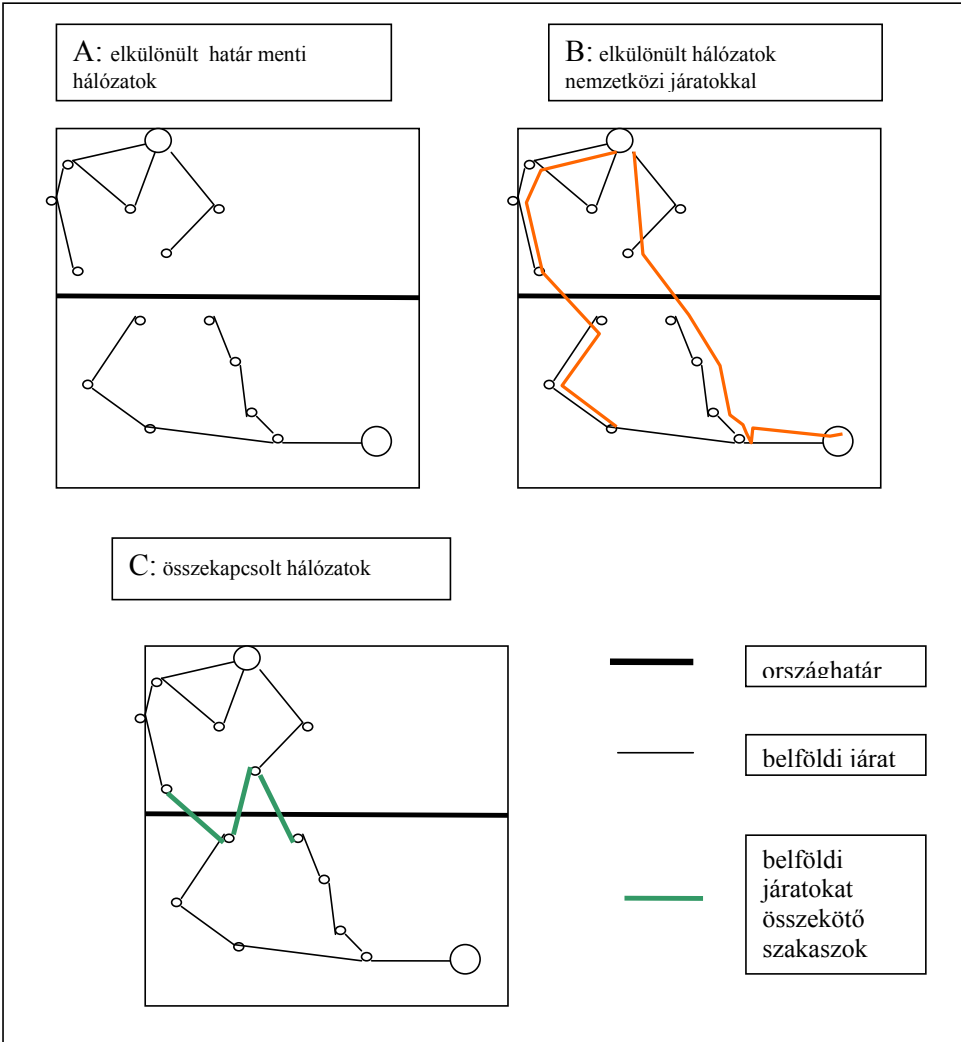
Hasonló a helyzet a szlovákiai területrészen is. Mindezzel összhangban, a mai helyzet röviden a közforgalmú közlekedés szempontjából úgy jellemezhető, hogy az agglomerációnak a két országban fekvő része elkülönült egységet képez.

A szlovákiai részről a közlekedési kapcsolatok biztosítottak Pozsonyba.

A magyarországi részről a közforgalmú közlekedés a térségi magyar központok, Győr és Mosonmagyaróvár felé biztosít összeköttetéseket.

A jelenlegi helyzetet tükrözi a 3. ábraként szereplő térkép. Ezen látható, hogy a magyarországi területrész két fő autóbuszvonalal Mosonmagyaróvárral van összekötve, a pozsonyi helyi közlekedés pedig Oroszvárnál (Rusovce) véget ér. A határon átmenő utazás csak a nemzetközi járatokkal lehetséges, ezek száma azonban nagyon kevés, és menetrendjük sem felel meg az agglomerációs jellegű (pl. iskolába vagy munkába járás) igényeknek.

2. ábra. A határon átmenő közlekedési szolgáltatások lehetséges modelljei

3. ábra. A térséget feltáró jelenlegi autóbusz-hálózat

Az elvégzett kérdőíves felvétel közlekedéssel kapcsolatos kérdéseire adott válaszok arról tanúskodnak, hogy

- a térségben magas az egyéni közlekedés aránya, ami közvetetten utal a közforgalmú közlekedés fogyatékoságára
- a Pozsonyba való utazási lehetőségekkel jelentős mértékben elégedetlen a lakosság.

A határon áthaladó utazások feltételeinek javítására a 4. ábrán látható vonalvezetés ajánlható. A menetrendet is magában foglaló részletesebb kidolgozáshoz az utazási igények részletes felmérésére lenne szükség. Ezt megelőzően azonban a működtetés szabályozási rendszerének kialakítása szükséges.

4.2. Vasúti közlekedés

Jelenleg az agglomerációs utazások számára nincs elérhető vasúti szolgáltatás.

A térség számára a vasúti összeköttetés lehetősége elvileg fennáll a Pozsony–Rajka–Hegyeshalom–Mosonmagyaróvár útvonal felhasználásával. A vasúti járatok hatékonyságához azonban olyan nagyságrendű utasszám szükséges, amennyi (rendszeres, határon átmenő agglomerációs utazás) még nincs. A vasúti összeköttetés minőségi paramétereinek a javítása (pl. az utazási idő rövidítése, a vonatgyakoriság növelése) megítélésünk szerint olyan mértékű ráfordításokat igényelne, amelyek nem arányosak a nagyobb utasszámból fakadó hasznnal. A vasúti összeköttetés célszerűen úgy épülhet be az agglomeráció közlekedési rendszerébe, ha a nemzetközi és régiós szerepkörű (Budapest–Pozsony, Győr–Pozsony) forgalmat szolgáló olyan vasúti szolgáltatás jön létre, amely – mintegy melléktermékként – az agglomerációs, határon átmenő utazások számára is megfelelő kínálatot jelent.

4. ábra. A közszolgáltatási jellegű határon átmenő autóbuszvonalak

4.3. Hajózás

A közúti forgalom túlszűfolttsága miatt egyes agglomerációkban a vízi közlekedési lehetőségek felhasználása is szóba jöhet. Esetünkben Rajka–Pozsony viszonylatában áll rendelkezésre vízi út, ennek hátránya ugyanakkor az, hogy a lehetséges kikötési hely Rajkán távol van a településtől. Mivel a közúti kapcsolat ebben a viszonylatban kifejezetten jó (autópálya), agglomerációs utazásokra hajójáratok létesítése nem tűnik ésszerű megoldásnak. Turisztikai célokra való igénybevétele azonban elképzelhető.

5. AZ EGYSÉGES AGGLOMERÁCIÓS KÖZLEKEDÉS KIALAKÍTÁSÁHOZ MEGOLDANDÓ SZABÁLYOZÁSI FELADATOK

A jelenlegi szabályozásban a határokon át közlekedő, menetrend szerinti közforgalmi közlekedési közszolgáltatás létrehozása csak a két ország illetékes szerveinek együttműködésével valósulhat meg. Az ennek során megoldandó fő kérdések a következők:

a) A reciprocitás kérdése

A határon átnyúló jelleg mindkét érintett ország számára előnyökkel jár. Kérdés azonban, hogy ezek az előnyök milyen mértékben jelentkeznek a két félnél. Esetünkben az agglomerációs vonásból származó utasok célpontja Pozsony, és feltehető a kérdés, hogy vajon egyforma mértékű-e az érdekeltsége mindkét országnak abban, hogy ezek az utazások megtörténjenek

b) A kettős finanszírozás

A két állam területén is közlekedő járat veszteségének finanszírozásával kapcsolatban kézenfekvő kiindulópont, hogy a veszteség finanszírozásában is mindkét állam vegyen részt. Ennél a pontnál eltekintünk attól, hogy a finanszírozást konkrétan állami, regionális vagy önkormányzati hatóságok végzik, itt csak az elveket tárgyaljuk.

A részesedés mértékével kapcsolatban több elgondolás is felmerül.

Mivel közszolgáltatásról van szó, alapelv lehet, hogy az az állam fedezze a veszteséget, amelynek az állampolgára érdekében a veszteséget okozó szolgáltatás teljesítésre került. Ennek az elvnek az érvényesítése azzal járna, hogy a keletkezett veszteséget valamilyen módszer szerint meg kellene osztani a járatokon utazók állampolgársága alapján. Ez kellő pontossággal csak akkor lehetséges, ha olyan elektronikus menetjegy rendszer kerül bevezetésre, amelyben a jegyvásárláskor az utazás adatain kívül az állampolgárság is rögzítésre kerül. (Értelemszerűen ez a bérletjegyekre is vonatkozik.) Másik elgondolás lehet, ha a veszteséget az a fél viseli, amelynek a területén az felmerül. Ehhez bonyolultabb számítások kellenek, de teljes körűen elektronikus jegyrendszer alkalmazásával és megfelelő informatikai támogatással a veszteség megosztása az országok között kalkulálható.

A kétféle megközelítés közül az állampolgárságon alapuló módszer megalapozottabbnak tűnik, mivel ennél a megoldásnál az államok finanszírozási kötelezettsége jobban összhangban van az adóbevételeikkel.

A veszteség megosztásán kívül természetesen kérdés lehet magának a veszteségnek a meghatározási módszere is. Erre azonban nem térünk ki, mivel ez a kérdés nincs kapcsolatban a szolgáltatás határon átnyúló jellegével. A közlekedési szolgáltatásnál kialakultak azok a módszerek, amelyek a veszteség akár járatmélységű kimutatását is lehetővé teszik.

Annyit azonban szükséges megjegyezni, hogy a veszteség kimutatása csak elektronikus menet- és bérletjegyrendszer alkalmazása mellett lehetséges. A veszteség megállapításához ismerni kell ugyanis a bevételt, vagyis a szállított utasok által fizetett viteldíjat az adott járatot üzemeltető szolgáltatónak kell megkapnia. Ez a bérletes utasok esetén probléma, ugyanis a bérletet eladó szolgáltató és egy bérlettel történt utazást lehetővé tevő járatot üzemeltető szolgáltató nem szükségszerűen azonos. Ezért a bérlet árát meg kell osztani azok között a szolgáltatók között, amelyeknek a járataival az adott utas a bérlet érvényessége alatt utazott.

c) A díjszabások eltérése

Ez a probléma orvosolható azon a módon, hogy minden határon átmenő utazás menetdíját a két ország területére külön-külön, az ottani díjszabás alapján számítjuk, és e kettő összege képezi a viteldíjat. Megoldható ez a probléma úgy is, hogy a két ország hatóságai ezekre az agglomerációs vonalakra közös megegyezéssel egységes díjszabást határoznak meg.

d) A pénznemek különbözősége

Az üzemeltetőknek többletfeladatot jelent, hogy kétféle pénznemben történő fizetést is el kell fogadniuk. Ennek megoldhatóságát bizonyítják a nemzetközi járatok, amelyeknél jelenleg is gyakorlat a többféle valuta elfogadása.

f) Az üzemeltető kiválasztása és megbízása

Az EU-szabályok szerint az üzemeltetőt (szolgáltatót) a szolgáltatásért felelős hatóság választja ki. Magyarországi viszonylatban ez, helyközi szolgáltatásról lévén szó, a közlekedésért felelős minisztérium, Szlovákiában a regionális közigazgatás.

Az üzemeltető meghatározásánál a feladatfelelősnek választási lehetősége van abban a tekintetben, hogy belső vagy külső szolgáltatót bíz-e meg. Belső szolgáltatónak számít az a vállalkozás, amely felett a megbízó ellenőrzést gyakorol (pl. tulajdonosi mivoltából fakadóan). Külső szolgáltatót csak pályázat útján lehet megbízni. A kiválasztott szolgáltatóval a feladatfelelős szerződést köt (közszolgáltatási szerződés), amelyben rögzítik a végrehajtandó feladatot (ezt lényegében a menetrend testesíti meg), valamint a veszteségtérítés rendszerét. A közszolgáltatási szerződés részét képezi még számos egyéb feltétel (pl. a szolgáltatással kapcsolatos minőségi előírások, a szolgáltatás ellenőrzése stb.).

Mivel a szóban forgó térség mindkét (szlovák és magyar) oldalán van területileg illetékes, közszolgáltatási szerződéssel rendelkező szolgáltató, kézenfekvő, hogy a határon átnyúló szolgáltatás biztosításának feladatait is ezek kapják meg. Megoldandó kérdés ugyanakkor a feladat megosztása a két ország érintett szolgáltatói között. Elvileg ajánlható lenne egy 50-50%-os megosztás, de ezen belül sem mindegy, hogy melyik félnek melyik 50% jut. A járatok ugyanis nagyon különbözőek kihasználtság és – ebből következően – jövedelmezőség tekintetében.

Ennek a kérdésnek a kezelésére ajánlható a pool rendszerű üzemeltetés, amelynek lényege, hogy az összes határon átmenő járat bevétele az üzemeltetők között olyan arányban oszlik meg, amilyen arányban a járatok teljesítmények (pl. férőhelyek) tekintetében részesednek. Ezzel elérhető az, hogy a járatok fajlagos bevétele mindkét üzemeltető számára azonos lesz, vagyis nem lesz érdekellentét a jobban jövedelmező járatok üzemeltetésére irányuló törekvésekben. A veszteség mértéke ebben a rendszerben a költségek különbözete miatt lehet különböző az üzemeltetők számára, ennek következményeit viszont indokolt, ha maguk viselik.

g) Közös menet- és bérletjegyrendszer

Mivel az összekapcsolt járatok mindkét országban belföldi utasokat is szállítanak, meg kell oldani, hogy a két ország belső díjszabása és jegyrendszere, valamint a határon átmenő utazás sajátos menet- és bérletjegyei is kiadhatók legyenek minden járaton. Ehhez mindenképpen elektronikus jegykiadó és -kezelő rendszer alkalmazása szükséges.

6. PÉLDÁK AZ EU-GYAKORLATBÓL

A határt átszelő személyszállítás fejlesztésének lehetőségeivel foglalkozott az EU által támogatott COMPASS projekt (2000–2002). A projektben részt vevő 20 partner elemzéseket folytatott számos helyszínen, és ajánlásokat fogalmazott meg a határ menti területeket összekötő személyszállítási szolgáltatások fejlesztésére.

A határ menti térségek személyszállítási szolgáltatását fejlettség szerint három kategóriába sorolták. Az egyes kategóriákban vizsgált esetek a következők voltak.

1. szint: Üzemeltetők egymástól független szolgáltatással

Flensburg–Sønderborg/Åbenrå

Londonderry–Donegal

Dresden–Usti n. L./Teplice

Strasbourg–Kehl/Offenburg

Graz–Maribor

Como–Chiasso–Lugano

San Sebastian–Bayone

Badajoz–Elvas

2. szint: Üzemeltetők koordinált szolgáltatással

Arnhem/Nijmegen–Emmerich/Kleve

Aachen–Maastricht/Heerlen–Eupen

Antwerpen–Breda/Rosendaal

Lille–Mouscron/Kortrijk

Luxembourg–Arlon/Athus

Wien–Bratislava

Geneve–Annemasse/St. Julien en Genevois/Ferney Voltaire

3. szint: Integrált szolgáltatás

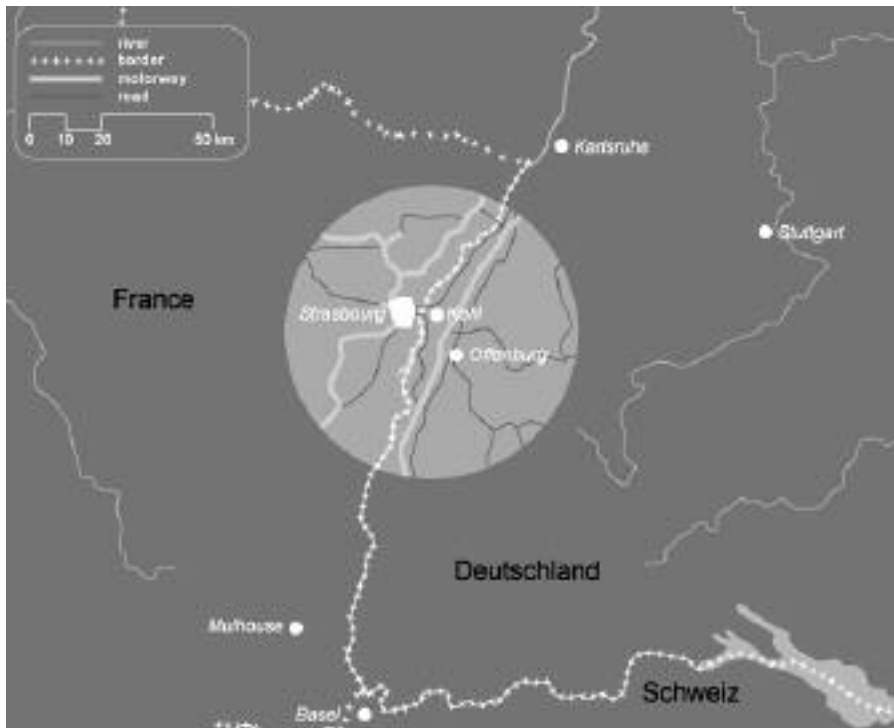
Helsingborg–Helsingør

København–Malmö/Lund

Basel–Lörrach–Mulhouse

Salzburg–Traunstein/Berchtesgaden

A következőkben példaképpen bemutatunk mindhárom kategóriából egy-egy esetet.

1. Elkülönült üzemeltetők nyújtanak szolgáltatást: Strassbourg–Kehl/Offenburg**A térség leírása**

Strasbourg, 270 ezer lakossal, Elzász régió legnagyobb városa, egy 520 ezer lakosú régió központja. A német–francia határt képező Rajna partján fekszik. Kehl és Offenburg közepes nagyságrendű városok, Kehl 30 ezer lakossal közvetlenül Strasbourggal szemben fekszik a Rajna

másik partján, Offenburg (70 ezer lakos) 26 km távolságra fekszik délkeleti irányban, jó közúti és vasúti összeköttetéssel Strasbourghoz.

A határon átmenő közforgalmú közlekedés

Csak egy határon átmenő autóbuszvonal van, Kehl és Strasbourg között, amit a francia CTS üzemeltető működtet. A finanszírozásáról külön megállapodás született. Ami a vasutat illeti, néhány közvetlen vonatpár közlekedik Strasbourg–Kehl–Offenburg útvonalon, egyébként az utasoknak Kehlben át kell szállniuk. A vasútvonal része a nagy távolságú International EuroCity hálózatnak, amelyen 16 indulás van naponta. Offenburg felől a vonatok nagyrészt Kehl végállomással közlekednek. Az összes németországi regionális buszjárat csak Kehlre közlekedik. Vannak kétnyelvű információs anyagok is, de a tájékoztatások többsége egynyelvű. Általánosságban is elmondható, hogy az információközlés és a használatos információs eszközök is különböznek Németországban és Franciaországban.

Kehlben nincs tömegközlekedési hálózat, míg Strasbourg nagyon fejlett szolgáltatással rendelkezik ezen a téren. Logikus lenne a strasbourg-i hálózat kiterjesztésével bekapcsolni Kehl városát, de erre francia oldalról kevesebb az intenció, mivel ez a kapcsolat elsősorban németek Strasbourgba utazását szolgálná (sokkal kevesebb indokuk van a franciáknak egy olyan kisvárosba utazni, mint Kehl).

2. Koordinált szolgáltatást nyújt több üzemeltető: Lille–Mouscron/Kortrijk

A térség leírása

Francia oldalon a határtól 11 km-re fekvő Lille lakossága 190 ezer fő, de a belga határon is túlnyúló vonzásterületével 1,08 millió lakosú térséget alkot. Ebbe a térségbe tartozik Lille-en kívül tovább két francia város (Tourcoing 140 000 és Roubaix 100 000 lakos), valamint néhány kisebb település, egészen közel a határhoz. Belga oldalon a fő település Mouscron/Moeskroen, amely közvetlenül a határon fekszik és összefüggő urbánus térséget alkot Tourcoing-al. Mouscron hivatalosan kétnyelvű (francia–holland), de a lakosság többsége francia anyanyelvű, ezért a határon átnyúló kapcsolat igen erős. Mouscrontól északnyugatra fekszik a flamand Kortrijk (franciául Courtrai) város, amelynek 150 ezer lakosa van, és a Lille-től való távolsága sem jelentős (30 km), de a nyelvi különbség miatt a interakciók száma a határon keresztül sokkal alacsonyabb.

A határon átmenő közforgalmú közlekedés

A közúti közlekedési kapcsolatok kitűnőek, egy autópálya, két főút és több helyi út alkotja a hálózatot. A tömegközlekedésben óránként van vasúti összeköttetés a francia Lille, Roubaix és Tourcoing, valamint Mouscron, Kortrijk és más belga városok között. Több autóbuszvonal is üzemel, beleértve a félóránként közlekedő MVVR (Mouscron–Wattrelos–Roubaix) járatot, amelyet közösen üzemeltet a TEC-Hainaut (Wallonia, Belgium) és a Transpole (Lille, Franciaország) buszvállalat. Ezenkívül más rendszeres járatok is vannak Mouscron és Tourcoing között.

Lényeges fejlődést jelentett a Lille Metro meghosszabbítása a Centre Hospitalier Dron terminálig. Azonkívül, hogy itt, Tourcoing szélén egy nagy kórház van, ez csak 1 km távolságra fekszik a határtól. Félórás közlekedésű autóbusz-szolgáltatás üzemel Mouscronból a CH Dron megállóig, és P + R parkolás is elérhető.

Van ezenkívül néhány kevésbé frekvenciát, határt átszelő buszjárat határ menti városokban is (pl. Comines, Wervik/Wervicq Sud, Menen/Halluin és Leers/Leers Nord). Általában azonban a határ menti térségben a tömegközlekedés járatsűrűsége kicsi, az alacsony népsűrűség miatt. Ezért a belga állampolgároknak kedvezőbb gépkocsival keresztezni a határt és a Lille Metro hálózatán beutazni a városba.

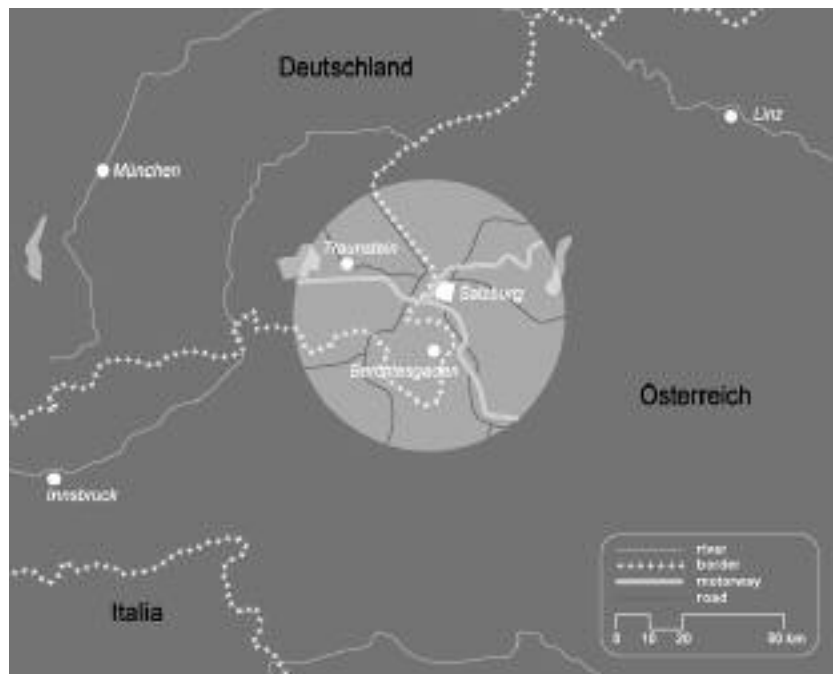
További megoldás, hogy néhány esetben a francia vagy a belga buszjáratokat meghosszabbították a határ utáni első megállóhelyig, így ezek nem szállítanak belföldi utast a másik országban, ami szabályozási szempontból egyszerűbbé teszi a kérdést, és jelentős többletköltséggel sem jár.

A problémák között a tanulmány megállapítja, hogy

- elsősorban intézményi, másodsorban finansziális akadályai vannak a közforgalmú közlekedési szolgáltatás határon való átvezetésének
- a regionális közlekedési hatóságoknak nincs jogosultságuk határon átmenő szolgáltatás szervezésére, és nem is tudják ezeket anyagilag támogatni.

A finanszírozásban kivételt képez az említett MVVR buszvonal, amelyet 50-50%-ban finanszíroz a Lille és a Wallon Régió hatósága. Ezt a vonalat napi mintegy 1000 fő használja, akiknek a fele határt átszelő utas.

3. Integrált szolgáltatás: Salzburg–Traunstein/Berchtesgaden

A térség leírása

A Salzburg határ menti régió mintegy 260 ezer lakossal és a Felső-Bajor közigazgatási egység mintegy 260 ezer lakossal érintkezik itt.

A németországi rész policentrikus szerkezetű, kisebb városokkal, például Berchtesgaden, Bad Reichenhall, Freilassing és Traunstein. A bajor területi tervezés szerint Salzburg központi szerepkört tölt be e németországi terület számára.

A határon átmenő közforgalmú közlekedés

A határt átszelő közforgalmú közlekedés fejlettségét minősíthetjük, négy vasúti és négy autóbussz-vonal áll rendelkezésre. A terület egy részét az SVV üzemeltetői egyesülés szolgálja ki, ami egységes jegyrendszert jelent. A vasúti közlekedés kapacitása maximálisan ki van használva, ezért nem lehetséges új megállókat létesíteni Salzburg és Freilassing között. Igen nagy igény van a határon áthaladó utazási szolgáltatás iránt, sok osztrák lakik Bajorországban és dolgozik Salzburgban. A határon áthaladó utazások nagy része személygépkocsival történik, a napi mintegy 3000 fő körüli közforgalmú közlekedési utassal szemben közel 50 000 a személygépkocsival történő utazások száma.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A határon átnyúló agglomeráció sajátos problémákat vet fel a közforgalmú közlekedés területén. A közlekedésen belül a személygépkocsival történő utazásoknál gyakorlatilag semmiféle akadályt sem jelent az országhatár, ugyanakkor a közforgalmú közlekedés (tömegközlekedés) tekintetében az országhatár továbbra is elválasztó szerepet játszik, mivel ennek a szolgáltatás-

nak a szervezése és irányítása nemzeti keretek között történik. A határon átnyúló agglomeráció közlekedésének fő problémája, hogy a belföldi közlekedési rendszerek nem képesek alkalmazkodni az agglomeráció határon átnyúló jellegéhez, a nemzetközi közlekedési fajta pedig szabályozási filozófiája miatt nem alkalmas arra, hogy a közszolgáltatási jellegű, a lakosság mindennapi életéhez kapcsolódó utazások lebonyolítását biztosítsa. A pozsonyi agglomeráció esetében a magyarországi rész felé irányuló kapcsolatok intenzitása nagyjából azon a határértéken van, amelyen a közszolgáltatási jellegű, menetrend szerinti közlekedés kialakítása indokoltá válik. Ennek kialakításához az érintett országok újszerű együttműködése szükséges, a szabályozási feltételek, elsősorban a közös finanszírozás kérdésének a megoldása érdekében.

LELKES GÁBOR

A RÉGIÓ GAZDASÁGA

A vizsgált tér egy igen dinamikus határ menti regionális-gazdasági környezetben található, amelyben Pozsony térbeli előrenyomulása jelentős változásokat okozott az elmúlt egy évtizedben, a gazdaság és a társadalom új térbeli szerveződési formái alakultak ki. Napjainkban erre a régióra úgy tekinthetünk, mint a főváros agglomerációjának modern térségére, ahol jelentősek a különbségek Pozsony és a vizsgált tér közt (pl. az infrastrukturális ellátottság egyes elemeiben, a gazdaság szerkezetében, a jövedelmi viszonyokban), de hasonló eltérések vannak a régió és a főváros többi agglomerációs övezete közt is.

Az elemzés tárgyát képező tér – amelynek jelentős része a pozsonyi agglomeráció része – gazdasága településszerkezeti és gazdaságföldrajzi adottságait illetően sokszínű képet mutat. A különbségek annak függvényében alakulnak, hogy az adott tevékenységet folytató vállalkozás működése számára a tér milyen feltételeket kínál. Az elmúlt évtizedben Pozsony geopolitikai helyzetének és gazdasági-termelési szerkezetének változásával párhuzamosan jelentős szerkezetváltási folyamat ment végbe a fővárost körülölelő térben, annak újjászervezésére került sor, amihez az uniós csatlakozás mellett Szlovákia és Magyarország schengeni övezetbe való belépése is nagyban hozzájárult. A pozsonyi agglomerációs gyűrű déli fele és a mosonmagyaróvári régió megszűntek határ menti régiók lenni, teljes mértékben az uniós gazdasági vérkeringés részévé váltak, bár a térszerkezeti vonalakban továbbra is fennmaradt egy gyenge pont: a Duna átjárhatósága (MTA RKK NYUTI 2008).

A szuburbán térben, a korábban demográfiailag stagnáló, zömében agrárjellegű falvakban az elmúlt egy évtizedben jelentősebb lakásépítési tevékenységgel kísért népességgyarapodással párhuzamosan napjainkra számottevő szereppel bírnak a szolgáltatások és a különféle ipari tevékenységek, ami az érintett vidéki élettér lakófunkciójának további felértékelődését hozza magával. A falvakban megtelepedő új lakosság egy része helyben talál munkahelyet, tovább növelve a régióban megtelepedők lélekszámát és a nem mezőgazdasági célú területfelhasználást. A régió több településének vonzáskörzete átnyúlik a határ másik oldalára, egyre természetesebbé válik a lakosság és a vállalkozók számára a határ másik oldalának „használata”. Pozsony agglomerációja kiterjeszkedett Magyarországra: több száz szlovák család telepedett le Rajkán és környékén¹ (Hardi 2008), valamint több vállalkozás a határ déli oldalán nyitott telephelyet, ugyanis a térség ezen része a szlovák fővárostól mindössze 10-15 kilométeres távolságban fekszik, és ráadásul jó közlekedési pályák mentén, amelyek a belváros elérhetőségét olyan szinten képesek biztosítani, amelyek több szlovák oldali szuburbán térségnél is jobbak (MTA RKK NYUTI 2008).

Ezen tanulmány a pozsonyi agglomeráción belül a magyar-szlovák határ menti térség gazdaságát mutatja be a Pozsony–Mosonmagyaróvár–Dunaszerdahely háromszögben. A három centrum közül Pozsony bír a legnagyobb térfőmálóról erővel, s őket követi Mosonmagyaróvár és

1 Elsősorban Rajka és Dunakiliti érintett, de várható, hogy a jelenség továbbterjed Bezenyére, Levélre, Hegyeshalomba is.

Dunaszerdahely. A régió negyedik városi rangú települése Somorja, a háromszög szívében fekszik. A tanulmány célja, hogy áttekintést adjon ezen többcentrumú, az elmúlt években intenzíven agglomerálódó térségről, a napjainkban zajló gazdasági folyamatokról, valamint azok várható alakulásáról középtávon.

1. PRIMER SEKTOR

A természet a gazdaság és társadalom működéséhez különböző termékeket és szolgáltatásokat nyújt, többféle funkcióval (Gustaffson 1998). A vizsgált régió nagy agrárpotenciállal rendelkezik. A kedvező természetföldrajzi viszonyoknak köszönhetően (jó minőségű termőföld, klimatikus tényezők, vízrajzi helyzet) a legnagyobb térhasználatot a mezőgazdaság mondhatja a magáénak – földterületének közel 80%-a mezőgazdasági művelés alatt áll (bár az utóbbi évtized folyamán a mezőgazdasági terület csökkent a nagyarányú lakásépítés, valamint a zöldmezős ipari/logisztikai beruházások következtében²).

Az agrárszektor jelentősége az ágazati krízis ellenére számottevő (a terület jelentős mértékben járul hozzá a két ország agrártermeléséhez mind a növénytermesztésen, mind pedig az állattenyésztésen keresztül), bár napjainkra a gazdaság szerkezete ipari-agrár jelleget mutat meghatózó szolgáltatói szektorral (Horváth 2004).

A régióban is a hagyományos mezőgazdaság már átalakulóban van, a modern technika segítségével megvalósuló intenzív mezőgazdasági termelés mellett megjelentek az ún. multifunkcionális mezőgazdasági modellek. Számos mezőgazdasági vállalkozó bővítette tevékenységét új, innovatív termék előállításának elindításával, a falusi turizmusba való bekapcsolódással. A régió mezőgazdaságának ágazati szerkezetében azonban továbbra is a növénytermesztés dominál, mely ágazat a vizsgált térben nagy tradícióval rendelkezik (az agrárvállalkozások közel $\frac{3}{4}$ -e csak növénytermesztéssel foglalkozik, míg a csak állattartó vállalkozások az agrárvállalkozások $\frac{1}{6}$ -át sem teszik ki). A növénytermesztésen belül a legnagyobb profitot produkáló művelési ág a szántóföldi növénytermesztés. A szántóterületek döntő hányadán gabonatermelés folyik. A főbb termesztett gabonanövények a búza, árpa, kukorica (a vetésszerkezet közel $\frac{2}{3}$ -át teszik ki). Az ipari növények közül az olajnövények a legfontosabbak, közülük is a napraforgó, repce és a szója termesztése terjedt el. Egy évtizeddel ezelőtt cukorrépa-termesztéssel számos agrárvállalkozás foglalkozott, azonban mára a korábban nagy hagyománnyal rendelkező ágazat csaknem teljesen eltűnt (aminek egyik oka a szlovákiai cukorgyártás visszaesése; a jelenség egyik megnyilvánulása volt a dunaszerdahelyi cukorgyár bezárása, majd teljes lebontása). A zöldségtermesztésnek évszázados hagyományai vannak a régióban, különösen a szlovákiai oldalon, ahol még a kommunizmus évtizedeiben is virágzott a zöldségtermesztés a háztáji gazdálkodás keretén belül: a régióbeli kistermelők Csehszlovákia-szerte árusították a piacokon az ízletes és szép paprikát, paradicsomot, uborkát, répát, borsót, dinnyét, gyümölcsöt stb. A régió növénytermesztése szinte minden esetben meghaladja a rendelkezésre álló területrészarányt, ami utal a magasabb termésátlagokra, illetve a termelési színvonalra.

A régióban az állattenyésztés a kitűnő takarmánytermesztési feltételekre épülő tradicionális tevékenység. Az ágazat mostani helyzete is viszonylag kedvezőnek mondható, az állattenyésztés fenntartható fejlődését körvonalazza a jövőre nézve. Az állatállomány ugyan az egy évtizeddel

2 Ezek közül a legjelentősebb beruházásokat Mosonmagyaróváron, Dunaszerdahelyen, Egyházkarcsán és Somorján valósították meg.

korábbi állapotokhoz képest hatalmas visszaesést mutat, amit a szabadpiaci viszonyok mellett részben az állati eredetű termékek fogyasztásában beállt csökkenés is magyaráz. A régióban kiemelkedő a tejtermelés (a legnagyobb tejfeldolgozó üzem Mosonmagyaróváron található).

A mezőgazdaság versenyképességének egyik meghatározója a gép- és eszközellátottsága, valamint eszközhatékonyasága. A vizsgált régióban a gépesítettség jóval magasabb szintű az országos átlaghoz képest, mezőgazdasági termelést a magas szintű eszközhatékonyaság jellemzi.

Az üzemi struktúra átalakulása követte a mindkét országban végbement átrendeződési folyamatokat. A régióban működő mezőgazdasági szervezetek száma az elmúlt tíz évben kissé csökkent, amely folyamat a piaci verseny részének tekinthető. Az intenzív, nagyüzemi gazdaságok és a kisüzemi gazdaságok a régió agráriumban párhuzamosan jelen vannak, azonban a szektor outputjainak döntő hányada a nagyüzemi gazdaságokból kerül ki. A régió földhasználatában a gazdálkodó szervezetek jelentősebb szerepet játszanak, mint az egyéni gazdálkodók.

A vállalkozási/szervezeti formák szerint vizsgálva a régió agráriumának teljesítményét megállapítható, hogy elsősorban a korlátolt felelősségű társaságok és a szövetkezetek szerepe kiemelkedő. Míg az utóbbi években az egyéni gazdaságok mennyisége csökkent és az egyes üzemek átlagos területe nőtt, addig a gazdasági szervezetek létszáma kis mértékben emelkedett és átlagos területük csökkent. Az egy gazdaságra eső átlagos terület növekvő tendenciát mutat a régióban, a versenyképesség és a hatékonyságnövekedés követelményével összhangban.

Az agrárvállalkozások körében nagymértékű specializációs folyamatokat figyelhetünk meg, mind az egyéni gazdálkodók, mind a jogi személyek körében (bár az egyirányú szakosodás az egyéni gazdálkodók esetében kevésbé jellemző, mint a jogi személyek esetében).

Elmondható, hogy napjainkra a versenyképes gazdaság szerkezet és üzemméret már többé-kevésbé kialakult a régióban, a fennálló üzemi-működési formák feltehetően hosszú távon is tartósan bizonyulnak majd. Főként a közepes méretű (az 50 hektár feletti gazdaságok), korlátolt felelősségű társaságok és egyéni gazdálkodók helyzete és kilátásai tűnnek különösen biztatóknak a jövőre nézve, ők reménykedhetnek a fennmaradásban és prosperáló működésben. Természetesen azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy az agráriumban az egyik legbizonytalanabb jövővel rendelkező gazdasági ágazat, ugyanis itt a politikai, pénzügyi és gazdasági világ hatásai mellett számolni kell még a klímaváltozással is, amelynek hatásai pontosan nem prognosztizálhatóak (pl. 2010 rendkívül csapadékos esztendő volt, ami hatalmas termés kiesést okozott).

A régióban a kedvező vízrajzi adottságoknak és az ártéri erdőknek köszönhetően élénk hal- és vadgazdálkodás folyik a helyi halászati és vadászati közösségek keretében. A halászati hagyományok fontos turisztikai vonzerőt is jelentenek, horgászok ezrei keresik fel a régió folyóit, tavait (a hagyományos halászat és örökségének bemutatása hatékonyan kiegészítheti a vízi és horgászturisztikai kezdeményezéseket). Az ártéri területeken elsősorban az őz-, a vad-disznó- és a gímszarvasállomány jelentős, de számottevő még a régió fácán- és vadkacsaállománya is.

Minden faállománnyal borított erdőrésztletnek van rendeltetése. Az erdő rendeltetését/rendeltetéseit az illetékes szakhatóságok hozzájárulásával az erdészeti hatóság állapítja meg (a természetvédelmi rendeltetés kivételével, a gazdálkodó kérésére és a tulajdonos beleegyezésével) és a határozatot erdőrésztletenként az erdőtervben rögzíti.³ Az erdőgazdálkodás a régióban sajátos ágazat, ugyanis az erdőborítottság alacsony (10% alatti), miután a térség elsősorban szántó-

3 Az erdő gazdasági funkcióit a megtermelt faanyag mennyisége, minősége, valamint az egyéb gazdasági hozamok (vadászat, melléktermékek) összessége fejezi ki.

földi művelés alatt áll. Az erdőterületek zöme a Duna és Mosoni-Duna hullámterében található. Az erdőállományokban a lágylombos fajok a meghatározók, elsősorban a nemesnyár és fűz. Az erdők szerepe a régióban gazdasági szempontból másodlagos, elsősorban a térség környezeti állapotában, tájképi megjelenésében és turisztikai vonzerejében betöltött szerepük jelentős. A védett rendeltetésű erdők magas részarányt mutatnak: az erdők meghatározó része – több mint 2/3-a – védett. A természetvédelmi területeken kívül a gazdasági célú erdők dominálnak (Szigetköz Erdőfejlesztési Terve 2008). A régió déli felében kis területeken (pl. a lipóti Holt-Duna mentén) található összefüggő nádborítás, ahol nádgazdálkodás folyik.

A Duna mente nagy mélységig kavicsból, homokos kavicsból álló teraszainak köszönhetően ideális a térség a kavicsbányászatra (általában csak igen vékony fedőréteg eltávolítása szükséges). A régió több településén működik kavicsbánya. Számos bányatóba a kavicsbányászat felhagyása után halat telepítettek, és így az remek horgászati lehetőséget biztosít.

2. IPAR

A vizsgált térben nagyon élesen megfigyelhető a gazdasági struktúraváltás: a mezőgazdaságról a hangsúly az ipari és szolgáltatási szektorra tolódik. Ezen változást a beruházások is tükrözik, melyek legnagyobb mértékben a kereskedelem területén nőttek. Az ipari ágazatokon belül az élelmiszeripar, a gépipar és az elektrotechnikai ipar túlsúlya jellemző, de fontos megemlíteni, hogy az építőipar teljesítménye is évek óta folyamatosan növekszik (Grosz–Lelkes 2009).

A régió élelmiszeripara komoly hagyományokkal rendelkezik. A vállalatok többsége a városokban található. Az egyes szakágazatok vonatkozásában legnagyobb szerepe a malomipari termékek, a kenyér és tésztafélék gyártásának van. A legnagyobb péküzemek Lipóton, Dunaszerdahelyen (Danubia Rt.), Mosonmagyaróváron (Mosoni Kenyér Sütőipari Zrt.) és Somorján (Czucz Pékség Kft.) találhatók. A Lipóton található Lipóti Pékség Kft. 2007-ben megvetette a lábát a régió szlovákiai oldalán is, ugyanis Dunaszerdahelyen két mintaboltot is nyitott, amelyek nagy népszerűségnek örvendenek a város főutcáján és sétálóutcáján egyaránt. A Lipóti Pékség Kft. régióbeli térfoglalása azonban nem állt le az említett két kapunyitással, 2009-ben 800 négyzetméteres fiókpékséget nyitott a Pozsony és Dunaszerdahely között félúton található Nagymagyarón, valamint sikerült átvenniük egy 12 boltból álló hálózatot is a határ északi oldalán.

A pékipart követően a régió élelmiszeriparában a húsiparnak és a tejiparnak van fontos szerepe. Az előbbi kategóriában elsősorban a dunaszerdahelyi Tauris Danubius Rt. húskombinát emelkedik ki, mely szarvasmarha- és sertésvágásra, -bontásra, tökehús előállításra és fagyasztaásra szakosodott, s az első szlovákiai húsfeldolgozó üzem volt, mely megszerezte az ökológiai tenyésztésű szarvasmarha- és sertésfeldolgozáshoz szükséges feldolgozó minősítést. A tejiparban a mosonmagyaróvári Óvártej Zrt. a legnagyobb szereplő a régióban. A nagyüzem a magyarországi félkemény sajtok piacának jelenleg mintegy 10%-át birtokolja, s jelenleg évente átlagosan 50 millió liter tejet dolgoz fel (a mosonmagyaróvári üzemből a szögletes alakú Trappista, Eidami, Óvári, Gouda, zsírszegény fokhagymás és köményes sajtok, valamint ezek füstölt változata kerül ki).

A régió élelmiszeripari vállalatai közt továbbá említést érdemel a konzervipar. Ennek centrumai a régió déli felében vannak: Dunakilitin és Mosonmagyaróváron. Az előbbi településen található a Dunakiliti Konzervüzem Kft., mely az egyik legmodernebb és legnagyobb uborkafeldolgozó Magyarországon. Termékei között szerepel a konzervált uborka, meggy, pritaminpaprika, gyöngyhagyma és vegyes savanyúság (a cég termékei a világ felső száz országába jutnak el). A mosonmagyaróvári Trösch-Prima Konzervgyártó Kft. szintén példászerű konzervüzem.

Legfontosabb termékei az uborkaspecialitások, a ketchupok, a paradicsomsűrítmények, a konzervzöldségek és saláták, de gyártanak ezenkívül még gyümölcslekvárokat, kompótokat és dzsemeket is (a cég szintén exporterős, termékei eljutnak az USA-tól kezdve Japánig sokfelé a világban). Az élelmiszeriparon belül további jelentős szereplő a dunaszerdahelyi McCarter Rt. (gyümölcslevek gyártása) és a Klember Kft. Az utóbbi vállalat az egyik legnagyobb szlovákiai kávé- és teaforgalmazóvá nőtte ki magát (a zöld teától kezdve a gyógynövényteáig), miközben a kekszgyártása is ismertté tette országát.

A régióban az élelmiszeripart követően a gépipar a második legjelentősebb ipari ágazat. Az ágazat vállalatainak többsége a városi településeken található. A régió déli felében legjelentősebb a KÜHNE Mezőgazdasági Gépgyár Zrt. Mosonmagyaróváron üzemel, gyártmányválasztékában közép- és mélylazítók, ágy- és váltva forgató ekék, nehéz kultivátorok, nehéztárcás boronák, kompaktorok, szemenkénti és gabonavetőgépek szerepelnek. A vállalat tevékenységi köre 1999-től kiegészült a CREDO autóbuszok önhordó szekrényvázainak és különféle beépülő alkatrészeinek a gyártásával. További gépipari szereplők a magyarországi oldalon a Vogel & Noot Mezőgépgyár Kft. (a talajmegmunkáló gépek egyik legnagyobb gyártója Európában), a Wittmann Robottechnikai Kft. (a lineáris robotok területének világviszonylatban is egyik vezető cégcsoportja, a mosonmagyaróvári üzemből évente mintegy 900-950 darab kis- és közepes méretű, háromtengelyes lineáris, valamint 650 darab anguszsziszűdő robotot gyártanak), a MOTECH Acélszerkezet és Gépgyártó Kft. (profilja acélszerkezetek, acélhidak, vasútikocsi-alvázak, gépelemek és speciális gépek gyártása), a Lajta-Hanság Zrt. (agrotechnikai eszközök gyártása), a Mofém Zrt. (Magyarország vezető fémszerelvénygyártója; termékskálája nagyon széles: fürdőszobai csaptelepek, konyhai csaptelepek, kiegészítő szerelvények és víz-, gáz-, fűtőszelvények).

A magyarországi oldal további jelentős ipari vállalatai a Rettig Hungary Kft. (egyike Európa vezető, márkás fűtőtesteket gyártó cégeinek), a MOTIM Zrt. (a timföld alapanyagra épülő vegyipari és elektrometallurgiai technológiák vezető képviselője Magyarországon; legfontosabb termékei: nemes elektrokorund, mullit, zirkonmullit, olvasztott magnezit-timföld spinel, olvasztva öntött tűzálló anyagok), a Ligna Trading Hungária Kereskedelmi Kft. (fafeldolgozás és kereskedelem), a Visiocorp Hungary Bt. (a világ autótűkőr-szegmensének közel 35%-át adja, közel 1000 főt alkalmaz) és a VERITAS Dunakiliti Csatlakozástechnikai Kft. (a vállalat egy nemzetközi konszern tagja, gumi és műanyag csatlakozástechnikai elemeket gyárt az autóipar számára,⁴ s a 10 000 négyzetméteren működő gyár több mint ezer, Dunakilitin és környékén élő embernek biztosított munkalehetőséget még 2008 nyarán, de azóta, a globális válság következtében a dolgozók létszáma csökkent, a munkaerő közel 1/5-étől volt kénytelen megválni a cég). A régió több településén jelentős a textilipar. A legkiemelkedőbb képviselő itt a rajkai Calida Magyarország Kötőipari Kft. (a svájci Calida ruhaipari vállalat rajkai üzeme alsóruházat, fehérnemű- és pizsamagyártásban 350 főt alkalmaz, de külső üzemegységek révén összesen 1000 fő számára biztosít munkát a régióban).

Az északi oldalon a legjelentősebb gépipari vállalat az osztrák tulajdonú dunaszerdahelyi Wertheim Kft. (biztonsági széfeket, mozgólépcsőket és -járdákat gyárt). További meghatározó ipari szereplők ezen az oldalon: a német Schütt Rt. (az északi régió legnagyobb foglalkoztatója, a Mercedes típusú gépjárművek kábeleinek gyártója), az Euroferm Kft. (acélszerkezetek gyártása és szerelése), a CROWN Packaging Slovakia Kft. (konzervdobozokat gyárt és exportál szerte a világban). A műanyag-feldolgozóipar legjelentősebb vállalata az Europack Rt., mely

4 Legnagyobb vevőként kiemelhető a VW, Audi, Škoda, Seat, a BMW, a Daimler AG, a Porsche, a Rolls-Royce, a Landrover, a PSA és az Opel.

az Ovotherm tojástartók gyártására specializálódott. A bútortipart az EUROFORM PRO Kft. képviseli, amely a legyártott ülőgarnitúrákat 100%-ban az osztrák piacra szállítja. Jelentős még a nyílászárók gyártása is.

A régió iparában központi helyet foglal el továbbá a megújuló energiaforrásra épülő energiaipar. Bősön, Szlovákia legnagyobb vízerőműjében 1992. október 23-án indult meg az energiatermelés, a létesítmény napjainkban az ország energiaszükségletének közel 8%-át biztosítja (kapacitása 720 megawatt). Az erőmű kapcsán fontos megemlíteni, hogy ez a beruházás az elmúlt két évtizedben a politikusokat, a közvéleményt és a szakembereket egyaránt mindkét országban megosztotta és megosztja mind a mai napig. A nézetkülönbségek áthidalhatatlannak tűnnek, ugyanis az erőmű megépítése a régió természeti kincseire rendkívül negatívan hatott (a Duna 1992-es elterelése óta a főágába az eredeti vízhozam 10-20%-a érkezik, s ez a beavatkozás nemcsak a főág, hanem az ártér mellékágrendszereinek területén is jelentős károkat okozott).

Az elkövetkező években a régió ipari termelése erősödni fog, amellet várhatóan újabb iparágak is megtelepednek. Az iparfejlesztésen belül számos új ágazattal lehet számolni. Az egyik ilyen ágazat a környezetipar, ami iránt a kereslet napjainkban egyre nagyobb, piaca dinamikusán bővül. A környezetipar sikeres fejlődéséhez nagymértékben hozzájárulhat a régióban meglévő kutatási és fejlesztési intézményrendszer (pl. a mosonmagyaróvári egyetem) és a mezőgazdasági tudás. Ezeken az alapokon számtalan projekt megvalósítható a környezetbarát energiatermeléstől (az Európai Unió 2020-ra vonatkozó célkitűzése szerint az Unió területén az alternatív forrásokból származó energiának – nap, szél, geotermális víz, biomassza stb. – az összes megtermelt energia 20%-át kell kitennie) a környezetbarát növényvédőszer gyártásáig. Ezen új ágazati vonal előhírnökeinek tekinthetők a Mosonmagyaróvár környékén található szélérőművek, a közeljövőben Nagylégen megépülő bioetanolgyár, valamint Dióspatony határában szintén a közeljövőben megépítésre kerülő szélenergiapark és naperőmű (az utóbbi beruházás közel 18 hektáron nőne ki, 15 megawatt teljesítménnyel).

Az elmúlt évtizedben a régió szlovákiai oldalán hatalmas építőipari boom volt, amit első sorban a lakásépítés nagyarányú növekedése váltott ki, ugyanis a régió nagyon vonzó letelepedési célterületté vált (lakókörnyezetének minősége és árszintje mágnesként vonzotta a pozsonyi agglomerációban letelepülni szándékozók ezreit). A lakásépítések természetesen maguk után vonták a szolgáltatások számára szükséges objektumok megépítését is, kezdve az egészségügyi szolgáltatásoktól az éttermekig, ami tovább növelte az építőipar dinamikáját. Az elmúlt másfél évben azonban az építőipar növekedése megtorpant az ingatlanpiac stagnálása miatt, ugyanis az új építésű ingatlanok árai aránytalanul magasak az átlagfizetésekhez képest, s ennek következtében egyre nagyobb mértékben nőtt az el nem adott új ingatlanok száma (az egzisztenciális bizonytalanság miatt az emberek alacsonyabb hajlandóságot mutatnak a hitelfelvételre, inkább kívárlják a jobb árakat, a jobb gazdasági kilátásokat).

Az ipari termelés kapcsán szót kell ejtenünk az ipari parkokról is, amelyek az elmúlt egy-másfél évtizedben fontos szereplőivé váltak mindkét ország regionális gazdaságfejlesztésének. A vizsgált tér viszonylag kedvező képet mutat, bár a ténylegesen működő ipari parkok megjelenése a vonzó földrajzi elhelyezkedés és a közlekedési adottságok ellenére itt sokáig váratott magára.

A különféle vállalkozások ipari parkokban való letelepedése a térségben csak mintegy fél évtizeddel ezelőtt kezdődött meg. A legnagyobb ipari park a Mosonmagyaróvári Ipari Logisztikai Üzleti Park, amely 120 hektáron terül el. 1994-ben ugyan elnyerte a terület az ipari park címet, ám a vállalkozók letelepedése csak 14 évvel később kezdődött el (az ipari park beindulását hosszú ideig a terület tulajdonjogának rendezetlensége gátolta). Napjainkban már több mint 1200 főt alkalmaznak itt.

1. ábra. A Mosonmagyaróvári Ipari Logisztikai Üzleti Park földrajzi fekvése a Bécs–Budapest–Pozsony háromszögben

Forrás: A www.milup.hu alapján saját szerkesztés

A régió többi ipari-logisztikai parkja jóval kisebb méretű, a legjelentősebbek Dunaszerdahelyen, Egyházkarcsán, Somorján, Nagylégen, Kisudvarnokon vannak. Az első két park napjainkban még csak logisztikai jelleggel bír, ipari termelés nem folyik bennük, míg az utóbbi háromban már megtelepedett vállalkozások működnek. Az ipari termelést végző parkok közül a legnagyobb a 12 hektáron elterülő somorjai, mely az olasz Vicenza Ipari Kamarával együttműködve jött létre, s napjainkban már nyolc vállalat telepedett meg ezen a területen (gyártanak autóantennákat, villanymotorok kódoló berendezéseit stb.).

3. TERCIER SZEKTOR

A régióban az elmúlt tíz évben a terciér szektor robbanásszerű fejlődésen ment keresztül, mely terciérizálódás elsősorban a szolgáltatások, a kereskedelem és az idegenforgalom előretörésének köszönhetően ment végbe, miközben lényegesen megnőtt az említett területeken tevékenykedő vállalkozások száma (bár az agglomeráció lakói előszeretettel járnak Pozsonyba nemcsak dolgozni, hanem vásárolni, szórakozni is).

Az elmúlt két évben azonban a globális gazdasági válság jelentős visszaesést váltott ki a régió kis- és nagykereskedelmében, amiben döntő szerepet játszik a lakossági óvatosság. Az emberek jobban megfontolják a kiadásukat, a bizonytalan gazdasági helyzet miatt igyekeznek csökkenteni azt azzal, hogy nagyobb tételű vásárlásaikat elhalasztják. Ezen előretekintő magatartás mellett a szlovákiai oldalon a kiskereskedelem visszaeséséhez hozzájárult még a karnyújtásnyira levő Magyarországra, illetve Ausztriába irányuló bevásárlóturizmus is, ugyanis az említett két szomszédos államban olcsóbban vásárolható meg számos termék, különösen az élelmiszer, az elektronikai fogyasztási cikkek, a bútortermékek, a gépipari és a ruházati termékek. A fogyasztóknak ez a magatartása természetesen nagyon kedvezőtlenül hatott a szlovákiai üzletek forgalmára. A szlovák–magyar határon átnyúló bevásárlóturizmus korábban soha nem látott méreteihez hozzájárult az euró szlovákiai bevezetése is, a forint mélyrepülésének következtében ugyanis az élelmiszer-

től kezdve az üzemenyagon át a tartós fogyasztási cikkekig szinte mindent megérte a határ déli oldalán megvásárolni hosszú hónapokon keresztül. Nagy biztonsággal kijelenthető azonban, hogy a szlovákiai térségben élők a jövőben is rendszeresen megjelennek majd potenciális vásárlóként a magyarországi településeken, összekötve a bevásárlást más gazdasági, kulturális vagy rekreációs tevékenységgel (Kovács 2009). A felsorolt okok miatt a régió északi oldalán több kereskedő kényszerült tevékenysége megszüntetésére, annak ellenére, hogy a szlovákiai kereskedők jelentős „mozgósításba” kezdtek vásárlóik visszacsalogatása érdekében; a termékek árát gyakran összehasonlítják a magyarországiakkal, reklámjaikban számos termék esetében feltűntetik, hogy a szlovákiai ár alacsonyabb a magyarországinál. A szlovákiai kereskedők gazdasági problémáit legjobban talán a somorjai VEGA bevásárlóközpont szimbolizálja, amely modern high-tech épülete csaknem üresen áll már két éve (az üzleti vállalkozás eddigi kudarcához az is hozzájárult, hogy a város és a környező falvak lakosai a pláza jellegű élménybevásárlásokat inkább az agglomeráció központjában, Pozsonyban található giga plázákban ejtik meg).

A kedvező földrajzi fekvés jelentős tranzitforgalmat generál, lényegében itt kereszteződnek az Európát északnyugat–délkeleti és észak–déli irányban átszelő tranzitútvonalak (MTA RKK NYUTI 2008). Ennek köszönhetően a régió az elmúlt egy évtizedben fontos logisztikai centrummá vált, hazai és nemzetközi cégek építették ki raktár- és elosztóbázisaikat, amelyek hatósugara némely esetben lefedi egész Közép-Európát, s aminek eredményeképpen a térségben kiemelkedő jelentőségű gazdasági elem lett a szállítás és raktározás. A régió déli felében nagy volumenű logisztikai központ Mosonmagyaróvár, északon Dunaszerdahely. Az egyik legjelentősebb logisztikai állomás a német Deichmann cég dunaszerdahelyi nagyraktára, amelynek húszezer négyzetméteres alapterületén csaknem kétmillió pár cipő fér el egyszerre. Európa egyik legnagyobb cipőkereskedelmi láncának, a Deichmannak azért esett a választása erre a régióra, mert kitűnő a megközelíthetősége, és könnyen továbbítható az áru Ausztria, Magyarország, Csehország és Szlovénia irányába. A logisztikai ágazat másik jelentős régióbeli telepelve a kombiterminál jellegű Metrans Logisztikai Park. (A kombinált szállítmányozás alapvető formája a konténerekben történő vasúti és közúti szállítás, mely környezetkímélő szállítási forma, mivel a vasút beiktatásával csökkenti a kamionforgalmat.) Ez a park szintén a Pozsony–Győr főút mellett helyezkedik el (a Deichmann szomszédságában), s elsősorban a Bécs–Budapest–Pozsony háromszöget látja el áruval az egész világból (valamint elősegíti a régióban előállított termékek kijutását a világpiacra).

A gazdasági-társadalmi viszonyok alakulása a világon egyre inkább lehetővé teszi a szabad idő növelését. Az urbanizált életmódot folytató társadalom igyekszik megnövekedett szabad idejében élményeket szerezni, kirándulni. A régió idegenforgalmi adottságai rendkívül kedvezőek, mind a természeti körülményeket, mind a kulturális örökségeket tekintve. (A gazdag élővilág ritka fajokat – pl. tűzok, fekete gólya, botos kölönte, tarka géb –, másutt már nem található növénytakarsulásokat is megőrzött.) Az idegenforgalmi potenciálhoz hozzájárul az is, hogy a régió földrajzi fekvése kedvező, hiszen Szlovákia elsőszámú turisztikai célterületének a szomszédságában terül el.

A régió turisztikai potenciálja különösen az elmúlt egy évtizedben nőtt meg, ugyanis a régió kínálatában épp azok a termékek találhatók meg, amelyek népszerűsége évről évre nő. Napjainkban a stresszes hétköznapi gondjai elől menekülve egyre többen sietnek ki szabad idejükben a természetbe kocogni, túrázni, lovagolni, horgászni, vadászni, kerékpározni, evezni, úszni, sokan keresik fel a szórakozást, pihenést és gyógyulást nyújtó termál- és gyógyvizeket. Hétféteken a termálfürdők vendégeinek jelentős része pozsonyi lakos, akik a pár órára a termálvíz hajjai közt keresnek felüdülést. Vagy csak egyszerűen kiutaznak pár napra a zajos nagy-

városokból, hogy kakasszó ébressze őket, és a reggelijüket falusi csendben fogyasszák el. A tárgyalt régió mindezen elvárásoknak megfelel, kiváló lehetőségeket kínál a helyi értékeket bemutató kulturális turizmus, sportturizmus, egészségturizmus, konferenciaturizmus számára.

A régió egyik meghatározó idegenforgalmi vonzerejét a termál- és élményfürdők jelentik. Ezek három település, Mosonmagyaróvár, Lipót és Dunaszerdahely turisztikai kínálatának képezik a központi elemét. Népszerűségüket az is növeli, hogy az itteni termálvíz összetétele kedvező hatással van az ízületi problémák kezelésére, valamint a balesetek mozgásszervi szövdményeire. A lipóti termálfürdő nemzetköziségét kiválóan példázza, hogy a fürdő területén a hirdetések szlovák nyelven is elhangzanak, így az információk több tízezer szlovák turistához is eljutnak az anyanyelvükön.

A termálvíz mellett a régió csodálatos felszíni vízbírodalommal rendelkezik. A Duna és ágrendszere, a Mosoni-Duna, Kis-Duna és mellékfolyói, valamint a több tucat tó (pl. a lipóti Holt-Duna morotvató, a vajkai tó) rengeteg lehetőséget kínál pihenésre és sportolásra egyaránt, csónaktúrákra csábító környezetük miatt ezek a vízfelületek ezek kedvelt pihenő-, üdülő- és kirándulóhelyei. (A régió fejlesztésénél ezért fokozott figyelmet kell szentelni a felszíni vizek minőségének, biztosítani kell az említett vízfelületek fürdőzésre és sportolásra való alkalmaságát.) A régió vizeire napjainkban még elsősorban a kis igényű és kevés költséggel járó turista-forgalom a jellemző, ugyanakkor évről évre javulnak az igényes idegenforgalom fogadásának adottságai. Az elmúlt években hagyományteremtő szándékkal számos vízi fesztivált rendeztek a régióban, amelyek tovább növelték a térség ismertségét. Elmondható, hogy a vízi turisztikai együttműködés a somorjai Fórum Régiófejlesztési Központ és a dunakiliti székhelyű Felső-Szigetköz Szabadidő Vízi Sport Egyesület szervezésében a határmente egyik legintenzívebb kapcsolatává vált (Tuba 2009). Az intenzív együttműködés néhány eredménye:

- kilenc éve közösen szervezik a Szigetközi Vízi Fesztivált Dunakilitin, nyolc éve a Szigetköz–Csallóköz Duna Kenu Maratont, négy éve a szigetközi csapatok állandó résztvevői a Csallóközi Vízi Fesztiválnak Somorján (2010-ben az AQUA SAMARIA Vízi Fesztiválon a felső-csallóközi és a felső-szigetközi csapatok mellett a szomszédos ausztriai Hainburg csapatai is jelen voltak)
- 2000-ben elkészült a szigetközi ágrendszer vízi turisztikai térképe, majd 2002-ben ugyanez a csallóközi oldalon is, végül 2008-ban a schengeni határookra reagálva elkészült a két ágrendszer közös térképe.

A régió idegenforgalmi vonzerejét jelentős mértékben növelik a határ mindkét oldalán elterülő védett területek, melyek jelentős része besorolást nyert az Európai Unió által létrehozott Natura 2000 ökológiai hálózatba, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmén keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megővését és hozzájárul kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartásához, illetve helyreállításához. A magyarországi oldalon kiemelendő a Szigetközi Tájvédelmi Körzet, míg a szlovákiai oldalon a Dunai Ártéri Erdők Tájvédelmi Körzet (mely területek a nemzetközi jelentőségű vizenyős területek nyilvántartásában is jegyzettek). Ezen védett területek egyedülállóan szép természeti értékei, gazdag állat- és növényvilága messze földről vonzzák az érdeklődőket, ezért merült fel az új évezred elején a Szigetköz–Csallóköz Nemzeti Park kialakításának gondolata. A magyar–szlovák határon átnyúló nemzeti park létrehozása végett az ötlet támogatói már 2004-ben megtették az első lépést: a Phare 2002 Helyi kezdeményezésen alapuló környezet- és természetvédelem a szlovák–magyar határ mentén program keretén belül megvalósíthatósági tanulmány készült Közös Szlovák–Magyar Nemzeti Park kialakításának megvalósíthatósági tanulmánya a Szigetköz–Csallóköz területére címmel.

Az elmúlt tíz évben elindított nagyarányú, céltudatos üdülőtérületi fejlesztések azonban bizonyos mértékben negatívan is hatnak a környezetre, ezért a jövőben a térség ökológiai állapotának védelme érdekében a környezetvédelmi szervezetek részéről határozott intézkedésekre lesz szükség, melyek végrehajtásával a védett területek környezeti állapotát hosszú távon stabilizálni, illetve javítani lehet.

Az elmúlt néhány évben a kerékpár mint turisztikai eszköz egyre inkább teret nyert a régióban is, igaz évtizedes lemaradással követve a nyugat-európai trendeket. A vizsgált térség adottságai kiválóak a kerékpárturizmus számára, a turizmus e szegmensének fejlesztésére tett első lépések azonban még gyerekcipőben járnak, a kerékpáros infrastruktúra meglehetősen szegényes, ebből kifolyólag az elkövetkező években a kerékpárturizmusban rejlő lehetőségek kiaknázása szempontjából az infrastruktúra fejlesztését elsődleges feladatként kell kezelni. Önmagában a Duna töltésén vezető Duna menti nemzetközi kerékpárút megléte (mely az Euro Velo 6 nemzetközi kerékpárútvonal részét képezi s az Atlanti-óceánt köti össze a Fekete-tengerrel) egy szélesebb regionális kerékpárút-hálózat és a kerékpárosoknak nyújtott szolgáltatások nélkül (kerékpárszervizek, kerékpárkölcsonzók, kerékpáros szálláshelyek, a kerékpárok biztonságos tárolása) nem biztosítja az ágazat felvirágzását. A jövőt illetően biztató, hogy 2010-ben az uniós LEADER program keretén belül elkezdődött a Dunát és a Kis-Dunát összekötő kerékpárút megépítése Dunaszerdahely érintésével. A túraútvonal csodálatos természetvédelmi területeken halad majd át, ahol nagy számban találhatók kulturális és építészeti látnivalók.

A régió turisztikai potenciálját a kereskedelmi szállásférőhelyek növekvő száma és szolgáltatásaik minősége is jelzi. A tíz évvel ezelőtti szálláskapacitás napjainkra megsokszorozódott, illetve a színvonal is lényegesen emelkedett a vendégforgalom igényeinek megfelelően. Ma már találunk a régióban ötcsillagos szállodát, míg pár évvel ezelőtt háromcsillagost is alig volt. (A minőségi szálláshelyek iránt elsősorban az egyre gyakrabban megforduló külföldi turisták, valamint az üzletemberek mutatnak nagy érdeklődést.)

2. ábra. Az Euro Velo 6 nemzetközi kerékpárút nyomvonala

Forrás: A <http://www.eurovelo6.org/> alapján saját szerkesztés

Az elmúlt egy évtizedben a vizsgált régióban is megjelent a wellnessipar, amely iránt a lakosság körében egyre nagyobb az érdeklődés. Az új iparág szolgáltatásai (fitness klubok, wellness hotelek, szoláriumok, szaunák) a régió városaiban kivétel nélkül megtalálhatók, de pár vidéki településen is gyökeret vert ez az új iparág.

A vendéglátóiparon belül a kávéházak, pubok, cukrászdák, éttermek kapacitása messze felülmúlja a helyi lakosság igényeit, amit a turizmus szerepe magyaráz (a régiót felkeresők száma évről évre növekszik, ahogy a települések turisztikai kínálata is dinamikusan bővül).

A fentiekben tárgyalt szolgáltatások jövőjével kapcsolatosan fontos kiemelni, hogy a turizmus, a wellness- és a vendéglátóipar számára a régióban hatalmas lehetőség az ausztriai piac közelsége, ugyanis magas színvonal és szélesebb választék esetén a régió ezen szolgáltatásai iránt nagy érdeklődés várható (az osztrák vendégkör a magas színvonalú szolgáltatásokhoz és széles kínálathoz szokott hozzá, a fenti szolgáltatások versenyképességét nem lehet elérni csupán az olcsósággal).

A személyi jellegű szolgáltatásokon belül kiemelkedő a szerepe az egyes egészségügyi szolgáltatásoknak (pl. fogászat, nőgyógyászat, plasztikai sebészet), de a szépségipar – fodrászat, kozmetika – is jelentős szerepet játszik a régió szolgáltatási szférájában. A pénzügyi/banki szolgáltatások is jelentős fejlődésen mentek keresztül az utóbbi évtizedben.

A régióban a hulladékkezelési szolgáltatások is magas színvonalúak, az egyik legjelentősebb szereplő ezen a téren – s a déli oldalon jelentős gazdasági sikereket könyvel el – a Rekultív Környezetvédelmi és Hulladékhasznosító Kft. (tevékenységi területe a települések szilárd-hulladékkezelésétől kezdve a biohulladékon át az újrahasznosítható hulladék begyűjtéséig és kezeléséig terjed).

4. VÁLLALKOZÁSOK

Egy-egy régió gazdasági helyzetének értékelése alkalmával szót kell ejteni az ott tevékenykedő vállalkozások számáról és szerkezetéről, mely elemek a gazdasági fejlődés mozgatórugói. Szlovákia és Magyarország uniós tagsága a vizsgált régióban tevékenykedő vállalkozások számának és szerkezetének dinamikus fejlődését idézte elő, az elmúlt hat évben – a gazdasági válság ellenére – a vállalkozási kedv növekvő tendenciát mutat, mind a jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma, mind pedig az egyéni vállalkozások száma növekszik. A regisztrált vállalkozásoknak a vállalkozás nagysága szerinti megoszlása tekintetében a régió szlovákiai és magyarországi oldalán egyformán tapasztalható a mikro- és kisvállalkozások sajátos kelet-közép-európai jellemvonása, az önfoglalkoztatás, az alkalmazottak nélkül működő vállalkozások magas aránya (Lelkes 2008b).

A legtöbb gazdasági szervezet és egyéni vállalkozás kereskedelmi tevékenységet folytat. A vállalkozások sűrűsége a szlovákiai oldalon magasabb, mint a határ déli oldalán (bár a vállalkozássűrűség a magyarországi oldalon is meghaladja az országos átlagot), amire magyarázatul az szolgál, hogy a szlovákiai oldal közvetlenül az ország fővárosának szomszédságában van (a vállalkozások számának regionális megoszlását tekintve általánosan tapasztalható jelenség, hogy az országokon belül a vállalkozások terén átütő a fővárosok vezető szerepe, ott és a környező régiókban a legmagasabb a koncentráció). A régió vállalkozásbarát légkörét támasztja alá az a verseny is, amelyet első alkalommal a szlovákiai Kis- és Középvállalkozások Fejlesztésének Nemzeti Ügynöksége hirdetett meg 2009-ben, s amelyben a szlovákiai városok versenyeztek egymás közt abban, hogy mely város a legideálisabb a kis- és középvállalkozók számára. A versenyből országos szinten a szintén a pozsonyi agglomerációhoz tartozó Bazin

került ki győztesen (szomszédos a vizsgált régióval), míg a Nagyszombati kerületben Somorja nyerte el az üzleti élet legjobb városa címet.

A vállalkozások szerkezeti mutatói nagyrészt azonosak a határ mindkét oldalán, egy erőteljes gépipari és élelmiszeripari koncentráció azonosítható be. Az összes működő vállalkozás több mint 99%-a kis- és középvállalkozás, ebben szektorban dolgozik az összes foglalkoztatott több mint 2/3-a, ami érzékelteti a kis- és középvállalkozások gazdasági súlyát: a társadalom széles rétegeinek megélhetése, jóléte függ a kis- és középvállalkozások teljesítményétől. A szektor fejlesztése végett az elmúlt évek során mindkét ország kormányai számtalan intézkedést fogantatosítottak, intézményeket hoztak létre (a régió északi felében az egyik ilyen sikeres kezdeményezés a Szlovák Nemzeti Kis- és Középvállalkozás-fejlesztési Ügynökség létrehozatala, amely szervezet az adott régióban, Dunaszerdahelyen is működtet tanácsadói irodát – egy országos tanácsadói irodahálózatot keretén belül – a csallóközi kis- és középvállalkozások támogatására).

A régióbeli vállalkozások egyik legnagyobb problémája a kooperációra való fogékonyság alacsony szintje, ami azonban nem régióspecifikus jelenség, hanem általános mindkét ország kis- és középvállalkozásainál. Az együttműködési hajlandóság elmaradása miatt a cégek gyakran nem tudnak nagyobb megrendeléseket elvállalni, valamint egyszerűen kiszorítják őket a különböző pályázatokon a nagyobb, ezáltal erősebb lobbitevékenységet folytató versenytársak. Az átlagos szlovákiai magyar vállalkozások kevésbé jól informáltak a szlovák versenytársakkal szemben, valamint a szlovákiai magyarok képzettségi szintjéből következik, hogy a szlovákiai magyar vállalkozások többségénél a gazdaságkörnyezeti ismeretek, a számítástechnikai, a pályázatírási és a szlovák/idegen nyelvi képességek elmaradnak az országos átlagtól – s mind ezen indokok halmozottan gátolják őket versenyképességük növelésében.

A régiók gazdasági növekedése szempontjából alapvető fontosságú a külföldi beruházások térségbeli alakulása (Diczházi 1997). Bár a Szlovákiába irányuló külföldi működő tőke vonzása szempontjából Pozsony és agglomerációja kitüntetett centrum, a vizsgált agglomerációs tér szlovákiai oldalának tökevonzó képessége alacsony. Az agglomerációs gyűrűn belüli különbségeket elsősorban az magyarázza, hogy a tárgyalt régió szlovákiai részének infrastruktúráját a szlovák (csehszlovák) kormányok nem fejlesztették, tehát a beruházók számára nem épp a legvonzóbb infrastrukturális feltételeket tudja nyújtani – különösen a közlekedési infrastruktúrája nem kielégítő, a közúti és a vasúti infrastrukturális ellátottság terén elmarad az agglomerációs gyűrű többi szektorával szemben. A jelentősebb külföldi beruházók távolmaradása nemcsak a magas színvonalú technológia távolmaradását okozta, de a viszonylag magas munkanélküliség és az alacsony bérszínvonal is a beruházók távolmaradásának a következménye (Mezei 2006). Azonban biztató, hogy az elmúlt öt évben észlelhetők már az agglomerációs gyűrűhöz történő felzárkózás jelei, annak ellenére, hogy a fejlődés és versenyképesség javulásában oly meghatározó szerepet játszó elérhetőség terén még nem figyelhető meg előrelépés (csak tervek szintjén emlegetik a Pozsonyt Dunaszerdahellyel összekötő gyorsforgalmi utat,⁵ a Pozsony–Dunaszerdahely vasúti összeköttetés minőségi paraméterei is fejletlenek,⁶ továbbá elégtelenek a dunai átkelés lehetőségei).

5 A gyorsforgalmi út építése megkezdésének időpontját 2014-re tervezi a jelenlegi kormány, amikor ismét parlamenti választások lesznek, tehát a tervezett beruházás jövője nagyon bizonytalan.

6 Hiányosságként jelenik meg egy korszerű gyorsvasút üzemeltetése.

5. HUMÁN ERŐFORRÁS

Egy régió gazdaságának állapotát döntő mértékben befolyásolja humán erőforrásának állapota, mely a gazdasági fejlődés egyik meghatározó tényezője. A vizsgált régió humán erőforrásának mutatói viszonylag kedvezőek, bár a szlovákiai oldalon a vidéki falvak magyar nemzetiségű populációjának a képzettségi szintje elmarad a szlovákiai átlagtól, ami a szlovákiai magyar közösség sajátossága, s amit elsősorban a korszerkezet (az idősebb korosztályok magas aránya), a nyelvi akadályok (a felsőfokú oktatási intézmények oktatási nyelve 2004 előtt – az első magyar nyelvű felsőoktatási intézmény megalapításáig – szlovák volt) és a rurális életkörnyezet magyaráznak. Az elmúlt tíz évben azonban a szóban forgó falvak humán erőforrásának szintjében lényeges javulás figyelhető meg, a szuburbanizáció révén csökkent az eltérés az agglomerációs gyűrű többi részével szemben (a megtelepedők jelentős része magasan képzett, illetve a helybeli fiatalok számára is elérhetővé vált a magyar nyelvű felsőoktatásban való részvétel).

Napjainkban az egész életen át tartó tanulás az egyén, a gazdaság és a társadalom szempontjából is döntő jelentőségű tényező, az egyszer megtanult dolgok már nem elegendőek egy életre: a régiók versenyképessége s a technológiai és társadalmi fejlődés megváltozott körülményei miatt elengedhetetlen, hogy az ott lakók állandóan továbbképezzék magukat. Meghatározó versenyképességi elemként jelenik meg a tudás és tanulásképesség (Enyedi 2000). E fejlődési faktor tekintetében a vizsgált térség pozíciója kedvezőnek mondható, ugyanis a régióban – illetve annak közvetlen szomszédságában – sok oktatási intézmény kínál felnőttoktatási programokat, amelyek iránt nagy az érdeklődés, s amelyek sikeres elvégzését követően az egyének boldogulása lényegesen könnyebb.

A régióban a munkaerő képzése a földrajzi fekvés és a terület nagyságából adódóan jelentős mértékben a régió határain kívül történik (több rangos oktatási intézmény található a környező fővárosokban, nagyvárosokban), míg a régión belül a legjelentősebb oktatási intézmény a mosonmagyaróvári székhelyű Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kara, mely közel 200 éves múltra tekint vissza (Európa első, kisebb megszakításokkal folyamatosan működő agrár felsőoktatási tanintézte).

A vizsgált szuburbán régió kedvező gazdasági helyzetét támasztja alá a terület viszonylag kedvező foglalkoztatási és munkanélküliségi helyzetképe. A magas foglalkoztatási szint több faktor együttes hatásának a következménye, részben a kedvező munkaerőpiaci klímával rendelkező városok közelsége (Pozsony, Mosonmagyaróvár, Győr, Bács), részben pedig a régió lakosságának a munkához való hozzáállása, munkamorálja adja. A munkanélküliség tekintetében mind a régió szlovákiai oldala, mind a magyarországi oldal az országos átlagoktól kedvezőbb képet mutat, ugyanakkor az agglomerációs gyűrű e régiójában a legnagyobb a munkanélküliség (a Malacka, Modor és Szenc irányában fekvő agglomerációs szektorok gazdaságilag fejlettebbek, ott több a munkavállalási lehetőség).

A 2008-ban bekövetkezett gazdasági világválság következtében e régióban is romlottak a foglalkoztatási viszonyok. A gyárkapuk bezárása, továbbá a termelés csökkentése jelentős számú munkaerő elbocsátásához vezetett, 2008 őszétől megnövekedett a nyilvántartott álláskeresők száma, illetve a munkanélküliségi ráta. A leépítések az összes ágazatot sújtották, illetve sújtják, azonban a legtöbb elbocsátásra a régióban jelentős mennyiségű munkaerőt foglalkoztató autógyártásban és elektrotechnikai iparban került sor. A munkanélküliek számát növelik továbbá a külföldi munkalehetőségek szűkülése miatt hazatérő munkások is, mely faktor különösen a szlovákiai oldalon érzékelhető, ahonnan az euró bevezetése, de főleg a gazdasági válság kirobbanása óta már nem olyan kifizetődő külföldön munkát vállalni, mint korábban.

Elsősorban a válság hatásaként a fent tárgyalt leépítések, elbocsátások és egyéb indokok következtében a regisztrált munkanélküliek aránya az elmúlt két évben közel 40%-kal emelkedett a régióban, a határ déli oldalán a Mosonmagyaróvári térségben 2010 nyarán 7% körüli, míg az északi oldalon a mutató értéke 9% volt (az agglomerációs gyűrűben az utóbbi volt a leginkább sújtott régió). A válság következtében elsősorban a szakképzetlen, mindössze nyolc általánossal rendelkezők veszítették el munkahelyeiket (összességében ezzel a képzettségi szinttel rendelkezik a regisztrált álláskereső több mint 1/3-a). Az álláskereső közt a diplomások részaránya 7% körül mozog. A bejelentett betöltetlen álláshelyek száma a határ mindkét oldalán alacsony. A munkáltatók leggyakrabban mezőgazdasági segédmunkást, szakácsot, felszolgálót, kőművest, szobafestőt, lakatost, hegesztőt keresnek, illetve az állásbejelentések több mint felében egyéb betanított munkára van igény. Magasan kvalifikált dolgozókat főként műszaki területen fogadnának a foglalkoztatók, gyakran speciális szakterületen szerzett gyakorlattal, magas szintű német vagy angol nyelvismerettel.

2010 második negyedévében a foglalkoztatási helyzet fokozatos javulást mutat, csökken a munkanélküliségi ráta – s annak értéke a határ mindkét oldalán 2-3%-kal kedvezőbb az országos átlagnál. A közeljövőben a foglalkoztatási viszonyok további kedvező alakulása várható, ugyanis a régiót az elmúlt év beruházási pangását követően ismét felfedezte a külföldi tőke a munkahelyteremtő beruházásaival (pl. 2010 nyarán az indiai SMR-csoport Mosonszolnok után Mosonmagyaróváron is elkezdte építeni visszapillantótükör-gyárát, mely az első ütemben, 2011 tavaszától 250 embernek ad munkát és évi 7 millió személygépkocsihoz gyárt majd alkatrészt).

A munkavállalók döntő hányada az iparban és a szolgáltatási szektorban dolgozik, a szlovákiai oldalon az ipari foglalkoztatottak vannak többen, míg a határ déli oldalán kis eltolódás tapasztalható a szolgáltatások felé. A mezőgazdaság és az erdőgazdaság a munkaerő kevesebb mint 10%-át foglalkoztatja. Az agglomerációs gyűrűn belül itt a legmagasabb az agráriumban dolgozók aránya.

Az aktív népesség munkahelyeinek többsége a városi központokban van (Pozsony, Mosonmagyaróvár, Dunaszerdahely, Somorja), ezért nagyon jelentős a munkavállalók ingázása, és nagyon sokrétű kapcsolat alakult ki a vidéki falvak és az említett városok, valamint az egyes városok közt is. A legerőteljesebb munkaerővonzása egyértelműen Pozsonynak van, s az ingázók döntő hányada a szolgáltatásokban és az iparban dolgozik. A pozsonyi munkahelyre ingázók száma az elmúlt tíz évben megnövekedett, ami lényegesen nehezíti a régió szlovákiai oldalán a közlekedést, ahol a közutak nem kielégítő kapacitása mindennap torlódásokat, forgalmi dugókat okoz. Ez a kedvezőtlen állapot szűnne meg az R7-es gyorsforgalmi út Pozsony–Dunaszerdahely közti szakaszának megépülésével, mely azonban az elkövetkező tíz évben valószínűleg nem lesz meg. A 2010 júliusában alakult új szlovákiai kormány programja is csak halvány célzást tesz rá, a hangsúly a szlovák etnikumú régiók közlekedési infrastruktúrájának építésén van, holott régióknak lakosságának mobilitási igénye rendkívül nagy, s a közlekedési kapcsolatok és szolgáltatások hiányosságai egyre növekvő problémát jelentenek. Fontos kiemelni, hogy a pozsonyi agglomeráció övezetei közül éppen ennek a – többségében még magyar lakosságú – régióknak a közlekedési infrastruktúráis fejlettsége a legelmaradottabb (Mezei 2006), ami magyarázat arra is, hogy ezt a szuburbán régiót lassúbb népességnövekedés és lakásállomány-gyarapodás jellemezte a múlt század kilencvenes éveiben. A térség második legnagyobb ingázási centruma Mosonmagyaróvár, melyet Dunaszerdahely, Somorja, Rajka és Dunakiliti követnek (az utóbbi két településen jelentős a szlovákiai munkavállalók száma is). A többi település esetében az ingázás jelentősége kisebb, ugyanakkor a térség egészéből jelentős a kiáramlás Ausztria irányába (MTA RKK NYUTI 2008).

Az alkalmazottak átlagos havi munkajövedelme 2010 első negyedévében a régió déli felében 200 ezer forint körüli volt. Itt a legalacsonyabb béreket a bányászat, a kőfejtés, a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás és a halászat mutatta ki 140 ezer forint körül, míg a legmagasabb bérszintet a pénzügyi és biztosítási tevékenységben dolgozók mondhatták magukénak (245 ezer forintot). Az északi oldalon a bérszintek ugyanezen időszakban 760 euró körül mozogtak, mely érték 50 euróval elmaradt az országos átlagtól, azonban ezt az országos átlagot jelentős mértékben befolyásolja a Pozsonyi kerület – s benne Pozsony – nagyon kimagasló bérszintje, mely az adott időszakban 1030 euró volt.

6. A HOLNAP

A gazdasági mutatók tekintetében a térség kedvező helyzetben van, annak ellenére, hogy a képességei alatt teljesít, potenciáljai pedig részben kihasználatlanok. A települések döntő többsége vándorlási célterület. Ez a vándorlás részben szuburbán kitelepülést jelent Mosonmagyaróvárról és Pozsonyból, másrészt jelentős a betelepülés a két ország más részeiről is (MTA RKK NYUTI 2008; Lelkes 2008a).

A vizsgált tér gazdasági fejlődésére a dinamizmus jellemző, az elmúlt tíz évben folyamatosan növekszik a régió gazdasági teljesítménye, bár a világválság okozott némi megtorpanást, illetve visszaesést. Az új évezredben a régió gazdaságában jelentős struktúraváltásra került sor, a mezőgazdaság szerepének visszaszorulásával erős terciarizálódás ment végbe: megnövekedett a kereskedelem, az idegenforgalom, a vendéglátás, a pénzügyi tevékenység, az ingatlanügyletek és a szállítás-raktározás részesedése. Az ipari tevékenységek belső átrendeződése erőteljesen növelte a régió exportképességét. A gazdaság dinamizmusa a lakossági jövedelem vonatkozásában is mérhető, a régióban az átlagkeresetek az országos átlagoktól kedvezőbbek. Az agglomerációs gyűrű többi részével összevetve azonban a vizsgált tér napjainkban még gyengébb gazdasági teljesítményt mutat, aminek okait a múltból örökölte, s amit jelentős mértékben a térbeli infrastrukturális ellátottság lassan változó helyzete magyaráz (pl. az úthálózat, a szennyvízelvezetéssel és -tisztítással való ellátottságbeli eltérések). A régió elmarad a szomszédos osztrák területek fejlettségi szintjétől is.

A térség tartós fejlődéséhez a helyi intézményi háttér és a társadalmi tőke is hozzájárul. A köz- és államigazgatási intézmények működésének színvonala, a társadalmak képessége az önszerveződésre, közösségek működtetésére lényegesen befolyásolják az adott régió gazdasági növekedését. A gazdasági növekedés feltétele a köz- és államigazgatási szervek és az üzleti szféra közötti hatékony kapcsolatrendszer, az informális tőke, amely nehezen mérhető statisztikai adatok segítségével. A régióban a köz- és államigazgatási intézmények működésének színvonalát az emelkedés jellemzi, a civil szervezetek száma és szerkezeti struktúrája szintén a fejlődés jeleit mutatja, hasonlóan az oktatási intézmények által kínált programokhoz, amelyek elősegítik az innovációs kultúra megjelenését és terjedését.

Az elkövetkező években a régió versenyképességének a javítása fontos kihívásként jelentkezik az önkormányzatok számára. Ha a gazdaság nem is válik „mindenhová települővé” – ahogy azt számos gazdaságelemző állítja –, mindenesetre egy új vállalati telephelyet igen nagy számú településen azonos eséllyel lehet megnyitni az országon belül vagy kívül is. A településeknek versenyezniük kell egymással új befektetések és intézmények megszerzéséért (Enyedi 2000).

A régió gazdaságának fő erőforrásai

- kedvező természeti, éghajlati, domborzati, geológiai adottságok (magas agrár- és geotermikus potenciál, kedvező élettani hatású termálvízkinsz)cs)
- kedvező közlekedéscsöldrajzi fekvés (Bécs–Győr–Pozsony)
- a vállalkozások és a lakosság szempontjából kedvező helyi szolgáltatások és életkörülmények
- magas szintű agrártermelés és élelmiszeripar
- a magasan képzett munkaerő számának dinamikus növekedése
- K + F koncentráció és innovációs potenciál (Mosonmagyaróvár)
- erősödő gazdaság (elsősorban szolgáltatói szektor), fejlődő vásárlóerő, piac
- attraktív telephelykinálat, a zöldsözveti fejlesztésre potenciálisan rendelkezésre álló területek kiterjedése
- színes kulturális élet, épített és természeti környezet – nagy idegenforgalmi vonzerő, gyarapodó turisztikai infrastruktúra fejlesztések
- erősödő térségmarketing, arculatépítés és kooperativitás (térségdiplomácia, hálózatépítés – számos település kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik)

Említést kell tenni arról is, hogy a sikeres fejlődéshez annál lényegesen régióbarátabb kormányzati politika is szükséges, mint aminek tanúi voltunk a pozsonyi kormányzat részéről 2006 és 2010 között. A szlovákiai politikai életben 2010 nyarán végbement változás remélhetőleg javít majd az elmúlt négy évben nagyon megromlott magyar–szlovák kapcsolatokon, s az új szlovák kormány a régióban zajló gazdasági és társadalmi együttműködéshez segítő kezlet nyújt. A térség gazdasági fellendülése ugyanis nagyban múlik azon, hogy határon átnyúló lehetőségei kihasználásával mennyire képes a fejlettségét növelni. Új lehetőségeket teremtené a gazdaság élénkítésében a tervezett R7-es dél-szlovákiai gyorsforgalmi út, amely nagymértékű hozzájárulást jelentene a közlekedés gyorsításához és biztonságához a régióban, valamint a 2011-től induló kompjárat Bős és Lipót községek közt, amely végre összeköti majd a Csallóközt és a Szigetközt. És persze nem szabad megfelelkezni a Dunáról sem, mely Európa egyik legjelentősebb vízi útvonala, s természeti adottságai temérdek kiaknázatlan lehetőséget rejtjenek magukban. A régió északi és déli fele közti kohézióhoz nagymértékben hozzájárulna továbbá e két terület összeköttetésének infrastrukturális megerősítése, amiben jelentős segítség volna egy közúti híd megépítése. E beruházás által a közlekedési nehézségek a két part között csökkennének.⁷ A tárgyalt határtérség a közlekedési problémák megoldásával egymást kiegészítő, fejlődő, határon átnyúló, ténylegesen működő régióvá alakulhat (MTA RKK NYUTI 2008).

A vizsgált agglomerációs régióban megvalósuló gazdasági folyamatoknál kiemelt célnak kell lennie, hogy valamennyi ágazat és üzem környezetkímélő legyen, az ökológiai szempontok nem szorulhatnak háttérbe a rövid távú gazdasági érdekek miatt. Erre nemcsak a régió lakosságának és környezetének védelme miatt van szükség, hanem mert a régióban található Európa egyik legnagyobb ivóvízkészlete (a régióbeli kutak jelenleg közel kétmillió ember vízszükségletét biztosítják, a távlati tervek pedig e szám többszörösével kalkulálnak), melyre

⁷ A Duna ausztriai szakaszán a hidak átlagosan 18 kilométerenként követik egymást. A kompos, kishajós átkelésével szemben a híd előnye, hogy az időjárási, vízállási viszonyoktól függetlenül biztosítja a közlekedés lehetőségét.

kincsként kell tekinteni, hiszen már napjainkban számos európai régió ivóvízhiánnyal küzd. A környezetbarát fejlesztések fontossága azért kiemelendő, mert az elmúlt négy évben két olyan beruházási kísérlet is történt a régióban, amely megvalósulás esetén a térség ivóvízkészletét nagyban veszélyeztetné. A lakosság és a környezetvédők először az osztrák Banner Baterien cég Egyházkarcsa kataszterében tervezett akkumulátorgyára ellen emelték fel a szavukat (az évente hatmillió akkumulátor legyártásához 50 millió kilogramm ólom és 12 millió liter kénsav feldolgozására lett volna szükség), majd pedig a Csallóközön át vezető kőolajvezeték megépítése miatt került sor széleskörű társadalmi összefogásra (a kőolajvezeték az osztrák Schwechat finomító ellátása végett épülne). Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a régió természeti környezetét nemcsak az újonnan tervezett ipari beruházások veszélyeztetik, hanem a hosszú évek óta itt működő vállalatok is okozhatnak környezetszennyezést (pl. a dunakiliti konzervüzemnek a Duna Zátonyi-ágába vezetett mosó- és hűtővize évek óta vita tárgyat képezi).

A régió jövőbeli fejlesztési helyzetének értékelésekor ki kell emelnünk azt a tényt is, hogy az uniós és a schengeni övezeti tagság által nyújtott lehetőségeket megsokszorozza, hogy az államhatár olyan területeket választ szét, amelyek együttes fejlődését elősegíti a közös nyelv, a magyar, amely a szlovák oldal magyar lakosságának is anyanyelve, és szlovák lakosainak nagy része is különböző szinten beszél vagy legalább ért (MTA RKK NYUTI 2008; Horváth Lelkes 2010).

Egy-egy régió gazdasági fejlődése nem csupán saját, endogén forrásaitól, hanem a szomszédos régiók gazdasági helyzetétől, fejlődésétől is függ. E tekintetben a vizsgált tér nagyon kedvező helyzetben van, ugyanis a közép-európai tér egyik legdinamikusabban fejlődő régiójának a szívében található, a Bécs–Budapest tengely mentén, közvetlen szomszédságában a nagyon jelentős gazdasági sikereket felmutató Győr és Nagyszombat fejlesztési és innovációs központoknak. Tehát elmondható, hogy a vizsgált szlovák–magyar határtérség a regionális szomszédságból profitál a spillover hatásnak köszönhetően, és a fővárost körülvevő agglomerációs gyűrű gazdasági teljesítményében várhatóan hamarosan megszűnnek a napjainkban még tapasztalható különbségek (Rechnitzer 1997).

A vizsgált régió az elmúlt évtizedben számtalan új kihívással találta szemben magát, az európai tér változásával párhuzamosan olyan változások mentek végbe a térség fejlődésében, amelyek következtében ártékelődött a térség pozíciója. Összességében elmondható, hogy a régió gazdaságának jelenlegi állapota a fejlődés kedvező perspektíváját vetíti előre, a globális versenyben való helytállás eddig sikeresnek mondható. A terület a további sikerhez is kedvező adottságokkal rendelkezik, az egyik leginkább intenzifikálható együttműködési struktúrával jellemezhető határszakasz a magyar–szlovák határ mente (MTA RKK NYUTI 2008). Ugyanakkor a régió az elkövetkező gazdasági fejlesztések során kiemelt figyelmet kell fordítania a régió környezetvédelmi érzékenységre, mely a szolgáltatásokkal és a közlekedési rendszerekkel szembeni igények változása mellett az egyik legnagyobb kihívás, amivel szembe kell néznie. Sikeres gazdasági fejlődéséhez továbbá elengedhetetlen a humán erőforrás minőségének javítása, az innováció. A gazdaság valamennyi területén: a mezőgazdaságban, az iparban és a szolgáltatásokban egyaránt szükséges a vállalkozások innovációs képességének az erősödése, javítva ezzel termékstruktúrájukat és termelékenységüket. S ugyanígy nélkülözhetetlen egy széles partnerségi és kooperációs rendszer, amelybe a térség önkormányzatai és gazdasági szereplői egyaránt aktívan bekapcsolódnak.⁸ A partnerség nem kizárólag finanszírozási

⁸ A régiók sikeres piaci szereplése érdekében nem lehet elégszer hangsúlyozni a helyi szereplők közreműködésének fontosságát.

együttműködés, hanem a területfejlesztés széles skáláját (a továbbképzéstől a marketingen keresztül a tudományos-technológiai parkok szervezéséig) felölelő kooperáció (Horváth 2000). 2010 nyarán megállapítható, hogy a vizsgált térben a gazdasági és a társadalmi szféra különböző szereplői közti kommunikáció és együttműködési hajlandóság javulásához nagymértékben hozzájárult az MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézete és a Fórum Kisebbségkutató Intézet által megvalósított AGGLONET projekt is.

IRODALOM

- Diczházi, B. 1997. Külföldi tőkebefektetések hatása a regionális gazdaságra. *Tér és Társadalom* 2, 67–79.
- Enyedi Gy. 2010. Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom* 2000/1, 1–10.
- Grosz, A. – Lelkes, G. 2009. A magyar–szlovák határtérség gazdasági folyamatai. In Hardi T. –Tóth K. szerk.: *Határaink mentén*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 173–191.
- Gustaffson, B. 1998. Scope and limits of the market mechanism in environmental management. *Ecological Economics*, 24, 259–274.
- Hardi, T. 2008. A határtérség térszerkezeti jellemzői. *Tér és Társadalom* XXII. évf. 3, 3–25.
- Horváth, Gy. 2000. Partnerség az Európai Unió regionális politikájában. *Tér és Társadalom* 2000/1, 11–26.
- Horváth, Gy. szerk. 2004. Dél-Szlovákia. Magyar Tudományos Akadémia – Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 465–479.
- Horváth, Gy. – Lelkes, G. 2010. Területi kohézió a Kárpát-medencében: trendek és teendők. In Bitskey Botond szerk.: *A határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 233–262.
- Kovács, A. 2009. A kiskereskedelem területi jellegzetességei a szlovák–magyar határtérségben. In Hardi T. –Tóth K. szerk.: *Határaink mentén*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 39–57.
- Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézete 2008. *A magyarországi Felső-Duna szakasz fejlesztési kérdései*, Témavezető: Rechnitzer János DSc., tudományos tanácsadó, MTA RKK NYUTI.
- Lelkes, G. 2008a. A szlovákiai regionális fejlesztéspolitika s annak középtávú dél-szlovákiai határ menti vetülete. *Tér és Társadalom*. Magyar Tudományos Akadémia – Regionális Kutatások Központja, Pécs, 151–182.
- Lelkes, G. 2008b. Régiók és gazdaság. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Mezei, I. 2006. Vonzáskörzetek és határok a magyar–szlovák határ mentén. Lelkes G.–Tóth K. (szerk.) *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 107–196.
- MgSzH Központ Erdészeti Igazgatóság Regionális és Zöldövezeti Tervező Osztály 2008. *Szigetköz Erdőfejlesztési Terve*, Balatonfüred.
- Rechnitzer, J. 1997. Euró régió vázlatok a magyar–oszták–szlovák határ menti térségben. *Tér és Társadalom* 2, 29–54.
- Tuba, L. 2009. Somorja és Mosonmagyaróvár. In Hardi T. –Tóth K. szerk.: *Határaink mentén*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 197–199.
- www.statistics.sk
- www.ksh.hu

BAJ GABRIELLA

A TERÜLETHASZNÁLAT ÁTALAKULÁSA

1. BEVEZETÉS

Pozsony szuburbanizációjával 2004-től egy újabb szatellit térség kialakulása figyelhető meg, amely átgyűrűzött a szlovák államhatáron túl, Magyarország területére. Jelei Magyarországon először Rajkán, Dunakilitin, Feketeerdőn, Dunaszigeten, Bezenyén, majd Levélen és Hegyeshalmon mutatkoztak meg. Az itteni lakosok egyre több ingatlant adtak el szlovák állampolgároknak, akik elsődleges lakóhelyükként választották a magyar befogadó településeket. Jelen tanulmány áttekintést kíván adni azon magyarországi települések területhasználatának változásairól, amelyeket leginkább érintett és megváltoztatott Pozsony szuburbanizációs folyamata. A feladat teljesítését a Győr-Moson-Sopron Megyei Földhivatal által szolgáltatott ügyirati statisztikák, helyi ingatlanügynökségek képviselőivel és az általam vizsgálatba vont települések (Dunakiliti és Rajka) polgármestereivel készített személyes beszélgetések segítették.

Tanulmányomat a vizsgált magyar határtérség terület- és földhasználatának változására ható tényezők bemutatásával kezdem. E szuburbán térség földrajzi területének egzakt behatárolása nem könnyű feladat. Bár a legjelentősebb mértékű szlovák ingatlanszerzések a szigetközi településeken és Rajkán történtek, a pozsonyiak ingatlanvásárlásai szinte egész Győr-Moson-Sopron megyére kiterjednek. Pozsony Magyarország területére áthúzódó szuburbán térségének vizsgálatakor csak az elsődleges lakóhelyként használt ingatlanokat vizsgálom, a szlovák állampolgárok mezőgazdasági célú termőföldszerzése nem jelentős, így kutatásunkban nem vizsgálándó jelenség.

Kitérek a külföldi állampolgárok ingatlanszerzésének jogszabályi hátterére, bemutatom, hogy milyen kötelezettségek terhelik az ingatlanvásárlót, és hogy milyen engedmények születtek hazánkban az európai integrációs folyamatok óta, különösen a termőföldre, illetve a termőföldnek nem minősülő ingatlanokra vonatkozóan.

Vizsgálatomban górcső alá kerülnek a pozsonyiak által legkedveltebb, elsődleges lakóhely funkciót betöltő magyarországi települések: Dunakiliti, Rajka és Feketeerdő. A szlovák fővárosból kiköltözők ingatlanvásárlásai és a növekvő kereslet nagyban megváltoztatták a fogadó települések területrendezési terveit. Mindegyik település a Szigetközi Tájjvédelmi Körzet területén található, ami azt jelenti, hogy nemcsak az igényeknek, hanem bizonyos természetvédelmi előírásoknak is meg kell felelniük a fejlesztéseknek. Az újonnan kialakított telkek és felépített házak a települési táj részei lesznek, megjelenésükben a települési környezethez kell alkalmazkodniuk.

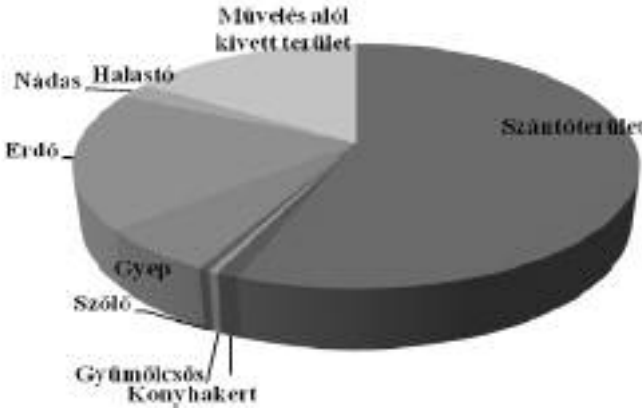
2. GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE, A VIZSGÁLT HATÁR MENTI TÉRSÉG TERÜLETHASZNÁLATÁNAK BEMUTATÁSA

Az 1990-es évek elején végbement, minden szektort átrendező, a megye gazdaságát hátrányosan érintő történések (széthulló nagyipar, felbomló termelőszövetkezetek stb.) ellenére a térség helyzete pozitív irányba mozdult el. A megye nyugati határ menti fekvése kiemelkedően fontossá vált, a határokon való átjárhatóság korlátai lassan eltűntek, amely folyamatot hazánk európai uniós csatlakozása még inkább felgyorsította. A térség közlekedési hálózatban elfoglalt helye is erősítette pozícióját. A megyét kivételes földrajzi helyzet jellemzi, három főváros közvetlen közelében, az úgynevezett arany háromszögben fekszik. A tíz helsinki nemzetközi közlekedési folyosóból kettő (a IV. és VII. számú), az M1-es autópálya, közúti főút- és vasútvonal is áthalad rajta, 2003-tól reptér is működik a területén.

Győr-Moson-Sopron megye három tájegység, a Dunántúli-középhegység (Sokorói-domb-ság), az Alpokalja és a Kisalföld találkozásánál fekszik. Az északi határán folyó Duna egyben a Szlovákiától elválasztó természetes határa is. A megye északi területét leginkább átalakító tényező a Mosoni-Duna, amely a Duna szigetközi vízrendszerének déli részét lezáró fattyúág. A Duna és a Mosoni-Duna közti terület a Szigetköz, amely 37 ezer hektáron élő védett flórát és faunát is jelent. A megye gazdasághatáros területe 2009-ben 408 ezer hektár (az ország területének 4,5%-a), melynek 84,1%-a termő-, 15,9%-a pedig művelés alól kivetett terület. A termőterület 63,8%-a (266,5 ezer hektár) mezőgazdasági hasznosítású (szántó, kert, gyümölcsös, szőlő, gyepek), a régió értéke ennél jóval alacsonyabb 55,2%. A megye urbanizáltsága miatt a lakosság alig egyötöde folytat különböző gyakorisággal mezőgazdasági tevékenységet. Az erdősített területek mértéke szintén magas (1. táblázat). Míg a régió erdői folyamatosan csökkennek, addig a megye értékei stagnálnak, illetve csekély mértékben növekszenek. A termőföld legnagyobb hányadát a szántóföldek teszik ki. Ennek mértéke ugyan csekély mértékben, de 2005-re és 2009-re nőtt, annak ellenére, hogy a településeken a beépítésre szánt területek összterülete a szántóterületek és a jelenlegi zártkerti területek rovására növekszik. Az általunk vizsgált jelenség céltelepüléseinek többsége az új telekkialakítások során szántóterületeiből kénytelen elcsúszni, ugyanis természetes határai nem engedik meg a település terjeszkedését (pl. Dunakiliti). A megye termőterületének művelési ágankénti változása 2000 és 2009 közt a régió tendenciáit követi (2. táblázat). Legnagyobb változás a halastóterület nagyságában következett be, a megye esetében négyszer, a régió esetében kétszer nagyobb lett ez az érték, ami egyrészt a táj- és környezetvédelmi szempontok fokozott érvényesülésének, másrészt a kilencvenes évektől a rekreációs lehetőségek iránt felerősödő igényeknek köszönhető. Természetvédelmi szempontból a halastavak szerepe a vizes élőhelyek fenntartás.

A megyének három meghatározó turisztikai térsége van, ebből kettő – a Pannonhalmi Apátság és a Fertő-táj – a világörökség része. A szelíd turizmusnak hódolók számára vonzó Szigetköz országos jelentőséggel bír.

1. ábra. Győr-Moson-Sopron megye termőterületének megoszlása művelési áganként, 2009

Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

1. táblázat. Győr-Moson-Sopron megye és a Nyugat-dunántúli régió földhasználatának változása 2000–2009 (%)

	2000/2005		2000/2009	
	megye	régió	megye	régió
Szántóterület	+ 5,8	+ 1,8	+ 6,3	+ 1,8
Konyhakert	– 8,2	– 2,0	– 8,2	– 2,0
Gyümölcsös	– 37,5	– 40,5	– 43,8	– 40,5
Szőlő	– 20,6	– 26,7	– 32,4	– 36,6
Gyep	+ 4,4	+ 5,2	– 16,1	– 26,4
Erdő	+ 0,4	– 14,9	+ 0,7	– 15,7
Nádas	– 2,8	– 2,6	– 25,7	– 22,8
Halastó	+ 100,0	+ 50,0	+ 400,0	+ 200,0
Művelés alól kivett terület	+ 1,7	– 0,3	+ 4,1	+ 16,2
Összesen	+ 3,1	– 3,8	+ 1,7	– 4,7

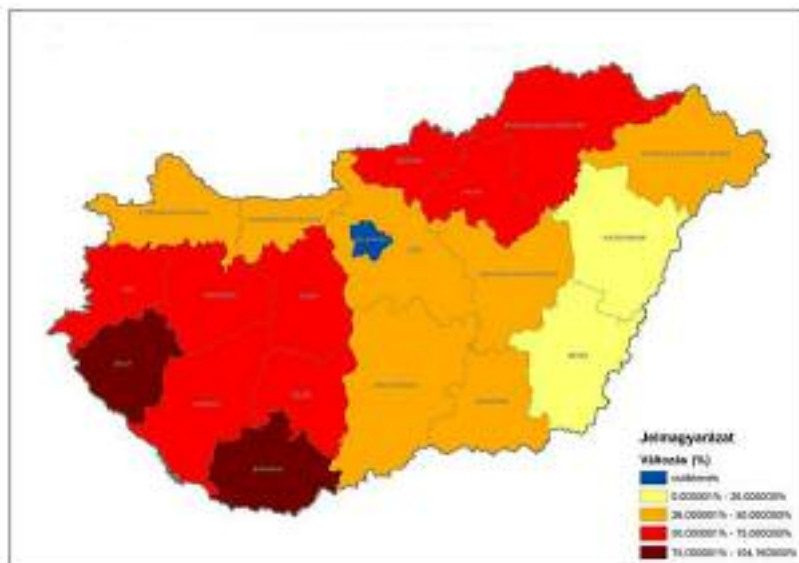
Forrás: A KSH adatai alapján saját szerkesztés

A termőterület alakulásának vizsgálata során megállapíthatjuk, hogy a szőlő, a gyümölcsös és a nádas területek csökkenése volt a legnagyobb mértékű a megyében, amelynek egyik oka a települések belterületének egyre intenzívebb beépülése, majd terjeszkedése, az ipar és az műszaki infrastruktúra (útépítés) terjeszkedése, másik oka az erdőterület növekedése volt. Az utóbbi a hazai és EU-támogatásoknak köszönhető. A Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Erdészeti Igazgatóságának adatszolgáltatása szerint 2004 és 2008 között a megyében mintegy 1100 hektár beféjezett (ténylegesen erdőnek nyilvánított) erdőtelepítésre került sor. A megye

erdőterületének 71%-a állami tulajdonban van. A megye legnagyobb erdőgazdálkodója a Kisalföldi Erdőgazdaság Zrt.

2010 márciusában a VÁTI Nonprofit Kft. Győr-Moson-Sopron megyében áttekintette az utóbbi tíz évben készített területrendezési terveket, térségi koncepciókat és területfejlesztési programokat. A dokumentációk alapján elkészített vizsgálati anyagból (Győr-Moson-Sopron megye területrendezési tervének módosítása, Egyeztetési anyag) kiderül, hogy a települési területek¹ növekedése a beszámolási időszakban országosan is kiugróan magas volt, a FÖMI digitális adatbázisa alapján 2003 és 2008 között mintegy 200 ezer hektáros növekedés mutatható ki (1. ábra).

2. ábra. Települési területek változása 2003–2009

Forrás: FÖMI, Váti Nonprofit Kft.

A változás Győr-Moson-Sopron megyében közel 44%-os növekedést mutat, miután a települések belterülete 2003-ben összesen 23 418 hektárt, 2008-ban pedig 33 632 hektárt tett ki. Ha ehhez hozzávesszük azokat a területeket (pl. kiterjedt gazdasági területek), amelyeket mint beépítésre szánt részeket nem vonták be a belterületbe, akkor a települési területek növekedése a fenti értéket is meghaladja. A vizsgálati anyagból kiderül, hogy a legnagyobb belterületi növekmények (500 ha felett) Győr, valamint Sopron, illetve az azok közvetlen településgyűrűjébe tartozó községeknél azonosíthatók. Ezt követik (100–500 ha között) a további városi rangú települések (Mosonmagyaróvár, Csorna, Fertőd, Kapuvár, Beled, Pannonhalma), valamint a győri agglomerációhoz tartozó, illetve az azzal határos néhány település. Fontos azonban megemlíteni, hogy a megye önkormányzatai területrendezési elképzeléseikben a jó minőségű földterületek intenzív beépítésével szemben ezek védelmét, a mezőgazdaság termelőtevékenységet támogatják. Ennek eszköze többek között a kiváló termőhelyi adottságú szántóterület övezetének lehatárolása és a rendezés szabályozása.

¹ Az OTRT fogalommeghatározása szerint a település belterületét és az ahhoz csatlakozó beépítésre szánt területeket foglalja magában, nem teljesen azonos a beépített terület fogalmával.

A területhasználat átalakulása és az urbanizáció következtében megnövekedett e térségekben az árvízveszély, ami a vizek minőségére és ökológiai állapotára is kedvezőtlen hatással van. A Duna árterében a mellékágrendszerek árvízlevezető sávjait jó néhány helyen felszámolták, ami számos problémát eredményezett: a hordalékok övzátonyokat képeztek, a hullámtér feltöltődött, a meder megsüllyedt. A gyepterületek – területileg differenciált – mérséklődése különösen természetvédelmi szempontból kedvezőtlen, mivel az állandó füves területek számos védett, ritka faj számára biztosítanak élőhelyet. A vonalas infrastruktúra bővülése (pl. intenzív autópálya építés) az élőhelyek feldarabolódásával járt.

A megye területhasználatának gazdálkodásáról összességében elmondható, hogy belső struktúrája kedvező: csökkennek a mezőgazdasági hasznosítás nélküli földterületek, az erdőterületek, a halastavak és a szántóterületek nagysága viszont nő. Az egyre növekvő urbanizációs igények és terhek mellett mind nagyobb hangsúlyt kap a környezet védelme, a tájkép megőrzésének fontossága.

2.1. A Dunakiliti duzzasztómű

A megye területhasználatában a legjelentősebb változásokat a Dunán épített vízi műtárgyak okozták. A térség legnagyobb és legjelentősebb vízi térformálója a Dunakiliti duzzasztómű, amelynek építése 1984-ben kezdődött meg a korábbi Bős–Nagymaros Vízlépcső részeként, de szerződészegés miatt nem üzemel eredeti rendeltetése szerint. A Bős–Nagymaros Vízlépcső megépítésére Csehszlovákia és Magyarország 1977-ben államközi szerződést kötött, melyet a határidőket illetően 1984-ben a két fél módosított. A szerződés intézkedik a fő létesítmények 50-50%-os tulajdonjogáról, a költségek és hasznok egyenlő arányú megosztásáról, az üzemeltetés alapelveiről, az országhatárra vonatkozó megállapodásokról, valamint az irányítási és jogi szabályozásról. Az építkezés a terveknek megfelelően 1989-ig folyt, ekkor a magyar kormány először a nagymarosi vízlépcső építését, majd a bősinek magyar kivitelezésben épülő munkáit és az elkészült létesítmény üzembe helyezését felfüggesztette.

A másik fél azonban tovább építkezett, 1992-ben üzembe helyezte a „C” variáns ideiglenesnek mondott létesítményének első részét. Magyarország e méltánytalan és nem jogszerű magatartás kivizsgálását kérte a Hágai Nemzetközi Döntőbírárságtól. Ebben az időszakban a két fél ellentétes módon építkezett: a magyar fél lebontotta a nagymarosi körtöltést, a szlovák fél pedig tovább építette a „C” variánst. Az utóbbi elkészülésének a következménye, hogy a magyar területen megépült létesítmények nem vettek részt a bőszi erőmű üzemeltetésében. A magyar oldalon lévő tározótöltést a Duna bal partján megépült tározótöltés váltotta ki (www.dunakiliti.hu).

A bőszi erőmű kétkamrás hajósziliprendszerrel és nyolc turbinával rendelkezik. A tervek szerint a dunakiliti duzzasztóműnek biztosítania kellett volna a bőszi erőmű részére a turbinák üzemeltetéséhez szükséges duzzasztási szintet, le kellett volna vezetnie a dunai árvizeket, valamint biztosítania kellett volna az Öreg Duna vízellátását is a tározótóból. Ideiglenes feladata lett volna a hajóforgalom átszilipelése addig, amíg az üzemvíz csatornában nem alakul ki a hajóforgalom levezetéséhez szükséges duzzasztási szint, illetve amíg a létesítményrendszer üzembe helyezési próbái folynak. A duzzasztómű jelenleg a Duna 1843,0 fkm-ben épült fenékküszöb segítségével a Szigetköz hullámterében a vízpótlás fő műtárgya, emellett árapasztó szerepe is van. A fenékküszöb 1995 júniusában készült el, és hatására az 1843,0 és az 1852,0 fkm közötti Duna-szakaszon a vízszint megemelkedett és a dunakiliti duzzasztóművel részlegesen szabályozhatóvá vált. A vízszint megemelésével a duzzasztott térből kiágazó két mellékágon keresztül az 1845,4 és az 1845,9 fkm-ben lehetővé válik a hullámtéri mellékágrendszer gravitációs vízpótlása, amely elegendő vízhozamot biztosít a rendszernek.

A vízmű eredeti szerepét ma nem tölti be, de a szigetközi vízpótlás kulcsműtárgyává vált.

3. KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁROK INGATLANSZERZÉSE MAGYARORSZÁGON

3.1. Törvényi szabályozás

Mivel a tanulmányban kizárólag szlovák, vagyis tagállami állampolgárok tulajdonszerzését vizsgálom, a továbbiakban könnyítés céljából a külföldi állampolgár megnevezés alatt tagállami jogállást értek. Nem térek ki a nem tagállami állampolgárokra vonatkozó szabályok ismertetésére. A legfontosabb jogforrás a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (Tft.), amely az alapvető fogalmakat, szabályokat határozza meg a külföldiek ingatlanszerzésére vonatkozóan.

Az ingatlanok alapvetően két nagy csoportra oszthatók: termőföldekre, illetve termőföldnek nem minősülő ingatlanokra. A 7/1996. (I. 18.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdése szabályozza a termőföldnek nem minősülő ingatlan tulajdonjogának külföldi jogi vagy magánszemély általi ingatlanszerzését. Az Európai Unió alapját képező szerződésekben foglalt kötelezettségek ellenére, eltérve az EK-Szerződés 56. cikkében rögzített tőke mozgás szabadságától, Magyarország a 2003. évi csatlakozási okmány alapján, a csatlakozás időpontjától számított öt éven keresztül, az átmeneti mentesség (moratórium) ideje alatt (a továbbiakban: az átmeneti időszak) fenntartotta a termőföldnek nem minősülő ingatlanok megszerzésére vonatkozó, ezen okmány aláírásának időpontjában hatályos szabályaiban foglalt korlátozásokat. Ezen időszak a 2004. május 1-től 2009. május 1-ig terjedő időszak volt. A jogalkotók ezzel további öt évvel hosszabbították meg a külföldiek ingatlanvásárlásának engedélykötelességét. Tehát a csatlakozás előtti szabályok további öt évig még hatályosak maradtak (a moratórium átmeneti szakasza): Ha a külföldi állampolgár másodlagos lakóhelyként vásárolja meg az ingatlant, akkor az ingatlanszerzőt engedélyeztetési kötelezettség illeti meg. Amennyiben életvitelszerűen egy magyarországi településen kíván letelepedni, akkor csak nyilatkoznia kell az illetékes földhivatal felé a tulajdonszerzésről. Az EU-csatlakozás után ingatlanvásárláshoz már semmilyen esetben sem kell engedélyt kérniük az EU állampolgárainak, csak bejelentési kötelezettség terheli őket.

A Tft. 3. § a) pontja szerint termőföldnek minősül az a földrészlet, amelyet a település külterületén az ingatlannyilvántartásban szántó, szőlő, gyümölcsös, kert, gyeper, rét, legelő, nádas, erdő, fásított terület művelési ágban vagy halastóként tartanak nyilván. A jelenlegi szabályozások lehetővé teszik, hogy ha egy tagállami állampolgár három éven keresztül életvitelszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytat termőterületén, akkor tulajdonjogot szerezhet ingatlanra felett. A csatlakozást követő átmeneti időszakra, a külföldiekre vonatkozó egységes szabályok helyett, a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (Tft.) 2004. évi XXXVI. törvénnyel végrehajtott módosításának eredményeként, speciális rendelkezések kerültek megállapításra az Európai Unió 27 tagállamának (természetes és jogi személy) állampolgárára, az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban részes államok (Izland, Liechtenstein, Norvégia) állampolgáira és a nemzetközi szerződés alapján velük egy tekintet alá eső Svájc állampolgáira (a továbbiakban: tagállami állampolgár) nézve a termőföldnek nem minősülő ingatlanok megszerzésére vonatkozóan. A magyar állam a termőföld esetében hosszabb moratóriumi időszakot szabott meg, ami 2011. május 1-jén jár le. A türelmi idő lejártá után a tagállami állampolgárok termőföld vásárlása elől minden akadály elhárul, csak bejelentési kötelezettség terheli a vásárlót. A magyar kormány azonban kérelmet nyújtott be az Európai Bizottsághoz a külföldiek termőföldszerzésére vonatkozó moratórium időszakának plusz három éves meghosszabbítására. A három éves haladék lejáratá után viszont már nincs lehetőség újabb hosszabbításra.

Mind a termőföld és a nem termőföldnek minősülő ingatlan vásárlásakor azonban bizonyos engedélyek kikéréséhez fel kell keresni a helyi polgármesteri hivatalt (a különböző rákötési kérelmekhez például a polgármester engedélye szükséges).

3.2. Szlovák állampolgárok ingatlanszerzése Győr-Moson-Sopron megyében

A megyei közigazgatási hivatalokban nem az ingatlanvásárlások számát tartják nyilván, hanem az engedélyező határozatok számát felosztják elutasításra kerülő és engedélyezett ügyekre. Ezek az engedélyező határozatok sem mindig egy-egy önálló ingatlanra vonatkoznak, hanem magukban foglalják az esetleges ingatlanrészeket is. Ebből következően csak egy hozzávetőleges képet mutatnak és csak becsülni lehet általuk az ingatlan ügyletek számát. A Győr-Moson-Sopron Megyei Földhivatal 2010. márciusi adatai szerint összesen 1269 főt tartanak nyilván szlovák lakcímmel, ebből 2004. május 1-je óta 1256 fő vásárolt ingatlant. A vásárlások zömében 2008-ban és 2009-ben történtek, de az ingatlanvásárlási hullám egyértelműen 2004-ben, vagyis a határnyitás után indult meg (2. táblázat). A megyei földhivatal állásfoglalása is megerősíti, hogy a szlovák határ közelsége és Pozsony kiterjedő szuburbanizációja miatt a tulajdonszerzések a megyében a Mosonmagyaróvári Körzeti Földhivatal illetékességébe tartozó településeken (Rajka, Dunakiliti, Dunasziget, Feketeerdő) a legjellemzőbbek.

2. táblázat. Szlovák állampolgárok nem termőföldnek minősülő tulajdonszerzése Győr-Moson-Sopron megyében, 1999–2009

	1999	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009-ben összes szlovák tulajdonú ingatlan (db)	1000 lakásra jutó, szlovák állampolgár tulajdonában lévő ingatlanok száma 2009-ben (db)
Ásványráró							1	3		4	4,9
Bezenye				1		1	1	2		5	9,1
Dunakiliti			1		2		5	2		13	19,3
Dunasziget	1		1			1		9	1	13	22,2
Feketeerdő								3		3	19,4
Győr	4	1	5	3				3		17	0,3
Győrújfalú										1	1,9
Halászi									2	2	1,9
Hegyeshalom								3	2	5	3,6
Kimle	1							3		4	4,7
Kisbodak								1		1	6,1
Kunsziget							1			1	2,3
Máriakálnok			2					1		3	5,4
Mihályi								1		1	2,1
Moson- magyaróvár							2	53	8	63	5,0
Pannonhalma										1	0,8
Rajka	1			3	3	5	9	7		28	29,2
Répcévis	2									1	6,2
Sopron		2								2	0,1
Tényő				6						6	8,7
Töltéstava		1								1	1,7
Újrónafő								2		2	6,5
Vámosszabadi		1								1	1,9

Forrás: A Győr-Moson-Sopron Megyei Földhivatal ingatlan nyilvántartási adatai alapján saját szerkesztés

A szlovákiai ingatlanvásárlási kedve nemcsak Rajkára, hanem a szomszédos Bezenyére is átgyűrűzött. A pozsonyiak által megvásárolt ingatlanok száma itt is egyre nő, annak ellenére, hogy a helyi polgármester inkább akadályozza, mint segíti az újabb házvásárlásokat a termőföldtörvény megengedő paragrafusai ellenére. Bezenye esetében azonban nemcsak a polgármester fogja vissza a folyamatot, hanem a magas árak mellett a szűk családiház-kínálat is.

A helyben működő ingatlanügynökségek szerint az árakat két tényező határozza meg: a Pozsonytól való távolság és az adott település ingatlankínálata. Csak azok a települések tudnak versenybe szállni a házat vagy telket vásárolni szándékozó pozsonyiakért, amelyek bővíteni tudják választékukat. Az önkormányzatoknak területhasznosítási politikájukat, rendezési terveiket úgy kell alakítaniuk, hogy kiszolgálják az ott lakók és az érkezők igényeit. Ez a tervezési és megvalósítási folyamat pedig hosszadalmas. A rendezési terv elfogadásától a telkek kialakításáig több év is eltelhet.

Rajkán a lakások, lakóházak értéke magas, a kínálat most ismét növekszik. Mosonmagyaróváron változatosan alakulnak az eladási árak, miközben a kínálat igen széles. Hegyeshalmon sok családi házat kínálnak eladásra mérsékelt árak mellett, ahogy Levélen is. Dunakilitin már magasabb árakkal és közepes kínálattal lehet találkozni, míg Dunaszigeten olcsóbb és drágább ingatlanok is előfordulnak. Mosonszolonok, Újrónafő, Máriakálnok, Halászi és Kimle esetében ma lényegesen alacsonyabb árakat találunk a lakóházak piacán, de előrejelzések szerint ezeken a településeken is várható a mintegy 20%-os drágulás.

3.3. Pozsony magyarországi szuburbán térségének legkedveltebb települései

Slavík és Kurta Pozsony szuburbanizációjáról szóló tanulmányában 2007-ben a főváros szatellit városaként hat települést nevez meg, ezek Malacka, Bazin, Modor, Szentgyörgy, Szenc és Somorja. E szatellit városokban egyszerre lakossági és üzleti szuburbanizáció is folyik, nemcsak családi házak épülnek, hanem lakónegyedek is. A koncepció előrejelzései szerint Pozsony egyre terjeszkedő szuburbán területének hatására drasztikus, akár 60%-os népességnövekedés is lehet az érintett településeken. A szlovák főváros agglomerációját vizsgáló korábbi kutatások és a 2007-ig tapasztalt jelenségek alapján az alábbi szuburbanizációs trendeket jelezték előre:

- a lakossági szuburbanizációs folyamatok nemcsak egy-két területen (mozaikszerűen), hanem egy földrajzilag egybefüggő területen mennek végbe
- az attraktív szuburbanizációs területeken jelentősen megnövekedik a népesség
- etnikai népességváltozás megy végbe a szlovákok javára
- folytatódnak a szuburbanizációs folyamatok, amelyek átgyűrűznek a határ túloldalára.

2007 és 2008 között már tisztán látszódtak a Pozsony szuburbán térség határainak szélei Magyarország területén. A következőkben azt a két települést mutatjuk be, ahol a legmagasabb a szlovák állampolgárok általi ingatlanszerzés a megyében. A fejezet célja, hogy megvizsgálja, a pozsonyiak beköltözése, a pozsonyi szuburbanizáció milyen változásokat eredményezett a területfelhasználásban Rajkán és Dunakilitin.

Mindkét település esetében egyaránt kimutatható, sőt szemmel látható, hogy a beköltözések új telekkialakításokra, építkezésekre és közművek kiépítésére sarkallták a helyi önkormányzatokat. A lakásállomány és az újonnan épített lakások számának változását (3. táblázat) és a megyében történt szlovák tulajdonszerzések táblázatát (4. táblázat) összevetve, jól kirajzolódik, hogy a szlovákok ingatlanvásárlásai nyomán az érintett településeken új lakások tömeges építése kezdődött meg.

3.3.1. Rajka

A Felső-Dunátáj kistérség viszonylatában a legkedvezőbb adottságú talajokat találjuk Rajkán. Tájszerkezetében a mezőgazdasági területek, szántók dominálnak, de jelentős az erdővel fedett területek aránya is. A 2495 lelket számláló Rajkát azonban nem kiváló aranykoronás földjei tették Pozsony magyarországi szuburbán térségének egyik legjelentősebb településévé, hanem az, hogy a három kilométerre fekvő, Pozsony agglomerációjának legdélebbi szatellit településén, Rusovcén (Oroszváron) az építési telkek hétszer annyiba kerülnek, mint itt. A 2004-ben kezdődött ingatlanvásárlási láz nyomán társasházak épülnek, régóta nem gondozott családi házakat újítanak fel és újabb telkeket közművesítenek. Rossz nyelvek szerint Rajka Pozsony kertvárosa lett, amely kijelentést alátámasztja az a tény, hogy a lakosok egyötöde szlovák állampolgár.

Az új lakók Pozsony közelsége miatt telepedtek meg a községben, nem második otthonként hasznosítják az ingatlant. Több szempontból is vonzó település Rajka a pozsonyiak szemében: az E75-ös nemzetközi főútvonalon 20 perc alatt el lehet érni Pozsony belvárosát, valamint 2004-ben – a beköltözési folyamat kezdetekor – az ingatlanárak átlagosan 35%-kal alacsonyabbak voltak; jelenleg 25-30%-os az árkülönbég a magyar ingatlanok javára. A szemléltetés kedvéért érdemes egy ingatlaniroda (Rajka Real) példáját bemutatni: 2005-ben Rajkán egy tízéves 120 m² családi ház 1500 m² telekkel közel 30%-kal olcsóbb volt, mint egy 15 éves 55 m² panellakás (távfűtéssel) Pozsonyban. Mára az árak közel 15%-kal emelkedtek meg Rajkán, a kereslet azonban továbbra is nő a nyugodt lakókörülmények (csak a 15 számú országos főút mentén van határértéket meghaladó közlekedési zajterhelés), a közbiztonság és a települést körülvevő természeti környezet miatt. Az új szlovák lakók nyelvtanfolyamon tanulják a magyar nyelvet, az önkormányzat 2-3 nyelven fogalmazza meg a lakossági információkat.

Nagy hangsúlyt fektet az önkormányzat arra, hogy a telekkialakításkor mezőgazdasági területet igénybe vevő területfelhasználás ne történjen. Bazsó Lajos, rajkai polgármester azonban elmondta, hogy 2008-tól kezdődően kénytelenek voltak szántóföldeket átminősíteni belterületté és közművesíteni, hogy újabb építkezések indulhassanak meg. Az eredeti lakásállománykínálat ugyanis már nem tudta kielégíteni az újabb igényeket. A polgármester szavait idézve: „2008-ban az ötven újonnan kialakított telekre 4 rajkai és 304 szlovák család jelentkezett.” Ez az ötven újonnan kialakított ingatlan sem elegendő azonban a kereslet kielégítésére. Ezért úgy döntött az önkormányzat, hogy 2010 elején megvásárolja és lebontatja a több éve üresen álló határőrlaktanyát, majd a terület hasznosítására szerződést kötött egy mosonmagyaróvári ingatlanfejlesztő céggel. Így a község több hasznot is remél a befektetéséből:

1. nem mezőgazdasági területhez kellett hozzányúlania újabb telkek kialakításáért
2. nem kell tartania egy esetleges befektető telekspekulációjától, aki a laktanya földterületének megszerzése után jóval magasabb áron adja tovább a telkeket
3. az ingatlanok eladása után befolyó bevétel várhatóan jóval magasabb lesz, mint a laktanya egyszeri eladásából származó haszon lett volna.

A lebontott laktanya helyén kb. 80 családnak otthont adó társasházak építését tervezik. A terület rehabilitációja folyamatban van, az első lakásokat várhatóan 2012 őszén adják át.

A településszerkezeti és szabályozási tervmódosításból kiderül, hogy a 2010-es évtől tervezett fejlesztési elképzelések szerint a község özszerületéből csupán 6,36 hektárnyi terület felhasználása változik meg. Ezen a 6,3 hektáron kisvárosias-, kertvárosias és falusias lakóterületet kívánnak létrehozni (3. táblázat).

4. táblázat. Területhasználat Rajkán, 2009*

Területfelhasználás/művelési ág	Terület	%-os arány
<i>Szántó</i>	3 604,1 ha	71
<i>Erdő</i>	828,8 ha	16,3
<i>Rét, legelő, gyepek</i>	138,5 ha	2,7
<i>Vízterület (folyóvíz, tó)</i>	234,2 ha	4,6
<i>Közparkok, zöldterületek</i>	16 ha	0,3
<i>Lakóterület (falusias) meglévő + tervezett</i>	93,64 ha (93,7 – 0,06 ha)	1,8
<i>Lakóterület (kisvárosias) meglévő + tervezett</i>	14,92 ha (10,4 + 4,52 ha)	0,2
<i>Vegyes (településközponti)</i>	10,5 ha	0,2
<i>Kereskedelmi gazdasági terület (meglévő + tervezett)</i>	10,16 ha (15,58 – 5,42 ha)	0,3
<i>Ipari gazdasági terület (meglévő + tervezett)</i>	31,7 ha	0,6
<i>Üdülőterület</i>	4,4 ha	-
<i>Különleges területek együttesen</i>	14,4	0,2
<i>Közlekedési terület (vasút)</i>	25 ha	0,4
<i>Közlekedési terület (autópálya)</i>	41,5	0,8
	5 027,3 ha	

Forrás: Rajka településszerkezeti és szabályozási tervmódosítás

*(*a táblázat az egyéb utak területét nem tartalmazza)*

Az önkormányzat számára azonban nemcsak az új lakók megtelepítése a cél, hanem a helyiek, főleg a fiatalok helyben tartása és jobb lakókörülmények biztosítása. Ezért a helyi lakosok támogatására kedvezményrendszert alakítottak ki: a rajkai önkormányzat 25 ezer forintos négyzetméterenkénti áron hirdeti telkeit azoknak, akik helyben szeretnének új otthont alapítani. A helyiek így kedvezményes áron kapják az önkormányzati telkeket. A helyi fiatalok azonban arra panaszkodnak, hogy még így sem képesek Rajkán ingatlant venni a magas árak miatt.

Mivel Rajka teljes közigazgatási területe a Szigetköz Tájvédelmi Övezet és a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóságának természet- és tájvédelmi fennhatósága alá tartozik, az önkormányzatnak különös figyelmet kell fordítania arra, hogy a tervezési területeken, például a zöldfelületek kialakításánál (közösségi terek, parkok, utcai sétányok) a tájra jellemző növénytakaságok jellegzetes fajait telepítsék meg, illetve hogy előtérbe helyezzék a lombhullató fajtákat és kerüljék „a tájidegen, rabszolganövények alkalmazását” (Rajka településszerkezeti és szabályozási tervmódosítás 2010). A növekvő keresletre való gyors reakciót lassíthatják a fejlesztések esetleges tájromboló hatásainak vizsgálata és kiszűrése. A területrendezési dokumentációból kiderül, hogy a tervezési területek táji környezetében esztétikai, tájhasználati és ökológiai konfliktusok lépnek fel, mivel a fejlesztések több helyen védett természeti, táji értékek mentén valósulnak meg. Például (Rajka településszerkezeti és szabályozási tervmódosítás 2010):

Esztétikai konfliktus:

- kialakuló csupasz, steril lakókörnyezet ↔ igényes lakóterület
- lakóterület ↔ védett természeti környezet, gazdag növényvilág
- a településre bevezető utak mentén feltáruló látvány, a szigetközi táj ↔ újonnan beépítésre kerülő művi környezet

Megoldás: a környezet rendezése, a közterületek igényes kialakítása.

Tájhasználati konfliktusok:

- mezőgazdasági terület ↔ lakóterület
- mezőgazdasági terület ↔ gazdasági (ipari és kereskedelmi szolgáltató) terület

Megoldás: növénytelepítés, védőfásítás.

- a fejlesztés miatt megnövekedett forgalom ↔ a lakóterület nyugalma ↔ a védett természeti területek

Megoldás: a terület lehatárolása többszintű növényzettel, közpark létesítése.

Ökológiai konfliktusok:

- talajvíz, talaj szennyezése ↔ lakóterületek, természeti területek

Megoldás: a lakosság és a gazdasági szereplők környezettudatos viselkedése, csatornázás, hulladékkezelés.

Rajka igyekszik turisztikai célokra kihasználni, hogy területének majdnem 20%-a erdővel borított. Bekapcsolódott a Vasfüggöny turistaútvonal² Fertőrákos–Rajka közti szakaszának a kiépítésébe. Ez a mintegy 6800 kilométer hosszú bakancsos turistaút Finnországtól indul és egészen Bulgáriáig tart, hazánkban mintegy 600 kilométeren át vezet. Egy határ menti projekt keretében a község pályázni szeretne egy vízibuszjárat létesítése érdekében, amelyet elsősorban a napi bejárást segítő tömegközlekedési eszközként szeretnének üzemeltetni Rajka és Pozsony között, egészen a Dévényi kapuig.

3.3.2. Dunakiliti

A Szigetköz legészakibb részén található település 30 percnyi autózásra található Pozsonytól. Rajka után a második legkedveltebb települése a pozsonyi beköltözőknek, 2009 óta divatos lakóhellyé nőtte ki magát. A faluban rendezetten beépített, áttekinthető, tiszta falukép tárul az utas elé. A Pozsonyhoz való közelség és az alacsony ingatlanárak mellett Dunakiliti vonzereje a Szigetköz adta természeti környezetben rejlik.

A településen 2004 óta vannak szlovák beköltözők, akik eleinte kész lakásokat és régi, elhagyott családi házakat vásároltak meg, hogy aztán kényelmüknek megfelelően felújítsák őket. A későbbi beköltözők már újonnan kialakított telkekre építkeznek, ugyanis 2009-ben elfogytak az értékesíthető beépíthető lakótelkek, így a községnek folyamatosan újabb területekre kell településrendezési és szabályozási tervet készíteni. A belterületi telkek mezőgazdasági művelése fokozatosan háttérbe szorul, a lakóházak mögötti nagy zártkerti ingatlanokat kivonják a művelés alól és eladásra kínálják őket építési területnek. Az önkormányzat tartalék lakóterületeket (16,5 ha) is fenntart, amelyek a település nyugati részén találhatók. A területfejlesztési tervek alapján itt további 35 új lakóépület alakítható ki. Tehát a község folyamatosan tud válaszolni a beköltözni szándékozó ingatlankeresletére.

Jelenleg 635 lakást tartanak nyilván, amelyből 58 (mintegy 10%) van szlovák állampolgár tulajdonában. 2010 májusában új utcát is kialakítottak 33 darab telkekkel. Az ingatlanokat egy mosonmagyaróvári ingatlanügynökség értékesíti. Négy hónap alatt 5 telket adtak el, főleg helyi fiatal pároknak. Dunakiliti is támogatja a helyben maradást. 2010. október végéig előértékesítés keretében szinte az önköltségi ár alatt, bruttó 4 ezer forint négyzetméterenkénti áron vásárolhatnak telket azok a helyiek, akik megfelelnek a követelményeknek. Hogy a telekspekuláció

2 A turistaútvonal nem a vasfüggőnyvel jellemzett történelmi időszaknak kíván emléket állítani, hanem a természet szépségeinek csodálatát szolgálja.

öt kiküszöböljék, a vevőnek nem lehet a nevén lakóingatlan, valamint legalább öt éve lakóhellyel kell rendelkeznie Dunakilitin. Mindemellett beépítési kötelezettséget is előír az önkormányzat a kedvezmény igénybevételéhez. A kezdeményezés sikeresnek mondható, ugyanis a beköltöző szlovák állampolgárok mellett a helyi fiatalok helyben maradása is hozzájárul a település egészséges korszerkezetének a fenntartásához.

A Dunakiliti szomszédságában található Feketeerdő 2004 előtt a falu határát övező, a honfoglaló hét vezér tiszteletére 1896-ban ültetett tölgyfákról volt ismert, 2004 óta azonban az úgynevezett Almáskert lakóparkról vált nevezetessé a környéken. Az itt kialakított ingatlancsoportok a falu északi (Almáskert) és déli részén (Almáskert II.) helyezkednek el, Feketeerdő mezőgazdasági területeit (egykori almáskert) minősítették át lakóterületté. A lakópark északi részén mára az összes ingatlan gazdára talált, az Almáskert II. területeinek még fele gazdátlan. Az építési projekt következtében jelentősen megnőtt a település lakossága: míg 2000-ben állandó lakosainak a száma 391 fő volt, addig 2009-ben ez a szám 534-re ugrott.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

2007 óta Pozsony hat szatellittelepülése mellett a szlovák országhatárt elhagyva újabbak születtek. A szlovák állampolgárok ingatlanszerzése olyan területrendezési terheket rónak a falvak képviselőtestületeire, amelyek komoly kihívás elé állítják a települések vezetőit. Korábban mezőgazdasági célra használt területeket vonnak ki a művelés alól, közművesítik őket, hogy helyükön újabb lakóingatlanokat alakítsanak ki. Az egyedülálló természetföldrajzi adottságok azonban megnehezítik a fejlesztéseket, hiszen a természetvédelmi övezetbe tartozó területeken csak indokolt esetben és az esetleges konfliktusok kiszűrése után mehet végbe fejlesztés.

A szlovák állampolgárok beköltözése olyan fejlesztéseket katalizált, amelyek megvalósítását források hiányában régóta halogatott az önkormányzat. A zajszennyezés és közlekedési forgalom mértéke ugyan megnőtt, Rajkán és Dunakilitin azonban több pozitív hatása is van a pozsonyiak beköltözésének, úgymint infrastrukturális beruházások, élhetőbb falu, virágzó falukép. A folyamatot két oldalról kell értékelnünk: a beköltözések pozitívan hatnak az önkormányzat településszabályozási terveire, a falvak népességvonzó képessége erősödik. A magas ingatlanárak azonban csábítást jelentenek a házzal rendelkező helyi lakosok számára, akik (akár) dupla áron eladják házaikat és a busás haszonért inkább Mosonmagyaróvárra költöznek. Veszélyként érzékelhetjük a lakosság kicserélődésének folyamatát: nő a szlovák állampolgárok száma a magyar településeken, a helyi lakosság pedig az anyagi haszon reményében elhagyja a falut. A polgármesterek számára jelenleg nagy fejtörést okoz, hogy az eddig adott kedvezmények mellett még mivel lehetne nagyobb számban maradásra bírni a helyi lakosokat. Megoldást jelenthetne, ha a lakossági szuburbanizációt ipari szuburbanizáció, vagyis újabb munkahelyek kitelepülése is követné, munkalehetőséget biztosítva a helyieknek.

IRODALOM

1994. évi LV. törvény a termőföldről

Regioplan 2009. Dunakiliti község településrendezési terve

http://www.dunakiliti.hu/index.php?option=com_remository&Itemid=53&func=startdown&id=76

Letöltés dátuma: 2010. augusztus 1.

Slavík, V. – Kurta, T. 2007. Reziđenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva. In Forum Statisticum Slovaca, 3, 3, 201–207.

TÉR-HÁLÓ UDS Kft 2010. Rajka településszerkezeti és szabályozási tervmódosítása
http://x109.data globe.eu/tesztelek_hu/rajka/wp-content/uploads/2010/06/Muszakileiras.pdf Letöltés dátuma: 2010. július 28.

Internetes forrás:

www.dunakiliti.hu
www.rajka.hu

Interjúk:

- 2010. augusztus 12. – Szokoli Sándor, Dunakiliti Község polgármestere
- 2010. augusztus 12. – Kadnár Anita, Dunakiliti Község építésügyi előadója
- 2010. augusztus 12. – Horváthné Szokoli Viktória, Dunakiliti Község építésügyi előadója
- 2010. augusztus 12. – Bazsó Lajos, Rajkai Község polgármestere
- 2010. augusztus 27. – dr. Sipos Gertrúd, a Győr-Moson-Sopron Megyei Földhivatal volt hivatalvezetője
- 2010. augusztus 27. – Dancsó Zsolt, a Győr-Moson-Sopron Megyei Földhivatal hivatalvezetője

REISINGER ADRIENN

OKTATÁS ÉS EGÉSZSÉGÜGY

1. BEVEZETÉS – PROBLÉMAFELVETÉS

Jelen tanulmány a Pozsony és környéke agglomerációjában lakó szlovák állampolgárok helyzetét vizsgálja az oktatás és egészségügy kérdéskörét körbejárva. A tanulmányban mind az oktatás, mind az egészségügy terén elsődlegesen azt vizsgálom, hogy az agglomeráció magyar területein¹ a szlovák állampolgárok milyen feltételekkel vehetik igénybe Magyarországon az óvodai, az oktatási és az egészségügyi szolgáltatásokat. Ehhez kapcsolódóan megvizsgálom a magyar törvényi szabályozást, majd a térség intézményeiben (Mosonmagyaróvár, Rajka, Dunakiliti) folytatott interjúk kutatás alapján ismertetem a gyakorlati tapasztalatokat.²

A tanulmány első felében az óvodai, a közoktatási és a felsőoktatási szolgáltatások igénybevételének törvényi feltételeit vizsgálom (bár a vizsgált kutatási térségben csak egy felsőoktatási intézmény működik, fontosnak tartottam bemutatni a külföldiek magyarországi felsőoktatásban való részvételének feltételeit), majd néhány statisztikai adat segítségével bemutatom az elmúlt évek magyarországi tendenciáit. Az oktatás vizsgálatakor fontos kérdéskör, hogy a külföldi állampolgárságú – jelen esetben szlovák – diákok, hogyan kerülnek be a magyarországi oktatási rendszerbe. Továbbá, hogy milyen feltételeknek kell megfelelniük ahhoz, hogy a magyar állampolgárokkal azonos elbírálásban részesüljenek, vagyis hogy ne kelljen tandíjat fizetniük. A következő formában kerülhetnek be a külföldi állampolgárok a magyar oktatási rendszerbe:

- menedékjogot kérő szülők gyermeke Magyarországon tanul
- a szülők Magyarországon telepedtek le, itt dolgoznak, a gyermekük/gyermekeik Magyarországon tanul/nak
- a szülők Magyarországon telepedtek le, de külföldön dolgoznak, viszont a gyermekük/gyermekeik Magyarországon tanul/nak
- a család nem Magyarországon él, de a szülők itt dolgoznak és a gyermekük/gyermekeik is itt tanulnak
- a család nem Magyarországon él, a szülők nem hazánkban dolgoznak, viszont a gyermekük/gyermekeik itt tanulnak.

1 Törvényi és kutatási szempontból ennek van elsősorban jelentősége, hiszen ha a szlovák állampolgárok kiköltöznek Pozsonyból szlovák területre, jogi problémák nem merülnek fel. A szolgáltatások igénybevételénél az merülhet fel kérdésként, hogy a magyar nemzetiségű diákok tudnak-e magyar iskolában tanulni vagy sem.

2 Szlovákia esetében Pozsony és környéke agglomerációjában sem az oktatási intézményekben, sem az egészségügyben nem merülnek fel olyan problémák, amelyeket a létező szolgáltató rendszerek ne tudnának kezelni. Az egyes településeken szlovák és magyar oktatási intézmények egyaránt léteznek, kapacitásbeli problémák természetesen lehetnek a diáklétszám, pedagógusok, orvosok, nővérek stb. vonatkozásában is, komoly problémák jelentkezhetnek az iskolák és az egészségügyi intézmények fejlesztésével kapcsolatban, de ezek nem régióspecifikusak, az egész szlovákiai oktatási és egészségügyi rendszerre érvényesek. Elmondható, hogy az agglomeráció Szlovákia esetében nem idéz elő olyan speciális problémákat, mint amilyenek a magyarországi részt jellemzik. Ezért a jelen tanulmányban inkább a magyarországi állapotok kerülnek bemutatásra (Tóth Károly, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Szlovákia, Somorja).

Az első esetben a szülők és gyermekeik magyarországi tartózkodása nem önkéntes választás, így ezen szülők gyermekeinek hazai oktatási rendszerben való megjelenése mögött más okok húzódnak meg, mint a többi esetben, ahol a szülők saját döntésük alapján járatják magyarországi intézménybe gyermekeiket, míg a felsőoktatási intézményben való tanulás már nagyobb részt a diákok önálló döntése is lehet. Amennyiben a szülők távoli (nem szomszédos) országból érkeztek hazánkba, egyértelmű, hogy gyermekeik is itt fognak tanulni, viszont a határ menti országok állampolgárai esetében már több lehetőség is felmerül (a felsorolásban lásd az utolsó hármat). Hiszen elsődlegesen a szomszéd országok állampolgárai tudják azt megtenni, hogy ott-hon élnek és dolgoznak, de gyermekük Magyarországon tanul, vagy itt élnek, de saját hazájukban dolgoznak és gyermekeik itt tanulnak. Így a fentiek alapján el kell különíteni két esetet (Reisinger 2009):

- Az első esetben arról van szó, hogy a szülők munkavállalás vagy egyéb célok miatt egy másik országban élnek és dolgoznak, iskoláskorú gyermekeik taníttatását ebben az országban kell megoldani.
- A másik esetben a diákok azért veszik igénybe a másik ország oktatási rendszerét, mert a másik ország képzési kínálata jobban megfelel az igényeiknek; a későbbi adott országbeli továbbtanulási és munkavállalási szándék is megjelenhet, de nem szükségszerűen.

A tanulmány második részében az egészségügyi szolgáltatásokra vonatkozóan ismertetem a hazai lehetőségeket.

Elemzésemet azzal zárom, hogy javaslatokat teszek arra vonatkozóan, hogy a kutatás alapján milyen intézkedéseket szükséges tenni annak érdekében, hogy az egyre nagyobb számban Magyarországra átköltöző szlovák állampolgárok minél gördülékenyebben tudják igénybe venni hazánkban az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokat.

2. KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁROK A MAGYAR KÖZOKTATÁSI RENDSZERBEN

2.1. Törvényi szabályozás – felmerülő problémák

A külföldiek magyarországi közoktatásban való részvételét a közoktatásról szóló többször módosított 1993. évi LXXIX. törvény 110. paragrafusa szabályozza. Ez a paragrafus rendelkezik arról, hogy egy nem magyar állampolgárnak milyen feltételeknek kell megfelelnie ahhoz, hogy a magyar diákokkal azonos elbánásban részesülhessen (ne kelljen tandíjat fizetnie). A törvény módosításai a következőképpen érintették a külföldiek magyarországi tanulási lehetőségeit:

- A törvény legelső változatában a tandíjmentesség feltétele a tartózkodási engedély volt.
- A 2001-es módosítás következtében a feltétel tartós tartózkodási engedélyre változott.
- 2002 januárjában úgy határoztak, hogy nemcsak az itt tanuló diáknak, hanem a szüleinek is rendelkezniük kell tartózkodási engedéllyel.
- 2003-ban a közelgő EU-csatlakozás ténye miatt a törvényt úgy módosították, hogy bármely EU-tagország diákja azonos elbánásmódban részesül a magyar diákokkal, vagyis nem kell tandíjat fizetnie.
- 2004. május 1-jével a fenti kedvezményes szabályozást hatályon kívül helyezték.
- 2007 júliusától a törvény 110. paragrafusa további szigorítást tartalmaz, mely szerint a fentiek mellett a tandíjmentesség további feltétele, hogy a szülők keresőtevékenységet folytassanak Magyarországon.

A jelenlegi szabályozás a következőket mondja ki: Tanköteles a diák, ha

„a) menedékjogot kérő, menekült, menedékes,
 b) a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény szerint a szabad mozgás és tartózkodás jogát Magyarországon gyakorolja,
 c) a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény hatálya alá tartozik, és bevándorolt vagy letelepedett jogállású, illetve a Magyar Köztársaság területén való tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezik.” (1993. évi LXXIX. törvény 110. § (1))

Ha teljesülnek a fenti a feltételek, az oktatást a magyar diákokkal azonos feltételek mellett veheti igénybe a diák, ezenkívül a b) és c) esetben, akkor ha „a szülő három hónapot meghaladó tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezik és keresőtevékenységet folytat.” (1993. évi LXXIX. törvény 110. § (6))

A törvény kimondja, hogy amennyiben a külföldi diák nem teljesíti a feltételeket, tandíjat kell fizetnie. Ennek mértéke megegyezik a diák taníttatásának költségeivel, az oka pedig az, hogy a külföldi diák után normatíva nem jár, így az adott közoktatási intézménynek magának kell biztosítani a diák oktatásának költségeit. A 110. paragrafus 8. pontja értelmében az intézmények igazgatói mérsékelhetik a tandíj összegét.

A szlovák állampolgárok magyarországi oktatásban való részvétele esetében tehát a tandíjmentesség csak akkor áll fenn, ha a tartózkodási engedély megléte mellett a szülők hazánkban keresőtevékenységet is folytatnak. Vagyis abban az esetben, ha a család Szlovákiában lakik és a szülők ott is dolgoznak, viszont a gyermek itt tanul, minden esetben tandíj kivetésére kellene, hogy sor kerüljön. A jelenlegi (intézményi és minisztériumi interjúk) és a 2008-as kutatási eredmények (Reisinger 2009) is azt mutatják, hogy az intézmények igazgatóinak nagy része eltekint a tandíj fizetésétől. Továbbá az Oktatási és Kulturális Minisztériumban (új nevén: Nemzeti Erőforrás Minisztérium) történt interjú alapján³ is megerősítésre került, hogy a közoktatási törvény elsősorban a Magyarországon letelepedett családok gyermekeinek iskoláztatására vonatkozik, és nem kezeli külön a határon átnyúló oktatási célú mozgást, pedig ahogy a 2008-as kutatási eredmények is mutatják, a szlovák állampolgárok esetében nemcsak az előbbi eset áll fenn. Bár azt hozzá kell tenni, hogy a 2008-as kutatás a teljes szlovák–magyar határtértséget vizsgálta, jelen esetben pedig csak a pozsonyi agglomeráció került górcső alá, ahol viszont inkább a szlovák állampolgárok magyarországi letelepedése a jellemző, és kevésbé a határ túloldaláról történő átjárás.

2.2. Néhány jellemző adat

Az alfejezet célja, hogy röviden ismertesse a Magyarországon tanuló külföldi óvodások és iskolások számának alakulását 1995/1996 és a 2008/2009-es tanévek közötti időszakban.

A statisztika adatok alapján a vizsgált időszakban sem az óvodások, sem az iskolások körében nem haladta meg a külföldi diákok aránya az 1%-ot. A külföldi óvodások aránya folyamatos emelkedést mutat, a 2008/2009-es tanévben arányuk 0,5% volt, ami 1629 külföldi óvodást jelentett (*I. táblázat*). Az általános iskolások esetében kis mértékkel magasabb arányokról beszélhetünk (0,53% a 2008/2009-es tanévben), de számuk az utóbbi tanévekben csökkenést mutat. Külföldi diákok legnagyobb arányban a középiskolai képzésben vettek részt a vizsgált időszakban, arányuk a 2001/2002-es tanévben 0,9% volt. Viszont a 2004/2005-ös tanévtől kezdve csökkenő számban vannak jelen a középfokú oktatásban, a 2008/2009-es tanévben arányuk már csak 0,8%, számuk alig haladta meg a 4000 főt, a korábbi (2004/2005) több mint 5300-as értékhez képest.

³ Interjú Király Annamáriával 2010. március 24-én, Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest.

Ha a külföldi diákokon belül a szlovák állampolgárok számát vizsgáljuk (1. táblázat), megállapítható, hogy a középfokú oktatásban sokkal nagyobb arányban és számban vannak jelen szlovák állampolgárságú és magyar nemzetiségű diákok, mint a többi oktatási forma esetében (a legnagyobb arányban Romániából jönnek Magyarországra tanulni). Továbbá látható az is, hogy csökkenés csak a középfokú oktatásban jellemző a szlovák állampolgárságú diákok esetében, arányuk azonban az összes külföldi diák között így is több mint 17%.

1. táblázat. A külföldi és ezen belül a szlovák állampolgárságú és magyar nemzetiségű diákok száma az óvodákban, az alapfokú és a középfokú képzésben 1995/1996 és 2008/2009 között

	1995/1996	1998/1999	2001/2002	2004/2005	2006/2007	2008/2009
Óvodás	—	—	1048	1608	1584	1629
Szlovák államp., magyar nemz.	—	—	7	13	15	23
Általános iskolás	2353	3228	3561	4577	4496	4224
Szlovák államp., magyar nemz.	33	48	58	76	88	106
Szakiskolai	463	466	685	882	741	448
Szlovák államp., magyar nemz.	45	53	63	85	104	79
Középiskolai	2046	3038	4640	5353	4921	4075
Szlovák államp., magyar nemz.	226	475	643	758	835	697

Forrás: Oktatás-statisztikai Évkönyv 2004/2005, 2006/2007, 2008/2009

A 2. táblázat a külföldi és a szlovák állampolgárok számát mutatja regionális megoszlásban a 2008/2009-es tanévben. Az egyértelműen látszik, hogy szlovák állampolgárságú diákok főként az északi régiókban tanulnak, arányuk viszont régióként nagymértékben különbözik. Míg például az óvodások esetében az észak-magyarországi régióban a legmagasabb a szlovák állampolgárságú gyermek aránya (13,9%), abszolút értelemben azonban a közép-magyarországi régióban járnak a legtöbb óvodába (az összes szlovák állampolgárságú óvodás 43%-a). A szak-középiskolások esetében a legtöbb szlovák állampolgárságú diák az észak-magyarországi régióban tanul (153 fő, 63,2%).

2. táblázat. A külföldi és ezen belül a szlovák állampolgárságú diákok száma az óvodákban, az alapfokú és a középfokú képzésben regionális megoszlásban a 2008/2009-es tanévben

Régiók	Óvodás	Szlovák államp.	Ált. isk.	Szlovák államp.	Szakisk.	Szlovák államp.	Szakközép	Szlovák államp.	Gimn.	Szlovák államp.
KM	1095	10	2686	23	164	14	886	91	1245	60
KD	90	1	278	37	46	18	136	82	133	68
NYD	104	7	233	24	33	14	141	81	109	60
DD	46	0	135	0	9	0	38	0	84	2
ÉM	36	5	161	21	41	32	242	153	154	93
ÉA	164	0	311	1	55	1	216	5	187	2
DA	94	0	420	0	100	0	291	0	213	0
Összesen	1629	23	4224	106	448	79	1950	412	2125	285

Forrás: Oktatás-statisztikai Évkönyv 2004/2005, 2006/2007, 2008/2009

Megjegyzés: KM: Közép-Magyarország; KD: Közép-Dunántúl; NYD: Nyugat-Dunántúl; DD: Dél-Dunántúl; ÉM: Észak-Magyarország; ÉA: Észak-Alföld; DA: Dél-Alföld.

2.3. Óvodai tapasztalatok

A kutatási térségben összesen 9 óvoda vezetőjével készült interjú 2010 első felében, 8 Mosonmagyaróváron és 1 Rajkán. A kutatás célja az volt, hogy kiderítsük, járnak-e szlovák állampolgárságú kisgyermek a vizsgált települések óvodáiba. Ha igen, milyenek a tapasztalatok velük kapcsolatban, hol lakik a gyerekek családja, várhatóan Magyarországon vagy Szlovákiában kezdik-e meg iskolai tanulmányaikat.

A mosonmagyaróvári óvodák közül 4 óvodavezető mondta azt, hogy van szlovák állampolgárságú kisgyermekük. Jellemzően 1 főről van szó, az Őzikés Óvodába jár 4 fő, ezenkívül 2 főt íratnak be, ők idén szeptembertől járnak az óvodába. Mindegyik esetben igaz, hogy a gyermekek szülei, sok esetben a nagyszülők is Mosonmagyaróváron laknak, tehát hazánkba áttelepült családok gyermekeiről van szó. Mindegyik óvodában azt mondták, hogy a gyermekek vagy tudnak magyarul, vagy ha nem, akkor gyorsan tanulnak, hiszen a szülők, nagyszülők már tudnak, ha nem is folyékonyan, akkor tanulnak. Ez fontos tényező, hiszen az óvónőknek kommunikálniuk kell a szülőkkel.

Azok az óvodák, ahol azt mondták, hogy nincs szlovák állampolgárságú gyermek, ott eddig sem volt és ezután sem várható, annak ellenére, hogy egyre több szlovák állampolgárságú család költözik át ebbe a térségbe. A már tapasztalattal rendelkező óvodák vezetői azt mondták, hogy egy-két éve jelentek meg a szlovák kisgyermek a náluk, de nem várják, hogy a jövőben „nagy roham” lesz. Azt hozzátették, hogy nagy valószínűséggel az átköltözött családok egy részénél még csak most tervezik, hogy gyermeket vállalnak, mivel fiatal házaspárokról van szó, így néhány éven belül több óvodáskorú gyermek lehet, de az korántsem biztos, hogy Magyarországon veszik igénybe a szolgáltatásokat, hiszen ma is jellemző, hogy a családok visszajárnak Szlovákiába dolgozni, és viszik a gyermeket is magukkal.

A rajkai óvodában egészen mást tapasztaltam. Az igazgató elmondása szerint 2010 tavaszán a 93 óvodásból 13 volt szlovák állampolgárságú, ami különösen magas számnak minősíthető. A számuk az európai uniós csatlakozás óta növekszik, előtte évente egy-két fővel számoltak. Az óvoda népszerűségét talán annak is köszönheti, hogy az intézményben dolgozik egy korábban Magyarországra áttelepült szlovákul is beszélő óvónő, a gyerekek nagy része az ő csoportjába jár, bár vannak szülők, akik kifejezetten magyar csoportba íratják gyermeküket főleg a nyelvgyakorlás miatt. Az igazgató arról nem tudott beszámolni, hogy a gyermekek Magyarországon járnak-e majd általános iskolába, ez egy-két év múlva lesz aktuális kérdés.

Összességében elmondható, hogy a vizsgált két településen teljesen más az óvodákban jelen levő szlovák állampolgárságú kisgyermek létszáma. Mosonmagyaróváron az intézmények felében nincs ilyen gyermek és nem is várják, hogy a jövőben megjelenik náluk ez az igény. Ezzel szemben Rajkán folyamatosan növekszik a szlovák állampolgárságú gyermekek létszáma, valószínűsíthetően azért is, mert az intézményben dolgozik szlovák anyanyelvű óvónő, így a szülők nagyobb bátorsággal íratják be ide gyermeküket, hiszen a gyermek szlovák nyelvű foglalkoztatásban is részesül.

2.4. Általános és középiskolai tapasztalatok

A kutatás során megkeresésre kerültek a mosonmagyaróvári (9 intézmény, melyek közül háromban alapfokú és középfokú oktatás is folyik), a rajkai (1) és a dunakiliti (1) közoktatási intézmények, melyek közül csak két mosonmagyaróvári intézménytől nem kaptunk információkat.

A megkérdezett intézmények közül öt igazgató számolt be arról, hogy tanulnak vagy tanul náluk szlovák állampolgárságú diákok. A Móra Ferenc Általános Iskolában a 2009/2010-es tanévben összesen 4 szlovák állampolgár tanult, szeptembertől további 1 fővel bővül a számuk. Mindegyik gyermek családja Magyarországon lakik, a diákok jól beszélnek a magyar nyelvet, bár az írásban vannak hiányosságaik, de ez pótolható, így nincs gondjuk az oktatásban való részvétellel. Tandíjat nem kell fizetniük. A diákok közül 1 fő járt Magyarországra is óvodába, viszont az igazgató elmondása szerint várhatóan a diákok nálunk folytatják a középfokú tanulmányaikat.

A Kossuth Lajos Gimnáziumban egy korábbi kutatás (Reisinger 2009–2008-as információk) alapján megállapításra került, hogy az intézményben tanévenként átlagosan 10–15 fő tanul, évente 2–3 diák nyer felvételt és a diákok nagy része Szlovákiából jár át és kollégista, tehát ide jellemzően nem az áttelepült családok gyermekei járnak. A legfrissebb adatok szerint azonban az utóbbi három tanévben új szlovák állampolgárságú diák már nem érkezett, 2010 tavaszán mindössze 3 szlovák állampolgárságú diák tanult az intézményben. Ez az igazgató korábbi elmondása szerint nem meglepő, 2008-ban azt nyilatkozta, hogy várható a létszámcsökkenés, mert eleve csökken a diáklétszám Szlovákiában is, illetve mivel nem jár normatíva a diákok után, így az intézménynek sem feltétlenül éri meg a képzésük. Továbbá hozzáteszem, a 2008-as kutatás kimutatta (Reisinger 2009), hogy a szlovák állampolgárságú diákok nagyrészt a szakképzést veszik igénybe és kevésbé a gimnáziumi oktatást.

A Haller János Általános, Szakközép- és Szakiskolában egy fő tanult még az előző tanévben, ő 2009-ben érettségizett és Szlovákiában lakott, de tandíjat nem kellett fizetnie. Az intézményben elmondták, nem várható, hogy a jövőben lesz szlovák állampolgárságú tanulójuk. Ezenkívül még egy mosonmagyaróvári intézményben mondták (Piarista Általános Iskola és Gimnázium), hogy korábban volt egy szlovák állampolgárságú tanulójuk (8 éve), jelenleg nem tanulnak náluk szlovákiai diákok, de az igazgató úgy véli, hogy a távoli jövőben ez is elképzelhető lesz.

A rajkai általános iskolában az elmúlt években állandósult a szlovák állampolgárságú diákok száma, jelenleg is 3 fő tanul az intézményben Rajkára letelepedett családok gyermekeként, tandíjat nem kell fizetniük. Az igazgató tapasztalata, hogy jól be tudnak illeszkedni a diákok, és ha itt elkezdik a tanulmányaikat, akkor itt is fejezik be, bár van olyan is, aki közben mégis visszamegy Szlovákiába tanulni, vagy vizsgázik Szlovákiában is, hogy szlovák bizonyítványa is legyen. Az itt tanuló gyerekek többé-kevésbé tudnak magyarul, bár olyan is volt, hogy nem magyar nemzetiségű család jött át Magyarországra, és a szülők sem tudtak rendesen magyarul, így nehéz volt velük a kommunikáció. Viszont az igazgató elmondása szerint, ezek a szülők is azon vannak, hogy ők is, és a gyermekük is minél előbb be tudjanak illeszkedni az új környezetükbe. Így például járnak magyar nyelvtanfolyamra, továbbá a gyermekek tanítása is magyar nyelven folyik, külön szlovák nyelvoktatás nincs az iskolában. Az igazgató azt is elmondta, felkészültek arra, hogy a jövőben növekszik a szlovák diákok száma, már egyeztetés is történt arról, hogy felvesznek szlovákul tudó tanárnőt.

A többi intézményben jelenleg nem tanulnak szlovák állampolgárok, eddig sem tanultak, és az interjúk alapján kiderült, nem is várják, hogy a jövőben lesz szlovák diákjuk, így erre vonatkozóan előkészületeket sem tettek az intézményekben.

A már korábban említett 2008-as kutatás során (amikor az összes határ menti középiskola megkeresésre került) megkérdeztük, hogy az intézmények igazgatóinak mi a véleménye a szlovák állampolgárok oktatásáról. A főbb eredmények a következők voltak:

- Elsősorban azokban az intézményekben kell támogatni az oktatásukat, amelyek olyan képzéseket nyújtanak, melyek hiányoznak szlovák oldalon. Így többen amellett érveltek, hogy elsősorban a szakközépiskolákat kellene támogatni, hiszen gimnáziumi képzésben Szlovákiában is részt vehetnek. Azzal, hogy átjönnek Magyarországra gimnáziumba, a szlovákiai keresletet csökkentik, és nehéz helyzetbe hozhatják az amúgy sem könnyű szituációban lévő szlovákiai magyar iskolákat.
- A 2007-es törvényi szigorításokat többen úgy értelmezték, hogy ezzel a magyar állam csökkenteni próbálja az itt tanuló külföldiek, így a felvidéki magyarok számát is.
- Több igazgató úgy vélte, hogy elsősorban presztízs és történelmi okokból jönnek át a diákok.
- Egy intézményvezető kiemelte, hogy a határon túli magyarok oktatási célú határon átnyúló mozgását külön kellene kezelni a többi külföldi diák magyarországi oktatásától, hiszen ők speciális helyzetben vannak a külföldi állampolgárságuk, de magyar nemzetiségük miatt. Így fel sem szabadna merülnie, hogy tandíjat kérjen tőlük az intézmény, viszont az államnak támogatni kellene az oktatásukat.
- A megkérdezett intézmények egy kisebb csoportja közömbösen áll a kérdéshez, számukra nem jelent sem előnyt, sem hátrány, hogy felvidéki diákok tanulnak az intézményben, őket is ugyanolyan jogok és kötelezettségek illetik, mint a magyarországi diákokat.
- Az igazgatók szinte mindegyike kiemelte, hogy nagyon jó képességű gyerekek jönnek át Magyarországra tanulni, szívesen vállalnak el plusz feladatokat is, alapvetően nincs velük semmi probléma, sikeresen beilleszkednek.
- Többen felhívták a figyelmet az egységesebb és egyértelműbb szabályozás szükségességére.

3. FELSŐOKTATÁSI HELYZET MAGYARORSZÁGON A KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁRSÁGÚ HALLGATÓK HELYZETÉT VIZSGÁLVA

3.1. Törvényi szabályozás – a külföldi állampolgárok jogai

A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény 39. paragrafusa értelmében államilag finanszírozott képzésben tanulmányok folytatásának joga illeti a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkezőket (Európai Gazdasági Térséghez tartozók és családtagjaik); a Magyar Köztársaság területén élő menekültet, bevándoroltat, letelepedettet; a magyar állampolgárral azonos bánásmód alá eső külföldi állampolgárt nemzetközi megállapodás alapján és azon országok állampolgárait, ahol a viszonyosság elve alapján a magyarok igénybe vehetik az adott ország felsőoktatásának szolgáltatásait. Vagyis a fentiek alapján egy felvidéki diáknak ugyanolyan joga van a magyar felsőoktatásban tanulni, mint a magyarországi fiataloknak.

A minisztériumi interjú alapján a felvidéki diákok is nagyrészt a magyarokkal azonos juttatásokban részesülhetnek, így kaphatnak köztársasági ösztöndíjat, tanulmányi ösztöndíjat, továbbá szociális támogatást is abban az esetben, ha a hallgató közvetlen eltartója Magyarországon keresőtevékenységet folytat. Diákhitelt viszont nem kaphatnak a külföldiek.

3.2. Néhány jellemző adat

Az alfejezet célja, hogy röviden képet adjon arról, hogy a magyar felsőoktatásban hogyan alakult az elmúlt években a külföldi hallgatók száma. Az eddigi kutatások (Szemerszki 2005) és

adatgyűjtések már megállapították, hogy a külföldiek döntő része a felsőoktatásban jelenik meg. A 2008/2009-es tanévben összesen 25 206 diák vette igénybe a magyar oktatási szolgáltatásokat, közülük 14 830 a felsőoktatásban tanult (a külföldiek 58,8%-a), ez az összes felsőoktatásban tanulók 3,9%-át jelentette ebben a tanévben.

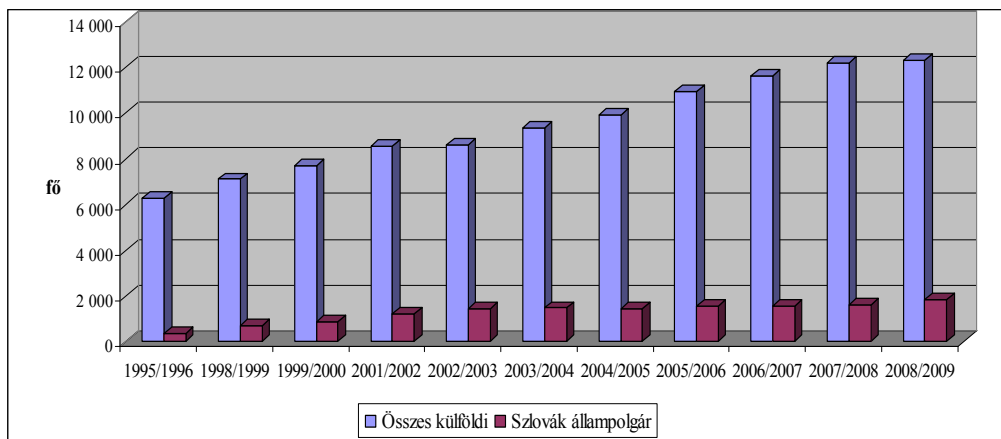
Ahogy a 3. táblázat és az 1. ábra szemlélteti, a külföldi hallgatók számában nem tapasztalható jelentős mértékű csökkenés, mint ahogy a magyar diákok esetében, sőt a nappalis képzésben folyamatosan nő a számuk. Az elmúlt 13 tanévben a külföldi diákoknak átlagosan 13%-a volt szlovák állampolgár. Míg a nappalis képzésben tanuló külföldiek száma 1995 óta átlagosan évente 7%-kal, addig a szlovákiai hallgatóké közel 20%-kal nőtt. Azt is érdemes megemlíteni, hogy az ezredforduló óta egyre nagyobb arányban vannak jelen a hallgatók között a nappalisok (55,25%, 2001/2002; 63,8%, 2008/2009), a külföldiek esetében nagyobbak az arányok az összes hallgatóhoz képest. Míg a 2001/2002-es tanévben a szlovákiai hallgatók 58,3%-a részesült nappalis képzésben, addig a 2008/2009-es tanévben már 77,5%-uk. Minisztériumi szakemberek úgy várták, hogy az EU-csatlakozás után jelentős mértékben fog nőni a külföldi diákok száma, azonban bár folyamatos a növekedés, egyáltalán nem érzékelhető a korábbi évekhez képest nagyobb intenzitás.

3. táblázat. A felsőoktatásban tanuló összes külföldi és szlovák állampolgárságú hallgatók száma a 2001/2002-es és a 2008/2009-es tanév között

	Összes hallgató	Külföldi	Nappalis hallgató	Nappalis külföldi	Összes szlovák á.p.	Nappalis szlovák á.p.
2001/2002	349 301	11 783	192 974	8 556	2 071	1 208
2004/2005	421 520	13 601	225 512	9 946	2 341	1 430
2006/2007	416 348	15 110	238 674	11 618	2 296	1 633
2008/2009	381 033	14 830	242 928	12 317	2 357	1 827

Forrás: Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás 2001/2002, 2004/2005, 2006/2007, 2008/2009

1. ábra. Az összes nappalis külföldi és szlovák állampolgárságú nappalis hallgatók száma a magyar felsőoktatásban 1995/1996 és 2008/2009 között

Forrás: Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás 2001/2002, 2008/2009

3.3. Gyakorlati tapasztalatok

A 2008-as kutatás kiterjedt a határ menti felsőoktatási intézményekre is (Reisinger 2009), ahol többet között arra kaptunk választ, hogy hány szlovák állampolgárságú hallgató tanul az intézményekben és milyenek a velük kapcsolatos tapasztalatok. A két évvel ezelőtti kutatást 2010 tavaszán kiegészítette egy minisztériumi interjú.⁴ A főbb kutatási eredmények a következők:

A külföldiek felvételi eljárása gyakorlatilag nem sokban különbözik a magyar középfokú végzettséggel rendelkezőkétől. Amiben különbség van, az az, hogy a külföldiek hazájukban megszerzett érettségijét a magyar felsőoktatási rendszer középszintűként fogadja el. Ha az intézménybe való bekerüléshez felsőszintű szükséges, akkor Magyarországon be kell jelentkeznie a diáknak a magasabb szintű érettségire. Ezenkívül két éve a nyelvvizsgáért járó plusz pontok adásának gyakorlatában is új rendszer van. A felvidéki magyarok a korábbiakhoz képest a nyelvvizsga többletpontot nem kapják meg automatikusan a Szlovákiában szerzett érettségiért, csak abban az esetben, ha az érettségit szlovák nyelvű intézményben szereztek. Az eljárást – minisztériumi tapasztalatok alapján – az érintettek sértőnek találják, hiszen így a magyar nyelvű középiskolában végzetek diszkriminálva vannak, mert nem fogadják el érettségijüket szlovák nyelvű felsőfokú nyelvvizsgaként. Minisztériumi tájékoztatás alapján viszont a diplománál az intézményeknek már van lehetősége arra, hogy elfogadják az érettségit, mint a diploma feltételét jelentő nyelvvizsgát.

A szlovák állampolgárságú hallgatóknak továbbá lehetőségük van arra, hogy ösztöndíj formájában (részképzés) maximum egy félévet (de általában 1–3 hónapot) magyar felsőoktatási intézményben töltsenek. Ennek célja elsősorban a magyar szaknyelv megismerésének lehetősége, szakdolgozat írása. A 2005/2006-os tanévig viszonylag népszerű volt ez a lehetőség, azonban azóta egy-egy tanévben kb. 20 fő él az ösztöndíj lehetőségével.

A szlovákiai diákokat többféleképpen próbálják tájékoztatni a magyarországi lehetőségekről:

- A magyar intézmények többsége végez toborzást szlovákiai középiskolákban, különösen amióta a magyar hallgatói létszám csökken.
- Ezenkívül működik Szlovákiában információs szolgálat magyar oktatási lehetőségekről (ilyen szolgáltatás a többi határ menti országokban is működik). 2008. január 1-től a korábbi Agora Irodahálózat feladatát a határon túli információs irodák vették át, így Felvidéken a Szövetség a Közös Célokért civil szervezet (www.szakc.sk). Feladatuk többek között a tájékoztatás a magyarországi felsőoktatási rendszerről, a felvételiéről, a magyar érettségi rendszerről, részképzéses tanulmányútra vonatkozó ösztöndíj lehetőségekről és az európai felsőoktatási lehetőségekről.

A kutatási térségben egy felsőoktatási intézmény működik magyar oldalon, a mosonmagyaróvári Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar,⁵ ahol az ezredforduló óta kis mértékben, de csökkent a szlovák állampolgárságú tanulók száma, a 2007/2008-as tanévben számuk 47 fő volt. A csökkenés okát pontosan nem tudják megítélni, több tényező együttes megjelenése is közrejátszhat (pl. a képzési kínálat változása, a jelentkezők eredményei stb.).

⁴ Interjú Benked Lászlóval, 2010. március 24. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest.

⁵ Interjú: 2008. április 22. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, Mosonmagyaróvár, Orbán Józsefné, Tanulmányi Osztály vezetője, egyetemi főtanácsos.

A hallgatók zömmel nappali tagozatos képzésben vesznek részt. Többen is vannak, akik különböző képzési szinten is végzettséget szereznek a karon, vagyis az egyetemi oklevél megszerzése után beiratkoznak szakirányú továbbképzésre (szakmérnök képzésre), vagy a doktori iskolákban folytatják tanulmányaikat. Az intézménybe jelentkező diákokat általában felveszik, sőt külön figyelemmel kísérik a felvételüket. Az intézmény tudatosan keresi a szlovákiai hallgatókat, toborzást folytat, illetve a diákok is továbbviszik az egyetem jó hírét. Az intézmény tájékoztatása alapján a diákok kb. fele marad Magyarországon, a döntő szempont egyre gyakrabban családi és nem szakmai indíttatású. Vagyis látható, hogy az itt tanuló diákok általában átjárnak az intézménybe tanulni, tehát nem letelepedett családok gyermekeiről van szó.

4. EGÉSZSÉGÜGY

4.1. Törvényi szabályozás

Az egészségügyi szolgáltatások magyarországi igénybevétele esetében gyakorlatilag négyféle lehetőséget különíthetünk el:

- külföldi állampolgár ideiglenesen tartózkodik Magyarországon, és ekkor vesz igénybe szolgáltatást
- külföldi állampolgár azzal a céllal jön Magyarországra, hogy itt vegyen igénybe egészségügyi szolgáltatást
- Magyarországon tanuló külföldi diák megy orvoshoz Magyarországon
- Magyarországon letelepedett külföldi állampolgár vesz igénybe szolgáltatást.

Magyarországon a magyar állampolgárokhoz hasonlóan igénybe vehetnek egészségügyi ellátást mindazon állampolgárok, akik társadalombiztosítási szempontból belföldinek minősülnek, így többek között a letelepedett állampolgárok is (www.oep.hu). Külföldi állampolgárságú diák akkor jogosult egészségügyi szolgáltatásra, ha nappali képzésben tanul vagy minisztériumi ösztöndíj alapján áll hallgatói jogviszonyban. Ha a fenti feltételeknek nem felel meg, akkor csak az egészségbiztosítóval megkötött egyezség alapján vehet igénybe szolgáltatásokat (www.oep.hu).

Azok, akik ideiglenesen tartózkodnak Magyarországon az Európai Egységes Egészségbiztosítási Kártya segítségével vehetnek igénybe bizonyos szolgáltatásokat.

4.2. Gyakorlati tapasztalatok

A mosonmagyaróvári kórházban, valamint a dunakiliti és feketeteerdői háziorvossal készült interjúk alapján (2010 augusztusa) elmondható, hogy a vizsgált térségbe áttelepült szlovák állampolgárok egyelőre nem Magyarországon veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat sem a háziorvosi, sem a kórházi ellátásban. A két faluban ugyanaz a háziorvos lát el gyógyítási feladatokat, továbbá a térség ügyeletét is ő végzi. A doktornő elmondása szerint látva a beköltözők nagy számát korábban tartottak a nyelvi nehézségektől, azonban eddig még nem jelentek meg náluk rendelésen szlovák állampolgárok. Ennek okát abban látja, hogy közel laknak Szlovákiához, és inkább visszajárnak orvoshoz, illetve szerinte az is megfigyelhető, hogy nagyon egészséges életet élnek, így feltehetően nincs is olyan sok egészségügyi problémájuk. Bár hozzáteszi, hogy nyelvi problémáktól továbbra is tartanak egy kicsit, hiszen bármikor előfordulhat, hogy a jelenlegi tendencia megváltozik, és Magyarországon veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat. Viszont az is tény, hogy nagyobb részük magyar nemzetiségű, így tudnak magyarul, tehát várhatóan ez nem lesz meghatározó probléma a jövőben.

A mosonmagyaróvári kórház igazgatója hasonló jelenséggel találkozott, számára is meglepetés volt, hogy a szlovák állampolgárok jellemzően nem Magyarországon veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat (de hozzátesszi, az itt letelepedett osztrákok sem), még a sürgősségi ellátást is inkább Szlovákiában. Az igazgató kiemelte, hogy szívesen tartana fenn együttműködési kapcsolatot csallóközi intézményekkel (mint pl. amilyen a párkányi és az esztergomi kórház között van, bár évente egyelőre ott is csak néhány beteget érint), van szabad biztosítási kapacitásuk, így el tudnának látni szlovákiai állampolgárokat, továbbá ha szükséges, szlovák nővéreket is tudnának alkalmazni.

Az igazgató az együttműködésnek kétféle útját látja a jövőben. Egyrészt modell értékű együttműködés formájában ki lehetne alakítani a határ két oldalán lévő kórházak között rendszeres napi kapcsolatot. Ehhez szívesen igénybe venne az intézmény akár szakmai segítséget is (pl. a jelen kutatást végző intézményektől). Másrészt, mivel köztudott, hogy Szlovákiában az utókezelés és fizioterápiás szolgáltatások szűkösek, viszont a mosonmagyaróvári intézménynek volna erre kapacitása, így e téren is megvalósítható lenne az együttműködés, amihez természetesen az igazgató elmondása szerint még nagyon sok tárgyalásra, egyeztetésre volna szükség.

5. ÖSSZEGZÉS, JAVASLATOK

A tanulmány a pozsonyi agglomerációs térségben a magyar oldalon vizsgálta azt, hogy a szlovák állampolgárok az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokat milyen feltételekkel tudják igénybe venni, tovább ez mennyiben jelent gondot az oktatóknak, orvosoknak. A kutatás során megállapításra került, hogy a magyar oldalon elsősorban az oktatásban aktuális a kérdés vizsgálata, mert az orvosi szolgáltatásokat egyelőre Szlovákiában veszik inkább igénybe az áttelepült családok.

Ahogy a tanulmány elején már bemutatásra került, más problémákat vet fel az oktatásban, ha a gyermek úgy vesz részt az oktatásban, hogy közben Szlovákiában él a szüleivel, és mást, ha a család áttelepült Magyarországra. Eddigi kutatásokkal (Kováts–Medjesi 2005; Reisinger 2009) egybecsengenek a jelenlegi vizsgálat eredményei is, miszerint az óvodai és az általános iskolai képzésben inkább olyan gyermekek vesznek részt, akik szüleikkel áttelepültek Magyarországra, míg a magasabb fokú oktatásban inkább határ menti ingázásról beszélhetünk. A kutatási térségben végzett vizsgálatok alapján megállapítható, hogy az alapfokú és középfokú oktatási intézmények közel fele eddig sem, és most sem érintett a szlovák állampolgárok taníttatásában, és az interjúk alapján kijelenthető, nem is várják, hogy a jövőben megjelennek a külföldi diákok az oktatásban, így lépéseket sem tesznek az irányba, hogy felkészüljenek esetleges nyelvproblémákra vagy beilleszkedési nehézségekre. Bár hozzá kell tenni, hogy ez azokban az intézményekben sem probléma, ahol van szlovák állampolgárságú gyermek, egyrészt mert nincsenek nagy létszámban, másrészt mert a külföldiek nagyrészt tudnak magyarul kommunikálni. Az intézmények közül a rajkai óvoda és általános iskola van más helyzetben a felkészülés szempontjából. Az óvodában van szlovák anyanyelvű óvónő, így azon szülők is nagyobb bátorsággal íratják ide gyermeküket, akik nem tudnak folyékonyan magyarul, hiszen a kommunikáció megoldott. Továbbá az általános iskolában is felkészültek arra, hogy a jelenleginél több lesz a szlovák kisdíákok száma, tárgyalások folytak szlovák tanármő felvételéről is.

A közoktatásban fontos felvetés a tandíjfizetési kötelezettség kérdése, hiszen ahogy a tanulmány elején felvázoltuk, nem minden esetben tandíjmentes a külföldiek oktatása. Tandíjmentesség csak akkor áll fenn a közoktatásban, ha a szülők keresőtevékenységet folytatnak Magyarországon, ez viszont csak az átköltözött családokra igaz az esetek nagy részében. A

korábbi (Reisinger 2009) és az idei kutatás is bizonyította, hogy a vizsgált intézmények nagy része akkor sem tart igényt tandíjra, ha a diák szüleivel Szlovákiában lakik. A minisztériumban elmondták, hogy az utóbbi két évben jobban odafigyelnek a törvény betartására, azonban elismerték, hogy szükség lenne felülvizsgálni és jogszabályban rögzíteni a határon átnyúló oktatási mozgás kérdését, hiszen ez is egyre gyakrabban fordul elő, és nemcsak a szlovák, hanem a többi határ mentén is.

A felsőoktatási képzés terén már inkább az tapasztalható, hogy a hallgatók Szlovákiában laknak és átjárnak Mosonmagyaróvárra tanulni. A cél általában az, hogy magyar diplomával magyar oldalon tudjanak állást találni, mert huzamosabb ideig Magyarországon tervezik az életüket.

Mind a közoktatásban, mind a felsőoktatásban felvázolt helyzet felvet egy fontos és nagyon aktuális kérdést, ami a két ország e téren való együttműködését is befolyásolhatja. A minisztériumban kiemelték, hogy azzal, hogy a szlovák állampolgárságú diákok megjelennek a magyar oktatásban, végeredményben a Szlovákiában működő magyar iskolától veszik el a tanulókat, ami két szempontból sem szerencsés. Egyrészt Szlovákiában is csökken a gyerekszám, így a tanulók létszáma is, másrészt a szlovákiai magyar intézmények sok esetben a fennmaradásukért harcolnak, így ha a szlovák tanuló Magyarországra megy tanulni, tovább romolhat a helyzet. Az viszont kétségtelen tény, hogy az iskola színhelyét mindig az egyén választja meg, élve a szabad iskolaválasztás jogával, tehát ha úgy dönt, hogy külföldön tanul, akkor ezt megteheti. Vagyis ebben az esetben az egyéni és közösségi célok és érdekek szemben állhatnak egymással, ami a szlovákiai magyar oktatás kérdéskörét vizsgálva különösen fontos tényező.

Ennek feloldását segíthetné például, ha az érintett intézmények mindkét országban adatokkal alátámasztva látnák a folyamatokat. Ezáltal egyrészt a magyar iskoláknak is lenne képük arról, hogy várhatóan kik fogják az oktatást igénybe venni náluk, és fel tudnak készülni a fogadásukra. Másrészt a szlovákiai félnek is lenne információja arról, hogy hány diák szeretne Magyarországon tanulni, így az iskolák felkészülhetnének arra, hogy intézményi szinten egyeztessenek, s ha kell, erőteljesebb marketingtevékenységet is folytassanak a diákok megtartása érdekében. Természetesen azt hozzá kell tenni, hogy mindkét ország intézményeinek egymással való egyeztetésére és kommunikációjára is szükség van, egyrészt, hogy a fentiekben bemutatott ellenmondást kezelni lehessen, másrészt, hogy feltárhatók legyenek a határ menti mozgások. Nem szerencsés csak egyik oldal érdekeit figyelembe vennie egyik intézménynek sem, közös képzésekkel, közös programokkal össze lehetne hozni az érintett intézményeket. Gördülékenyen megoldható lenne például az is, hogy egy diák valamelyik országban tanul, de a másik ország intézményében is vizsgázik.

Összességében ki kell jelenteni, hogy bár ma még nem intenzíven, de a későbbiekben várhatóan növekvő számban jelennek meg a szlovák állampolgárok a magyar egészségügyi és oktatási rendszerben. Ezért arra mindenképpen fel kell készülni, hogy nyelvi és egyéb akadályok ne hátráltassák a folyamatokat, amihez azonban a két ország érintett szereplőinek együttműködésére, kommunikációjára van szükség.

IRODALOM

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról

Kováts A. – Medjesi A. 2005. *Magyarajkú, nem magyar állampolgárságú tanulók nevelésének, oktatásának helyzete a magyar közoktatásban*. Budapest, www.nekmi.gov.hu Letöltve: 2010. április 12.

- Oktatás-statisztikai Évkönyv 2004/2005.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2005.
- Oktatás-statisztikai Évkönyv 2006/2007.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2007.
- Oktatás-statisztikai Évkönyv 2008/2009.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2009.
- Reisinger A. 2009. Szlovák–magyar határon átnyúló oktatási kapcsolatok. Hardi Tamás – Tóth Károly szerk. *Határaink mentén.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 101–130.
- Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás 2001/2002.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2002.
- Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás 2004/2005.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2005.
- Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás 2006/2007.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2007.
- Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás 2008/2009.* Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest, 2009.
- Szemerszki M. 2005. Külföldi hallgatók Magyarországon. *Educatio*, 2, 320–333.

Internetes források:

www.oep.hu
www.szakc.sk

Interjúk:

2008. április 22. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar, Mosonmagyaróvár, Orbán Józsefné, Tanulmányi Osztály vezetője, egyetemi főtanácsos

2010. március 24. Oktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Titkársága, Budapest
 Szantner Viktor szantner.viktor@okm.gov.hu 30/941-1595
 Benked László benked.laszlo@okm.gov.hu 06 1 7954-198
 Király Annamária kiraly.annamaria@okm.gov.hu 06 1 7954-397

2010. április 9. Békefi Ernő ÁMK, Óvoda és Általános Iskola, Rajka
 Farkas János igazgató
 Telefon: 96/567-010
 E-mail: iskola@bekefi-rajka.sulinet.hu

2010. június 16. Kékcinke Óvoda, Mosonmagyaróvár
 Tisza Tünde óvodavezető 96/211-899

2010. június 16. Majoroki Óvoda, Mosonmagyaróvár
 Gráflné Rikker Marianna óvodavezető 96/211-877

2010. június 16. Őzikés Óvoda, Mosonmagyaróvár
 Kocsisné Zajcsics Erzsébet óvodavezető 96/206-533

2010. június 16. Hildegárd Óvoda, Mosonmagyaróvár
 Fehér Lászlóné óvodavezető 96/211-465

2010. június 16. Ostermayer Óvoda, Mosonmagyaróvár
 Czírókné Sury Ildikó óvodavezető 96/211-567

2010. június 16. Vackor Óvoda, Mosonmagyaróvár
Hári Józsefné óvodavezető 96/215-970

2010. június 16. Ujhelyi Imre Általános Iskola, Mosonmagyaróvár
Gálos Jánosné igazgató 96/217-674

2010. június 16. Haller János Általános, Szakközép- és Szakiskola, Mosonmagyaróvár
Sárköziné Kollárits Edit igazgató 96/213-222

2010. június 17. Dr. Batthyány-Strattman László Általános Iskola, Dunakiliti
Réder Tamás igazgató 96/576-083

2010. június 17. Bóbita Óvoda, Mosonmagyaróvár
Lantos Tünde óvodavezető 96/206-540

2010. június 17. Mosonyi Mihály Zeneiskola, Mosonmagyaróvár
Farkas Mihály igazgató 96/576-538

2010. június 23. Piarista Általános Iskola és Gimnázium, Mosonmagyaróvár
Farkas István piarista igazgató 30/510-0504 istvan.farkas1@citromail.hu

2010. június 24. Lurkovár Óvoda, Mosonmagyaróvár
Káléné Takács Erika óvodavezető 96/211-111

2010. június 27. Móra Ferenc Általános Iskola, Mosonmagyaróvár
Makk Zoltán igazgató 96/566-200 info@moraiskola.hu

2010. július 1. Kossuth Lajos Gimnázium, Mosonmagyaróvár
Dr. Hansági Károly igazgató 96/576-470 klg.igazgato@t-online.hu

2010. július 5. Fekete István Általános Iskola, Mosonmagyaróvár
Mandl Andrásné igazgató 96/217-016 fekete.movar@freemail.hu

2010. augusztus 13. Karolina Kórház Rendelőintézet, Mosonmagyaróvár
Dr. Vermes Tamás kórházigazgató 96/574-600

2010. augusztus 16. Dunakiliti, Feketeerdő Háziiorvosi Rendelő
Dr. Rimóczi Natasa háziorvos 20/804-3002